

**Les llengües de signes com a llengües
minoritàries: perspectives lingüístiques,
socials i polítiques**

(Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2008)

A cura de
Joan Martí i Castell
Josep M. Mestres i Serra

Barcelona, 2010

**Les llengües de signes com a llengües minoritàries:
perspectives lingüístiques, socials i polítiques**

Les llengües de signes com a llengües minoritàries: perspectives lingüístiques, socials i polítiques

(Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2008)

A cura de
JOAN MARTÍ I CASTELL
JOSEP M. MESTRES I SERRA

Miscel·lània, 14

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
Barcelona, 2010

Les **Llengües** de signes com a llengües minoritàries : perspectives lingüístiques, socials i polítiques: (actes del seminari del CUIIMPB-CEL 2008). — (Miscel·lània ; 14)

Bibliografia. — Textos en català i anglès

ISBN 9788492583997

I. Martí i Castell, Joan, 1945- ed. II. Mestres i Serra, Josep M., 1956- ed.

III. Institut d'Estudis Catalans IV. Consorci Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona-Centre Ernest Lluch V. Col·lecció: Miscel·lània (Institut d'Estudis Catalans) ; 14

1. Llenguatge de signes — Congressos 2. Llenguatge de signes català — Congressos

3. Minories lingüístiques — Congressos

800.95(061.3)

Disseny gràfic: Maria Casassas

© dels autors de les ponències

© 2010, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Primera edició: setembre del 2010

Tiratge: 550 exemplars

Text revisat lingüísticament pel Servei de Correcció Lingüística de l'IEC

Compost per Anglofort, SA

Imprès a Limpergraf, SL

ISBN: 978-84-92583-99-7

Dipòsit Legal: B. 36445-2010

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

Organització	7
Participants	9
Sigles emprades pels autors	13
Les llengües de signes, <i>per Joan Martí i Castell</i>	17
El procés de reconeixement de la llengua de signes catalana des de la comunitat sorda, <i>per Encarna Muñoz</i>	19
La comunidad sorda de Catalunya, <i>per Santiago Frigola</i>	29
El camí cap a la llei que regularà l'ús de la llengua de signes catalana, <i>per Bernat Joan</i>	55
Handwaving and headshaking? On the linguistic structure of sign languages, <i>per Roland Pfau</i>	59
La sociolingüística de les llengües de signes, <i>per Adam Schembri i Trevor Johnston</i>	85

Sign Language Acquisition, <i>per Ronice Müller de Quadros</i>	121
How the brain processes languages in different modalities, <i>per Bencie Woll</i>	143
Característiques generals del bilingüisme intermodal (llengua de signes / llengua oral), <i>per Esperanza Morales</i>	173
Experiències bilingües amb la llengua de signes en el sistema educatiu català, <i>per Marta Vinardell</i>	187
Interpretació en llengua de signes: més que interpretació, <i>per Esther de los Santos</i>	195
Lexicografia de les llengües de signes i l'estat de la lexicografia en la LSC, <i>per Gemma Barberà i Eulàlia Ribera</i>	207
La normalització de les llengües de signes, <i>per Josep Quer</i>	239
ADDENDA	257
Projecte de llei de la llengua de signes catalana	261
Compareixença de Joan Martí i Castell davant el Parlament de Catalunya	271
Compareixença de Josep Quer davant el Parlament de Catalunya	275
Llei 17/2010, del 3 de juny, de la llengua de signes catalans	279

Organització

Organitzador:

Consorci Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona - Centre Ernest Lluch

Patrocinadors:

Universitat Internacional Menéndez Pelayo
Diputació de Barcelona
Ajuntament de Barcelona
Centre de Cultura Contemporània de Barcelona

Amb la col·laboració del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya

Director:

Joan Martí i Castell

President de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans

Secretari científic:

Josep M. Mestres i Serra

Cap del Servei de Correcció Lingüística de l'IEC

Participants

Gemma Barberà Altimira

Universitat Pompeu Fabra

Barcelona

Josep Lluís Carod-Rovira

Generalitat de Catalunya

Barcelona

Santiago Frigola Segimón

Política Lingüística de la LSC

Federació de Persones Sordes de Catalunya (FESOCA)

Barcelona

Joan Fuster Sobreper

CUIMPB - Centre Ernest Lluch

Barcelona

Thomas Hanke

Universitat d'Hamburg

Alemanya

Bernat Joan i Marí

Secretaria de Política Lingüística

Generalitat de Catalunya

Barcelona

Joan Martí i Castell

Universitat Rovira i Virgili
Tarragona

Secció Filològica
Institut d'Estudis Catalans
Barcelona

Josep M. Mestres i Serra

Servei de Correcció Lingüística
Institut d'Estudis Catalans
Barcelona

Esperanza Morales López

Universitat de la Corunya
La Corunya

Ronice Müller de Quadros

Universitat Federal de Santa Catarina
Brasil

Encarna Muñoz Chamorro

Federació de Persones Sordes de Catalunya (FESOCA)
Barcelona

Roland Pfau

Universitat d'Amsterdam
Països Baixos

Miquel Pueyo París

Govern de la Generalitat
Barcelona

Josep Quer Villanueva

Universitat d'Amsterdam
Països Baixos

Secció Filològica
Institut d'Estudis Catalans
Barcelona

Eulàlia Ribera Llong
Universitat Autònoma de Barcelona
Barcelona

Esther de los Santos Rodríguez
Intèrpret de les llengües de signes
Barcelona

Adam Charles Schembri
University College de Londres
Regne Unit

Marta Vinardell Maristany
CEE de Sords CRAS - CREDAV
Sabadell

Bencie Woll
University College de Londres
Regne Unit

Sigles emprades pels autors

3D	tres dimensions
ABSL	<i>Al-Sayyid Bedouin Sign Language</i> ('llengua de signes beduïna d'Al-Sayyid')
ACILS	Associació d'Intèrprets de Llengua de Signes i Guies-Intèrprets
APANSCE	Associació de Pares de Nens Sords de Catalunya
APROLSC	Associació de Professors de Llengua de Signes Catalana
ARANS	Associació per a la Reeduació Auditiva dels Nens Sords
ASL	<i>American Sign Language</i> ('llengua de signes americana')
ASU	Cercle d'Artistes Sords Units
Auslan	<i>Australian Sign Language</i> ('llengua de signes australiana')
BANZSL	<i>British, Australian and New Zealand Sign Language</i> ('llengua de signes britànica, australiana i neozelandesa')
BD	base de dades
BOE	<i>Boletín Oficial del Estado</i>
BOPC	<i>Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya</i>
BSL	<i>British Sign Language</i> ('llengua de signes britànica')
BTS	Berkeley Transcription System ('sistema de transcripció de Berkeley')
CDIAP	centre de desenvolupament infantil i atenció primerenca
CD-ROM	<i>compact disk - read only memory</i> ('disc compacte de memòria només de lectura')
CEE	centre d'educació especial
CEFR	<i>Common European Framework of Reference for Languages</i> ('marc europeu comú de referència per a les llengües')
CEIP	centre d'educació infantil i primària
CEIPM	centre d'educació infantil i primària municipal

CEIR	centre d'ensenyament i readaptació
CERECUSOR	Centre Recreatiu i Cultural de Sords de Barcelona
CL	<i>classifiers</i> ('classificadors')
CNSE	Confederación Nacional de Sordos de España
CNSE	Confederación Estatal de Personas Sordas
CODA	children of deaf adults ('fills d'adults sords')
CRAS	Centre de Reeduació Auditiva de Sabadell
CREDA	centre de recursos educatius per a deficients auditius
CREDAC	Centre de Recursos Educatius per a Deficients Auditius de Catalunya
CSB	Casal de Sords de Barcelona
CUIMPB	Consorti Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona
DAL	deficiència auditiva lleugera
DAM	deficiència auditiva mitjana
DAP	deficiència auditiva pregoa
DAS	deficiència auditiva severa
DGS	<i>Deutsche Gebärdensprache</i> ('llengua de signes alemanya')
DIFUSORD	Associació de Difusió de la Comunitat Sorda
DIEC	<i>Diccionari de la llengua catalana</i> (Institut d'Estudis Catalans)
<i>Dilscat</i>	<i>Diccionari bàsic de la llengua de signes catalana</i>
DM	<i>disambiguating mouth</i> ('desambiguador de la llengua oral')
DSGS	<i>Deutschschweizerische Gebärdensprache</i> ('llengua de signes suïssogermana')
DSL	<i>Danish Sign Language</i> ('llengua de signes danesa')
DTLSC	<i>Diccionari temàtic de llenguatge de signes català</i>
DTS	dispositiu telefònic per a sords
DVD	<i>digital versatile disc</i> (disc versàtil digital)
EAC	Estatut d'autonomia de Catalunya
ECHO	European Cultural Heritage Online ('patrimoni cultural europeu en línia')
ELAN	EUDICO Linguistic Annotator ('anotador lingüístic EUDICO')
EP	<i>echo phonology</i> ('ecofonologia')
EUA	Estats Units d'Amèrica
EUDICO	European Distributed Corpora ('corpus europeu distribuït')
FASC	Federació d'Associacions de Sords de Catalunya
FESOCA	Federació de Persones Sordes de Catalunya

FILSE	Federación Española de Intérpretes de Lengua de Signos y Guías-Intérpretes
FinSL	<i>Finnish Sign Language</i> ('llengua de signes finesa')
fMRI	<i>functional magnetic resonance image</i> ('representació d'imatges de ressonància magnètica funcional')
FNSSE	Federación Nacional de Sociedades de Sordomudos de España
GI	guia-intèrpret
GRIN	Gramática e Interpretación de la LSC
HamNoSys	Hamburg Sign Language Notation System ('sistema de notació de la llengua de signes d'Hamburg')
HKSL	<i>Hong Kong Sign Language</i> ('llengua de signes de Hong Kong')
HO	<i>hands only</i> ('només les mans')
IEC	Institut d'Estudis Catalans
IES	institut d'ensenyament secundari
ILex	Integrated Lexicon ('lèxic integrat')
ILS	intèrprets de la llengua de signes
ILLESCAT	Institut de la Llengua de Signes de Catalunya
ILSE	Intérpretes de Lenguaje de Signos de España
IMSERSO	Instituto de Mayores y Servicios Sociales
IPSL	<i>Indo-Pakistani Sign Language</i> ('llengua de signes de l'Índia i el Pakistan')
ISL	<i>Irish Sign Language</i> ('llengua de signes irlandesa')
ISN	<i>idioma de señas nicaragüense</i> ('llengua de signes nicaragüenca')
L1	llengua materna
L2	segona llengua
LE	llengua escrita
LENCOVIS	Associació de Comunicació Visual i de Llengua de Signes Catalana
LIS	<i>Lingua Italiana dei Segni</i> ('llengua de signes italiana')
LISMI	Ley de integración social de los minusválidos
LIU	<i>Lughat al-Ishzara al-Urdunia</i> ('llengua de signes de Jordània')
LLESIG	Centre de Recursos Pedagògics de la Llengua de Signes Catalana
LO	llengua oral
LS	llengua de signes
LSB	<i>Língua de Sinais Brasileira</i> ('llengua de signes brasilera')
LSC	llengua de signes catalana
LSE	llengua de signes espanyola
LSF	llengua de signes francesa

LSQ	<i>langue des signes quebecoise</i> ('llengua de signes quebequesa')
NEE	necessitats educatives especials
NGc	Nederlands Gebarententrum ('Centre per a la Llengua de Signes Holandesa')
NGT	<i>Nederlandse Gebarentaal</i> ('llengua de signes holandesa')
NM	no mouth ('sense vocalitzar')
NZSL	<i>New Zealand Sign Language</i> ('llengua de signes neozelandesa')
ÖGS	<i>Österreichische Gebärdensprache</i> ('llengua de signes austríaca')
ONG	organització no governamental
OSV	<i>object-subject-verb</i> ('objecte-subjecte-verb')
OSVO	<i>object-subject-verb-object</i> ('objecte-subjecte-verb-objecte')
OV	<i>object-verb</i> ('objecte-verb')
OVO	<i>object-verb-object</i> ('objecte-verb-objecte')
OVS	<i>object-verb-subject</i> ('objecte-verb-subjecte')
PS	<i>Persona Sorda</i>
SDG	<i>sign different from gesture</i> ('gestos diferents dels signes')
SF	Secció Filològica (Institut d'Estudis Catalans)
SL	<i>Sign Language</i> ('llengua de signes')
SLG	<i>sign like gesture</i> ('gestos amb aparença de signes')
SOV	<i>subject-object-verb</i> ('subjecte-objecte-verb')
SPL	Secretaria de Política Lingüística
SR	<i>silent reading</i> ('lectura en silenci')
SS	<i>silent speechreading</i> ('lectura labial en silenci')
STS	<i>superior temporal sulcus</i> ('solc temporal superior')
SV	<i>subject-verb</i> ('subjecte-verb')
SVO	<i>subject-verb-object</i> ('subjecte-verb-objecte')
SVS	<i>subject-verb-subject</i> ('subjecte-verb-subjecte')
UB	Universitat de Barcelona
UE	Unió Europea
UPF	Universitat Pompeu Fabra
VGB	Centre de Difusió Audiovisual Vermell, Groc i Blau
VGT	<i>Vlaamse Gebarentaal</i> ('llengua de signes flamenca')
VO	<i>verb-object</i> ('verb-objecte')
VOS	<i>verb-object-subject</i> ('verb-objecte-subjecte')
VOV	<i>verb-object-verb</i> ('verb-objecte-verb')
VS	<i>verb-subject</i> ('verb-subjecte')
VSO	<i>verb-subject-object</i> ('verb-subjecte-objecte')

Les llengües de signes

Joan Martí i Castell

Director del seminari

La recerca en humanitats, per més que sigui imprescindible, no gaudeix de prestigi en una societat basada en l'economicisme. La comunicació és essencial per a consolidar el que anomenem *societat de la informació i del coneixement*; no pot, doncs, tenir déficits; més enllà de les condicions físiques, les persones ens distingim per l'ús de les llengües naturals: excloure algú de les possibilitats de codificar i descodificar missatges comporta una marginació que, ultra que és injusta, ens empobreix.

El CUIMPB i l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), amb la col·laboració de la Federació de Persones Sordes de Catalunya (FESOCA), volem celebrar l'Any Internacional de les Llengües posant atenció en les llengües de signes (LS). Ens queixem, amb raó, del menyspreu que significa el fenomen de minorització d'algunes llengües orals, però no som prou sensibles a la necessitat del col·lectiu amb discapacitat auditiva de disposar de l'instrument que els permet expressar-se sense restriccions, amb rigor i precisió.

Fins i tot entre els lingüistes predomina una ignorància vergonyosa sobre les LS, que s'interpreten erròniament com la còpia de la verbalització i, doncs, no naturals ni autosuficients; o que es comparen amb l'esperanto, com a sistema de relació universal, i no com a idiomes específics i distintius de cada comunitat. Les LS, com les verbals, poden expressar-ho tot sense limitacions, mitjançant frases, textos; no es concreten en un *collage* de mots juxtaposats que ens aproximem confusament a significats; serveixen per a la col·loquialitat més distesa, però també per a l'elaboració de les teories científiques més complexes i per a la creació artística. Reflecteixen la idiosincràsia irreplicable de cada grup.

En les actes del seminari que ara presentem han col·laborat alguns dels millors especialistes d'arreu en LS; en llurs textos, s'hi refereixen pel que fa a la realitat global, però també s'ocupen de la LS catalana. Per mitjà d'aquest curs vam voler contribuir

a l'eliminació de qualsevol barrera en la comunicació i a l'accés de tothom al món de la formació i al mercat laboral, amb igualtat d'oportunitats. I també vam voler posar la ciència del llenguatge al servei de la societat, perquè estàvem convençuts que era la millor manera de comprometre'ns amb l'Any Internacional de les Llengües. Lamentablement, no ha estat possible comptar amb les col·laboracions escrites dels professors Miquel Pueyo i Thomas Hanke.

El seminari Les llengües de signes com a llengües minoritàries, organitzat pel Consorci Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona - Centre Ernest Lluch i celebrat al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, descabdellà, durant els dies 23 i 24 de juliol de 2008, les ponències que segueixen, les quals van cloure en una taula rodona amb Josep Quer, Santiago Frigola i Adam Schembri com a participants i Joan Martí i Castell com a moderador.

Mentre s'estava enllestint l'edició d'aquest llibre, ha estat aprovada per unanimitat del Parlament de Catalunya la Llei de la llengua de signes catalana, per la qual cosa, no vull perdre l'oportunitat d'expressar aquí mateix la satisfacció pregona d'haver assolit una fita perseguida de fa tants i tants d'anys. Ens n'hem de felicitar per diverses raons. Pel consens sense esclatxes en l'aprovació de la Llei. Perquè suposa un reconeixement públic i explícit d'uns drets elementals de les persones sordes i sordmudes, un avenç social de primer ordre per a un col·lectiu de més de vint-i-cinc mil persones a Catalunya. Perquè es protegeix un patrimoni cultural essencial, com ho és qualsevol llengua. Perquè es col·loca encertadament al mateix nivell la llengua catalana oral i la llengua de signes catalana. Per la coherència en la reivindicació d'un idioma, al marge de quants són els seus usuaris, els signants. Perquè reconeix l'Institut d'Estudis Catalans, en tant que acadèmia de la llengua catalana, com a única autoritat en la codificació lèxica i gramatical de la llengua de signes. I encara podria afegir-hi moltes altres raons. Tant de bo que no manquin els recursos materials i humans per a un desplegament adequat de la Llei. Per tot plegat, vull expressar el reconeixement a tots els nostres representants polítics, el Parlament de Catalunya, per la sensibilitat exquisida que han demostrat en l'aprovació de la Llei. Ho repeteixo: els hem de felicitar i ens n'hem de felicitar.

El procés de reconeixement de la llengua de signes catalana des de la comunitat sorda

Encarna Muñoz

Federació de Persones Sordes de Catalunya

1. Introducció

La comunitat de persones usuàries de la llengua de signes consideren que la sordesa és una *diferència*, no una *malaltia* ni una *deficiència*. Es veuen a si mateixes des del punt de vista de la capacitat, no des de la incapacitat de la pèrdua auditiva. Aquesta nova visió potencia l'autoacceptació que qualsevol persona sorda ha de desenvolupar per fer un primer pas cap a l'èxit personal i social (figura 1). No obstant això, aquesta concepció encara no és compartida per un sector social en què s'inclouen alguns professionals de disciplines relacionades amb la sordesa: metges, educadors, etcètera.

S'ha de destacar que, per part de les administracions públiques, continuen vigents els enfocaments de la sordesa com a deficiència o discapacitat, les conseqüències dels quals són les polítiques assistencials i rehabilitadores, i l'educació especial per a alumnes amb necessitats especials. Si, al contrari, ens referim a *minoria lingüística* i a *cultura sorda*, les conseqüències en són les polítiques de reconeixement de la diversitat, que obliguen a modificar les actituds davant les minories i a construir una societat accessible per a tothom.

La realitat de les persones sordes és el bilingüisme i el biculturalisme, perquè a més de tenir una llengua i cultura pròpies, neixen en famílies i es troben immerses en societats d'oients amb una llengua i una cultura diferents. El reconeixement d'aquest fet implica mesures de cooficialitat o legalitat de les llengües de signes, que ja s'han dut a terme en alguns països del nostre entorn. A Espanya, s'observa una tendència generalitzada cap a l'acceptació i el respecte d'aquesta nova varietat lingüística i, cada vegada més, es valora el paper de la llengua de signes en el desenvolupament personal i social de les persones sordes.

FIGURA 1. Celebració del Dia Mundial de les Persones Sordes

Un altre indicador important de l'estatus d'un grup és la presència dels seus membres en la societat en general. Actualment, es pot dir que les persones sordes quasi no apareixen als mitjans de comunicació ni als centres de decisió de la vida laboral, social i política. No obstant això, sí que va sorgint, entre les persones sordes, un sentiment de capacitat i poder, allunyat de l'actitud passiva que havien mantingut en altres èpoques (figura 2). En aquest aspecte hi contribueix, majoritàriament, la mateixa comunitat sorda, que durant molt anys ha organitzat cursos i jornades de formació amb l'objectiu de conscienciar la societat oient del dret fonamental de què disposa com a ésser humà: utilitzar la llengua pròpia.

La Confederación Nacional de Sordos de España (CNSE) va dirigir esforços en aquesta direcció: va portar a terme una campanya a través de totes les federacions i associacions, amb una intensa mobilització a favor d'un reconeixement legal de la llengua de signes a Espanya «per tal d'instar el Govern espanyol a arribar al reconeixement d'aquesta llengua», tenint en compte que l'any 1997, concretament el 16 de novembre, la Comissió de Política Social i Ocupació del Congrés del Diputats va aprovar per unanimitat una proposició no de llei que «instava el Govern a elaborar un informe acurat de les mesures que s'havien d'adoptar per al progressiu reconeixement

FIGURA 2. Manifestació de la comunitat sorda per a reclamar els drets bàsics

i implantació de llenguatge de signes, així com l'avaluació de les necessitats i les conseqüències que tindria per a les diferents administracions la seva implantació generalitzada».

Després de molts anys de lluita i reivindicacions, les persones sordes usuàries de la llengua de signes finalment van aconseguir el reconeixement de la llengua de signes el 28 de juny del 2007 amb rang de llei de l'Estat espanyol: «Ley por la que se reconocen y regulan las lenguas de signos españolas y se regulan los medios de apoyo a la comunicación oral de las personas sordas, con discapacidad auditiva y sordociega» (publicada al BOE com a Llei 27/2007, del 23 octubre).

La FESOCA, d'altra banda, també es va començar a mobilitzar, a partir de la col·laboració amb la classe política, per aconseguir que la llengua de signes catalana (LSC) fos reconeguda en aquesta llei en paritat respecte de la llengua de signes espanyola (LSE). La FESOCA va comparèixer davant la Comissió del Ministeri de Treball i Assumptes Socials per exposar les diferències lingüístiques de la llengua de signes catalana i la llengua de signes espanyola. El reconeixement de la LSC per part de l'Estat espanyol es va produir gràcies a la magnífica feina d'aquesta federació i al suport per part de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i dels lingüistes experts en el tema que hi van col·laborar.

Des de la FESOCA, s'han portat a terme moltes accions a favor de la llengua de signes catalana, des que es va fundar l'any 1979 fins al moment present. Amb el suport d'associacions afiliades, ha lluitat amb intensitat per la defensa de la LSC. La trajectòria històrica i cultural s'ha desenvolupat amb un sentiment profund d'identitat, que ha sorgit de la cultura i tradicions pròpies de la societat oient catalana.

2. Evolució legislativa de la LSC

La llengua és un aspecte essencial de la cultura per a les persones sordes: són conscients de les seves possibilitats, l'estimen i se'n senten orgullosos. Així mateix, la protegeixen com si en qualsevol moment els pogués ser arrabassada —com de fet, s'ha intentat moltes vegades sense èxit. La LSC és la llengua de la comunitat sorda a Catalunya i així ha estat al llarg de la història, gràcies als anys d'evolució política que han conduït al reconeixement de la diversitat en l'àmbit lingüístic i humà.

2.1. *Els primers avenços*

Amb motiu de la Jornada sobre el Llenguatge dels Signes, que es va celebrar el 25 d'octubre de 1992, dins la Fira Minusval 92 de Lleida, es van debatre, en una taula rodona, aspectes sobre l'oficialitat del llenguatge de la mímica al Parlament de Catalunya. En aquest acte, hi van participar diputats del Parlament de Catalunya, gràcies als quals van començar els primers treballs per a fer arribar al Parlament la proposta d'un estudi que reconegués la llengua de signes catalana. El 18 de novembre de 1992, al Parlament es va aprovar per unanimitat la creació d'una comissió d'estudi sobre la llengua de signes; i el 30 de juny de 1994 es va aprovar, en una sessió plenària, la Proposició no de llei sobre la promoció i la difusió del coneixement del llenguatge de signes, per a impulsar l'educació bilingüe —llengua de signes i llengua oral/escrita— dels infants sords.

Per primera vegada en la història d'Espanya, Catalunya va ser pionera en el reconeixement de la llengua de signes que, aleshores, es denominava *llenguatge de signes*.

2.2. *L'Estatut d'autonomia de Catalunya*

El 30 de novembre de 2004, la FESOCA es va reunir amb el conseller de Relacions Institucionals i Participació, el senyor Joan Saura, per demanar la incorporació de la LSC al nou text de l'Estatut d'autonomia de Catalunya. Fins al juliol de 2005, la Federació va portar a terme un intens programa de reunions amb els partits polítics i membres

de la comissió de ponents —diputats del Parlament— responsables de la redacció del nou text de l'Estatut i es va efectuar una compareixença de la presidenta i el cap de Política Lingüística de la FESOCA al Parlament de Catalunya, el 12 d'abril de 2005.

En la sessió plenària del 30 de setembre de 2005, el Parlament de Catalunya va aprovar la reforma de l'Estatut d'autonomia de Catalunya, en què es reconeixia la llengua de signes catalana, concretament en l'article 50.6 del capítol V: «Els poders públics han de garantir l'ús de la llengua de signes catalana i les condicions que permetin d'assolir la igualtat de les persones amb sordesa que optin per aquesta llengua, que ha d'ésser objecte d'ensenyament, protecció i respecte». Posteriorment, el 30 de març de 2006, al Congrés dels Diputats de Madrid, es va aprovar l'Estatut d'autonomia de Catalunya, amb l'article 50.6 intacte.

2.3. *Projecte de llei que reconeix LSE i LSC*

L'any 2005, la CNSE va presentar un esborrany de l'Avantprojecte de llei per al reconeixement de la llengua de signes. El 16 de setembre de 2005 el Consell de Ministres va aprovar l'Avantprojecte de llei de la llengua de signes espanyola i també va reconèixer la llengua de signes catalana (figura 3).

FIGURA 3. Festa celebrada a Madrid el dia 1 d'octubre de 2005, amb motiu del reconeixement oficial de la LSE

2.4. *Preocupació per l'eliminació de la LSC a l'Avantprojecte de llei de la LSE*

Després de l'alegria manifestada per tota la comunitat sorda, va sorgir un nou entrebanc per a la LSC, ja que el 13 de gener de 2006, el Consell de l'Estat va eliminar la LSC del text. La FESOCA va iniciar una intensa ronda de contactes amb els grups polítics del Congrés dels Diputats. Casualment, dins la comissió encarregada del procés legislatiu de la llengua de signes, la majoria dels diputats eren catalans, fet que va facilitar la comprensió que la LSC era la llengua diferenciada i pròpia de les persones sordes de Catalunya, i que la LSE no hi tenia presència ni usuaris.

2.5. *El Congrés dels Diputats*

Les negociacions perquè la LSC fos reconeguda al mateix nivell que la LSE, va ser una feina molt complicada. La FESOCA, juntament amb altres entitats catalanes, va comparèixer el 26 d'abril de 2006 al Congrés dels Diputats per defensar la LSC i aconseguir que fos reconeguda, de la mateixa manera que la LSE, a l'Avantprojecte de llei estatal. La LSC també va ser avalada pel president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, Joan Martí, i pel lingüista expert en la investigació de la LSC, Josep Quer, que va dirigir els treballs de la gramàtica bàsica de la LSC a la Universitat de Barcelona, conjuntament amb la FESOCA. Tots dos van comparèixer al Congrés dels Diputats el 10 de maig de 2006 i, finalment, la LSC va ser reconeguda amb la LSE, el dia 28 de juny de 2007.

2.6. *La LSC i el seu pas pel Senat*

Un cop a Espanya, el moviment associatiu de persones sordes usuàries de la llengua de signes va aconseguir el seu reconeixement. Després de tants anys de lluita, el Senat va proposar fer canvis en la redacció d'alguns articles del text. Com que aquests canvis perjudicaven el futur de la LSC, la FESOCA novament va contactar amb senadors catalans, per trobar suport i mantenir íntegre el text de la llei. El 29 de setembre, a la ciutat de Lleida, es van celebrar unes jornades organitzades per la Llar de Persones Sordes de Lleida, amb motiu de la Diada Internacional de les Persones Sordes, i es va debatre el tema de la preocupació d'un retrocés en el procés legislatiu. La senadora Maria Burgés va confirmar que el text de la llei s'aprovaria íntegre.

2.7. *Reconeixement al Senat*

El 10 d'octubre de 2007, la Cambra del Senat va aprovar el Projecte de Llei sense modificacions i amb el text íntegre; per tant, la LSC va ser reconeguda com la llengua pròpia de les persones sordes de Catalunya. Els representants del moviment associatiu a Espanya i Catalunya (CNSE i FESOCA) van manifestar molta alegria per aquest reconeixement (figura 4).

FIGURA 4. Mostres d'alegria per l'aprovació del Projecte de Llei al Senat

Després del pas pel Senat, el Projecte de Llei va retornar al Congrés dels Diputats i, el dia 23 d'octubre de 2007, es va aprovar, sense modificacions respecte del text original, que va ser aprovat el 28 de juny del mateix any.

2.8. *LSC i el Govern de la Generalitat*

A Catalunya, els esforços polítics portats a terme des de la FESOCA van conduir a un fet molt important: el 30 de setembre de 2005, el nou Estatut d'autonomia de Catalunya reconeixia i emparava la llengua de signes catalana a través de l'article 50.6. Aquest article, que va ser aprovat finalment en referèndum, recull que «els poders públics han de garantir l'ús de la llengua de signes catalana i les condicions que permetin d'assolir la igualtat de les persones amb sordesa que optin per aquesta llengua, que ha de ser objecte d'ensenyament, protecció i respecte».

Amb data 8 de març de 2007, el vicepresident de la Generalitat de Catalunya, el senyor Josep Lluís Carod-Rovira, va convocar una reunió amb la FESOCA i la Plataforma Ara! per desenvolupar l'article 50.6 de l'Estatut d'autonomia amb una llei pròpia a Catalunya.

El 23 d'abril, la Secretaria de Política Lingüística (SPL), la tasca de la qual és la normalització lingüística, va convocar la primera reunió sota la direcció de l'antic secretari general, el senyor Miquel Pueyo i París, per començar els treballs d'elaboració de l'esborrany d'Avantprojecte de Llei de LSC i fer efectiva la LSC en els diferents àmbits de la societat catalana. Aquest projecte té com a objectiu el reconeixement de la llengua de signes catalana com a llengua, sense fer cap referència a les persones sordes com a col·lectiu de «discapacitats», per això, el projecte de Llei de la LSC no inclou altres tipus de «sistemes de suport auditius», perquè el projecte contempla el reconeixement de la LSC des del punt de vista lingüístic en compliment de l'article 50.6 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya.

Finalment, el 13 de maig des de la Vicepresidència de la Generalitat de Catalunya, amb la Secretaria de Política Lingüística, es va convocar a una reunió per tancar l'esborrany de l'Avantprojecte de Llei de la LSC. En aquesta reunió, presidida pel senyor Bernat Joan i Marí, secretari actual de Política Lingüística, hi va participar la FESOCA, representada per la presidenta Encarna Muñoz i Santi Frigola, cap del Departament de Política Lingüística de la LSC, així com representants d'altres entitats com l'APANSCE, Plataforma Ara! i experts com el doctor Josep Quer, en representació de l'Institut d'Estudis Catalans.

3. Situació actual

Es pot dir que, actualment, restem a l'espera que el Govern de la Generalitat de Catalunya aprovi l'Avantprojecte de Llei de regulació i difusió de la llengua de signes catalana, document elaborat per la Secretaria de Política Lingüística, i n'efectui l'entrada al Parlament de Catalunya perquè l'aprovi. Un cop aprovat, podrem dir que l'èxit ha estat conseqüència del compromís i desenvolupament de l'Estatut d'autonomia de Catalunya.

Aquest pas suposa una fita històrica important per a la comunitat sorda catalana, perquè serà la primera vegada que la LSC serà regulada i assolirà l'estatus que es mereix com a llengua, i que les persones usuàries seran reconegudes com a ciutadans amb igualtat d'oportunitats que la resta de la societat.

Finalment, la FESOCA, amb el suport de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, va elaborar un tríptic divulgatiu (figura 5), amb l'objectiu d'oferir informació a la societat catalana sobre les característiques lingüístiques de la llengua de signes catalana. El tríptic defineix la LSC com una part important del patrimoni cultural de Catalunya, com una llengua viva que reuneix totes les característiques morfològiques i sintàctiques, tan rica en continguts gramaticals com qualsevol altra llengua oral.

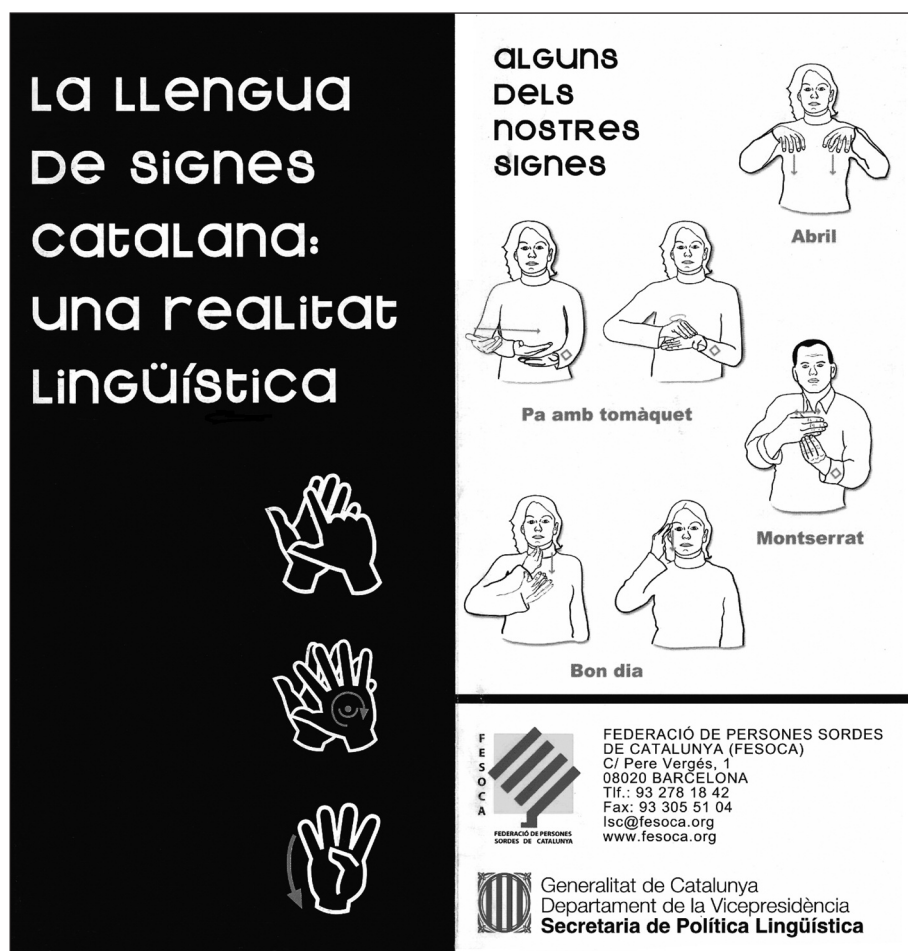

FIGURA 5. Tríptic informatiu sobre la LSC

La comunidad sorda de Catalunya¹

Santiago Frigola

Política Lingüística de la Federació de Persones Sordes de Catalunya

1. Introducción

Una comunidad se define como un grupo de personas con unas características comunes y que comparten un mismo idioma, identidad, sentimientos de pertinencia, intereses comunes, etcétera.

La comunidad como colectivo social no está desvinculada de la sociedad sino que pertenece a ella. Este colectivo es nuestra comunidad, la comunidad de Personas Sordas de Catalunya. Nuestro colectivo se rige por un idioma compartido y unas peculiaridades comunes.

La primera consideración histórica es la de una comunidad patológica, discapacitada. Es a raíz de la conciencia de unos objetivos comunes, motivados por la propia discapacidad, que surge la necesidad de contacto social mediante el agrupamiento. Es así como se origina su propia cultura y posteriormente su propia lengua.

La comunidad sorda como comunidad social, cultural y lingüística —como se ha mencionado anteriormente— está formada principalmente por Personas Sordas que han aprendido la lengua de signos como nativa o adquirida y por personas oyentes (padres, familiares, amigos, profesionales, así como profesionales de la educación, psicología, medicina, logopedia... , todos ellos competentes en lengua de signos y con conocimiento profundo de las características de la comunidad sorda).

La comunidad sorda no aparece en una fecha determinada pero se estima que es en la década de los setenta cuando se produce un impacto reivindicativo de la lengua

1. Agradezco a Gemma Barberà sus comentarios y la revisión del texto.

de signos, la identidad y la cultura sorda, definiéndose así su pertinencia a esta comunidad. Sin embargo la comunidad sorda como colectivo ha existido durante más de doscientos años sin ser consciente de ello, puesto que sus reuniones de tipo social eran muy frecuentes.

2. Aspectos de la comunidad sorda

Cultura visual. La comunidad sorda no se define por un espacio geográfico determinado sino por una experiencia vital común de carácter visual. Entre los valores de la comunidad sorda destaca por encima de todo la lengua de signos y las actividades culturales propias de las Personas Sordas.

La comunidad sorda es también depositaria de una historia, tradiciones, costumbres y unas producciones artísticas propias que giran alrededor de su valor máspreciado: la lengua de signos.

3. Terminología

El primer termino histórico que se usó para denominar a las Personas Sordas fue *mudo*, debido básicamente a la incapacidad de éstos de responder a cualquier estímulo auditivo. El segundo término fue el de *sordomudo* una vez se hizo evidente que la incapacidad de respuesta era provocada por su sordera. Posteriormente se consideró más apropiado el término de *sordo*, al tomar conciencia de que la discapacidad radicaba exclusivamente en la audición aunque ésta tuviera obvias implicaciones en el habla. Después de mucho tiempo utilizando el término *sordo/sorda* se adopta y se utiliza hasta la actualidad el término *Persona Sorda*, que se contrapone al término *persona sorda* (duro de oído) para designar una persona que forma parte de un colectivo.

La Federación Mundial de Sordos y la Unión Europea de Sordos definen que las Personas Sordas (en mayúsculas) utilizan la lengua de signos como primer medio de comunicación y se identifican con otros semejantes sordos y personas sordas (minúsculas) como personas que no oyen y que son indiferentes a la lengua de signos (LS). A continuación describimos los diferentes ámbitos en que se han desenvuelto las Personas Sordas empezando por el ámbito educativo.

4. Educación

Antes de introducirnos en la historia de la educación de las Personas Sordas (PS) es conveniente señalar que a lo largo del tiempo ésta ha sido cambiante e insuficiente, hecho que ha comportado serias repercusiones para el desarrollo cognitivo de las PS.

Para empezar a hablar de la educación de las PS en Catalunya, tendríamos que remontarnos a los antecedentes históricos registrados en España y Europa. Durante los siglos XVI-XVII, aparecen en España los primeros documentos relacionados con la educación de las PS. Fray Pedro Ponce de León (Sahagún, 1506/1508 - Burgos del Monasterio de Oña, 1584) es considerado el primer profesor sordo (figura 1). No obstante, recientes investigaciones consideran que tal afirmación es algo atrevida puesto que hay indicios que apuntan a la existencia de una educación precedente.

FIGURA 1. Fray Pedro Ponce de León

FIGURA 2. Juan de Pablo Bonet

Una de las primeras obras que describe la tarea educativa de Fray Ponce de León es *Reduccion de las letras y arte para enseñar a ablar los mudos*, publicada en 1620 por Juan de Pablo Bonet (El Castellar, Zaragoza, 1573 - Madrid, 1633) (figura 2). En este libro se puede observar una ilustración del sistema dactilológico utilizado por el monje (figura 3).

FIGURA 3. Abecedario dactilològic del llibre
Reduction de las letras y arte para enseñar a ablar los mudos,
de Juan de Pablo Bonet (1620)

La educación de las PS, según la teoría más extendida, se originó cuando el Marqués de Trovar tuvo entre su larga descendencia dos hijos sordos, a los que no podía declarar como herederos de su patrimonio por las leyes vigentes de esa época, que no permitían a las personas que no podían hablar recibir la herencia. El Marqués recurrió entonces al Monasterio de Oña (Burgos), en el que conoció a Fray Ponce de León.

El éxito educativo de este monje fue conocido por mucha gente que llegó a saber que uno de los niños, además de hablar con toda claridad, cantaba. Fray Ponce de León alternó su cometido educativo con otros negocios familiares hasta 1584, año en que murió.

Ciento cincuenta años después, aparece en escena otro personaje importante en la educación de las PS, el abate Charles-Michel de L'Épée (1712-1789) (figura 4), el cual crea el Instituto Nacional de Sordomudos, entre 1755-1760 aproximadamen-

te, introduciendo innovaciones en el método educativo de las Personas Sordas y dejando constancia en su obra *Instrucción de los sordos y mudos por la vía de las señas metódicas* (1776) (figura 5). Por lo que he leído y a mi entender, se trata de un método basado en el sistema bimodal.

FIGURA 4. Abate Charles-Michel de L'Épée

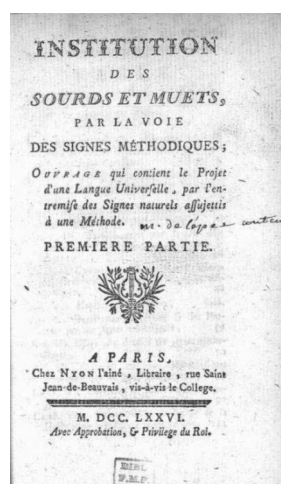
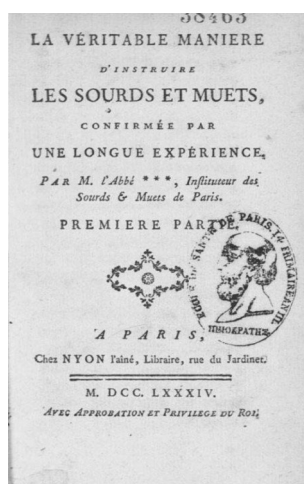

FIGURA 5. *Institution des sourds et muets, par la voie des signes méthodiques* (1776), de L'Épée

Más adelante coexisten en todo el país dos métodos educativos opuestos. Por una parte, el método gestual, impulsado por el abate L'Épée y defendido por Francia, Italia y Estados Unidos —Thomas Gallaudet (figura 6) y Lauren Clerc—, y por la otra, el método oral, impulsado por Samuel Heinicke (figura 7) y defendido por Alemania, Gran Bretaña, Holanda, y más tarde por Estados Unidos, conviviendo con el método gestual.

FIGURA 6. Thomas Gallaudet

FIGURA 7. Samuel Heinicke

En Estados Unidos, Graham Bell inventó el teléfono, pensando en crear no un aparato de comunicación a distancia, sino como una herramienta para utilizar en la rehabilitación del habla de los sordos (figura 8). Más adelante, Francia implanta también el método oral usado sobre todo por el profesor español Jacobo Rodríguez Pereira (figura 9).

Esta dicotomía educativa existe hasta la celebración, en 1880, del Congreso de Milán, uno de los congresos más importantes sobre la educación de las PS celebrado en la época. En este acontecimiento los profesionales sordos que asistieron participaron en los debates pero fueron privados del derecho de voto en las decisiones finales.

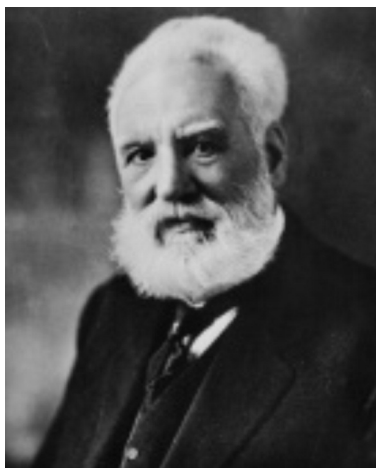

FIGURA 8. Graham Bell

FIGURA 9. Jacobo Rodríguez Pereira

Se hizo además una demostración de la capacidad de habla de una niña alemana sorda postlocutiva —había adquirido la sordera a los cuatro años— que apoyó una de las máximas de este congreso: «El método oral debe ser preferido al mímico para la educación y la instrucción de los sordomudos». A partir de entonces, la educación de las PS se basó exclusivamente en el sistema oralista.

Esta decisión no perjudicó en gran medida a la educación de las PS en España, puesto que este país ya contaba con una larga tradición en el uso de este sistema, pero sí que supuso la consolidación y oficialización del mismo.

Centrándonos ahora en Catalunya, hay que destacar que el 4 de febrero del año 1800 se crea la primera escuela para niños y niñas sordos (Escuela Municipal), que cuenta con el apoyo del Ayuntamiento de Barcelona, pero no de la Corona, a diferencia de la Escuela de Madrid.

El artífice de tal acontecimiento fue el religioso y profesor Joan Albert Martí, que presuntamente utilizaba el método oral durante sus clases, al juzgar lo que él mismo escribió sobre su experiencia profesional: «Enseñaba a leer y a escribir».

Esta escuela se ubicó en lo que hoy en día conocemos como Salón de Ciento del consistorio barcelonés. Por aquel entonces, la sala era conocida como Salón Grande y su estado era muy diferente del actual por las numerosas reformas efectuadas años más tarde (figura 10).

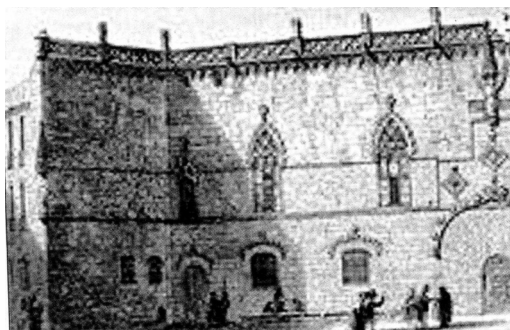

FIGURA 10. Saló de Cento, Ayuntamiento de Barcelona, antes de las reformas

Durante muchos años (hasta comienzos del siglo XX), esta escuela fue el único centro escolar disponible para las PS. A partir de entonces empiezan a crearse otras escuelas (figura 11): Escuela de la Purísima (1903), Instituto Catalán de Sordomudos (1904) y la Casa de la Caridad (de fecha imprecisa). Y en Lleida, antes de mediados del siglo XX, Sant Josep de las Servías.

FIGURA 11. Escuelas dedicadas a la educación de las Personas Sordas

En la década de los setenta, se crearon los centros pequeños: CRAS, de Sabadell; Centro Piloto ARANS, y Centro Médico de Audición y de Lenguaje. Los dos últimos, en Barcelona, contaron con métodos innovadores gracias a la ayuda de la tecnología de la audición y lenguaje, y trabajaron con grupos pequeños, prestando una atención personalizada a cada alumno en la rama fonética (figura 12). En algunos centros se implantó el sistema verbotonál, que provenía de la antigua Yugoslavia, para trabajar la fonética y la audición.

En el año 1980 se aprobó la Ley de integración social de los minusválidos (LISMI). A partir de ahí, los centros específicos se desintegraron en beneficio de las escuelas de integración en modalidad oral y nació una escuela especial de sordos donde acudían los alumnos que provenían de los centros desintegrados por causa de la inadaptación en los centros de integración. También se creó el primer centro de recursos educativos para deficientes auditivos (CREDA) con los siguientes objetivos:

— Colaborar con los asesores psicopedagógicos de los servicios educativos generales y específicos en la identificación y la evaluación de las necesidades del alumnado, en el seguimiento de su evolución y en la orientación a sus familias.

FIGURA 12. Manual usado en las escuelas para Personas Sordas

- Asesorar al profesorado y a los servicios educativos en la detección y atención de necesidades, ayudas técnicas y estrategias metodológicas que faciliten su atención. Colaborar en la adaptación del currículum escolar y de los materiales didácticos para adecuarlos a sus necesidades específicas.

- Catalogar y facilitar materiales adaptados a las necesidades del alumnado.

- Contribuir a la formación y actualización de los profesionales de los servicios educativos, profesorado y otros agentes de la comunidad educativa.

- Dar atención logopédica a este alumnado.

Servicios para centros educativos:

- Atención logopédica: desarrollo de la audición, el lenguaje y la comunicación de los alumnos con sordera o trastornos del lenguaje.

Servicios para familias y alumnos:

- Acogida y orientación a las familias.

- Valoración audiológica, audioprotésica.

- Valoración de las necesidades educativas de los alumnos.

- Atención logopédica al alumnado.

- Elaboración y catalogación de los recursos técnicos y documentales relacionados con la logopedia.

Con la Resolución 163/IV sobre la promoción y la difusión del conocimiento del lenguaje de signos, aprobada por el Parlamento de Catalunya en 1994 (BOPC 228, de 16 de mayo de 1994), se insta al bilingüismo. Posteriormente comienza el método bilingüe: lengua de signos catalana y lengua oral (catalán y/o castellano) incorporándolo en los centros específicos: Josep Pla y CRAS, de Sabadell, y en el centro ordinario (Tres Pins). Más tarde, el método bilingüe se expande en otros lugares de Catalunya, como la Maçana de Girona, y también se añade en los centros de secundaria IES Consell de Cent y IES de Sabadell.

El método bilingüe existente no es el que queremos tener porque no cumple los requisitos mínimos que debería: incluir la asignatura de LSC en el currículum escolar, una alta competencia lingüística de LSC por parte del profesorado, ambiente lingüístico de la LSC en el entorno escolar y familiar, etcétera.

Actualmente el método bilingüe existe todavía en dichos centros y la educación postobligatoria (bachillerato y ciclos formativos de grado medio y superior) y estudios superiores (universidades) cuenta con la presencia de intérpretes de LSC para el alumnado sordo que la solicita previamente. No significa que el método oral haya desaparecido. En estos momentos los padres pueden decidir qué método precisan sus hijos. El Centre de Recursos Educatius per a Deficients Auditius de Catalunya Pere Barnils

(CREDAC) ofrece servicios de atención primaria para las familias, pero los servicios son incompletos porque no dispone de los recursos adecuados para la rama bilingüe, como por ejemplo cursos de LSC para el profesorado y las familias, entre otros.

5. Movimiento Asociativo

Tras el cierre de los colegios especiales que hemos comentado en el apartado anterior, con el objetivo de seguir en contacto, los alumnos acudían a algún bar, al parque público, a las actividades de ocio que se ofrecían en las ciudades, pueblos o lugares públicos. Durante este periodo surgían algunas situaciones molestas con el público en general y con los dueños de los establecimientos, ya que la gente sorda se adueñaba de la zona pública durante un tiempo impensable. El principal motivo es que a las Personas Sordas les costaba marcharse por la necesidad que tenían de comunicarse en su propia lengua (la lengua de signos catalana), que sin embargo en aquella época se llamaba *mímica* o cualquier otro nombre que no fuera *lengua de signes catalana*. Aunque el nombre *lengua de signes catalana* no llegó hasta más tarde, ésta es la lengua que desde siempre ha utilizado la comunidad sorda catalana. Por los inconvenientes que les sucedían, empezaron a crear las primeras asociaciones —para poder disfrutar a sus anchas— y a adquirir locales propios, de alquiler o de propiedad, gracias a las aportaciones económicas de los socios a través de las cuotas mensuales u otros medios. En dichas asociaciones se realizaban diversas actividades: culturales (teatro, cine, excursiones, salidas cortas, conferencias...), deportivas (ciclismo, natación, fútbol, básquet, ajedrez, tenis de mesa, tenis...) y actos conmemorativos (figuras 13, 14, 15 y 16).

Las primeras asociaciones catalanas, sobre todo barcelonesas, son las siguientes:

- Centro Familiar de Sordomudos de Barcelona, 1916 (figura 17).
- Círculo Deportivo de Sordomudos de Barcelona, 1924 (figura 19).
- Círculo Recreativo de Sordomudos de Barcelona, 1935 (figura 18).

En 1909 también se creó la mutua Sociedad de Ayuda Mutua Sordos de Catalunya, con el objetivo principal de dar la mutualidad para sordomudos, porque en aquella época los sordos no podían disfrutar la mutualidad en otras compañías de seguros por tener discapacidad. El fundador fue Emilio Tortosa, director y profesor del Instituto Catalán de Sordomudos y exalumno del mismo instituto. En el año 1980, la asociación pasó a ser un punto de encuentro de las afiliaciones de la mutua, adquiriendo un local en la calle Consell de Cent, con el señor Àngel Calafell como primer presidente sordo (los anteriores habían sido oyentes por imposición del Estatuto de la mutua). Y en el año 2000, desapareció.

FIGURA 13. Excursión en tren

FIGURA 14. Partido de fútbol

FIGURA 15. Representación teatral

FIGURA 16. Acto conmemorativo

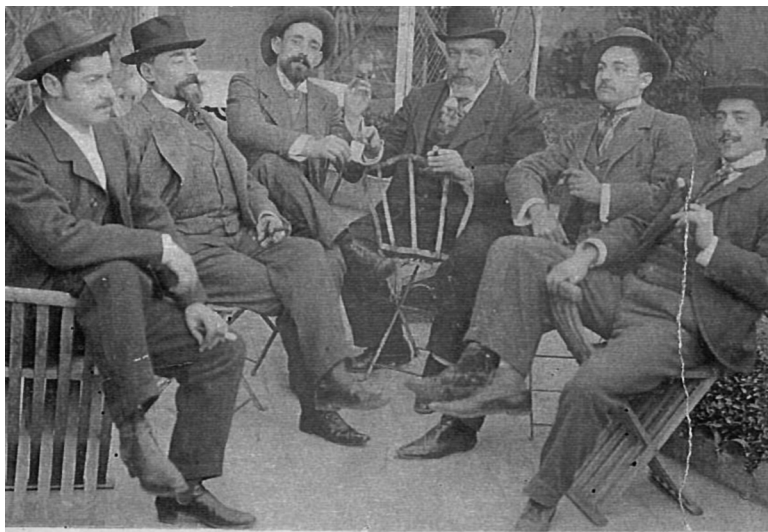

FIGURA 17. Tertulia del Centro Familiar de Sordomudos de Barcelona (1902)

FIGURA 18. Círculo Recreativo de Sordomudos de Barcelona (1935)

FIGURA 19. Círculo Deportivo de Sordomudos de Barcelona (1924)

Después de la Guerra Civil, las tres primeras asociaciones se fusionaron y el nombre pasó a ser Casa del Sordomudo de Barcelona. Más adelante, a mediados del siglo XX, se crearon otras asociaciones en diferentes poblaciones:

- Casa del Sordomudo de Barcelona (fusión de las tres primeras asociaciones).
- Acción Católica de Sordomudos de Barcelona.
- Hogar de Sordomudos de Lleida.
- Casa de Sordomudos de Manresa.
- Asociación de Sordomudos de Sabadell.

A partir de los setenta aumentó el número de asociaciones en las ciudades y pueblos de menor población. El año 1974 se creó Artistas Sordos Unidos, que tenía como objetivo principal hacer películas en LS.

Con el objetivo de unir las fuerzas asociativas surgió la primera federación autonómica de España con el nombre de Federació d'Associacions de Sords de Catalunya, en el 1978. Más adelante se cambió el nombre, que es el que ha permanecido hasta la actualidad: Federació de Persones Sordes de Catalunya (FESOCA) (figura 20).

FIGURA 20. Reuniones de la Federació de Persones Sordes de Catalunya

En los años noventa nacieron asociaciones con objetivos específicos y distintos, dedicadas a actividades culturales o deportivas, como son la APROLSC (Associació de Professors de LSC), LENCOVIS (Associació de Comunicació Visual i de LSC), ILLES-CAT (Institut de la Llengua de Signes de Catalunya) y VGB (Centre de Difusió Audiovisual Vermell, Groc i Blau).

El papel del movimiento asociativo catalán en España fue muy importante por las acciones iniciadas para impulsar los acontecimientos nacionales, como la organización del I Congreso Nacional de Sordomudos de España, celebrado en Barcelona en 1935 (figura 21). La creación de la Federación Nacional de Sociedades de Sordomudos de España (FNSSE, actual CNSE), así como los inicios de la Federación Española de Deportes de Sordomudos, también se dieron en Barcelona.

Actualmente la FESOCA se compone de veintisiete asociaciones:

- Agrupació de Sords de l'Alt Maresme (Pineda de Mar).
- Agrupació de Persones Sordes de la Garrotxa (Olot).
- Agrupació de Sords de Ripoll i Comarques.
- Agrupació de Sords de Vic i Comarca.

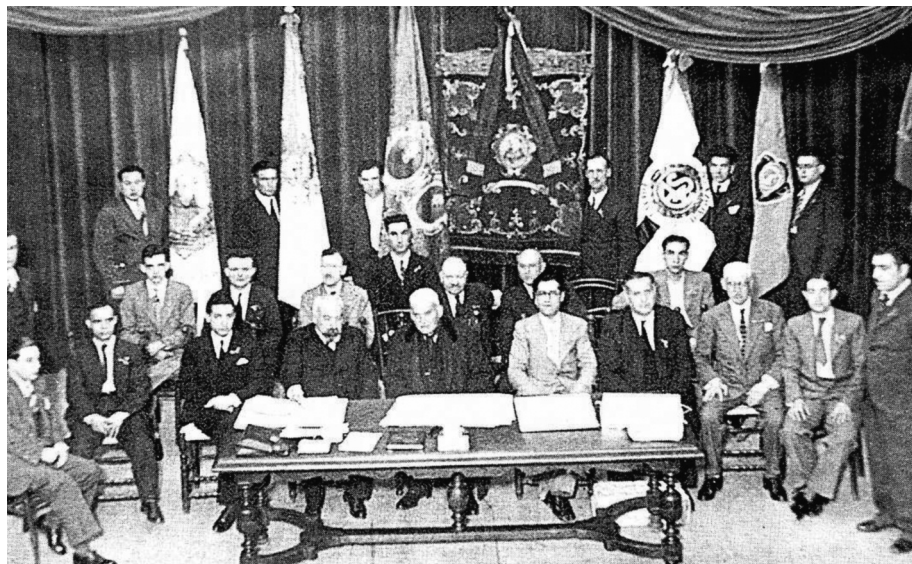

FIGURA 21. I Congreso Nacional de Sordomudos de España

- Associació de Persones Sordes de Mollet del Vallès.
- Associació de Comunicació Visual i de LSC (LENCOVIS).
- Associació de Sords de Reus.
- Associació de Sords de Sabadell.
- Associació de Difusió de la Comunitat Sorda (DIFUSORD).
- Associació de Sords de Blanes.
- Associació Gironina de Sords.
- Casa Social del Sord de Manresa i Comarques.
- Casal de Sords de Barcelona (CSB).
- Cercle de Sords de Vilanova i la Geltrú.
- Centre Recreatiu i Cultural de Sords de Barcelona (CERECUSOR).
- Cercle d'Artistes Sords Units (ASU).
- Institut de la Llengua de Signes de Catalunya (ILLESCAT).
- Llar de Persones Sordes de Badalona.
- Llar de Persones Sordes de Lleida.
- Associació de Persones Sordes de Terrassa.
- Centre de Persones Sordes de Mollerussa.
- Centre de Difusió Audiovisual Vermell, Groc i Blau (VGB).

Y también se compone de miembros colaboradores:

- Associació de Pares de Nens Sords de Catalunya (APANSCE).
- Centre de Recursos Pedagògics de la Llengua de Signes Catalana (LLESIG).
- Fundació Flor Lara.
- Fundació Privada Casal de Sords de Barcelona.

6. Lengua de signos catalana

La lengua de signos catalana (LSC) ha demostrado que es una lengua diferenciada del resto de España gracias a las actividades culturales y a los investigadores. Antes se designaba con diferentes términos: *mímica*, *lenguaje gestual*, *lenguaje de signos*. . . A partir del año 1988 se acuñó el término *lengua de signes catalana*, tal y como se usa hoy en día. En el año 1978 se celebró la I Semana Nacional de Teatro, organizada por la FNSSE (actual CNSE, Confederación Estatal de Personas Sordas), que se siguió celebrando anualmente hasta la décima edición. En esa semana participó un grupo barcelonés, que presentó una obra teatral, *Bodas de Sangre*, de Federico García Lorca. El público no entendía lo que decían los actores y las actrices que actuaban en el escenario. Además, una asociación donde se elaboraban los vídeos en LS para alquilar o vender a las Personas Sordas de España, no podía satisfacer las ventas o alquileres fuera de Catalunya porque los clientes no podían disfrutar el contenido de los vídeos al no entender la lengua. Tuvieron que hacer los vídeos en LS del resto de España para obtener más beneficios económicos. Fue en ese momento cuando los catalanes nos dimos cuenta que nuestra lengua es diferente a la del resto de España, aunque sea de la misma familia lingüística que la española. Posteriormente, una pareja investigadora de lengua de signos, Stephen J. Parkhurst y Dianne D. Parkhurst, hizo una vuelta por España para hacer un estudio sobre la variación de la LS en España y detectó que la catalana pasaba la frontera del dialecto.

Como consecuencia se empezaron a elaborar materiales didácticos, diccionarios, vocabularios específicos, difusiones y vídeos en LSC. En 1985 se publicó el que podríamos llamar el primer diccionario de la LSC, *Lenguaje de signos manuales*, de J. Perelló y J. Frigola.

La LSC, perteneciente a la familia lingüística de la antigua lengua de signos francesa, fue reconocida por el Estatuto de Autonomía de Catalunya con el artículo 50.6, que expone que «Los poderes públicos deben garantizar el uso de la lengua de signos catalana y las condiciones que permitan alcanzar la igualdad de las personas con sor-

dera que opten por esta lengua, que debe ser objeto de enseñanza, protección y respeto». Actualmente, unas veinticinco mil personas son usuarias de la LSC, de las cuales unas doce mil son Personas Sordas.

La LSC tiene cuatro franjas de diferentes dialectos: oeste, central, litoral y menorquín. La causa de la diferenciación de nuestra lengua de la del resto de España viene motivada por el gran movimiento asociativo catalán y la existencia de escuelas barcelonesas, sin necesidad de emigrar al exterior de Catalunya. Así se creó una identidad consolidada y una historia propia muy definida con la lengua como eje fundamental y así se formó una lengua de signos propia.

La LSC se distribuye por varios ámbitos: formación, investigación, reivindicaciones, etc. El año 1978 empezó el curso de mímica que organizó Proa, una ONG para promocionar recursos para la discapacidad auditiva. El primer profesor fue Juan Frigola, sordo barcelonés, con una metodología muy diferente comparada con la actual. Posteriormente, en 1982, la Federació d'Associacions de Sords de Catalunya (FASC) acogía cursos con el nombre de *lenguaje de signos catalán*. A causa del gran impacto de los cursos, el año 1988 se hizo el primer curso de profesores de LSC (figuras 22 y 23). Actualmente, las catorce asociaciones y entidades organizadoras reconocidas por la FESOCA cuentan con numerosas matrículas y calculan que tienen en total unos mil alumnos de diferentes niveles.

En lo que concierne a la profesión de la interpretación hay una formación reglada reconocida por la Administración pública catalana, que es el ciclo formativo de grado superior de Interpretación de Lengua de Signos y de Guía-intérprete de Personas Sordociegas, que se imparte en el IES Consell de Cent y CEIR-Villarroel, ambos en Barcelona. También hay un grado universitario de Traducción e Interpretación de la Universidad Pompeu Fabra (UPF), y antes de crear el grado hubo postgrados universitarios tanto en la UPF como en la UB (Universidad de Barcelona).

Desde hace años se formaron unos grupos de investigación sobre lengua:

- Universidad de Barcelona, Facultad de Filología, Departamento de Lingüística General.
- Universidad Pompeu Fabra, Facultad de Traducción e Interpretación, Departamento de Traducción y Ciencias del Lenguaje.
- ILLESCAT, centro de estudios de la LSC.
- GRIN, Gramática e Interpretación de LSC.
- Grupo de Esperanza Morales.

FIGURA 22. Cursos de formació en LSC

FIGURA 23. Cursos de formació en LSC

7. Reivindicaciones

En la historia de la comunidad sorda siempre ha habido reivindicaciones en defensa de nuestra comunidad por diversos motivos:

- Conseguir una calidad educativa.
- Suprimir las barreras de comunicación.
- Obtener el reconocimiento de nuestra identidad y cultura (figura 24).
- Alcanzar el reconocimiento de la lengua de signos (figura 25).
- Introducir el bilingüismo en la educación (lengua de signos y lengua oral).
- Mejorar el servicio de intérpretes de LS.
- Aumentar la subtitulación en televisión.
- Normalizar la LS en televisión.
- Mejorar la calidad laboral.
- Mejorar la calidad de vida.
- Obtener una mejor accesibilidad.

FIGURA 24. Celebración el Día Mundial de las Personas Sordas (2004)

FIGURA 25. Celebración de la comunidad sorda por el reconocimiento de la lengua de signos en el Senado español

8. Vida cotidiana de las Personas Sordas

8.1. *Ámbito laboral*

Actualmente las PS trabajan en puestos de trabajo de bajo nivel, como cadenas de montaje, servicios de limpieza, jardinería, diseño gráfico..., y sufren una mala integración producida por una discriminación comunicativa y social y casi nunca tiene oportunidad de ascender categorialmente de puesto de trabajo por falta de confianza y desconocimiento de la capacidad profesional (tabla 1). En el mundo laboral se necesitaría una atención especial al colectivo para impulsar sus derechos laborales y una igualdad de oportunidades que hasta ahora no se han tenido.

TABLA 1
Ocupación profesional de las Personas Sordas en tres etapas

<i>Antes de 1960</i>	<i>Entre 1960-1980</i>	<i>A partir de 1980</i>
Artesanos: • Carpinteros • Pintores • Escultores • Ceramistas • Sastres • Herreros • Rentistas*	Manuales: • Esmaltadores • Delineantes • Protésicos dentales • Joyeros • Relojeros • Oficinistas • ...	• Operarios de cadena de montaje • Personal de limpieza • Profesores de niños y niñas sordos • Profesores de LSC • ...

* Hay Personas Sordas que vivían de renta, los padres intentaban solucionar la vida de sus hijos e hijas con las compras de viviendas, acciones mercantiles para asegurar una vida estable económicamente.

8.2. *Ámbito familiar y de hogar*

El 90 % de las Personas Sordas son hijos o hijas de padres oyentes, hecho que dificulta la comunicación entre ellos mayoritariamente. El miembro sordo siempre se siente un ser diferente por no poder participar íntegramente en el ambiente familiar. Por esta razón, el miembro sordo prefiere estar en la comunidad sorda, acudir a las asociaciones de sordos, para sentirse más integrado.

Las Personas Sordas pueden vivir en hogares independientemente gracias a las adaptaciones o ayudas técnicas apropiadas (tabla 2).

TABLA 2
Relación en tres etapas sobre las adaptaciones en el hogar de las Personas Sordas

<i>Antes de 1960</i>	<i>Entre 1960-1980</i>	<i>A partir de 1980</i>
• Perro que avisa cuando pasa algo o llaman a la puerta. • Correo • Contacto de la cama con la cuna del bebé para percibir su llanto. • Cuerda que estirada en dos extremos se utiliza para comunicarse o pedir ayuda.	• Lenguaje morse • Avisadores luminosos: puerta, llanto de bebe, despertador, etc. • Avisador vibratorio: despertador, llanto del bebé, puerta, etc. • Películas en versión original con subtítulos.	• Telescritura/DTS (dispositivo telefónico para sordos) • Fax • Servicio de intermediación de teléfono IMSERSO • Móvil: mensajes cortos y videollamadas • Internet: e-mail, Messenger, webcam, ooVoo, Camfrog

8.3. *Àmbit social y de ociu*

La comunidad sorda es muy activa y participa en muchas actividades propias y encuentros sociales de las asociaciones de sordos. Anteriormente los encuentros se hacían en las casas particulares de Personas Sordas o en puntos de encuentro como bares y plazas (tabla 3).

En el tiempo libre, con mucha frecuencia, las PS acuden al cine para ver películas en versión original con subtítulos, al fútbol, a la discoteca o al pub, pero no al teatro porque no disponen de ningún recurso que les permita acceder a la comunicación. Ahora se están haciendo pruebas de subtitulación y pronto tendremos una opción más en el mundo del ocio.

TABLA 3
Posibilidades de ocio para las Personas Sordas en tres etapas

<i>Antes de 1960</i>	<i>Entre 1960-1980</i>	<i>A partir de 1980</i>
Asociación de sordos: • Teatro • Deportes • Conferencias • Reuniones sociales	• Asociación • Encuentros nacionales	• Asociación • Asociaciones reivindicativas y especializadas • Internet: Messenger, Camfrogg • Encuentros nacionales e internacionales

9. Personajes catalanes del siglo xx

En el siglo xx hubo dos personajes muy importantes dentro de nuestra comunidad: Àngel Calafell i Pijoan y Emilio Tortosa Orero.

Àngel Calafell era una Persona Sorda que luchaba por los derechos de las Personas Sordas (figura 26). Personaje muy catalanista, fue el presidente de algunas grandes asociaciones catalanes. Ayudó a crear asociaciones en todo el territorio español con gestiones necesarias como la elaboración de actas fundacionales y estatutos, y asesoraba el funcionamiento de la asociación dentro del mismo Estado. En el momento de la creación de la Federación Nacional de Sordomudos de España (FNSSE, ahora CNSE) participó potencialmente «para encender los motores» y posteriormente impulsar la Federación Española de Deportes de Sordomudos.

En el año 1978 fundó la Federació d'Associacions de Sords de Catalunya, primera federación autonómica de España, que actualmente recibe el nombre de Federació de Persones Sordes de Catalunya (FESOCA) y está formada por una treintena de asociaciones de sordos catalanes además de las entidades colaboradoras.

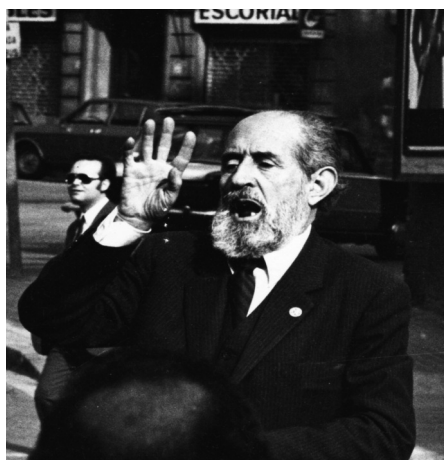

FIGURA 26. Àngel Calafell

FIGURA 27. Emilio Tortosa

Emilio Tortosa fue fundador y profesor del Instituto Catalán de Sordomudos, una escuela de niños sordos, y sus descendientes continuaron a cargo del mismo instituto (figura 27). Creó una mutua especializada para el colectivo sordo: Sociedad de Socorros Mutuos entre Sordomudos. Asumía la figura del intérprete casual —entonces no había una figura profesional— en los actos donde había alguna barrera de comunicación. También participó en la creación de la FNSSE.

10. Referencias bibliográficas

a) *Artículos de ponencias*

CONFEDERACIÓN NACIONAL DE SORDOS DE ESPAÑA. «Acércate a la comunidad sorda», www.fundacioncnse.org.

MUÑOZ, Encarna. «La comunidad sorda y su lengua».

MATAS, Luís Felipe. «Comunitat sorda i cultura».

CARLES, Guillem. «La mímica i la llengua de signes en la comunitat sorda».

FRIGOLA, Santiago. «La llengua de signes catalana (LSC) i la seva comunitat sorda».

— «Amor a la LSC».

FRIGOLA, Santiago; BARBERÀ, Gemma. «Taller de gramàtica de la LSC».

b) *Libros*

GASCÓN, A.; GABRIEL STORCH, J. (2004). *Historia de la educación de los sordos en España*. Madrid: Editorial Univesitaria Ramón Areces.

MARTÍNEZ, A.; GARCÍA, C.; CARLES, G. (2005). *Los Tortosa, los otros sordos*. Barcelona: Illescat, Difusord y Sordpress.

c) *Fuentes documentales*

Sordpress [agencia documentalista de la comunidad sorda]. <<http://www.sordpress.org/>>.

LUIS FELIPE MATAS [coordinador del Servicio Laboral de FESOCA y vocal de Accesibilidad de FESOCA]. (com. pers.)

El camí cap a la llei que regularà l'ús de la llengua de signes catalana

Bernat Joan i Marí

Secretari de Política Lingüística
Generalitat de Catalunya

El març de l'any passat, el Govern de la Generalitat va assumir el compromís de donar a la llengua de signes catalana el reconeixement institucional, la regulació legal i la difusió que es mereix entre la ciutadania.

Des d'aleshores, la Secretaria de Política Lingüística va engegar els treballs per a complir amb aquest objectiu, i el primer que va fer va ser cridar associacions de persones i de professionals directament interessats en la llei, per una banda, i la institució acadèmica de la llengua catalana, per l'altra, perquè des de l'inici participessin en aquest projecte.

En un dia tan significatiu a Catalunya com és la Diada de Sant Jordi, es va constituir formalment el grup de treball amb les associacions i institucions que vostès representen i a qui individualment voldria saludar i agrair-ne l'aportació:

Per la Federació de Persones Sordes de Catalunya (FESOCA), la presidenta, la senyora Encarna Muñoz, i la persona que es responsabilitza de la política lingüística de la llengua de signes catalana en aquesta entitat, el senyor Santiago Frigola.

Per la Plataforma LSC, Ara!, el president, el senyor Josep Segimon.

Per l'Associació de Pares de Nens Sords de Catalunya (APANSCE), la presidenta, la senyora Conxita Leal.

Per l'Associació d'Intèrprets de Llengua de Signes i Guies-Intèrprets (ACILS), la vicepresidenta, la senyora Júlia Garrusta.

Per l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), el senyor Joan Martí i Castell, president de la Secció Filològica, i el doctor Josep Quer, lingüista investigador de la llengua de signes catalana i membre també de la Secció Filològica de l'IEC.

Les entitats de defensa de la llengua de signes catalana han tingut l'oportunitat de traslladar-nos l'opinió sobre el que havia de contenir la llei, i han tingut l'oportu-

nitat també de defensar-ho i debatre-ho en quatre reunions amb els responsables de Política Lingüística i el personal tècnic i jurídic del departament.

Ho han fet amb ambició, i això és bo perquè vostès han d'aspirar a situar la seva llengua i les persones que l'usen en la millor condició possible. Val a dir que és, precisament, aquest afany reivindicatiu, aquest esperit lluitador, aquesta voluntat irreductible de defensar els seus drets, el que ha empès progressivament i al llarg del temps totes les administracions i institucions públiques a donar-los la consideració que es mereixen.

Sé, doncs, les esperances que han dipositat en aquest text i l'ambició d'arribar com més lluny millor en la normalització de la llengua de signes catalana. I estic segur que el Govern no els decebrà, per bé que ja els avanço que, segurament, el projecte de llei de regulació i difusió de la llengua de signes catalana que impulsa la Secretaria de Política Lingüística no recollirà totes les seves aspiracions, no pas perquè el Govern no les vulgui considerar, sinó perquè moltes feien referència a qüestions d'accessibilitat, que seran molt tingudes en compte, els ho asseguro, en el text legal que els correspon: la modificació de la llei i del codi d'accessibilitat, que actualment està tramitant el Departament d'Acció Social i Ciutadania.

Tret d'aquestes matèries d'accessibilitat, crec sincerament que el projecte de llei de la llengua de signes catalana és digne de les moltes expectatives que vostès hi han dipositat.

Es tracta de la primera vegada que un text legal regula una llengua de signes exactament com a això, com a llengua, i la proveeix de la regulació pròpia de qualsevol sistema lingüístic.

Es posa fi, doncs, a Catalunya, als prejudicis sobre la consideració lingüística d'un sistema que alguns havien qualificat de llenguatge i d'altres, de simple codi gestual. La llengua de signes catalana obté així el reconeixement explícit i la dignificació com a llengua, i ho fa amb una norma que en regula els aspectes propis: l'aprenentatge, l'acreditació de coneixement, l'acreditació professional, la titulació universitària, la institució acadèmica i l'òrgan de govern i de participació social en les polítiques lingüístiques relacionades amb la llengua de signes catalana.

Nogensmenys, el projecte de llei conté una declaració de garantia d'ús de la llengua de signes catalana per part de les persones sordes que vulguin usar-la; una garantia genèrica, no condicionada, que serà concretada i desenvolupada per la normativa d'accessibilitat que ja s'està elaborant.

Per tant, aquesta llei no esgota la sensibilitat del Govern en relació amb l'ús de la llengua de signes. El conjunt de drets de les persones sordes que usen la llengua de sig-

nes en la comunicació serà el fruit de la disposició genèrica de garantia d'ús que conté aquesta llei i de la regulació específica sobre accessibilitat.

Crec que és especialment important que tots plegats siguem capaços de situar-la en el lloc que mereix. Aquesta llei no pot ser comparada, ni en el contingut ni en l'estructura, amb la llei estatal aprovada l'octubre passat amb el títol de Llei 27/2007, del 23 d'octubre, per la qual es reconeixen les llengües de signes espanyoles i es regulen els mitjans de suport a la comunicació oral de les persones sordes, amb discapacitat auditiva i sordcegues. Aquella llei estatal estava impulsada pel departament competent en matèria d'acció social, i el seu referent a Catalunya serà, precisament, la normativa sobre accessibilitat (en l'apartat de la comunicació), que ja els he anunciat que està preparant el departament homòleg a Catalunya, el d'Acció Social i Ciutadania.

Catalunya, tant des del Parlament —que així ho va aprovar en la Resolució 32/VIII, de l'11 d'abril de 2007— com des del Govern —que, precisament a través del vicepresident, ja ho va anunciar el mes de març del 2007—, ha optat per separar la regulació lingüística de l'assistencial, de manera que en aquest cos legal solament hi trobaran les disposicions referents a la llengua de signes.

L'accessibilitat de les persones sordes, ja siguin signants (o usuàries de la llengua de signes) o bé oralistes, es regularà per la normativa sectorial esmentada, i vull remarcar que, en tot cas, es garantirà la igualtat de condicions en l'accés als serveis.

Amb aquesta iniciativa pionera, Catalunya es posa al capdavant en la dignificació institucional i la regulació lingüística d'una llengua de signes.

Amb aquesta iniciativa, el Govern mostra respecte per la comunitat sorda signant catalana, per la seva llengua i l'opció personal de suport a la comunicació, i per la riquesa lingüística de Catalunya, de la qual també forma part, indiscutiblement, la llengua de signes catalana.

Però aquesta llei té un valor afegit que segur que no els passa desapercebut: aquesta és una llei programàtica, que a més de regular la llengua de signes catalana i de declarar-ne la garantia d'ús, contribuirà a difondre-la. Jo em comprometo, i els demano que s'hi comprometin amb mi —cadascú en el seu àmbit d'influència—, a fer-ne pedagogia i difusió, perquè ningú millor que vostès no sap fins a quin punt la majoria de la ciutadania ho desconeix.

Després d'un any de col·laboració, engeguem ja el camí cap a la tramitació formal del que serà la llei de regulació i difusió de la llengua de signes catalana. Crec que tots plegats ens n'hem de felicitar.

Handwaving and headshaking? On the linguistic structure of sign languages

Roland Pfau

University of Amsterdam

The Netherlands

1. Introduction

Watching a group of signers in communication with each other, the naive observer may be tempted to assume that these people are basically waving their hands at each other while grimacing. From time to time, the observer may come across a hand movement the meaning of which he (thinks he) can guess and hence, he may conclude that this mode of communication is highly iconic, basically, an elaborate version of pantomime. The signers seem to understand each other well, they laugh and they nod, but surely, this sign language does not allow them to talk about abstract thoughts or highly complex theoretical topics. That's a clear disadvantage, the observer may think, but on the other hand, isn't this shortcoming made up for by the fact that deaf people can communicate with each other all over the world. After all, there is only one sign language, right?

Reflections like these have given rise to numerous popular misconceptions about sign languages (SLs). It is my aim in this paper to convince the reader that all of these fairly widespread assumptions are wrong: SL is by no means a form of pantomime, it is not universal, and it does allow for the expression of abstract concepts and ideas. My focus will be on linguistic properties of SLs. Before turning to linguistic issues, however, in Section 2, I will say a few words about the linguistic environment in which deaf children grow up, about deaf communities, and the specific experiences of deaf people. I will then introduce selected aspects of SL typology, that is, areas where SLs have been found to differ from each other (Section 3). Sections 4 to 6 are devoted to the linguistic levels phonology, morphology, and syntax. In all three sections, I discuss examples from various SLs that show that languages in the visual-gestural modality exhibit complex and

rule-governed grammatical structures at all levels of linguistic description. At various points in the discussion, SLs will be compared to each other and to spoken languages.

2. Deaf children and deaf communities

It is estimated that approximately one in a thousand people (0,1 %) is pre-lingually deaf, that is, is either born deaf or became deaf before the age of one. Clearly, due to the inaccessibility of auditory input, deaf people cannot acquire a spoken language in a natural way. Sign language is the mode of communication that best fits their needs. SLs are articulated with the hands as well as (parts of) the face and body and they are perceived by the eyes; that is, they are visual-gestural languages. Extensive research has shown that SLs are acquired by children in very much the same way as spoken languages are acquired by hearing children. Deaf children reach important acquisition milestones (e. g., first words, first two-word utterances) around the same time as their hearing peers (Newport & Meier, 1985; Morgan & Woll, 2002) and they make similar mistakes, such as overgeneralizations and phonological substitutions and omissions (Siedlecki & Bonvillian, 1993; Conlin *et al.*, 2000; Meier, 2002a).

Approximately 95 % of deaf children have hearing parents who do not know sign language. Without access to a natural sign language from birth, these children will only learn to sign once they get into contact with deaf peers at pre-school or school. Occasionally, deaf kids that grow up in hearing families without access to a sign language may develop home-sign systems, comparably simple communication systems that do not exhibit the characteristics of fully-fledged natural languages (Morford, 1996; Goldin-Meadow, 1999). However, as soon as a number of deaf kids is brought together (e. g. in a boarding school), a natural SL may develop, as has been quite extensively documented for a deaf school in Managua (Nicaragua). In this setting, after only a couple of years, grammatical structures characteristic of natural SLs had developed (Kegl *et al.*, 1999).

There are some interesting cases of village communities with a high incidence of genetically transmitted deafness. In at least some of these communities, deafness is not (or less) stigmatized and (part of) the hearing population is also fluent in the local SL; for instance, Adamorobe in Ghana (Nyst, 2007), Desa Kolok in Bali (Marsaja, 2008), and a Bedouin community in the Negev desert in Israel (Kisch, 2004; Sandler *et al.*, 2005); for different types of deaf communities see also Woll & Ladd (2003).

Interestingly, many Deaf people don't see themselves as handicapped (Lane, 2002) but rather consider themselves members of a linguistic minority with its own culture,

that is, with values, customs, and traditions distinct from those of the hearing community, with its own way of artistic expression (e. g., poetry), and, of course, with its own language. This culture is referred to as 'Deaf culture'—with capital *D* in order to distinguish the cultural connotation of the term 'Deaf' from the medical meaning of the term 'deaf' (Padden & Humphries, 1988, 2005; Ladd, 2003). Crucially, not everyone who is deaf is also Deaf. Conversely, people can be Deaf without being deaf; the latter may hold, for instance, for hearing children of Deaf parents (CODAs: children of deaf adults) who grew up using sign language and who got into contact with Deaf culture at a young age.

3. Sign language typology

The natural SLs used in Deaf communities all around the world were not designed on drawing boards but developed naturally through continued use in these communities. Contrary to common belief, there is not just one sign language that would be used all around the globe. Rather, there are probably as many distinct SLs as there are deaf communities. Still, SLs may be related to each other due to historical contact. American SL (ASL), for instance, has been influenced by French SL because the French teacher Laurent Clerc introduced teaching methods for the deaf in the United States and founded the first school for the deaf in Hartford, Connecticut, in 1817. Also, the SLs of Great Britain and its former colonies Australia and New Zealand have been shown to be closely related to each other. Based on a lexical comparison, Johnston (2003) even claims that these three SLs should be considered dialects and not distinct languages.

First of all, SLs differ from each other at the lexical level. The two examples in (1) from ASL and SL of the Netherlands (*Nederlandse Gebarentaal*: NGT), respectively, illustrate this point. In (1*a*), you find the signs for 'Germany'. Both these signs are motivated: the NGT sign refers to a spike on a German 19th century police helmet, while the ASL one is related to the double eagle found on the German (pre-unification) flag. Most users of the two SLs, however, are not aware of this historical motivation; that is, these signs are no longer transparent. In (1*b*), the respective signs for the verb 'to answer' are given. While still being different from each other, these signs clearly resemble each other more than the ones in (1*a*). Both are articulated at the chin, which is not surprising given that they refer to a verb of communication, but they have different handshapes. In addition, the ASL sign is two-handed (see Section 4).¹

1. The NGT signs in (1), (6*a*), and (8*b*) are taken from http://www.kegg.nl/egg_gebaren.php; the ASL signs in (1) and (6*b*) are taken from <http://www.aslpro.com/cgi-bin/aslpro/aslpro.cgi>.

(1) a.

GERMANY
(NGT)GERMANY
(ASL)

b.

ANSWER
(NGT)ANSWER
(ASL)

The examples in (1b) already illustrate that signs or parts of signs may be iconic, in the sense that they represent the form of an object (e. g. HOUSE, TREE) or how an action is performed (e. g., GIVE, EAT). Obviously, languages in the visual-gestural modality have a higher potential for expressing concepts iconically than languages in the oral-auditory modality. In oral languages, iconicity is constrained to onomatopoeics (e. g., animal sounds like *miaow*) and possibly sound symbolism (e. g. the nasal-stop cluster in the verb *to bump*). But even iconic signs may differ from SL to SL. Consider, for instance, the signs TREE in ASL (2a), Danish SL (2b), and Chinese SL (2c) (Klima & Bellugi, 1979, p. 21). All three signs are fairly iconic but focus on different aspects of the entity they refer to: the tree as a whole, its outline, and its trunk, respectively. Moreover, signs are subject to historical change, that is, they may become less iconic in the course of time (Frishberg, 1975).

(2)

a. TREE
(American SL)b. TREE
(Danish SL)c. TREE
(Chinese SL)

Secondly, SLs also differ from each other at the syntactic level, for instance, with respect to basic word (sign) order. In spoken languages, the two most common word orders are SVO and SOV. English, for instance, has basic SVO-order (3a) while Turkish is underlyingly SOV (3b) (note that “*” marks an utterance as ungrammatical). The same type of typological variation has been found for SLs. ASL, for instance, has been claimed to exhibit an underlying SVO-order (Neidle *et al.*, 2000) while German Sign Language (*Deutsche Gebärdensprache*: DGS) has basic SOV-order; see the examples in (4). It has to be pointed out, however, that generally, word order in SLs is quite flexible and strongly influenced by pragmatic factors. Determining the basic word order of a SL is therefore often an intricate issue (Johnston *et al.*, 2007). Still, it is clear that, just as words in spoken languages, signs cannot be randomly combined in a sentence.²

(3)	a.	English:	The man eats an apple	*The man an apple eats
	b.	Turkish:	Adam elma yi-yor man apple eat-PRES	*Adam yi-yor elma man eat-PRES apple
(4)	a.	ASL:	MAN EAT APPLE	*MAN APPLE EAT
	b.	DGS:	MAN APPLE EAT	*MAN EAT APPLE

Generally, the syntactic structure of a SL is not derived from, but may be influenced by the structure of the surrounding spoken language (see, for example, Nakanishi [1994] for Japanese SL).

Sign language typology is a rather young research field which has already yielded a number of interesting results. SLs, just like spoken languages, differ from each other along well-defined lines and moreover, much of the typological variation that has been described to date mirrors the variation that has found been across spoken languages (see Perniss *et al.* [2007] for an overview).

4. Sign language phonology

To some, it may come as a surprise that the term “phonology” is also applied to sign languages. After all, the term includes the Greek word *φωνή* (*phōnē*, ‘voice, sound’).

2. Notation conventions: SL examples are given in English small caps. A line above the glosses indicates which manual signs are accompanied by a particular non-manual marker. Subscript numbers refer to points in the signing space which are used for the localization of non-present referents, for nominalization, or agreement.

However, in linguistics, phonology is defined as the component of grammar which investigates the smallest parts of a language which may distinguish meaning but do not bear any meaning. It will turn out that this rather abstract definition can also be applied to SLs. In other words: the definition is modality-independent.

One way to determine the phoneme (or segment) inventory of a language is by means of minimal pairs. Consider, for instance, the English word pairs in (5). In all these pairs, a difference in only element, be it a consonant (5*a*) or a vowel (5*b*), results in a difference in meaning. Hence, the distinguishing elements are phonemes of English.

(5)	<i>a.</i>	tip – lip	house – mouse	bet – pet
	<i>b.</i>	fool – feel	hit – hot	pet – pot

Elements with a similar function can be identified in SLs. Obviously, SLs do not make use of vowels and consonants, but still, signs have an internal phonological structure comparable (but not identical) to that of spoken words; they consist of hand-shapes, locations, movements, and possibly non-manual elements. These sublexical parts are often referred to as the “phonological parameters” of signs (Stokoe, 1960; Sandler, 1989; Brentari, 1998). Signs may differ from each other in only one of these parameters; in other words: these components function as phonemes. Two minimal pairs are given in (6). In NGT, the signs for GERMANY and TURKEY (6*a*) differ only in the handshape parameter (☞-hand vs. ☞-hand) but share the parameters location (fore-head) and movement (single contact with location). In contrast, the ASL signs SUMMER and DRY (6*b*) differ only in location but share the handshape (handshape change from ☞-hand to ☞-hand) and the movement (straight sideward movement) parameter.

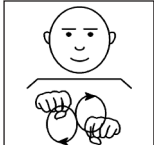
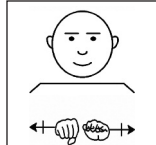
- (6) *a.*
GERMANY	TURKEY
(NGT)	(NGT)
- b.*
SUMMER	DRY
(ASL)	(ASL)

It has also been suggested that parameters, just like spoken language phonemes, are composed of smaller units, that is, distinctive features. For the parameter handshape, these features define which fingers are selected (e. g., [all] or [one]) and what the position of these fingers is (e. g., [open] or [closed]). A few examples for the featural composition of handshapes are provided in (7) (Sandler & Lillo-Martin, 2006). Similarly, features and feature combinations have been suggested for the parameters movement and location.

- (7) a. : [all], [open]   b. : [one], [open]
 c. : [all], [closed], [opposed]   d. : [radial], [ulnar], [open]

Based on criteria such as frequency, ease of articulation, and order of acquisition, unmarked handshapes (e. g., , ,) can be distinguished from marked handshapes (e. g., , ,). Unmarked handshapes are more frequent within and across SLs and they are acquired earlier by children.

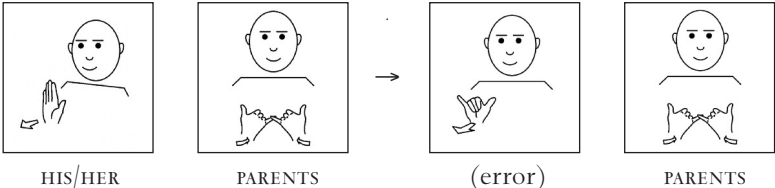
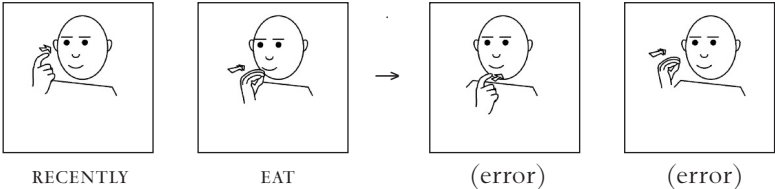
Another important phonological distinction is the distinction between one-handed and two-handed signs—see, for instance, the signs in (1)—. Just as in spoken languages, phonological elements cannot be randomly combined (e. g., *mkono* is not a possible word in English, but it is in Swahili). Particularly interesting phonological constraints have been proposed for two-handed signs. For instance, in two-handed signs in which both hands move (symmetrical or alternating movement), both hands must be specified for the same handshape. This well-formedness condition, the so-called symmetry condition (Battison, 1978; also see Van der Hulst, 1996), is illustrated by the signs in (8a). This restriction is clearly phonological and not physical in nature. From an articulatory point of view, the impossible sign in (8a) does not pose any problems. Still, the symmetry condition seems to constrain the form of two-handed signs in all SLs studied to date.

- (8) a. BIKE   impossible sign
 b. TEA   PAY

Another phonological condition, the dominance condition, requires that in two-handed signs with two different handshapes, the non-dominant (weak) hand must be

static, that is, it must function as a place of articulation. Also, it can only have one of the unmarked handshapes mentioned above. Two NGT signs of this type are given in (8*b*).

Psycholinguistic evidence for the existence of phonological units comes from spontaneous speech errors. In the DGS slip of the hand in (9*a*), a phonological unit, namely the -handshape, is anticipated (Hohenberger *et al.*, 2002, p. 119). Compare the English slip of the tongue in (10*a*), a consonant anticipation. In both cases, the result is a non-existing but possible sign/word. The ASL slip of the hand in (9*b*) is different in two respects. First, the parameter affected in the error is location; secondly, we are dealing with a phonological exchange, not with an anticipation (Newkirk *et al.*, 1980, p. 175). An example of an English consonant exchange is given in (10*b*).

- (9) a.
- b.
- (10) a. some funny kind → some kunny kind
 b. a pitch fork → a fitch pork

Moreover, it has recently been shown that signers also experience “Tip-of-the-fingers” states comparable to “Tip-of-the-tongue” states in spoken language. In such a state, speakers/signers are sure to know a sign/word but can only retrieve part of its phonological description from the mental lexicon. Speakers are usually able to retrieve the onset or first syllable of the word as well as its syllable structure (Brown & MacNeill, 1966). Signers were found to be more likely to retrieve a target sign’s handshape and location than its movement (Thompson *et al.*, 2005).

Just as in spoken languages, the phonological building blocks of SLs can be used creatively in language play and poetry (Klima & Bellugi, 1979). SL poetry is characterized by repetition of elements (for instance, handshape alliteration), symmetry (Sut-

ton-Spence & Kaneko, 2007), and flowing movements. In addition, poetic effect may be achieved by neologisms (11*a*) and the use of lexical ambiguities (11*b*) (Sutton-Spence, 2005). The sign in (11*a*) is not a well-formed British SL (BSL) sign. However, this sign creation beautifully illustrates the reflection of a tree in a pond (glossed as TWIN-TREES). The ✞-handshape in (11*b*) is commonly used as a classifier for upright human beings (see Section 5). The combination with a certain movement yields the meaning 'person moving forward'. The BSL sign WHAT, however, has the same handshape and is articulated in neutral signing space with a shaking movement. In the poem, the artist plays with that ambiguity. A group of people is moving through a forest. They are insecure and are not sure what to expect. The facial expression adds to the ambiguity since it can either be interpreted as illustrating the mood of the protagonists or as the syntactic non-manual marker which accompanies wh-questions (see Section 6).

(11) *a.*

TWIN-TREES

b.

PERSON-WALK / WHAT

Examples from British SL poems by Dorothy Miles (1931-1993)

Finally, the two articulators (i. e. the two hands) can also be employed for poetic effect, for instance, by creating a balance between the two hands or by signing two phrases simultaneously, as in (12), an NGT poem by the Dutch poet Wim Emmerik (Crasborn, 2006, p. 74). Note that despite the availability of two articulators—clearly a unique property of SLs—signing two propositions simultaneously is impossible in normal language use.

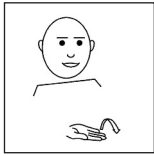
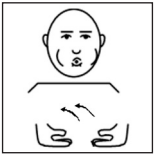
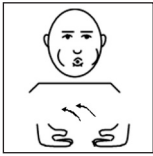
(12)	right hand:	PISTOL-AT-HEAD	PISTOL-SHOOT	FALL-DOWN
	left hand:	HOPE -----	DO -----	LIFE -----
	right hand:	'Someone is shot in the head and falls down dead.'		
	left hand:	'As long as there's hope, we live.'		

5. Sign language morphology

In contrast to phonology, morphology is concerned with the smallest meaningful elements of a language and their combination. Two types of morphemes have to be distinguished: free and bound morphemes (affixes). Affixes in turn come as prefixes, suffixes, and infixes (amongst others). In some spoken languages, words may consist of a considerable number of morphemes. These morphemes are usually combined in a sequential fashion. In Turkish, a highly agglutinative language, for instance, grammatical morphemes are suffixed to a stem (13a).

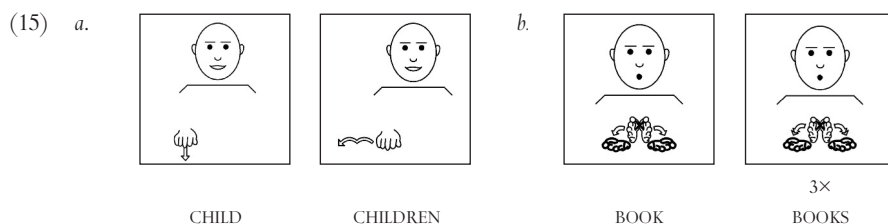
- (13) a. in-dir-il-e-me-yebil-ecek-ler
 descend-CAUS-PASS-POT1-NEG-POT2-FUT-3.PL
 'they will be able to not be able to be lowered'
- b. sing → sang → sung
 foot → feet

Things are strikingly different in SLs. Signs may also be of considerable morphological complexity; however, there is only little sequential morphology (Aronoff *et al.*, 2005). Mostly, morphological operations apply simultaneously. Consider the DGS examples in (14). In (14a), the citation form of the verb GIVE is shown. The morphologically complex forms in (14bc) are as long as the base form, that is, just like the base form, they consist of a Location-Movement-Location sequence. The specification of various parameters, however, changes. First, we observe a handshape change based on physical properties of the object that is being handled (14b). Second, the non-dominant hand is added to indicate the size of the object. Third, the direction of movement (that is, its beginning and end point) is reversed in order to express who is giving the object to whom (2nd person subject to 1st person object, in this case; see below for details). Finally, the facial expression functions as a sort of manner adverb (14c) (Pfau, 2008b, p. 169).

- (14) a.
 GIVE
 (citation form)
- b.
 GIVE-CL
 (e. g. a book)
- c.
 2GIVE₁-CL
 (e. g. you give me a heavy book)

The result of these operations is a morphologically complex sign with a rather complex meaning. Crucially, all of the morphological operations involved apply stem-internally; there is no sequential affixation. Comparable stem-internal morphological changes do occur in English (13*b*) and other languages. In English, however, simultaneous morphology (e. g., ablaut) is the exception while in all SLs studied to date it is the rule.

Another frequently attested morphological operation is reduplication. In SLs, reduplication can serve various grammatical purposes; it is, for instance, used to mark aspectual distinctions such as habitual and iterative aspect (Klima & Bellugi, 1979; Rathmann, 2005), for the pluralization of nouns (15) (Pfau & Steinbach, 2006*b*), and in reciprocal ('each other') constructions (Pfau & Steinbach, 2003).

Interestingly, reduplication is used for exactly the same purposes in many spoken languages, that is, for iterative aspect, as in the Tzeltal (Mexico) examples in (16*a*), and for plurality, as in the Warlpiri (Australia) examples in (16*b*). Generally, in both modalities, the uses of reduplication as a grammatical phenomenon can be considered iconic in the sense that they either express a repetition of actions (aspect) or a multitude of objects (plurality).

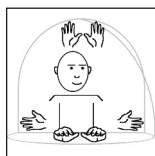
- (16) a.   pik ('to touch')   →   pikpik ('to touch repeatedly')
          suh ('to urge')   →   suhsuh ('to urge repeatedly')
- b.   kurdu ('child')   →   kurdu-kurdu ('children')
          kamina ('girl')   →   kamina-kamina ('girls')

Use of the signing space in front of the body, as depicted in (17*a*), plays an important role for various grammatical aspects of SLs. Locations in the signing space are employed, for example, in the realization of personal pronouns and verbal agreement.

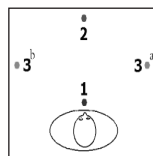
In SLs, personal pronouns are realized by means of a pointing sign (INDEX) towards a location in the signing space (McBurney, 2002). This pointing sign is usually

articulated with a hand. For present referents (e. g., the signer and the addressee), the pointing sign targets the actual position of that referent. That is, the first person singular pronoun points towards the signer's chest (INDEX_1) while the second person pronoun points towards the addressee (INDEX_2), see Figure (17b).

(17)

a. Signing space

b. Localization of referents

In contrast, for non-present referents, an arbitrary locus must be introduced. This localization strategy is illustrated by the DGS example in (18a). In this utterance, the signer talks about two non-present male referents. The referent MAN is localized at location 3a while the referent FRIEND is linked to location 3b. Subsequently, these loci can be used for pronominal reference, as shown in (18b), where INDEX_{3a} refers back to FRIEND by targeting the location previously associated with this referent. In contrast to, for instance, English (18c), the reference (i. e. the interpretation) of the pronoun is always unambiguous.

- (18) a. YESTERDAY MAN INDEX_{3a} FRIEND INDEX_{3b} $_{3a}$ VISIT $_{3b}$
       'Yesterday the man visited his friend ...'
       b. REASON INDEX_{3b} SAD
       '... because he (the friend) is sad.'
       c. A man_i visits his friend_j because he_{ij} is sad.

Moreover, with some verbs, locations in the signing space can be used to express agreement. This is achieved either by means of movement (19a) and/or orientation (19b) of the verb sign from the location associated with the subject towards the location associated with the object (Janis, 1995; Mathur, 2000; Zwitserlood & van Gijn, 2006). For both verbs, the second and the fourth inflected form are illustrated in (20a) and (20b), respectively. For GIVE, the beginning and end location are given (Nederlands Gebarent centrum, 2002).

(19) Sign Language of the Netherlands

- a. Agreement verb (path movement): $_1\text{GIVE}_2 / _2\text{GIVE}_1 / _1\text{GIVE}_3 / _2\text{GIVE}_3 \dots$
 'I give to you / You give to me / I give to him/her / S/he gives to you.'
- b. Agreement verb (finger orientation): $_1\text{CALL}_2 / _2\text{CALL}_1 / _1\text{CALL}_3 / _3\text{CALL}_2 \dots$
 'I call you / You call me / I call him/her / S/he calls you.'

(20) a.

 $_2\text{GIVE}_1$

('you give to me')

 GIVE_3 $_2$ ('you give to him/her')

b.

 $_2\text{CALL}_1$

('you call me')

 $_3\text{CALL}_2$

('you call him/her')

Most SL verbs, however, are “plain” in the sense that they cannot express agreement in this way (e. g., the NGT verbs *LOVE*, *DREAM*). Different SLs have developed different means in order to express argument structure relations with plain verbs. Some SLs, like e. g., ASL rely on word order in these cases; that is, word order is more flexible with agreement verbs. Other SLs, like e. g., NGT, DGS, and Taiwan SL, introduce an agreement auxiliary in the context of plain verbs. This auxiliary is semantically empty; its only function is to express the agreement relation whenever the main verb is not capable of doing so (Steinbach & Pfau, 2007). Also, there are a few “backwards verbs” in which movement proceeds from object towards subject location, e. g., *INVITE*, *TAKE*. It has been suggested that in all agreeing verbs, no matter whether they

are regular or backward, movement proceeds from the Source toward the Goal of the action. That is, movement is determined by semantic (thematic) roles, not by grammatical roles of the verb's arguments (Meir, 2002). In regular agreeing verbs like GIVE, the thematic role Source is mapped onto the subject and the Goal role onto the object, while in backward verbs like INVITE, this mapping is reversed.

So far, we have been concerned with modulations of the movement and orientation parameter in verbs. In addition, some verbs allow for handshape modifications. In these verbs, handshapes function as morphemes, namely as classifiers (CL) that classify certain physical characteristics of an argument (Supalla, 1986; Schembri, 2003; Zwitserlood, 2003). Here, I will briefly describe the use of two types of classifiers, i. e. Entity and Handle classifiers.

Entity classifiers refer to characteristics of subjects in intransitive clauses. In this case, the hand *is* the referent. Both NGT sentences in (21) involve the predicate MOVE-ALONG the root of which only consists of a movement but is unspecified for handshape. In (21a), the movement root combines with a -hand, the CL for cars and other vehicles. In contrast, in (21b), the CL for human beings, a -hand, finds use. In NGT, use of these classifying handshapes is obligatory.

- (21) a. STREET CAR MOVE-ALONG ()
'A car drives along a street.'
b. STREET PERSON MOVE-ALONG ()
'A person moves along a street.'

Handle classifiers have different morphosyntactic characteristics; they classify direct objects in transitive clauses. In this case, the hand does not represent the referent. Rather, it shows how the hand manipulates or handles a referent. Consider the NGT sentence pair in (22). In (22a), the -handshape illustrates the handling of a long thin object while in (22b), the -handshape combines with the same predicate, the agreeing verb GIVE, in order to illustrate the handling of a cylindrical object.

- (22) a. WOMAN FLOWER ₃GIVE₁ ()
'A woman gives me a flower.'
b. WOMAN CUP ₃GIVE₁ ()
'A woman gives me a cup.'

Crucially, with both types of classifiers, the handshape does not represent a specific object (e. g., a CAR or FLOWER). Rather, it represents a class of objects with certain

physical characteristics. In other words: the handshape is not an incorporated argument. It has therefore been suggested that classification is a form of agreement and that classifier handshapes realize certain features of arguments just like agreement morphemes in spoken languages do (Glück & Pfau, 1997; Zwitserlood, 2003; Benedicto & Brentari, 2004).

While Handle CL are more iconic and therefore very similar across unrelated SLs, Entity CL tend to be more arbitrary and may therefore differ from SL to SL. This is illustrated by the pictures in (23) which show the vehicle CLs used in NGT, ASL, and Jordanian SL (LIU).

(23)

Classifier morphemes that fulfill similar functions are also found in some spoken languages. Compare the examples in (22) to the Cherokee examples in (24) (Aikhenvald, 2000, p. 161). Just like the handshape morphemes in (22), the CL prefixes in (24) specify physical properties of the object that is being given.

- (24) a. Àma   gà-**nèèh**-nèé'a
           water   3.SG.S/3.SG.O-CL(**liquid**)-give
           'She is giving him water.'
- b. Àhnàwo   gà-**nvv**-nèè'a
           shirt   3.SG.S/3.SG.O-CL(**flexible**)-give
           'She is giving him a shirt.'

It should be noted, however, that the status of SL classifiers is debated (Cogill-Koez, 2000; Liddell, 2003; Schembri, 2003). Also note that not all SLs make use of classifier handshapes to the same extent. Adamorobe SL, for instance, appears to employ no entity CL and only very few handle CL (Nyst, 2007).

Obviously, the headshake alone is sufficient to negate a clause (Pfau, 2008a). Other SLs that behave like DGS in this respect are ASL, NGT, BSL, and Indo-Pakistani SL (IPSL).

In contrast, negation in other SLs shows a manual-dominant pattern. In LIU, Italian SL (LIS), and Hong Kong SL (HKSL), for example, the use of a negative particle is obligatory. Consequently, the HKSL example in (26a) and the LIS example in (26b) are ungrammatical (Tang, 2006; Geraci, 2005). Generally, in manual-dominant SLs, negation cannot be expressed by a non-manual marker only and moreover, the non-manual usually extends only over the manual negation sign, that is, it cannot spread over the verb or the verb phrase. This pattern is illustrated by the LIS example in (26c).

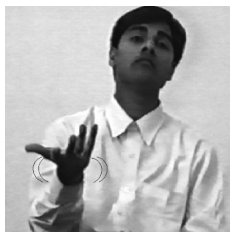
- (26) a. * YESTERDAY NIGHT FATHER FAX FRIEND hs
 'Father didn't fax his friend last night.'
 (((hs)))
- b. * PAOLO CONTRACT SIGN hs
 'Paolo didn't sign the contract.'
- c. PAOLO CONTRACT SIGN NOT hs
 'Paolo didn't sign the contract.'

In the area of syntactic non-manual marking, further typological variation is attested with respect to the form of non-manual markers for a specific syntactic function. Interestingly, these markers may differ from SL to SL. Across SLs, wh-questions are also marked non-manually. In Israeli SL (just as in ASL and NGT), an important component of wh-marking are lowered eyebrows (27a) while in IPSL, the eyebrows are raised and the head is tilted slightly backwards (27b). In LIU and other SLs of the Eastern Mediterranean, a backwards head tilt is observed in negative contexts (27c) (Hendriks, 2008). Clearly, this marker is culture-specific. It is borrowed from the hearing community where a similar gesture is commonly used in negative contexts (see Pfau & Steinbach, 2006a, for the grammaticalization of gestures in SLs). In addition, however, LIU also makes use of the negative headshake.

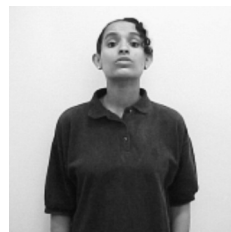
(27)

a. wh-marking in
Israeli SL

b. wh-marking in
Indo-Pakistani SL

c. backward head tilt in
Jordanian SL

Wh-questions in SLs have raised considerable interest because they exhibit properties that are intriguing from a cross-linguistic perspective. It has been found that, in striking contrast to spoken languages, most SLs allow for sentence-final placement of wh-signs (Zeshan, 2004*b*), as is illustrated in the ASL example in (28*a*) (Neidle *et al.*, 2000). Moreover, it is quite common for wh-signs to be doubled, that is, to occupy a sentence-initial *and* sentence-final position (28*b*). A comparable doubling strategy is not attested in spoken language wh-questions.

- (28) a. $\frac{\text{wh}}{\text{BOOK BUY YESTERDAY WHO}}$
'Who bought a book yesterday?'
- b. $\frac{\text{wh}}{\text{WHO BOOK BUY YESTERDAY WHO}}$
'Who bought a book yesterday?'

Clearly, the wh-subject in (28*a*) does not occupy the sentence-initial position in which the subject would appear in a declarative clause (remember that ASL has SVO-order). With respect to wh-question formation, most scholars working in the generative tradition assume that two types of languages have to be distinguished. In wh-in-situ languages (e. g., Japanese) the wh-word occupies the same position that the argument that is being asked for would occupy in a declarative clause. In contrast, in wh-movement languages (e. g., English), the wh-sign is moved from its base position. Based on a wealth of typological data, the following strong generalization has been proposed: in wh-movement languages, wh-movement always proceeds to the left. Clearly, data from ASL and other SLs are a challenge for this linguistic universal. Based on SL data, some researchers assume that the proposed universal is too

strong and that rightward movement exists (Neidle *et al.*, 2000) while others claim that the SL data can be accounted for within a model that endorses leftward movement only (Petronio & Lillo-Martin, 1997). I will not go into the technicalities of the different proposals but refer the reader to the summary of arguments provided in Sandler & Lillo-Martin (2006).

The size of wh-sign paradigms is also subject to variation. While most SLs have a full paradigm of wh-signs (WHAT, WHO, WHY, WHEN, WHERE, etc.), IPSL has a minimal paradigm consisting of only the general wh-sign G-WH (illustrated in (27*b*) above). This sign always appears sentence-finally and it cannot be doubled (29). The interpretation of this sign is highly context-dependent; depending on the context, example (29*d*) might, for instance, also be translated as “Why does your friend sleep?” or “When does your friend sleep?” (Aboh, Pfau & Zeshan, 2005, p. 24*f*).

		wh			wh
(29)	a.	CHILD ANGRY G-WH		b.	INDEX ₂ AGE G-WH
		‘Why is the child angry?’			‘What’s your age?’
		wh			wh
	c.	INDEX ₃ COME G-WH		d.	INDEX ₂ FRIEND SLEEP G-WH
		‘Who is coming?’			‘Where does your friend sleep?’

The above discussion makes clear that non-manual markers form an integral part of the syntactic component of SLs and that language-specific rules play an important role within that component. For the sake of completeness, I wish to point out that it has been shown that non-manuals also fulfill important pragmatic functions (for example, use of body leans: see Wilbur & Patschke, 1999 for ASL and Kooij *et al.*, 2006 for NGT).

In conclusion of this section, let me add a few words about the combination of different non-manual markers. The NGT example in (30*a*) illustrates that non-manual markers can combine sequentially. In this example, the topicalized constituent BOOK (marked by raised eyebrows) precedes a wh-question. There is a clear prosodic break between the two constituents: the sign BOOK is held longer than usual and frequently, this pause is accompanied by an eye blink. Note that the wh-question contains a sentence-final question particle.

		top		wh
(30)	a.	BOOK,	STEAL	WHO Q-PART
		‘As for the book, who stole it?’		

- re
hs
/shhh/
- b. YESTERDAY PARTY YOUR FRIEND BE-PRESENT
 'Was your friend not present at the party yesterday?'

Moreover, different non-manual markers can be combined simultaneously, that is, they can be layered (Wilbur, 2000). In (30*b*), for instance, a lexical marker (the mouth gesture accompanying the sign BE-PRESENT) simultaneously combines with two syntactic markers, one signaling negation (headshake) and one marking the utterance as a yes/no-question (eyebrow raise). It has been argued that many of the non-manual markers fulfill a prosodic function, that is, they behave like intonational contours in spoken language (Sandler, 1999). In particular, they may define prosodic constituents such as prosodic words and intonational phrases.

7. Conclusion

SLs are more than just “handwaving and headshaking”. Quite to the contrary, they display complex grammatical structures at all linguistic levels. Above, I have discussed selected aspects concerning phonological, morphological, and syntactic structure. Comparative studies in the young research field of SL typology have demonstrated that SLs differ from each other at all levels of linguistic description (Zeshan, 2006; Perniss *et al.*, 2007), with differences generally being more significant at the level of syntax than at the levels of phonology and morphology. Moreover, cross-modal comparisons of spoken and sign languages have shown that (at least some) typological classifications and generalizations hold across modalities. Other generalizations and proposed language universals may have to be reconsidered in the light of SL data.

Still, because of (i) the potential to express concepts iconically and (ii) the use of signing space for various grammatical purposes, SLs appear to be more similar to each other than spoken languages. Meier (2002*b*) discusses this interesting cross-modal difference and refers to it as the “variation hypothesis”. Recent research has shown that not all SLs display the inflectional distinctions discussed in Section 5 (e. g. agreement and classification). However, those SLs which do exhibit these types of morphosyntactic alterations, all realize them in a strikingly similar way. For instance, in all SLs that mark agreement on verbs, agreement is phonologically realized by means of spa-

tial modulations of the verb sign. It is expected that more in-depth research on grammatical aspects of different SLs—including urban and village SLs that have not been studied to date—will help us in uncovering which aspects of SL grammar are modality-specific and which are modality-independent.

References

- AARONS, Debra (1996). "Topics and topicalization in ASL". *Stellenbosch Papers in Linguistics*, n. 30, p. 65-106.
- ABOH, Enoch O.; PFAU, Roland; ZESHAN, Ulrike (2005). "When a wh-word is not a wh-word: The case of Indian Sign Language". In: BHATTACHARYA, T. (ed.). *The Yearbook of South Asian languages and linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter, p. 11-43.
- AIKHENVALD, Alexandra Y. (2000). *Classifiers. A typology of noun categorization devices*. Oxford: Oxford University Press.
- ARONOFF, Mark; MEIR, Irit; SANDLER, Wendy (2005). "The paradox of sign language morphology". *Language*, n. 81, p. 301-344.
- BATTISON, Robbin (1978). *Lexical borrowing in American Sign Language*. Burtonsville, MD: Linstok Press.
- BENEDICTO, Elena; BRENTARI, Diane (2004). "Where did all the arguments go?: Argument-changing properties of classifiers in ASL". *Natural Language & Linguistic Theory*, n. 22, p. 743-810.
- BRENTARI, Diane (1998). *A prosodic model of sign language phonology*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- BROWN, Roger; MCNEILL, David (1966). "The 'tip of the tongue' phenomenon". *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, n. 5, p. 325-337.
- COGILL-KOEZ, Dorothea (2000). "Signed language classifier predicates: Linguistic structures or schematic visual representations?". *Sign Language & Linguistics*, n. 3 (2), p. 153-207.
- CONLIN, Kimberly E.; MIRUS, Gene R.; MAUK, Claude; MEIER, Richard P. (2000). "The acquisition of first signs: Place, handshape, and movement". In: CHAMBERLAIN, C.; MORFORD, J.P.; MAYBERRY, R.I. (eds.). *Language acquisition by eye*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, p. 51-69.
- CRASBORN, Onno (2006). "A linguistic analysis of the use of the two hands in sign language poetry". In: WEIJER, J. van de; LOS, B. (eds.). *Linguistics in the Netherlands 2006*. Amsterdam: Benjamins, p. 65-77.

- DACHKOVSKY, Svetlana (2008). "Facial expression as intonation in Israeli Sign Language: the case of neutral and counterfactual conditionals". In: QUER, J. (ed.). *Signs of the time. Selected papers from TISLR 2004*. Hamburg: Signum, p. 61-82.
- FRISHBERG, Nancy (1975). "Arbitrariness and iconicity: Historical change in American Sign Language". *Language*, n. 51, p. 696-719.
- GERACI, Carlo (2005). "Negation in LIS (Italian Sign Language)". In: BATEMAN, L.; USSERY, C. (eds.). *Proceedings of the North East Linguistic Society (NELS 35)*. Amherst, MA: GLSA.
- GLÜCK, Susanne; PFAU, Roland (1997). "Eine Klasse für sich: Klassifizierende Verben in Deutscher Gebärdensprache". *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, n. 16 (1/2), p. 181-208.
- GOLDIN-MEADOW, Susan (1999). "The development of gesture with and without speech in hearing and deaf children". In: MESSING, L. S.; CAMPBELL, R. (eds.). *Gesture, speech, and sign*. Oxford: Oxford University Press, p. 117-132.
- HENDRIKS, Bernadet (2008). *Jordanian Sign Language: Aspects of grammar from a cross-linguistic perspective*. PhD dissertation, University of Amsterdam.
- HOHENBERGER, Annette; HAPP, Daniela; LEUNINGER, Helen (2002). "Modality-dependent aspects of sign language production: Evidence from slips of the hands and their repairs in German Sign Language". In: MEIER, R. P.; CORMIER, K. A.; QUINTO-POZOS, D. G. (eds.). *Modality and structure in signed and spoken languages*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 112-142.
- HULST, Harry van der (1996). "On the other hand". *Lingua*, n. 98, p. 121-143.
- JANIS, Wynne D. (1995). "A crosslinguistic perspective on ASL verb agreement". In: EMMOREY, K.; REILLY, J. (eds.). *Language, gesture, and space*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, p. 195-223.
- JOHNSTON, Trevor (2003). "BSL, Auslan and NZSL: three signed languages or one?". In: BAKER, A.; BOGAERDE, B. van den; CRASBORN, O. (eds.). *Cross-linguistic perspectives in sign language research. Selected papers from TISLR 2000*. Hamburg: Signum, p. 47-69.
- JOHNSTON, Trevor; VERMEERBERGEN, Myriam; SCHEMBRI, Adam; LEESON, Lorraine (2007). "'Real data are messy': Considering cross-linguistic analysis of constituent ordering in Auslan, VGT, and ISL". In: PERNISS, P.; PFAU, R.; STEINBACH, M. (eds.). *Visible variation: Cross-linguistic studies on sign language structure*. Berlin: Mouton de Gruyter, p. 163-205.
- KEGL, Judy; SENGHAS, Ann; COPPOLA, Marie (1999). "Creation through contact: sign language emergence and sign language change in Nicaragua". In: DEGRAFF, M. (ed.). *Language creation and language change: creolization, diachrony, and development*. Cambridge, MA: MIT Press, p. 179-237.

- KISCH, Shifra (2004). "Negotiating (genetic) deafness in a Bedouin community". In: CLEVE, J. V. Van (ed.). *Genetics, disability, and deafness*. Washington DC: Gallaudet University Press, p. 148-173.
- KLIMA, Edward; BELLUGI, Ursula (1979). *The signs of language*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- KOOIJ, Els van der; CRASBORN, Onno; EMMERIK, Wim (2006). "Explaining prosodic body leans in Sign Language of the Netherlands: Pragmatics required". *Journal of Pragmatics*, n. 38, p. 1598-1614.
- LADD, Paddy (2003). *Understanding Deaf culture. In search of Deafhood*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- LANE, Harlan (2002). "Do deaf people have a disability?". *Sign Language Studies*, n. 2 (4), p. 356-379.
- LIDDELL, Scott K. (1978). "Nonmanual signals and relative clauses in American Sign Language". In: SIPLE, P. (ed.). *Understanding language through sign language research*. New York: Academic Press, p. 59-90.
- (2003). "Sources of meaning in ASL classifier predicates". In: EMMOREY, K. (ed.). *Perspectives on classifier constructions in sign languages*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, p. 199-220.
- MARSAJA, Gede (2008). *Desa Kolok – A deaf village and its sign language in Bali, Indonesia*. Nijmegen: Ishara Press.
- MATHUR, Gaurav (2000). *Verb agreement as alignment in signed languages*. PhD. thesis, MIT [MIT Working Papers in Linguistics].
- MCBURNEY, Susan (2002). "Pronominal reference in signed and spoken language: Are grammatical categories modality-dependent?". In: MEIER, R. P.; CORMIER, K. A.; QUINTO-POZOS, D. G. (eds.). *Modality and structure in signed and spoken languages*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 329-369.
- MEIER, Richard P. (2002a). "The acquisition of verb agreement: Pointing out arguments for the linguistic status of agreement in signed languages". In: MORGAN, G.; WOLL, B. (eds.). *Directions in sign language acquisition*. Amsterdam: Benjamins, p. 115-141.
- (2002b). "Why different, why the same? Explaining effects and non-effects of modality upon linguistic structure in sign and speech". In: MEIER, R. P.; CORMIER, K. A.; QUINTO-POZOS, D. G. (eds.). *Modality and structure in signed and spoken languages*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 1-25.
- MEIR, Irit (2002). "A cross-modality perspective on verb agreement". *Natural Language & Linguistic Theory*, n. 20, p. 413-450.

- MORFORD, Jill P. (1996). "Insights to language from the study of gesture: a review of research on the gestural communication of non-signing deaf people". *Language and Communication*, n. 16, p. 165-178.
- MORGAN, Gary; WOLL, Bencie (eds.) (2002). *Directions in sign language acquisition*. Amsterdam: Benjamins.
- NAKANISHI, Kikuiji (1994). "The influence of Japanese word order on Japanese Sign Language". In: BRENNAN, M.; TURNER, G. H. (eds.). *Word-order issues in sign language*. Durham: ISLA, p. 171-192.
- NEIDLE, Carol; KEGL, Judy; MACLAUGHLIN, Dawn; BAHAN, Ben; LEE, Robert G. (2000). *The syntax of American Sign Language. Functional categories and hierarchical structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- NEWKIRK, Don; KLIMA, Edward S.; PEDERSEN, Carlene C.; BELLUGI, Ursula (1980). "Linguistic evidence from slips of the hand". In: FROMKIN, V. A. (ed.). *Errors in linguistic performance: Slips of the tongue, ear, pen and hand*. New York: Academic, p. 165-197.
- NEWPORT, Elissa L.; MEIER, Richard P. (1985). "The acquisition of American Sign Language". In: SLOBIN, D. I. (ed.). *The cross-linguistic study of language acquisition*, vol. 1. Hillsdale: Erlbaum, p. 881-938.
- NEDERLANDS GEBARENCENTRUM (2002). CDRom *Basisgrammatica Nederlandse Gebarentaal*. Nederlands Gebarencentrum & Universiteit van Amsterdam: Bunnik & Amsterdam.
- NYST, Victoria (2007). *A descriptive analysis of Adamorobe Sign Language (Ghana)*. Ph.D. dissertation, University of Amsterdam.
- PADDEN, Carol; HUMPHRIES, Tom (1988). *Deaf in America. Voices from a culture*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- (2005). *Inside Deaf culture*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- PERNISS, Pamela; PFAU, Roland; STEINBACH, Markus (2007). "Can't you see the difference? Sources of variation in sign language structure". In: PERNISS, P.; PFAU, R.; STEINBACH, M. (eds.). *Visible variation: Cross-linguistic studies on sign language structure*. Berlin: Mouton de Gruyter, p. 1-34.
- PETRONIO, Karen; LILLO-MARTIN, Diane (1997). "WH-movement and the position of Spec-CP: Evidence from American Sign Language". *Language*, n. 73 (1), p. 18-57.
- PFAU, Roland (2002). "Applying morphosyntactic and phonological readjustment rules in natural language negation". In: MEIER, R. P.; CORMIER, K. A.; QUINTO-POZOS, D. G. (eds.). *Modality and structure in signed and spoken languages*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 263-295.
- (2008a). "The grammar of headshake: A typological perspective on German Sign Language negation". *Linguistics in Amsterdam*, n. 1, p. 34-71.

- PFAU, Roland (2008b). "Woordvorming". In: BAKER, A.; BOGAERDE, B. van den; PFAU, R.; SCHERMER, T. (eds.). *Gebarentaalwetenschap – een inleiding*. Deventer: Van Tricht, p. 168–193.
- PFAU, Roland; QUER, Josep (2007). "On the syntax of negation and modals in Catalan Sign Language and German Sign Language". In: PERNISS, P.; PFAU, R.; STEINBACH, M. (eds.). *Visible variation: Cross-linguistic studies on sign language structure*. Berlin: Mouton de Gruyter, p. 129–161.
- PFAU, Roland; QUER, Josep (2010). "Non manuals: their prosodic and grammatical roles". In: BRENTARI, D. (ed.). *Sing Languages (Cambridge Languages Surveys)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PFAU, Roland; STEINBACH, Markus (2003). "Optimal reciprocals in German Sign Language". *Sign Language & Linguistics*, n. 6 (1), p. 3–42.
- (2005). "Relative clauses in German Sign Language: Extraposition and reconstruction". In: BATEMAN, L.; USSERY, C. (eds.). *Proceedings of the North East Linguistic Society (NELS 35)*, vol. 2, Amherst, MA: GLSA, p. 507–521.
- (2006a). "Modality-independent and modality-specific aspects of grammaticalization in sign languages". *Linguistics in Potsdam*, n.24, p. 3–98. Available at <<http://www.ling.uni-potsdam.de/lip/>>.
- (2006b). "Pluralization in sign and in speech: A cross-modal typological study". *Linguistic Typology*, n. 10, p. 135–182.
- RATHMANN, Christian (2005). *Event structure in American Sign Language*. Ph.D. dissertation, University of Texas at Austin.
- SANDLER, Wendy (1989). *Phonological representation of the sign. Linearity and nonlinearity in American Sign Language*. Dordrecht: Foris.
- (1999). "The medium and the message: Prosodic interpretation of linguistic content in Israeli Sign Language". *Sign Language & Linguistics*, n. 2 (2), p. 187–215.
- SANDLER, Wendy; LILLO-MARTIN, Diane (2006). *Sign languages and linguistic universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SANDLER, Wendy; MEIR, Irit; PADDEN, Carol; ARONOFF, Mark (2005). "The emergence of grammar: systematic structure in a new language". *Proceedings of the National Academy of Sciences*, n. 102 (7), p. 2661–2665.
- SCHEMBRI, Adam (2003). "Rethinking 'classifiers' in signed languages". In: EMMOREY, K. (ed.). *Perspectives on classifier constructions in sign languages*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, p. 3–34.
- SIEDLECKI, Theodore; BONVILLIAN, John D. (1993). "Location, handshake & movement: Young children's acquisition of the formational aspects of American Sign Language". *Sign Language Studies*, n. 78, p. 31–52.

- STEINBACH, Markus; PFAU, Roland (2007). "Grammaticalization of auxiliaries in sign languages". In: PERNISS, P.; Pfau, R.; STEINBACH, M. (eds.). *Visible variation: Cross-linguistic studies on sign language structure*. Berlin: Mouton de Gruyter, p. 303-339.
- STOKOE, William C. (1960). "Sign language structure: An outline of the communication systems of the American Deaf". *Studies in Linguistics, Occasional Papers*, n. 8. University of Buffalo [Re-issued 1978, Linstok Press, Silver Spring, MD].
- SUPALLA, Ted (1986). "The classifier system in American Sign Language". In: CRAIG, C. (ed.). *Noun classes and categorization*. Amsterdam: Benjamins, p. 181-214.
- SUTTON-SPENCE, Rachel (2005). *Analysing sign language poetry*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- SUTTON-SPENCE, Rachel; KANEKO, Michiko (2007). "Symmetry in sign language poetry". *Sign Language Studies*, n. 7 (3), p. 284-318.
- TANG, Gladys (2006). "Questions and negation in Hong Kong Sign Language". In: ZESHAN, U. (ed.). *Interrogative and negative constructions in sign languages*. Nijmegen: Ishara Press, p. 198-224.
- THOMPSON, Robin; EMMOREY, Karen; GOLLAN, Tamar H. (2005). "Tip of the fingers' experiences by deaf signers". *Psychological Science*, n. 16 (11), p. 856-860.
- WILBUR, Ronnie B. (2000). "Phonological and prosodic layering of nonmanuals in American Sign Language". In: EMMOREY, K.; LANE, H. (eds.). *The signs of language revisited*. Mahwah, NJ: Erlbaum, p. 213-244.
- WILBUR, Ronnie B.; PATSCHKE, Cynthia G. (1998). "Body leans and the marking of contrast in American Sign Language". *Journal of Pragmatics*, n. 30, p. 275-303.
- WOLL, Bencie; LADD, Paddy (2003). "Deaf communities". In: MARSCHARK, M.; SPENCER, P. E. (eds.). *Oxford handbook of deaf studies, language, and education*. Oxford: Oxford University Press, p. 151-163.
- ZESHAN, Ulrike (2004a). "Hand, head, and face: Negative constructions in sign languages". *Linguistic Typology*, n. 8, p. 1-58.
- (2004b). "Interrogative constructions in signed languages: Cross-linguistic perspectives". *Language*, n. 80 (1), p. 7-39.
- (2006). "Negative and interrogative constructions in sign languages: A case study in sign language typology". In: ZESHAN, U. (ed.). *Interrogative and negative constructions in sign languages*. Nijmegen: Ishara Press, p. 28-68.
- ZWITSERLOOD, Inge (2003). *Classifying hand configurations in Nederlandse Gebarentaal*. Utrecht: LOT.
- ZWITSERLOOD, Inge; GIJN, Ingeborg Van (2006). "Agreement phenomena in Sign Language of the Netherlands". In: ACKEMA, P. [et al.] (eds.). *Arguments and agreement*. Oxford: Oxford University Press, p. 195-229.

Joan MARTÍ I CASTELL i Josep M. MESTRES I SERRA [cur.]

Les llengües de signes com a llengües minoritàries: perspectives lingüístiques, socials i polítiques
(Actes del seminari del CUIIMPB-CEL 2008)

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2010, p. 85-119

DOI: 10.2436/15.0100.01.28

La sociolingüística de les llengües de signes

Adam Schembri

University College de Londres

Regne Unit

Trevor Johnston

Universitat Macquarie

Austràlia

1. Introducció

En aquest capítol, descrivim la variació i els canvis sociolingüístics de la llengua de signes. S'ha observat des de fa temps que existeix una variació considerable en l'ús de la major part de llengües de signes; per exemple, Stokoe, Casterline i Croneberg, 1965, per a la llengua de signes americana (ASL). De fet, atès que es continuen identificant i descrivint llengües de signes, aquesta observació continua vigent; per exemple, Meir *et al.*, 2007, per a la llengua de signes beduïna Al-Sayyid (ABSL). Els factors que dirigeixen la variació i el canvi sociolingüístics en les comunitats de llengua oral i de llengua de signes, en línies generals, es poden classificar en tres tipus: restriccions lingüístiques o internes, restriccions socials o interlocutores i restriccions estilístiques o intralocutores (per exemple, Meyerhoff, 2006). Formen una interrelació complexa, en la qual cada una influeix en l'ús de la llengua d'una manera diferent. Els factors socials inclouen, per exemple, l'edat del signant, la regió d'origen, el gènere, l'ètnia i l'estatus socioeconòmic (Lucas, Valli i Bayley, 2001). Els factors lingüístics inclouen els processos fonològics com ara l'assimilació i reducció (per exemple, Schembri *et al.*, en premsa) i la gramaticalització (vegeu Janzen en aquest volum). La variació estilística comporta alternar entre els estils formal i informal del discurs utilitzats per un locutor individual, que sovint reflecteixen graus d'atenció diferents deguts a canvis en el tema, l'entorn i l'audiència (Schilling-Estes, 2002). Gran part de la recerca sobre la variació sociolingüística, que descrivim i il·lustrem en aquest capítol, està relacionada amb la variació que reflecteix el tipus de factors lingüístics i socials esmentats anteriorment.

Cal destacar, però, que alguns factors implicats en la variació sociolingüística de la llengua de signes són distintius. Els signants de les comunitats sordes urbanes (en oposició a les comunitats rurals, on conviuen persones sordes i oients que fan servir la llengua de signes; per exemple, Nyst, 2007) són excepcionals entre les comunitats lingüístiques en tant que són comunitats minoritàries extremament petites enmig de comunitats majoritàries més grans, el llenguatge de les quals pertany a una modalitat totalment diferent i les quals poden tenir formes d'escriptura i extensa literatura escrita, a diferència de les llengües de signes. La influència del llenguatge oral i escrit de la majoria de la comunitat oient, en la llengua de signes de la comunitat sorda local, és, per tant, un factor impulsor important en molta de la variació observada (vegeu Adam en aquest volum), i algunes de les conseqüències lingüístiques d'aquesta situació de contacte (com ara la dactilologia i la vocalització) són úniques per a les comunitats bilingües bimodals (Lucas i Valli, 1992). La imatge es complica amb els patrons d'adquisició del llenguatge i transmissió generacional, ja que són atípics per a la majoria de sords que signen. Aquests entorns d'ús i adquisició complexos són, per tant, factors addicionals importants a l'hora de debatre la variació de les llengües de signes.

En les seccions següents examinem i exemplifiquem la variació sociolingüística en les llengües de signes en relació amb la fonologia, el lèxic, la gramàtica i el discurs. Aquestes formes de variació sovint es descriuen en termes d'accents, dialectes regionals i socials i registres o estils (per exemple, Meyerhoff, 2006). No obstant això, el nostre debat també inclou algunes observacions sobre el canvi del llenguatge, atès que la variació sociolingüística és inseparable del canvi del llenguatge (Labov, 1972). Des d'una perspectiva, això s'inclou en la *hipòtesi de temps aparent*, que suggereix que la variació en el sistema lingüístic usat per parlants de diferents edats en un moment determinat pot indicar un canvi en progrés (Bailey, 2002). Des d'una altra perspectiva, l'ús de les formes de variació de signes individuals (fonològics o lèxics) o de certes construccions multisignes (gramàtica, registre) en contextos concrets podria anomenar-se *variació contextual sincrònica* (Heine, 2002). Està basada en el fet que la variació sovint és indicativa de pautes diferencials de gramaticalització de formes a través d'una comunitat de parlants (Pagliuca, 1994; Chambers, 1995).

En altres paraules, sempre hi ha variació en el llenguatge, i la variació pot funcionar com un índex de les variables socials com ara el gènere, la classe, etc. A més, en realitat alguna variació pot reflectir el canvi que s'està produint en la llengua, incloent-hi la gramaticalització. Únicament si es prenen en consideració aquestes observacions es pot entendre correctament la variació i el canvi en la llengua de signes.

2. Variables lingüístiques en la llengua de signes

La variació en la llengua oral i la llengua de signes es troba en tots els àmbits de l'organització estructural. En l'àmbit fonològic, els parlants de les diferents varietats de l'anglès britànic varien en l'emissió dels sons ròtics, per exemple en l'ús de /r/ després d'una vocal en paraules com ara *father* i *tractor* al sud-oest d'Anglaterra, i no al sud-est (Wardough, 1992). En la llengua de signes, la variació es pot donar en totes les característiques sublèxiques dels signes, incloent-hi la configuració de la mà (per exemple, la configuració 1 o B en el signe PRO-1 de l'ASL) i la localització (per exemple, el signe KNOW —'saber, conèixer'— sobre el front o sobre la galta en Auslan, la llengua de signes de la comunitat sorda australiana). La variació lèxica en anglès inclou paraules com ara *fall* ('tardor') en comptes de *autumn*, usades en les varietats americana i britànica, respectivament (Schneider, 2006). De manera similar, les varietats regionals de l'anglès britànic i l'australià divergeixen en els signes dels colors, com ara BLUE ('blau'), GREEN ('verd') i WHITE ('blanc') (Johnston i Schembri, 2007). La variació gramatical en anglès també es dona en l'ús de la doble negació en moltes varietats vernacles del llenguatge, com ara *She didn't say nothing* en comparació amb *She didn't say anything* ('Ella no va dir res') (Meyerhoff, 2006). En el tema tractat més endavant, veurem que tant l'ASL com l'Auslan presenten expressions de subjecte variable, és a dir, els signants a vegades fan servir oracions com ara PRO-1 UNDERSTAND (PRO-1 'entendre') i a vegades, simplement, UNDERSTAND ('entendre') per dir *I understand* ('Ja ho entenc'). La variació de l'àmbit discursiu inclou la variació de registre o estilística, i pot implicar l'ús de gèneres o usos de situació diferents de la llengua. Per exemple, les converses en anglès difereixen en l'estructura de les narracions: en les converses es produeix un canvi de torn amb una sèrie d'indicadors que determinen qui té el torn de paraula, i l'estructura de la parla varia considerablement, però acostuma a seguir uns principis determinats, com ara la màxima de rellevància. En la narració, en canvi, el narrador s'expressa gairebé sense cap interrupció i fa servir una seqüència estructurada d'oracions per a descriure els esdeveniments en l'ordre en què succeeixen. S'han observat diferències similars entre les converses i les narracions en llengua de signes (Coates i Sutto-Spence, 2001; Johnston i Schembri, 2007).

L'estudi sociolingüístic de les llengües orals es basa en dos principis guia: el «principi del modelatge quantitatiu» i el «principi de les causes múltiples» (Young i Bayley, 1996). El primer fa referència a la necessitat de quantificar acuradament tant la variació en les formes lingüístiques com la relació entre una forma de variació i les característiques de l'entorn lingüístic i el context social que l'envolta. El segon

principi reflecteix la suposició tradicional que no hi ha un únic factor lingüístic o social que pugui explicar completament la variació en l'ús d'una llengua. Lucas i Bayley (en premsa) posaren l'exemple següent: l'ús variable de la terminació *-ing* en anglès (és a dir, si un parlant en una situació particular diu *workin'* o *working*) és influenciat per la categoria gramatical de la paraula que la precedeix (per exemple, si es tracta d'un verb o d'un nom), pel sexe i per la classe social del parlant (Houston, 1991; Trudgill, 1974).

3. Variació i canvi fonològics

Fins ara, les tres investigacions sociolingüístiques més importants s'han centrat sistemàticament en la variació fonològica en determinades llengües de signes: l'ASL, l'Australian i la llengua de signes de Nova Zelanda (NZSL). En tots tres estudis s'examinà la variació del lloc d'articulació, mentre que l'estudi de l'ASL també examinà la variació en la configuració de la mà, a més a més de la metàtesi i la supressió del lloc d'articulació en el signe DEAF ('sord'). Aquests estudis demostren que els factors externs de la llengua, com ara la regió, l'edat, el gènere i l'ètnia, influeixen aparentment en una variació aleatòria en comptes de fer-ho de manera sistemàtica.

Els primers estudis de la variació fonològica en l'ASL inclouen la investigació de Woodward, Erting i Oliver (1976) sobre l'ús variable de signes, com ara RABBIT ('conill') i COLOUR ('color'), que tenen formes relacionades signades mitjançant la cara o les mans. Basant-se en dades extretes a partir de quaranta-cinc participants, els investigadors trobaren proves d'una variació deguda a l'ètnia, ja que els signants negres solen fer servir més les variants amb les mans. Les dades també suggereixen diferències regionals, ja que entre els signants de Nova Orleans es donen menys variants amb les mans que en els signants d'Atlanta. En un altre estudi de Woodward i De Santis (1977) s'observà una variació ètnica similar en les formes en què es fan servir totes dues mans envers aquelles en què només se'n fa servir una en signes de l'ASL com ara CAT ('gat'), COW ('vaca') (vegeu la figura 1) i GLASSES ('ulleres'), per als quals els signants blancs feien servir amb una freqüència significativament superior les variants d'una sola mà. També descobriren que els signants del sud utilitzen més les variants amb dues mans que els que no són del sud, i que els signants més grans les usen més que els joves.

Un estudi que no tenia a veure directament amb la variació fonològica també pren importància. Tal com assenyalaren Lucas *et al.* (2001), la recerca de Frishberg sobre el canvi fonològic en l'ASL demostrà que existia una relació entre la variació sociolin-

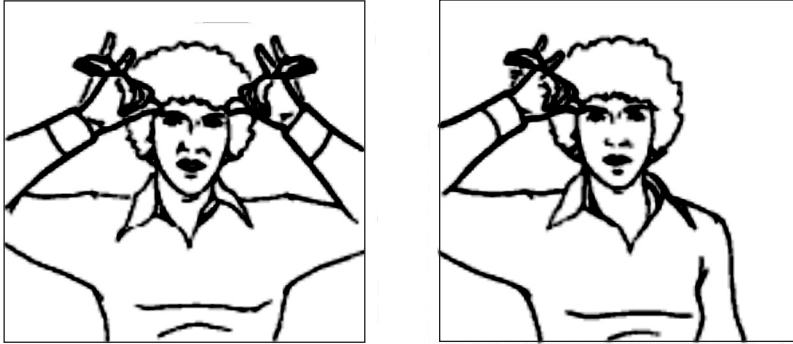

FIGURA 1. Variants amb dues mans i amb una mà per al signe COW ('vaca') de l'ASL¹

güística i el canvi de la llengua. Frishberg (1975) comparà els signes lèxics del diccionari de l'ASL del 1965 amb els signes de les publicacions que documentaven varietats més antigues de l'ASL i de la llengua de signes francesa (LSF) (amb la qual s'ha relacionat històricament l'ASL). Concretament, trobà que moltes formes més noves dels signes implicaven canvis des de variants de dues mans fins a formes amb una mà —per exemple, MOUSE ('ratolí'), DEVIL ('dimoni')—, des de variants menys simètriques fins a variants més simètriques —per exemple, DEPEND ('dependre'), LAST ('durar')—, o desplaçament de llocs d'articulació més perifèrics en l'espai per a signar a llocs d'articulació més centralitzats —per exemple, LIKE ('agradar') i FEEL ('sentir'). Woll (1987) també descobrí fenòmens similars per a la llengua de signes britànica (BSL), com ara el moviment de signes des de la part superior fins a la part inferior —per exemple, PERHAPS ('potser') des del cap fins a davant del cos, tal com es mostra a la figura 2; TROUBLE ('problema') o POLICE ('policia') des del braç fins a la part posterior del canell o mà—, a més a més de la tendència de fer servir una sola mà per a signar en comptes de totes dues mans.

Tant Frishberg (1975) com Woll (1987) destacaren que els canvis diacrònics de l'ASL i de la BSL estaven relacionats amb la variació fonològica sincrònica.

Gran part dels projectes de recerca al voltant de la variació sociolingüística de l'ASL solen basar-se en dades extretes a partir d'un nombre molt baix de participants, i varien molt pel que fa a la metodologia (Patrick i Metzger, 1996). Per exemple, Hoopes (1998) estudià l'extensió variable del dit petit en els signes de l'ASL com ara THINK ('pensar') i WONDER ('preguntar-se'), i observà que l'extensió del dit petit es donava

1. Imatge reproduïda de Charlotte BAKER-SHENK i Dennis COKELY (1980), *American Sign Language: A teacher's resource text on grammar and culture*, Washington (DC), Gallaudet University Press.

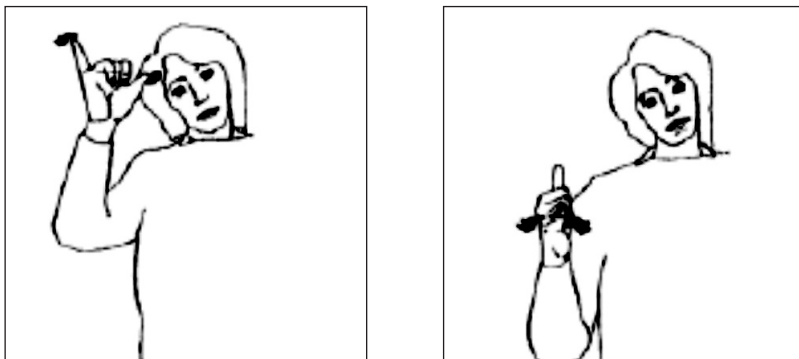

FIGURA 2. Canvi en la història del signe PERHAPS ('potser') en la llengua de signes de britànica, australiana i neozelandesa (BANZSL)²

amb més freqüència en signes accentuats emfàticament i en registres socials més íntims. No obstant això, aquest estudi estava basat en tan sols cent mostres, extretes de dades d'una signant blanca de cinquanta-cinc anys no nadiua.

En els anys noranta, els primers estudis a gran escala de la variació fonològica de l'ASL els portà a terme Ceil Lucas i els seus col·legues (Lucas, Bayley i Valli, 2001). Aquestes investigacions estaven basades en una mostra representativa de la població sorda americana i feien servir anàlisis multivariades (és a dir, una anàlisi que considera simultàniament múltiples variables) mitjançant el programari VARBRUL, un programa informàtic d'estadística desenvolupat específicament per a la recerca sociolingüística. El conjunt de dades d'aquest important estudi consistia en converses, entrevistes i sessions per a provocar signes lingüístics enregistrats a partir de 207 persones sordes nadiues i estudiants novells de l'ASL en set indrets de tot EUA: Staunton, Virgínia; Frederick, Maryland; Boston, Massachusetts; Olathe, Kansas; Nova Orleans, Louisiana; Fremont, Califòrnia, i Bellingham, Washington. El grup de participants el componien una barreja d'homes i dones, tant blancs com afroamericans, de tres grups d'edat diferents (15-25, 26-52 i 55 anys o més). La mostra també incloïa signants tant de classe treballadora com de classe mitjana.

El primer estudi del projecte de l'ASL investigà la variació en el signe DEAF ('sord'), basant-se en l'estudi inicial a petita escala de Lucas (1995). Aquest signe té diverses variants fonològiques, però l'estudi se centrà en tres (vegeu la figura 3): la forma canònica, en què la mà entra en contacte amb l'orella i descendeix fins a tocar la barbeta,

2. Imatge produïda de Jim KYLE i Bencie WOLL (1985), *Sign language: The study of deaf people and their language*, Cambridge, Cambridge University Press.

i les dues formes no canòniques, que consisteixen en un moviment invers de la mà des de la barbeta cap a l'orella, o una forma reduïda, en què la mà simplement entra en contacte amb la galta. Els resultats de l'anàlisi multivariada de 1.618 exemples demostrà que els factors que condicionen aquesta variació fonològica eren lingüístics, socials i estilístics per naturalesa. En primer lloc, Bayley, Lucas i Rose (2000) revelaren que els signants no acostumaven a fer servir les formes canòniques en compostos nominals com ara DEAF^WORLD ('món dels sords') o DEAF^CULTURE ('cultura dels sords'), però que sí que les feien servir quan DEAF formava part d'un predicat, com ara PRO-3 DEAF (*She is deaf* 'Ella és sorda'). En segon lloc, els factors socials com ara la regió i l'edat eren importants. Els signants de Kansas, Missouri i Virgínia tendien a fer servir les formes no canòniques de DEAF ('sord') dues vegades més sovint que els signants de Boston. Malgrat això, s'observà que els signants de més edat de Boston tendien a fer

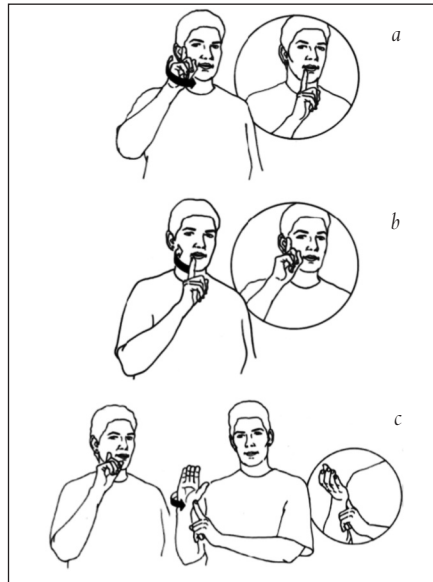

FIGURA 3. Variació fonològica del signe DEAF en l'ASL.³

- a) variant orella-galta, b) variant galta-orella,
c) variant composta de contacte amb el canell DEAF^CULTURE ('cultura dels sords')

3. Imatge reproduïda de Ceil LUCAS (ed.) (2001), *The sociolinguistics of sign language*, Cambridge, Cambridge University Press.

servir més la forma canònica que els signants joves. En tercer lloc, els factors estilístics també hi poden haver intervingut, amb un ús inferior de les formes canòniques en la narrativa que en la conversa, però el nombre d'exemples de DEAF ('sord') recollits de la narrativa fou molt reduït. Per tant, aquest resultat només és suggestiu i necessita ser confirmat mitjançant una mostra més representativa.

Lucas i els seus col·legues continuaren amb l'estudi de la variació produïda en les formes canòniques dels signes en l'ASL signats amb la configuració de la mà 1, com ara els signes lèxics GO-TO ('anar a'), MOUSE ('ratolí') i BLACK ('negre'), juntament amb functors com ara PRO-2, BUT ('però') i WHAT ('què'). Aquest tipus de signes presenten variació en la configuració de la mà. Bayley, Lucas i Rose (2002) descobriren que la variació pot ser relativament petita, com el plec de la configuració de la mà 1 de manera que s'assembla a la configuració X, o l'extensió del dit polze de manera que s'assembla a la configuració de la mà L. No obstant això, en alguns casos, l'assimilació pot ser més marcada, amb l'extensió del dit polze i altres dits de manera que la configuració de la mà 1 s'assembla a la B. En algunes de les primeres observacions sobre aquesta variació, Liddell i Johnson (1989) suggeriren que aquest fenomen podia ser degut en un primer terme als efectes d'assimilació, en els quals les característiques de la configuració de la mà dels signes veïns influïren en les variants. Els resultats presentats per Bayley, Lucas i Rose (2002), però, demostraren que els factors lingüístics i socials addicionals intervenien en la variació de la configuració de la mà. L'anàlisi de 5.356 exemples del conjunt de dades de l'ASL mitjançant VARBRUL demostrà la capacitat d'influència relativa de cada factor en comparació amb altres factors, i l'entorn fonològic esdevingué significatiu, però no pas el factor lingüístic més important. En canvi, com en el cas de DEAF ('sord'), la funció gramatical fou la influència més important. Els signants tendeixen a escollir la variant de configuració de la mà L per als signes començats per *wh-*, per exemple, i la variant B per als pronoms (especialment PRO-1), mentre que els signes lèxics i funcionals solen signar-se en la forma canònica. Els factors socials també foren significatius, ja que els signants de Califòrnia, Kansas-Missouri, Louisiana i Massachusetts eren partidaris de la forma canònica, mentre que els de Maryland, Virgínia i l'estat de Washington la desaprovaven. Lucas i els seus col·legues també descobriren que l'edat, la classe social i l'ètnia eren restriccions importants, però no pas per a totes les variants de la configuració de la mà 1: els signants més joves feien servir les variants L i B amb més freqüència que els signants més grans, per exemple; però mentre que els signants que no eren usuaris nadius de l'ASL preferien la configuració de la mà B, aquesta diferència no es donà pel que fa a les variants de la configuració de la mà L.

Lucas i el seu equip també investigaren la variació del lloc d'articulació en un tipus de signes de l'ASL representat per KNOW ('saber'). En les formes canòniques, aquests signes s'articulen damunt el front del signant o a prop del front, però de vegades es pot articular en zones més baixes, ja sigui a altres parts del cos del signant (com ara a prop de la barbeta) o a l'espai davant del pit del signant (figura 4). Un altre cop, l'anàlisi amb VARBRUL de 2.954 exemples de l'ASL en el seu conjunt de dades demostrà que la funció gramatical era el factor lingüístic més fort, en què els noms, verbs i adjectius —per exemple, FATHER ('pare'), UNDERSTAND ('entendre'), DIZZY ('marejat')— apareixien amb més freqüència en la forma canònica, mentre que per a les preposicions —per exemple, FOR ('per a')— i els signes interrogatius —per exemple, WHY ('per què')—, s'optava per variants articulades en zones inferiors. L'entorn fonològic també fou important, ja que els signes abans esmentats tenien lloc al cos o a prop del cos, i l'aparició o no del signe com a variant articulada en una zona inferior tenia una influència significativa. Els resultats també indicaren que els signants més joves, els homes i els no nadius optaven més per les variants articulades en zones inferiors en comparació amb els signants més grans, les dones i els nadius. Les diferències regionals i ètniques també aparegueren, ja que la població sorda afroamericana i la de Virgínia i de l'estat de Washington tendien a fer servir més formes canòniques que els blancs i els signants de les altres cinc regions.

També hi ha algunes obres sobre la variació fonològica en les varietats de BANZSL. Deuchar (1981) observà que la supressió fonològica de la mà no dominant en els signes amb dues mans era possible en la BSL (sovint anomenat *weak drop*; per exemple, Brentari, 1998). Deuchar afirma que la supressió fonològica de la mà no dominant en els signes simètrics amb dues mans, com ara GIVE ('donar') i HOSPITAL, era freqüent, i també ho observà en l'ASL (Battison, 1974). Argumentà que el *weak drop* en els signes simètrics amb dues mans apareixia més sovint en els signes en què la configuració de la mà gairebé no es marcava, com ara B o S. Per tant, les variants sense la mà subordinada eren més comunes, segons les seves dades, en signes com ara RIGHT ('dreta') (amb B subordinada) que en FATHER ('pare') (H subordinada). A més a més, portà a terme un estudi pilot per a investigar quins factors discursius podien afectar la freqüència del *weak drop*. Deuchar va predir que els signants farien servir amb menys freqüència la supressió en les varietats formals de la BSL. Comparà trenta minuts de dades de la BSL recollides en dues situacions: una en un esdeveniment social d'un club de sords i l'altra en un servei eclesiàstic. Basant-se en un petit recull de dades de 201 mostres, descobrí que només un 6 % dels signes bimanuals se signaven amb una sola mà en les situacions formals, mentre que en l'entorn informal observà la su-

pressió de la mà no dominant en un 50 % dels casos. També suggerí que aquesta variació a una mà també podia reflectir un canvi de la llengua en progrés, segons l’afirmació de Woll (1981) que determinats signes –per exemple, AGAIN (‘un altre cop’),–, que en la BSL moderna actualment sembla que són principalment amb una mà. I, de fet, en totes les variants BANSZSL, abans eren bimanuals.

Aparegueren pautes similars de canvi diacrònic en l’estructura fonològica en un estudi sobre els signes numerals en la NZSL (McKee, McKee i Major, 2006). S’observà que en els nombres del 6 al 10, les variants, per les quals la generació més jove optava sistemàticament, feien servir únicament la mà dominant; mentre que els signants més grans acostumaven a fer servir un sistema de «base 5» bimanual (mà no dominant) més els «dígits addicionals» (mà dominant) per a aquests numerals (per exemple, signar 5 amb la mà no dominant al mateix temps que se signa 2 amb la mà dominant per a dir «7», semblantment a la manera com les persones oients a vegades gesticulen aquestes xifres).

Les dades sobre els numerals en la NZSL provenen d’un projecte sociolingüístic més gran sobre la NZSL que, tal com el projecte que el precedeix sobre la variació relacionada en l’Auslan, repetia el treball de Lucas i els seus col·legues. En els projectes sobre variació sociolingüística a l’Auslan i la NZSL també s’estudià la variació fonològica. Se centraren específicament en la variació del paràmetre del lloc d’articulació d’un tipus de signes que inclou THINK (‘pensar’), NAME (‘nom’) i CLEVER (‘llest’), que, com el tipus de signes similars estudiats en l’ASL per Lucas, Bayley, Rose i Wulf (2002), podien articular-se en ubicacions inferiors al front, lloc d’articulació observat en les formes canòniques (vegeu la figura 4).

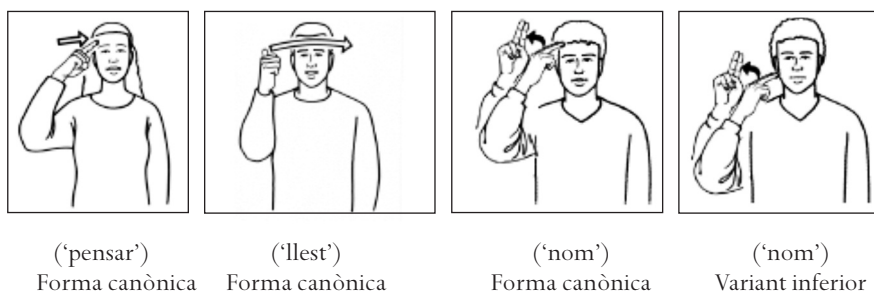

FIGURA 4. Tres signes de la BANSZSL amb ubicació al front i una variant inferior⁴

4. Imatge reproduïda de Trevor JOHNSTON i Adam SCHEMBRI (2007), *Australian Sign Language (Auslan): An introduction to sign language linguistics*, Cambridge, Cambridge University Press.

Schembri *et al.* (2009) donaren a conèixer que la variació en l'ús del paràmetre d'ubicació en aquests signes reflecteix tant els factors socials com els lingüístics, com ja s'observà en l'ASL. De la mateixa manera que l'estudi americà, els resultats al voltant de l'Auslan donaren proves que el fet de signar aquests signes en llocs d'articulació inferiors reflecteix un canvi en progrés de la llengua de la comunitat sorda australiana, encapçalat per la gent més jove i individus de centres urbans més grans. Aquesta pauta geolingüística del canvi en el llenguatge (és a dir, de les poblacions més grans a les més petites) es coneix com a *difusió en cascada*, i és força comuna interlingüísticament (Labov, 1990). A partir de l'estudi sobre la NZSL es descobriren diferències regionals similars en l'ús de les variants inferiors, però l'edat no constituïa un factor rellevant en el conjunt de dades.

A més a més, els resultats indicaren que alguns dels factors concrets a la feina, i els tipus d'influència que tenien en la variació del lloc d'articulació, semblaven diferir entre l'Auslan i la NZSL en comparació amb l'ASL. En primer lloc, els estudis de l'Auslan i la NZSL suggeriren relativament més influència sobre la variació del lloc d'articulació a partir de l'entorn fonològic immediat (és a dir, a partir del segment anterior i posterior) que els estudis sobre l'ASL. Això pot reflectir diferències metodològiques entre els tres estudis (és a dir, a diferència de l'estudi de l'ASL, els estudis de l'Auslan i de la NZSL no inclouen signes produïts en forma canònica en la templa o signes compostos en els quals el segon element se signava més avall en l'espai per a signar). En segon lloc, les dades de l'Auslan i de la NZSL suggeriren que la variació del lloc d'articulació en aquest tipus de signes és un exemple del canvi de la llengua encapçalat per dones sordes i no pas per homes sords, com era el cas de l'ASL (Lucas, Bayley i Valli, 2001). Això és típic d'un canvi de la llengua conegut com a *canvi des de baix* (és a dir, un canvi que s'està produint sense que la comunitat de parlants o signants en siguin gaire conscients; vegeu Labov, 1990). En tercer lloc, els investigadors australians i neozelandesos demostraren que la funció gramatical interactua amb la freqüència lèxica a l'hora de condicionar la variació del lloc d'articulació (és a dir, descobriren que els verbs més usats se signaven a zones inferiors amb més freqüència que altres tipus de signes), un factor que no es considerà en l'estudi de l'ASL.

4. Variació i canvi lèxics

La variació lèxica representa els exemples més clars de la variació sociolingüística en moltes llengües de signes, amb eleccions lèxiques sovint associades sistemàticament a signants de determinada edat, gènere, regió, ètnia o educació.

4.1. Regió

Des de l'inici de l'estudi sistemàtic de les llengües de signes, s'ha estudiat la significativa variació lèxica regional en les comunitats signants. Per exemple, en l'apèndix del *Dictionary of American Sign Language* del 1965 (Stokoe, Casterline i Croneberg, 1965), Croneberg tracta la variació regional en l'ASL i se centra en els estats orientals de Maine, Vermont, Nou Hampshire, Virgínia i Carolina del Nord. Un estudi sobre la variació lèxica basat en una llista de cent trenta-quatre entrades de vocabulari suggerí que les varietats de l'ASL usades a Virgínia i Carolina del Nord representaven dialectes diferents, mentre que no es trobà cap límit dialectal entre els tres estats de Nova Anglaterra, on compartien moltes de les entrades lèxiques.

Les variacions lèxiques regionals s'han observat en moltes llengües de signes, com ara la LSF (Moody, 1983), la llengua de signes italiana (LIS) (Radutzky, 1992), la llengua de signes del Brasil (LSB) (Campos, 1984), la llengua de signes sud-africana (Penn, 1992), la llengua de signes filipina (Apurado i Agravante, 2006) i la llengua de signes indopakistanesa (Jepson, 1991; Woodward, 1993; Zeshan, 2000). Fins i tot les varietats signades que es fan servir en àrees geogràfiques relativament petites, com ara la llengua de signes flamenca (VGT) a les zones de parla flamenca de Bèlgica (Van Heckeand De Weerdet, 2004) i la llengua de signes dels Països Baixos (NGT) (Schermer, 2004), poden tenir variants regionals distintives múltiples: la NGT té cinc dialectes regionals, amb diferències lèxiques significatives entre totes les regions, però especialment entre el sud i la resta del país. De fet, els compiladors dels diccionaris de signes tenen dificultats per a tractar aquesta variació lèxica de manera adequada, i sovint eviten el problema compilant lèxics estandarditzats (vegeu Schermer en aquest volum), o minimitzant la quantitat d'informació inclosa (per exemple, Brien, 1992, per a la BSL).

A continuació, farem servir dades extretes d'estudis sociolingüístics de l'ASL, l'Auslan, la NZSL i la BSL. La raó és que és més important i interessant l'arrel del fenomen a partir de factors sociolingüístics de diferents comunitats signants que els exemples reals, i es manifesten de maneres molt similars.

Agafem les dues varietats regionals principals de l'Auslan —el dialecte del nord i el del sud, per exemple. El que és més perceptible és que aquests dos dialectes difereixen en els signes usats tradicionalment pels nombres, els colors, els dies de la setmana i altres conceptes (Johnston, 1998). De fet, el nucli central del vocabulari en certes àrees semàntiques (per exemple, els signes dels colors) en realitat és diferent per a cada terme bàsic d'aquests dialectes (vegeu la figura 5).

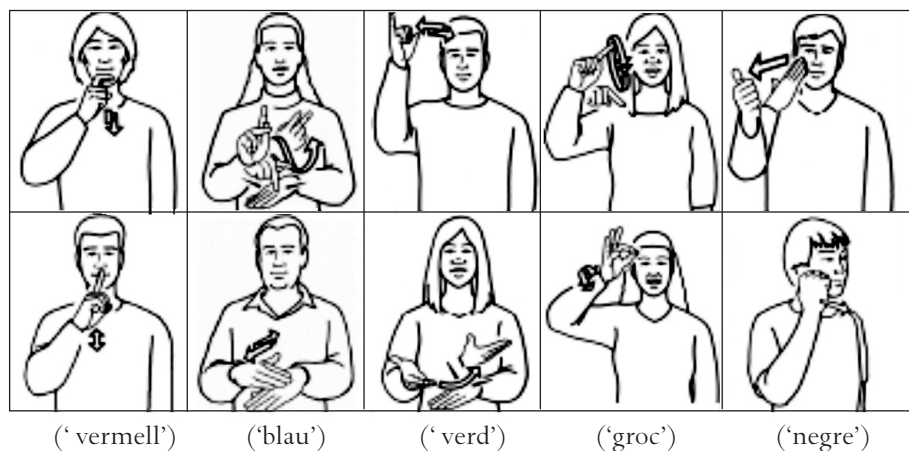

FIGURA 5. Signes dels colors en els dialectes del nord (a dalt) i del sud (a baix) de l'Auslan⁵

Existeix també una certa quantitat de diferències lèxiques estatals que limiten aquesta important divisió dialectal. El signe AFTERNOON ('tarda'), per exemple, té cinc formes o variants en els sis estats (vegeu la figura 6).

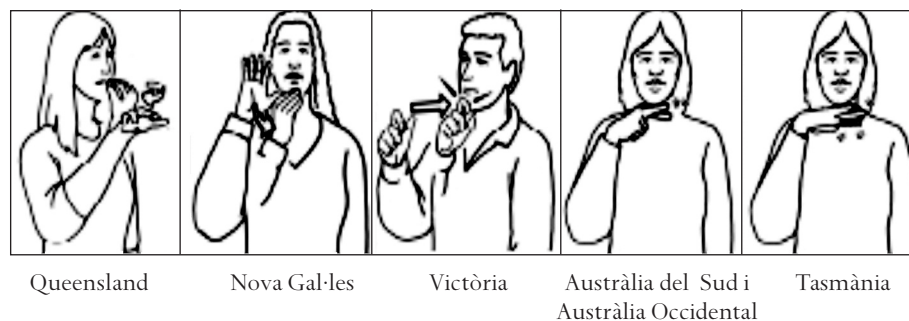

FIGURA 6. El signe AFTERNOON ('tarda') en diversos estats d'Austràlia⁶

La distribució geogràfica de la variació lèxica en les àrees centrals del lèxic, com s'ha il·lustrat a dalt, s'estableix com a base de la proposta que l'Auslan pot estar dividida en dues varietats regionals importants. Sembla que aquestes dues varietats regionals s'han desenvolupat, almenys en part, a partir de la variació lèxica de diferents

5. Imatge reproduïda de Trevor JOHNSTON i Adam SCHEMBRI (2007).

6. Imatge reproduïda de Trevor JOHNSTON i Adam SCHEMBRI (2007).

varietats de la BSL en el segle XIX, tot i que les primeres fonts que documenten aquesta llengua de signes actualment són escasses.

En la NZSL existeixen indicis de variació regional en el lèxic (vegeu Kennedy *et al.*, 1997), relacionats amb les tres concentracions principals de població de les ciutats del nord (Auckland), del centre (Wellington) i del sud (Christchurch).

La variació lèxica regional de la BSL és força coneguda en la comunitat sorda britànica i ha estat objecte d'alguns estudis (Sutton-Spence, Woll i Allsop, 1990). Com en el cas de l'Auslan, els signes de conceptes com ara els colors, els dies de la setmana i els nombres varien molt d'una regió a l'altra. Per exemple, els signants de Manchester tradicionalment usen un únic sistema de signes per als nombres. S'ha documentat part d'aquesta variació regional (per exemple, Edinburgh and East Scotland Society for the Deaf, 1985; Skinner, 2007; Elton i Squelch, 2008), però, en comparació amb els projectes lexicogràfics portats a terme a Austràlia (Johnston, 1998) i Nova Zelanda (Kennedy *et al.*, 1997), ampliat amb dades de projectes recents sobre la variació sociolingüística, la variació lèxica i la seva relació amb la regió de la BSL encara està poc descrita. L'estudi actual de què forma part el BSL Corpus Project de la University College London, però, té com a objectiu documentar aquesta variació lèxica amb més detall.

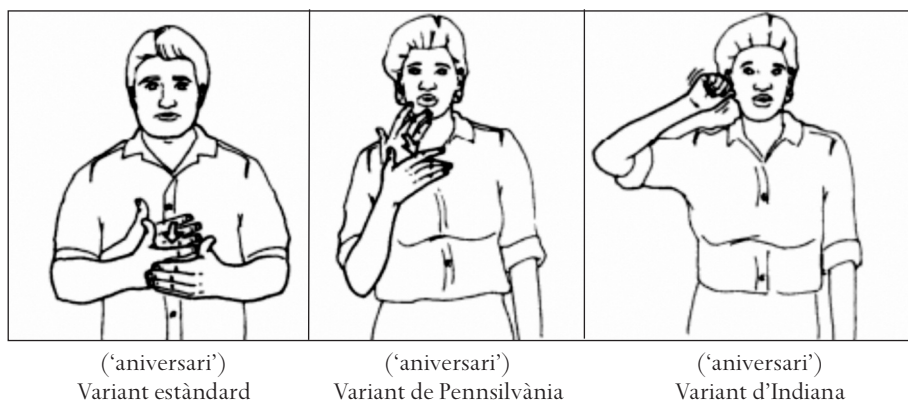

FIGURA 7. Variació regional del signe BIRTHDAY (‘aniversari’) en l’ASL⁷

Pel que fa a l’ASL, també hi ha alguns estudis sobre la variació regional. Per exemple, Shroyer i Shroyer (1984) obtingueren dades de 130 conceptes a partir de

7. Imatge reproduïda de Clayton VALL i Ceil LUCAS (2000), *Linguistics of American Sign Language: A resource text for ASL users*, 3a ed., Washington (DC), Gallaudet University Press.

38 signants blancs de 25 estats. Això es traduí en una col·lecció de 1.200 variants de signes (incloent-hi els signes de la paraula *aniversari* que es mostra a la figura 7), tot i que no distingiren acuradament entre variants fonològiques i diferents variants lèxiques (Lucas *et al.*, 2001). No obstant això, les seves dades semblen suggerir que, igual que en les varietats BANZSL, la variació regional de l'ASL es concentrava en certes categories semàntiques, particularment en els signes de menjar i animals.

Com a part d'un estudi més ampli sobre la variació lingüística en l'ASL, Ceil Lucas i els seus col·legues recopilaren en el seu estudi dades lèxiques de 34 estímuls a partir de 207 signants (Lucas, Bayley i Valli, 2001). Distingiren amb cura entre diferents variants lèxiques amb significats idèntics i variants fonològiques de la mateixa paraula lèxica. Per exemple, en l'ASL existeixen diferents variants lèxiques per a PIZZA, cap de les quals no comparteix la configuració manual, el moviment o les característiques del lloc d'articulació. Amb el signe BANANA, però, una variant lèxica té una certa quantitat de variants fonològiques que varien en la configuració manual de la mà dominant. Els investigadors descobriren que hi ha una mitjana de set variants lèxiques per a cada signe, i que els signes EARLY ('d'hora'), ARREST ('detenció'), FAINT ('dèbil'), CEREAL, CHEAT ('estafar') i SOON ('aviat') eren els que mostraven més variació, i CAKE ('pastís'), MICRO-WAVE-OVEN ('forn de microones'), RELAY ('relleu') i FAINT ('dèbil') eren els signes amb més variants fonològiques de la mateixa paraula. Els signants de Massachusetts i Kansas-Missouri tenien més quantitat de variants úniques.

Aquests exemples de variació lèxica en les llengües de signes occidentals és probable que siguin deguts al fet que les escoles residencials per a sords estaven establertes independentment una de l'altra en diferents parts d'aquests països durant els segles XIX i XX. Quan moltes d'aquestes escoles s'establiren en el Regne Unit, per exemple, no hi va haver un únic programa d'aprenentatge centralitzat per als educadors de nens sords que volien fer servir la llengua de signes a classe; per tant, els signes usats a cada escola (pels professors i pels estudiants) havien de variar d'escola a escola. A més a més, en algunes escoles, la comunicació signada estava prohibida durant l'última part del segle XIX i gran part del segle XX, fet que provocà que els nens sords creessin nous signes (ja que tenien pocs models de llengua a l'abast) quan feien servir la comunicació signada fora de classe. Atès que les llengües de signes s'han de fer servir cara a cara, i com que les oportunitats de viatjar eren escasses, cada variant tendia a transmetre's d'una generació a l'altra sense estendre's a altres àrees. En una enquesta del 1980 (Kyle i Allsop, 1982), per exemple, un 40 % de les persones enquestades de la comunitat sorda de Bristol afirmaren que mai no havien conegut una persona sorda que visqués a més de dos-cents quilòmetres. Com a resultat d'això, aproximadament

la meitat dels individus deien no poder entendre les varietats de la BSL usades a indrets distants del Regne Unit.

No obstant això, en comparació amb aquests estudis sobre la considerable variació lèxica tradicional en la BSL, s'ha afirmat que l'ASL podria tenir un lèxic relativament més estandarditzat (Valli, Lucas i Mulrooney, 2001). En el seu estudi sobre la variació lèxica, Ceil Lucas i els seus col·legues descobriren que de les trenta-quatre paraules objecte d'estudi, vint-i-set tenien una variant que apareixia en les dades dels set indrets dels EUA. Lucas *et al.* (2001) suggeriren que les formes lèxiques compartides existeixen en les variants regionals a causa de pautes de transmissió històriques de l'ASL per tot el país. Totes les escoles residencials en cada un dels set indrets estudiats en el projecte tenien algun vincle directe o indirecte amb la primera escola, l'American School for the Deaf, a Hartford, Connecticut. Als EUA, l'escola de Hartford formà els seus graduats sords com a professors que més tard enviaria arreu del país per establir noves escoles, fet que es tradueix en la transmissió d'una varietat estandarditzada de l'ASL pel continent.

No obstant això, el fet de viatjar dins del Regne Unit i l'emissió regular de programes de televisió signats en aquest país impliquen que la població sorda britànica actualment està exposada a moltes més variants lèxiques de la BSL que les que hi havia abans. Sembla que aquesta és la raó per la qual la gent sorda cada vegada té menys dificultats per a comunicar-se amb altra gent sorda procedent de regions distants del Regne Unit (Woll, 1994). De fet, és possible que aquesta gran barreja de variants pugui portar a l'anivellament dialectal (Woll, 1987). De fet, hi ha molta controvèrsia entre els professors de llengües de signes al voltant dels conceptes *anivellament dialectal* i *estandardització*, i apareixen conflictes entre preservar la diversitat tradicional de la BSL i estandarditzar signes amb finalitats educatives (per exemple, Elton, 2006).

4.2. Edat

Com ja s'ha esmentat abans, la major part de la gent sorda té familiars oients, i l'edat en què adquireixen les llengües de signes pot ser molt avançada. Per tant, la transmissió intergeneracional de llengües de signes sovint és problemàtica. Això pot comportar diferències considerables entre generacions, com el fet que els signants de la BSL i la NZSL més joves a vegades tenen dificultats per a entendre els signants més grans. Un estudi recollit a Woll (1994), per exemple, demostrà que els signants més joves (és a dir, menors de quaranta-cinc anys) reconeixien significativament

menys variants lèxiques de la BSL que els signants més grans. Un estudi inicial de les comunitats de Bristol i Cardiff demostraren que en la BSL els signes dels colors BROWN ('marró'), GREEN ('verd'), PURPLE ('porpra') i YELLOW ('groc') i els nombres HUNDRED ('cent') i THOUSAND ('mil') usats per persones sordes grans no els feien servir la gent sorda jove de famílies oients de Bristol (Woll, 1983). Els nous signes han reemplaçat les formes més antigues, en les quals els signes dels colors tenen una configuració manual idèntica que només estava diferenciada per la vocalització de l'equivalent anglès de *brown*, *green*, etcètera.

Sutton-Spence, Woll i Allsop (1990) portaren a terme una recerca més àmplia sobre la variació sociolingüística de la dactilologia de la BSL. Van fer servir un corpus de 19.450 entrades de dactilologia recopilades a partir de 485 entrevistes amb signants de la BSL en el programa *See Hear*, de la televisió per a sords. Analitzaren l'ús de l'alfabet manual britànic en relació amb quatre factors socials: sexe, regió, edat i mitjà de comunicació usat. No hi hagué cap efecte degut al sexe pel que fa a l'ús de la dactilologia, però l'edat constituí un factor important. Sutton-Spence i els seus col·legues descobriren que més del 80 % de totes les oracions incloïen un element de la dactilologia en les dades dels de quaranta-cinc anys o més. En comparació, la dactilologia es feia servir en menys d'un 40 % de les oracions en les dades dels participants menors de quaranta-cinc anys. La regió també era una variable important: l'ús més comú de la dactilologia es donà en els signes dels individus d'Escòcia, Irlanda del Nord, Gal·les i Anglaterra central, i l'ús menys comú, al sud-oest d'Anglaterra. Les dades dels signants del nord i del sud-est d'Anglaterra denotaven una quantitat moderada de dactilologia. Els individus sords que utilitzaven la comunicació simultània (és a dir, parlaven i signaven alhora) també feien servir significativament més dactilologia que els que empraven únicament la comunicació signada.

En un estudi força més petit sobre l'ús de la dactilologia en l'Auslan, portat a terme per Schembri i Johnston (2007), es descobrí que els signants sords de cinquanta-un anys o més feien servir amb més freqüència l'alfabet manual que els de cinquanta anys o menys. Aquesta característica s'accentuava en les persones de setanta-un anys o més.

En un breu article sobre l'ús de la dactilologia per part de ciutadans grans de Baltimore, Kelly (1991) suggerí que els signants més grans feien més ús de l'alfabet manual que els signants més joves. També observà un ús de representacions barrejades en les quals els signants més grans feien servir un signe i després un equivalent mitjançant la dactilologia, i després repetien el signe (per exemple, INSULT I-N-S-U-L-T INSULT).

Padden i Gunsauls (2003) afirmaren que un cert nombre de factors sociolingüístics semblen importants en les dades sobre dactilologia en l'ASL, tot i que també van

donar a conèixer anàlisis quantitatives que indicaven si aquestes pautes eren estadísticament significants. Descobriren que l'edat i la classe social semblaven afectar l'ús de la dactilologia pròpiament dita pel que fa als noms comuns, ja que els signants més grans i de classe treballadora eren molt més propensos a fer servir la dactilologia per als noms comuns. També afirmaren que els signants nadius feien servir la dactilologia, i els signants sords nadius amb educació universitària eren els que més utilitzaven aquesta tècnica. Aquesta troballa ha estat corroborada pel treball de Ceil Lucas i els seus col·legues sobre la variació sociolingüística de l'ASL, que també defensa que la dactilologia és més usada per signants de classe mitjana que per signants de classe treballadora (Lucas, Bayley i Valli, 2001).

En l'ASL, l'Auslan i la BSL, aquestes diferències, relacionades amb l'edat, sobre l'ús de la dactilologia sens dubte reflecteixen les experiències educatives de les persones sordes més grans, moltes de les quals foren instruïdes fent servir enfocaments que emfatitzaven l'ús de la dactilologia. Les actituds envers la llengua també podrien tenir un paper important, ja que la gent més gran possiblement també conserva actituds negatives relativament més fortes envers la llengua de signes, tot i que això encara no ha estat objecte de cap estudi empíric específic. El canvi de la llengua també aquí és molt important, ja que sembla que molts signants més grans prefereixen l'ús tradicional de les paraules signades amb la dactilologia que els «nous signes» usats per la gent més jove. Per exemple, signes com ara TRUCK ('camió'), SOCCER ('futbol') i COFFEE ('café') eren usats per signants més joves segons les dades de Schembri i Johnston (2007), mentre que els més grans feien servir la dactilologia per a T-R-U-C-K, S-O-C-C-E-R i C-O-F-F-E-E. En la NZSL, el canvi de la llengua de signes es manifesta en les diferències generacionals pel que fa a la vocalització en anglès, més que en la dactilologia, com a característica de la llengua en contacte. Una anàlisi preliminar de la variació en la vocalització de la NZSL mostra que els signants majors de seixanta-cinc anys acompanyen una mitjana del 84 % de signes manuals amb els components de vocalització, en comparació amb el 66 % en el cas dels signants menors de quaranta anys (McKee, 2007).

L'estudi de la variació lèxica en l'ASL portat a terme per Lucas i els seus col·legues demostrà que hi havia variants lèxiques per a 24 dels 34 estímuls que eren úniques per a cada grup d'edats. Els signants més grans signaven amb formes úniques les paraules PERFUME ('perfum'), SNOW ('neu') i SOON ('aviat'), per exemple, i no utilitzaven els mateixos signes que la gent més jove per a DOG ('gos') i PIZZA. Investigaren específicament els indicis de canvi en el llenguatge en dos conjunts de signes. En primer lloc, se centraren en DEER ('cérvol'), RABBIT ('conill'), SNOW ('neu') i TOMATO ('tomà-

quet'), ja que s'havia documentat en treballs anteriors que el canvi fonològic s'estava produint en aquests signes: DEER deixava de signar-se amb totes dues mans; la ubicació del signe RABBIT passà del cap a les mans, i en els signes SNOW i TOMATO s'estava produint una reducció i supressió de segments. En segon lloc, s'interessaren pels signes AFRICA ('Àfrica') i JAPAN ('Japó'), perquè n'havien aparegut variants més políticament correctes com a resultat de l'observació que les variants més antigues reflectien estereotips sobre l'aparença física de la gent d'aquests indrets del món. La imatge procedent de la seva anàlisi era complexa; no obstant això, es feien paleses algunes proves del canvi de la llengua en paraules com ara RABBIT ('conill'), SNOW ('neu'), TOMATO ('tomàquet'), JAPAN ('Japó') i AFRICA ('Àfrica') en algunes regions i grups socials (cap signant de Maryland no va emprar més la variant amb el cap per a RABBIT, per exemple, i cap signant jove de Califòrnia, Maryland i Virgínia no va fer servir la forma antiga per a AFRICA; vegeu la figura 8). Contràriament al que s'havia afirmat amb anterioritat, però, DEER ('cérvol') se signava en totes les regions i en tots els grups d'edat amb la configuració tant amb dues mans com amb una, fet que deixa veure un petit canvi en progrés.

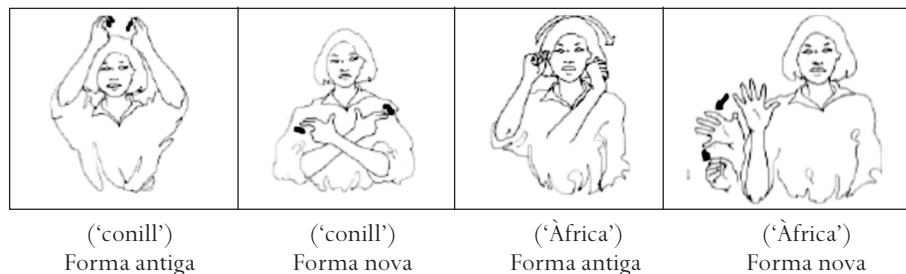

FIGURA 8. Variació lèxica en funció de l'edat a l'ASL⁸

La variació en els signes numèrics de l'1 al 20 en la NZSL també està sistemàticament condicionada per les característiques socials, especialment l'edat (McKee, McKee i Major, 2006). Com la variació sociolingüística en el projecte de l'Auslan abans esmentat, el projecte sobre la variació sociolingüística a la NZSL aprofità un corpus creat a partir de converses i entrevistes amb 138 persones sordes; la mostra està igualada pel que fa a la regió (Auckland, Palmerston North / Wellington i Christchurch), el gènere i l'edat. Tots els participants aprenueren la NZSL abans dels dotze anys, i

8. Imatge reproduïda de Ceil LUCAS, Robert BAYLEY, Ruth REED i Alyssa WULF (2001), «Lexical variation in African American and White signing», *American Speech*, núm. 76, p. 339-360.

la majoria d'ells, abans dels set. L'anàlisi multivariada d'aquestes dades revelà que l'edat tenia un efecte més fort en la variació del sistema numèric, seguida de la regió i el gènere. Pel que fa a la regió, els signants d'Auckland (el major centre urbà) són lleugerament més propensos a afavorir les variants menys comunes que els de Wellington i Christchurch, que són més propensos a afavorir els signes més estàndards que els usats en l'anglès signat d'Austràlia. En general, els homes són més propensos que les dones a afavorir les formes menys comunes, encara que el gènere és el factor amb menys incidència dels tres factors socials.

La variació en l'ús dels numerals revela un canvi diacrònic en la NZSL i un augment de l'estandardització d'aquest subconjunt del lèxic: tots els joves d'entre quinze i vint-i-nou anys produïren la mateixa forma per als numerals de l'1 al 20, excepte per als signes corresponents al 9, l'11, el 12 i el 19, que mostraren més variació. A banda d'aquestes excepcions, tots afavoriren els signes introduïts per l'anglès signat d'Austràlia. Els signants majors de trenta anys, i sobretot els majors de quaranta-cinc, mostraren més variació dins el grup (feien servir un conjunt de variants lèxiques més ampli), i reflectiren el fet que no estaven exposats al lèxic signat convencional de l'escola. Aquests resultats confirmen el fort impacte d'estandardització per haver introduït propostes de comunicació en l'educació per a sords el 1979.

Les formes distintives produïdes pels grups d'edat més joves i més grans demostra que els numerals de la NZSL (concretament, els nombres superiors a 5) han estat parcialment «relexicalitzats», la major part perquè les formes de l'anglès signat d'Austràlia (basats en els signes de l'Auslan) substituïren les variants més antigues. En certs nombres, com ara el 8, el canvi és total, ja que cap dels signants del grup d'edat més jove no fa servir les formes antigues d'aquest numeral, com es mostra a la figura 9 a A, C i D. En altres casos, les variants encara coexisteixen o, en alguns casos, s'està produint un canvi cap a la forma estàndard.

FIGURA 9. Variació en funció de l'edat en la NZSL del número 8⁹

9. Imatge reproduïda de David MCKEE, Rachel MCKEE i George MAJOR (2008), «Sociolinguistics variation in NZSL numerals», a Ronice M. de QUADROS (ed.), *Sing languages: Spinning and unraveling the past, present and future—forty five papers and three posters from the Ninth Theoretical Issues in Sign Language Research Conference, Florianopolis, Brazil, december 2006*, Petrópolis (RJ, Brasil), Arara Azul, p. 296-313.

4.3. *Gènere i sexualitat*

Encara que els informes semblen indicar que una petita quantitat de variants lèxiques de l'Auslan poden ser emprades de manera diferent pels homes i les dones (per exemple, els signes diferents HELLO ('hola') o HI ('ei'), descrits a Johnston i Schembri, 2007), no hi ha encara cap estudi que demostrï que la variació lèxica sistemàtica és deguda al gènere en la varietat de la BANZSL. No obstant això, alguns estudis suggereixen que el gènere pot influir en la variació lèxica de l'ASL. Lucas, Bayley i Valli (2001) afirmen que només 8 dels 34 estímuls que estudiaren no mostraren variants úniques per a homes o dones, basant-se en descobriments anteriors de Mansfield (1993).

La variació lèxica molt significativa basada en el gènere ha estat objecte d'estudi en la llengua de signes irlandesa (ISL) (Le Master i Dwyer, 1991; Leeson i Grehan, 2004). Durant més d'un segle, la comunitat sorda irlandesa ha mantingut vocabularis diferents relacionats amb les diferents tradicions de l'ús de la llengua de signes en les residències masculines o femenines de les escoles per a sords de Dublín: St. Mary's School, per a noies sordes, i St. Joseph's School, per a nois sords. Fent servir un conjunt de 153 estímuls, Le Master i Dwyer (1991) descobriren que 106 dels estímuls eren diferents (al voltant del 63 % estaven relacionats d'alguna manera). La configuració de la mà, la ubicació i el moviment per al signe GREEN ('verd'), per exemple, eren diferents entre homes i dones, mentre que els signes APPLE ('poma') i DAUGHTER ('filla') tenien la mateixa configuració de la mà (vegeu la figura 10). Tot i que aquestes diferències lèxiques segons el gènere s'han reduït en la ISL actual, Leeson i Grehan (2004) suggereixen que continuen existint.

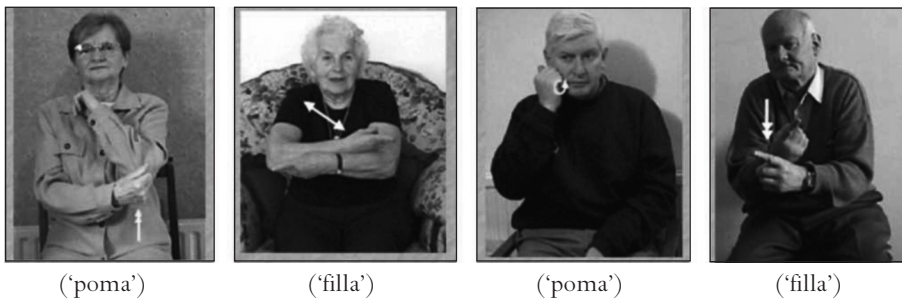

FIGURA 10. Exemples de variació lèxica en la ISL en funció del gènere¹⁰

10. Imatge reproduïda de Barbara LE MASTER, a <http://www.csulb.edu/~lemaster/irish.html>.

Mulrooney (2002) va documentar diferències segons el gènere en l'ús de la dactilologia de l'ASL a partir d'un conjunt de dades de 1.327 signes amb dactilologia recollits d'entrevistes amb vuit signants. Trobà indicis en aquest conjunt de dades que indicaven que els homes solien produir més formes no canòniques (per exemple, dactilologia fora de l'àrea ipsilateral comuna prop de l'esquena i/o amb la supressió d'algunes lletres manuals) que no pas les dones.

També s'ha documentat que hi ha altres aspectes de l'ús de la llengua que varien segons el gènere. Wulf (1998) afirmà, basant-se en una mostra de deu signants nadius o quasinadius, que els homes del seu conjunt de dades demostraven sistemàticament una diferència en el límit inferior de l'espai per a signar, ja que els homes finalitzaven els signes en un espai més baix que les dones. Coates i Sutton-Spence (2001) demostraren que les dones signants de la BSL feien servir diferents estils d'interacció en la conversa respecte dels homes. En el seu conjunt de dades, les dones sordes tendien a establir un ús de la paraula basat en la col·laboració, en el qual es podien produir simultàniament múltiples converses, mentre que els signants normalment prenen el control de la paraula d'un en un i feien servir menys estratègies per a reprendre la conversa.

Els estudis de Rudner i Butowsky (1981) i Kleinfeld i Warner (1997) compararen el coneixement dels signants americans gais i heterosexuals dels signes de l'ASL relacionats amb la sexualitat i l'estil de vida gai. Ambdós estudis denotaren percepcions diferents de variants distintes dels signes LESBIAN ('lesbiana') i GAY ('gai'), en què els heterosexuals i els gais diferien en l'ús dels signes i en les valoracions sobre els signes relacionats amb la sexualitat més usats. Kleinfeld i Warner descobriren, per exemple, que el préstec GAY en dactilologia semblava més acceptat entre els signants gais i lesbianes, i que aquest ús s'estava estenent arreu dels EUA.

4.4. *Ètnia i religió*

La recerca ha demostrat l'existència d'una varietat afroamericana diferent de l'ASL (per exemple, Aramburo, 1989; Lucas, Bayley, Reed i Wulf, 2001). De la mateixa manera que en el cas de les diferències segons el gènere en la ISL, l'aparició d'aquesta variació lèxica reflecteix el context històric de l'educació per a sords d'Amèrica, ja que establiren escoles específiques per a nens afroamericans sords en alguns estats del sud durant el període de segregació en els segles XIX i XX. L'estudi sobre la variació lèxica de Croneberg abans esmentat, per exemple, identificà diferències lèxiques considerables entre els sig-

nes dels signants blancs i negres que vivien en la mateixa ciutat de Carolina del Nord. El treball d'Aramburo (1989) demostrà que els signants de l'ASL afroamericans tenien variants lèxiques úniques, com ara FLIRT ('flirtejar'), SCHOOL ('escola') (vegeu la figura 11) i BOSS ('cap'). Una altra prova que corrobora la variació lèxica es trobà en un estudi de Ceil Lucas i els seus col·legues sobre la variació sociolingüística: de vint-i-quatre estímuls, només sis no tenien una variant afroamericana única.

SCHOOL ('escola') en l'ASL:
variant blanca (esquerra), variant afroamericana (dreta)

FIGURA 11. Exemple de la variació lèxica en funció de l'ètnia en l'ASL¹¹

Generalment, no hi ha distincions clarament identificables en la llengua de signes usada per diversos grups ètnics del Regne Unit i Austràlia, en part perquè l'educació dels nens sords en aquests països mai no ha estat, almenys en la major part, segregada per l'ètnia. Molta gent sorda del Regne Unit procedeix d'ètnies minoritàries, però estan formant grups socials que combinen la seva identitat sorda i ètnica (per exemple, grups socials formats per gent sorda d'origen sud-asiàtic a Londres), i, per tant, podem esperar que s'estiguin desenvolupant algunes variacions sociolingüístiques que reflecteixin aquestes identitats, però això encara no ha estat objecte d'estudi. Aquest és el cas de la Jewish Deaf Association (Associació de sords jueus), per exemple, ja que moltes de les persones que en formen part estudiaren en una escola per a sords jueus que existí a Londres del 1866 al 1965 (Jackson, 1990; Weinberg,

11. Imatge reproduïda de Clayton VALL i Ceil LUCAS (2000).

1992). El 2003 es publicà un llibre de signes de la BSL usats per a representar elements del judaisme (Jewish Deaf Association, 2003).

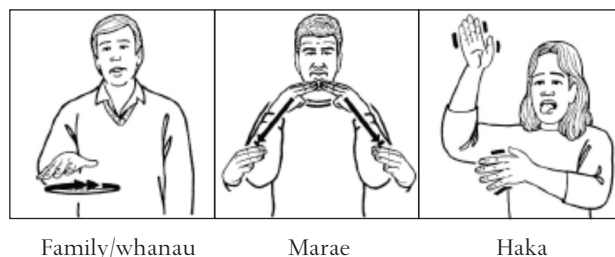

FIGURA 12. Exemples de signes maoris en la NZSL¹²

S'han portat a terme més treballs sobre aquest tema en la NZSL. La NZSL existeix juntament amb la llengua dominant anglesa i la maori, la llengua parlada pels indígenes de Nova Zelanda. No hi ha cap prova empírica que demostrï que l'ús de la NZSL per part dels signants maoris variï sistemàticament dels sords que no són maoris, que ocupen considerablement les xarxes socials i els dominis d'ús de la NZSL. Es podria esperar, però, que el lèxic de la NZSL reflectís algun grau de contacte amb el maori parlat, encara que sigui obligat per la diferència de modalitat i per l'estatus de minoritat d'ambdues llengües en la societat. El contacte entre els parlants oients de maori i la comunitat maori sorda al llarg de l'última dècada ha portat a la invenció de signes i traduccions de conceptes maoris que estan en procés d'esdevenir «préstecs» en la NZSL, usats tant per a finalitats referencials com per a construir una identitat ètnica sorda maori. Aquests préstecs (localment anomenats *signes maoris*; vegeu la figura 12), com ara WHANAU ('família escampada'), MARAE ('punt de trobada') i HAKA (una dansa maori), es construeixen seguint diversos processos: extensió semàntica dels signes de la NZSL existents per equivalents maoris vocalitzats (per exemple, WHANAU, que s'usa freqüentment en el signe de la BANZSL que significa 'família'), traduccions de préstecs de les formes lèxiques del maori i invenció de neologismes (per exemple, MARAE i HAKA) (McKee *et al.*, 2007).

Com passà a Nova Zelanda, a la Gran Bretanya i a Austràlia també es fundaren escoles catòliques per a nens sords, per una banda, i per a nenes sordes, per l'altra. Totes

12. Imatge reproduïda de Rachel MCKEE, David MCKEE, Kirsten SMILER i Karen POINTON (2007), «Maori signs: The construction of indigenous deaf identity in New Zealand Sign Language», a David QUINTO-POZOS (ed.), *Sign languages in contact*, vol. 13, Washington (DC), Gallaudet University Press.

aquestes institucions feren servir la ISL com a llengua vehicular fins als anys cinquanta. Com a resultat, una generació de signants grans en algunes regions del Regne Unit i Austràlia fan servir alguns signes de la ISL i l'alfabet manual irlandès, sobretot quan estan acompanyats de persones que reberen la mateixa educació. Uns quants signes de la ISL s'han incorporat a les varietats regionals de la BSL, per exemple, READY ('a punt'), GREEN ('verd'); i de l'Auslan, per exemple, HOME ('casa'), COUSIN ('cosí') (Brennan, 1992; Johnston i Schembri, 2007).

5. Variació gramatical

S'ha fet una mica de recerca sobre la variació morfosintàctica en les varietats de l'ASL i la BANZSL, i encara no s'han fet estudis empírics que demostrin si hi ha diferències sistemàtiques entre signants individuals segons el gènere, l'edat, la classe social o la regió (tot i que sovint s'han documentat diferències en les habilitats gramaticals dels signants nadius i no nadius; per exemple, Boudreault i Mayberry, 2006). En molts casos, per exemple, els signants varien en l'elecció i la combinació d'estructures morfològiques, sintàctiques i discursives que es descriuen en aquest article. Schembri (2001) demostrà, per exemple, que els signants nadius de l'Auslan variaven en l'ús de la configuració manual classificatòria per a representar el moviment d'humans i vehicles. En aquest conjunt de dades, tant la configuració manual 2 al revés com la configuració manual 2 del dret es poden fer servir per a representar una persona en moviment, i la configuració manual B amb el palmell orientat cap al costat o cap avall pot representar els vehicles. Schembri *et al.* (2002) i Johnston (2001) examinaren parelles de nom-verb de l'Auslan i descobriren que no tots els signants feien servir el mateix conjunt de diferències subtils en el moviment o altres característiques usades de vegades per a distingir signes que fan referència a objectes concrets dels que s'usen per a indicar accions. De manera similar, Johnston i Schembri (2007) descriuen que els signants de l'Auslan compten amb dues estratègies principals per signar frases amb verbs per indicar acord o senyalar. En primer lloc, feren servir l'ordre SVO (subjecte, verb, objecte) de signes per a representar els papers d'actor envers pacient (per exemple, MOTHER ASK FATHER *Mother asks father* 'La mare pregunta al pare'). En cas contrari, expressarien aquesta informació amb modificacions espacials del signe verbal, fent servir ordres diferents de SVO (per exemple, MOTHER+lf FATHER+rt lf+ASK+rt *Mother asks father*). Els factors lingüístics, estilístics i socials que influeixen aquests tipus d'eleccions encara no han estat objecte d'estudi.

Com a part de la variació sociolingüística de projectes sobre l'ASL i l'Auslan que s'han descrit anteriorment, la variació en les frases nominals de subjecte s'ha investigat en la narració (Schembri i Johnston, 2006). Com altres llengües de signes, tant l'ASL com l'Auslan mostren una variació significativa en l'expressió del subjecte. L'estudi de l'ASL està basat en un conjunt de dades de 429 oracions que només contenen verbs plens, mentre que l'estudi de l'Auslan feia servir un corpus més extens, de 976 oracions. Ambdós conjunts de dades es recolliren de narracions espontànies de dinou signants sords de l'ASL i vint de l'Auslan. Els resultats generals eren sorprenentment similars. Schembri i Johnston descobriren que almenys dos terços (63 %) de les oracions no tenien una frase nominal de subjecte clar, dada gairebé idèntica a les xifres de l'ASL (65 %). Els factors que condicionen un augment en la tendència a ometre el subjecte tant en l'Auslan com en l'ASL incloïen: l'ús d'un subjecte que identificava un referent que era el mateix que en l'oració que el precedia immediatament, el subjecte sense referent de primera persona (els raonaments en primera persona afavoreixen clarament la supressió del subjecte clar), el canvi de rols i una certa influència de l'anglès en l'oració (l'anglès no és una llengua en què es pugui ometre el subjecte, com passa en l'Auslan o l'ASL). Aquests factors lingüístics són similars als que s'han presentat en treballs d'altres llengües en les quals s'omet el subjecte com ara l'espanyol (per exemple, Bayley i Pease Alvarez, 1997) o Bilama (Meyerhoff, 2000). A més a més, l'estudi sobre l'ASL descobrí que els factors socials tenien una funció en l'expressió del subjecte variable. En concret, es constatà que les dones i els signants més grans (és a dir, de més de cinquanta-cinc anys) afavorien el subjecte explícit, mentre que els homes i els signants més joves (és a dir, de quinze a cinquanta-quatre anys) no ho feien. Podria ser que les dones i els signants més grans articulessin més pronoms que els homes i els signants més joves perquè perceben l'ús de les estructures més semblants a l'anglès com una varietat de prestigi de la comunicació de signes (de fet, aquest patró de variació de gènere és una característica de moltes llengües parlades; vegeu Labov, 1990). No obstant això, a diferència de l'ASL, l'anàlisi multivariada de les dades de l'Auslan suggerien que els factors socials com l'edat o el gènere del signant no eren rellevants.

6. Registre i variació estilística

Hi ha estudis que han investigat la variació del discurs. Collins i Petronio (1998), per exemple, investigaren l'ús de l'ASL per a individus sords i cecs, mentre que Mesch

(2000) portà a terme estudis similars amb la llengua de signes sueca. Segons l'estudi de l'ASL, les preguntes amb respostes «sí o no» no s'expressaven a través del canal gestual no manual (per exemple, una pujada de celles), que utilitzen els signants vidents; sinó que se servien exclusivament del canal manual: amb un moviment addicional dels signes cap a fora, en una oració interrogativa, o l'addició d'un signe per al signe d'interrogació.

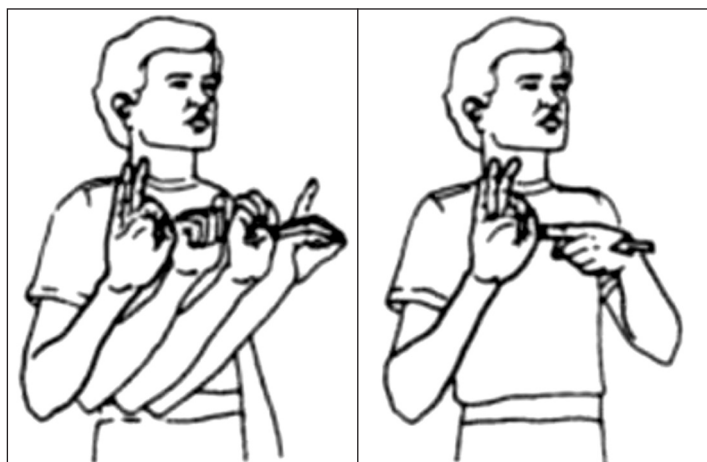
El treball de June Zimmer (1989) sobre l'ASL constitueix un dels pocs estudis sobre la variació estilística de la llengua de signes. Fins que no s'emprenguin més estudis, no es poden treure conclusions fermes sobre quina variació del registre és semblant a l'ASL, o a cap llengua de signes, segons aquest estudi; però podem resumir els descobriments de Zimmer perquè suggereixen temes per a futures recerques sobre aquesta qüestió.

A l'estudi de Zimmer (1989), les dades d'anàlisi procedien de tres cintes de vídeo d'un signant sord d'ASL nadiu (1) que donava una classe sobre lingüística, (2) presentava una ponència a una audiència reduïda, i (3) feia una entrevista televisiva. Els tres textos són, d'alguna manera, d'estil formal perquè tots estan planejats i no són espontanis, i tots tenien una audiència. No obstant això, el grau de formalitat en cada un sembla ser diferent. Zimmer (1989) descobrí que la classe era particularment diferent de la ponència i de l'entrevista, en tots els àmbits d'organització estructural. Una inspecció més acurada també revelà que algunes parts de cada text eren diferents de les altres parts, fet que ella anomenà *variació del registre intratextual*.

S'observaren també certes diferències fonològiques entre els textos. Per exemple, l'espai d'articulació semblava molt més gran en la classe, amb signes articulats per sobre el cap, al mig del pit i als costats de les espatlles (això simplement reflecteix l'ús dels signes «alts» en comptes d'una diferència fonològica real, vegeu Crasborn, 2001). Els signes a la classe semblaven ser més llargs. Els canvis de rols implicaven canvis en tot el tors o moviments laterals per un pas o dos en la conferència, mentre que a la ponència i a la entrevista només hi havia moviments de cap. El canvi de mans (on es fa servir la mà no dominant en comptes de la mà dominant) es feia servir en els tres textos, a vegades amb pronoms, però s'usava amb més freqüència a la classe. Hi havia menys assimilació de la configuració de la mà per als signes dels pronoms en la classe (per exemple, menys canvis en la configuració de la mà per a PRO-1 des de la configuració 1 a la B). Per últim, hi havia menys perseveració i anticipació a la classe (és a dir, hi havia menys instàncies en les quals la mà no dominant en signes bimanuals apareixia abans que el signe comencés, o romania en l'espai d'articulació un cop el signe havia finalitzat).

Pel que fa al lèxic i a les diferències morfològiques de les tres situacions, Zimmer (1989) observà que alguns signes col·loquials de l'ASL, com ara WHAT-FOR ('brega') i PEA-BRAIN ('cap boig'), apareixien en la ponència i en fragments d'estil directe de la classe, però no es donaven en cap altre cas. També observà que les conjuncions com ara AND ('i') i THEN ('llavors') es feien servir més a la classe. La duplicació exagerada de signes per a indicar que alguna acció era difícil o molt llarga es donava més a la classe, però s'indicaven significats similars a través de trets no manuals, com ara mirar guenyó o intensificar les «ee», en xerrades informals.

S'observaren moltes diferències en les característiques sintàctiques i discursives. Per exemple, s'usaven molt les estructures de frases inacabades a classe, excepte en els altres dos textos. La tematització era més freqüent en la conversa informal que en la de classe. Els marcadors discursius apareixien més sovint a classe, així com l'ús del signe NOW ('ara') però no amb valor temporal, sinó per a segmentar la conferència en parts més petites. Per últim, només a la conferència s'assenyalava amb la mà no dominant una paraula signada amb dactilologia a sobre la mà dominant (per exemple, D-E-A-F ('sord'), A-T-T-I-T-U-D-E ('actitud')).

D-E-A-F & ('sord') lletrejat i signat

FIGURA 13. Assenyalar el signe amb dactilologia¹³

13. Imatge reproduïda de June ZIMMER (1989), «Toward a description of register variation in American Sign Language», a Ceil LUCAS (ed.), *The sociolinguistics of the deaf community*, San Diego (CA), Academic Press.

La variació intratextual que més es donà a la classe fou l'ús de tres tipus de registres. El cos de la classe tenia un estil formal, però l'estil directe intercalat tenia trets d'un estil més informal. Alguns exemples específics tenien un estil metafòric i poètic que acostuma a relacionar-se amb el teatre i la poesia signats. El signant representava els investigadors oients com un vehicle, per exemple, els investigadors sords com un vaixell, i després produïa una construcció de signes simultanis amb dos verbs descriptius que donaven a entendre que es movien junts.

7. Conclusions

En aquest capítol hem explorat algunes de les investigacions fetes en les últimes dècades sobre la variació sociolingüística en les comunitats sordes, amb una atenció especial a l'ASL, la BSL, l'Auslan i la NZSL. Hem vist com, només en les comunitats de llengües parlades, la variació no sempre és aleatòria, però que està condicionada per factors lingüístics, socials i estilístics. Tot i que els nostres coneixements han augmentat significativament en l'última dècada, Lucas i Bayley (en premsa) ens han mostrat que queda molt per fer. Els principals estudis sociolingüístics sobre l'ASL, l'Auslan i la NZSL han cobert diferents regions de cada país, però no han examinat cap comunitat sorda d'una regió concreta amb la mateixa exhaustivitat que els estudis sociolingüístics de les llengües parlades acostumen a tenir. A més a més, moltes regions no estan incloses en aquests estudis (per exemple, no es visitaren indrets no urbans d'Austràlia). Cal investigar altres variables sociolingüístiques, com ara l'ús de gesticulacions amb la boca, la vocalització i la dactilologia, i cal explorar més exhaustivament els factors estilístics. La influència de les comunitats immigrants i l'impacte dels aprenents tardans i dels usuaris de la llengua de signes com a segona llengua també és important. Si intentem donar resposta a aquestes incògnites, augmentarem el coneixement sobre la sociolingüística de les llengües de signes, així com la comprensió de la variació lingüística en general.

8. Referències bibliogràfiques

- APURADO, Yvette; ROMMEL L., Agravante (2006). «The phonology and regional variation of Filipino Sign Language: Considerations for language policy». A: *Ninth Phillipine Linguistics Congress*. Universitat de Filipines.
- ARAMBURO, Anthony (1989) «Sociolinguistic aspects of the Black Deaf community». A: LUCAS, Ceil (ed.). *The sociolinguistics of the deaf community*. San Diego, Califòrnia: Academic Press, p. 103-121.

- BAILEY, Guy (2002) «Real and apparent time». A: CHAMBERS, J. K.; TRUDGILL, Peter; SCHILLING-ESTES, Natalie (ed.). *The handbook of language variation and change*. Oxford: Blackwell, p. 312-332.
- BAKER-SHENK, Charlot; COKELY, Dennis (1980). *American Sign Language: A teacher's resource text on grammar and culture*. Washington (DC): Gallaudet University Press.
- BATTISON, Robin (1974). «Phonological deletion in American Sign Language». *Sign Language Studies*, núm. 5, p. 1-19.
- BAYLEY, Robert; PEASE-ALVAREZ, Lucinda (1997). «Null pronoun variation in Mexican-descent children's narrative discourse». *Language variation and change*, núm. 9, p. 349-371.
- BAYLEY, Robert; LUCAS, Ceil; ROSE, Mary (2000). «Variation in American Sign Language: The case of DEAF». *Journal of Sociolinguistics*, núm. 4, p. 81-107.
- BOUDREAU, Patrick; MAYBERRY, Rachel (2006). «Grammatical processing in American Sign Language: Age of first language acquisition effects in relation to syntactic structure». *Language and Cognitive Processes*, núm. 21, p. 608-635.
- BRENNAN, Mary (1992). «The visual world of BSL: an introduction». A: BRIEN, David (ed.). *Dictionary of British Sign Language/English*. London: Faber & Faber, p. 1-133.
- BRENTARI, Diane (1998). *Aprosodic model of sign language phonology*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- BRIEN, David (ed.) (1992). *Dictionary of British Sign Language/English*. London: Faber & Faber.
- CAMPOS DE ABREU, Antonio (1994) «The deaf social life in Brazil». A: ERTING, C. [et al.] (ed.). *The Deaf Way*. Washington DC: Gallaudet University Press, p. 114-116.
- CHAMBERS, Jack K. (1995). *Sociolinguistic theory: Linguistic variation and its social significance*. Oxford: Blackwell.
- CHAMBERS, Jack K.; TRUDGILL, Peter; SCHILLING-ESTES, Natalie (2002). *The handbook of language variation and change*. Oxford: Blackwell.
- COATES, Jennifer; SUTTON-SPENCE, Rachel (2001). «Turn-taking patterns in Deaf conversation». *Journal of Sociolinguistics*, núm. 5, p. 507-529.
- CRASBORN, Onno (2001). *Phonetic implementation of phonological categories in sign language of The Netherlands*. LOT.
- DEUCHAR, Margaret (1981). «Variation in British Sign Language». A: WOLL, Bencie; KYLE, James; DEUCHAR, Margaret (ed.). *Perspectives on British Sign Language and Deafness*. Londres: Croom Helm, p. 109-119.
- EDINBURGH & EAST OF SCOTLAND SOCIETY FOR THE DEAF (1985). *Seeing the Signs!* Edimburg: Edinburgh & East of Scotland Society for the Deaf.

- ELTON, Frances; SQUELCH, Linda (2008). *British Sign Language: London and South East regional signs*. Londres: Lexisigns.
- FRISHBERG, Nancy (1975). «Arbitrariness and iconicity: historical change in American sign language». *Language*, núm. 51, p. 696-719.
- HEINE, Bernd (2002). «On the role of context in grammaticalization». A: WISCHE, Ilse; DIEWALD, Gabriele (ed.). *New Reflections on Grammaticalization*. Amsterdam; Filadèlfia: Benjamins, p. 83-102.
- HOOPES, Rob (1998). «A preliminary examination of pinky extension: Suggestions regarding its occurrence, constraints, and function». A: CEIL, Lucas (ed.). *Pinky extension and eye gaze: language use in deaf communities. (Sociolinguistics in Deaf Communities)*. Washington DC: Gallaudet University Press, p. 3-17.
- HOUSTON, Ann (1991). «A grammatical continuum for (ING)». A: TRUDGILL, Peter; CHAMBERS, Jack K. (ed.). *Dialects of English: Studies in grammatical variation*. Londres: Longman, p. 241-257.
- JACKSON, Peter (1990). *Britain's deaf heritage*. Haddington: Pentland Press.
- JEPSON, Jill (1991). «Urban and rural sign language in India». *Language in Society*, núm. 20, p. 37-57.
- JEWISH DEAF ASSOCIATION (2003). *Sign language in Judaism*. Londres: Jewish Deaf Association.
- JOHNSTON, Trevor; SCHEMBRI, Adam (2007). *Australian Sign Language (Auslan): An introduction to sign language linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JOHNSTON, Trevor (2001). «Nouns and verbs in Auslan (Australian Sign Language): An open and shut case?». *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, núm. 6, p. 235-257.
- (2003). «BSL, Auslan and NZSL: Three signed languages or one?». A: BAKER, Anne; BOGAERDE, Beppie van den; CRASBORN, Onno (ed.). *Cross-Linguistic Perspectives in Sign Language Research, Selected papers from TISLR 2000*, Hamburg: Signum Verlag, p. 47-69.
- JOHNSTON, Trevor (ed.) (1998). *Signs of Australia: A new dictionary of Auslan*. Sidney: North Rocks Press.
- KELLY, Arlene B. (1991). «Fingerspelling use among the deaf senior citizens of Baltimore». A: WINSTON, Elizabeth A. (ed.). *Communication Forum 1991*. Washington DC: Gallaudet University School of Communication, p. 90-98.
- KENNEDY, Graeme; ARNOLD, Richard; DUGDALE, Pat; FAHEY, Shaun; Moskovitz, David (ed.) (1997). *A dictionary of New Zealand Sign Language*. Auckland: Auckland University Press i Bridget Williams Books.
- KLEINFELD, Mala S.; WARNER, Noni (1997). «Lexical variation in the deaf community relating to gay, lesbian, and bisexual signs». A: LIVIA, Anna; HALL, Kira (ed.). *Queerly phrased: Language, gender, and sexuality*. Nova York: Oxford University Press, p. 58-84.

- KYLE, Jim; ALLSOP, Lorna (1982). *Deaf people and the community*. Bristol: Universitat de Bristol, Centre for Deaf Studies.
- KYLE, Jim; WOLL, Bencie (1985). *Sign language: The study of deaf people and their language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LABOV, William (1990). «The intersection of sex and social class in the course of language change». *Language Variation and Change*, núm. 2, p. 205-254.
- LE MASTER, Barbara; DWYER, John P. (1991). «Knowing and using female and male signs in Dublin». *Sign Language Studies*, núm. 73, p. 361-369.
- LEESON, Lorraine; GREEHAN, Carmel (2004). «To the lexicon and beyond: The effect of gender on variation in Irish Sign Language». A: HERREWEGHE, Mieke van; VERMEERBERGEN, Miriam (ed.). *To the lexicon and beyond: Sociolinguistics in European Deaf Communities*. Washington DC: Gallaudet University Press, p. 39-73.
- LIDDELL, Scott K.; JOHNSON, Robert E. (1989). «American Sign Language: The phonological base». *Sign Language Studies*, núm. 64, p. 195-277.
- LUCAS, Ceil (1995) «Sociolinguistic variation in ASL: The case of DEAF». A: LUCAS, Ceil (ed.). *Sociolinguistics in Deaf communities*. Washington DC: Gallaudet University Press, p. 3-25.
- (2002). *Turn-taking, fingerspelling and contact*. Washington DC: Gallaudet University Press.
- LUCAS, Ceil (ed.) (1989). *The sociolinguistics of the deaf community*. San Diego, Califòrnia: Academic Press.
- (1998). *Pinky extension and eye gaze: Language use in Deaf communities*. Washington DC: Gallaudet University Press.
- (2001). *The sociolinguistics of sign languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2006). «Multilingualism and sign languages: From the great plains to Australia». Vol. 12: *Sociolinguistics in deaf communities*. Washington DC: Gallaudet University Press.
- LUCAS, Ceil; VALLI, Clayton (1992). *Language contact in the American deaf community*. San Diego: Academic Press.
- LUCAS, Ceil; BAYLEY, Robert ([en premsa]). «Variation in American Sign Language». A: BRENTARI, Diane (ed.). *Sign Languages*. Cambridge: Cambridge University Press. [En premsa].
- LUCAS, Ceil; BAYLEY, Robert; VALLI, Clayton (2001). *Sociolinguistic variation in American Sign Language*. Washington DC: Gallaudet University Press.
- LUCAS, Ceil; BAYLEY, Robert; REED, Ruth; WULF, Alyssa (2001). «Lexical variation in African American and white signing». *American Speech*, núm. 76, p. 339-360.
- LUCAS, Ceil; BAYLEY, Robert; ROSE, Mary; WULF, Alyssa (2002). «Location variation in American Sign Language». *Sign Language Studies*, núm. 2, p. 407-440.

- MANSFIELD, Doris (1993). «Gender differences in ASL: A sociolinguistic study of sign choices by deaf native signers». A: WINSTON, Elizabeth (ed.). *Communication Forum*. Washington DC: Gallaudet University Press, p. 86-98.
- McKEE, David, McKEE, Rachel; MAJOR, George (2006). «Sociolinguistic variation in New Zealand Sign Language numerals». A: *Ninth International Conference on Theoretical issues in Sign Language Research*. Florianópolis, Brasil.
- (2008). «Sociolinguistic variation in NZSL numerals». A: QUADROS, Ronice M. de (ed.). *Sign languages: Spinning and unraveling the past, present and future—forty five papers and three posters from the Ninth Theoretical Issues in Sign Language Research Conference, Florianopolis, Brazil, december 2006*. Petrópolis (RJ, Brasil): Arara Azul, p. 296-313.
- McKEE, Rachel (2007). «Hand to Mouth: The role of mouthing in New Zealand Sign Language». A: *Australian Sign Language Interpreters Association National Conference*. Sydney: Universitat Macquaire.
- McKEE, Rachel; McKEE, David; SMILER, Kirsten; POINTON, Karen (2007). «Maori Signs: the construction of indigenous Deaf identity in New Zealand Sign Language». A: QUINTO-POZOS, David (ed.). *Sign Languages in Contact*. Washington DC: Gallaudet University Press.
- MEIR, Irit; PADDEN, Carol; ARONOFF, Mark; SANDIER, Wendy (2007). «Body as subject». *Journal of Linguistics*, núm. A3, p. 531-563.
- MEYERHOFF, Miriam (2000). *Constraints on null subjects in Bislama (Vanuatu): Social and linguistic factors*. Canberra: Pacific Linguistics Publications.
- MOODY, Bill (1983). *Introduction a l'histoire et a la grammaire de la langue des signes entre les mains des sourds*. París: Ellipses.
- MULROONEY, Kirstin J. (2002). «Variation in ASL fingerspelling». A: LUCAS, Ceil (ed.). *Turn-taking, fingerspelling, and contact in signed languages*. Washington DC: Gallaudet University Press, p. 3-23.
- NYST, Victoria (2007). *A descriptive analysis of Adamorobe Sign Language (Ghana)*. Utrecht: LOT.
- PADDEN, Carol A.; GUNSAULS, Darline Clark (2003). «How the alphabet came to be used in a sign language». *Sign Language Studies*, núm. 4, p. 10-33.
- PAGLIUCA, William (ed.) (1994). *Perspectives on grammaticalization*. Amsterdam; Filadèlfia: John Benjamins.
- PATRICK, P; METZGER, Melanie (1996). «Sociolinguistic factors in sign language research». A: ARNOLD, J.; BLAKE, R.; DAVIDSON, B.; SCHWENTER, S.; SOLOMON, J. (ed.). *Sociolinguistic variation: Data, theory, and analysis*. Stanford: CSLI Publications, p. 229-242.

- PERM, Claire (ed.). (1992-1994). *Dictionary of Southern African signs for communicating with the deaf*. Human Science Research Council.
- RADUTSKY, E. (ed.) (1992). *Dizionario della lingua italiana dei segni*. Roma: Kappa.
- ROMAINE, Suzanne (2000). *Language in society: An introduction to sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- RUDNER, William A.; BUTOWSKY, Rochelle (1981). «Signs used in the deaf gay community». *Sign Language Studies*, núm. 30, p. 36-38.
- SCHEMBRI, Adam (2001). *Issues in the analysis of polycomponential verbs in Australian Sign Language (Auslan)*. Tesi doctoral. Universitat de Sydney.
- SCHEMBRI, Adam; JOHNSTON, Trevor (2006). «Sociolinguistic Variation in Australian Sign Language Project: Grammatical and lexical variation». A: *Ninth International Conference on Theoretical Issues in Sign Language Research*. Universitat Federal de Santa Catarina, Florianópolis, Brasil. [Del 6 al 9 de desembre de 2006].
- (2007). «Sociolinguistic variation in the use of fingerspelling in Australian Sign Language (Auslan): A pilot study». *Sign Language Studies*, núm. 7, p. 319-347.
- SCHEMBRI, A.; MCKEE, D.; MCKEE, R.; JOHNSTON, T.; GOSWELL, D.; PIVAC, S ([en premsa]). «Phonological variation and change in Australian and New Zealand Sign Languages: The location variable». *Language Variation and Change*, núm. 21 ([en premsa]).
- SCHEMBRI, Adam; WIGGLESWORTH, Gillian; JOHNSTON, Trevor; LEIGH, Gregory R.; ADAM, Robert; BARKER, Rosemary (2002). «Issues in development of the Test Battery for Auslan Morphology and Syntax Project». *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, núm. 7, p. 18-40.
- SCHERMER, Trude (2004). «Lexical variation in The Netherlands». A: HERREWEGHE, Mieke van; VERMEERBERGEN, Myriam (ed.). *To the lexicon and beyond: Sociolinguistics in European deaf communities*. Washington DC: Gallaudet University Press, p. 91-110.
- SCHILLING-ESTES, Natalie (2002). «Investigating stylistic variation». A: CHAMBERS, Jack K.; TRUDGILL, Peter; SCHILLING-ESTES, Natalie (ed.). *Handbook of Language Variation and Change*. Malden; Oxford: Blackwell, p. 375-401.
- SCHNEIDER, Edgar W. (2006). «English in North America». A: KACHRU, Braj B.; KACHRU, Yamuna; NELSON, Cecil L. (ed.). *The Handbook of World Englishes*. Malden, Oxford: Carlton: Blackwell, p. 58-73.
- SHROYER, Edgar; SHROYER, Susan (1984). *Signs across America: A look at regional differences in American Sign Language*. Washington DC: Gallaudet College Press.
- SKINNER, Robert Andrew (2007). «What counts? A typological and descriptive analysis of British Sign Language number variations». Birkbeck College, Universitat de Londres.

- STOKOE, William C.; CASTERLINE, Dorothy C.; CRONEBERG, Carl G. (1965). *A dictionary of American Sign Language on linguistic principles*. Washington DC: Gallaudet College Press.
- SUTTON-SPENCE, Rachel; WOLL, Bencie; ALLSOP, Lorna (1990). «Variation and recent change in fingerspelling in British Sign Language». *Language Variation and Change*, núm. 2, p. 313-330.
- TRUDGILL, Peter (1974). *The social differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2000). *Sociolinguistics: An introduction to language and society*. Londres: Penguin Books.
- VALLI, Clayton; LUCAS, Ceil; MULROONEY, Kirstin J. (2005). *Linguistics of American Sign Language: A resource text for ASL users*. Washington DC: Gallaudet University Press.
- VAN HERREWEGHE, M.; VERMEERBERGEN, M. (ed.) (2004). *To the lexicon and beyond: Sociolinguistics in European deaf communities*. Washington DC: Gallaudet University Press.
- VANHECKE, Eline; WEERDT, Kristof de (2004). «Regional variation in Flemish Sign Language». A: VAN HERREWEGHE, Mieke; VERMEERBERGEN, Myriam (ed.). *To the lexicon and beyond: Sociolinguistics in European deaf communities*. Washington DC: Gallaudet University Press, p. 27-38.
- WARDAUGH, Ronald (1992). *An introduction to sociolinguistics*. Oxford: Blackwell.
- WEINBERG, Joan (1992). *The history of the Residential School for Jewish Deaf Children*. Londres: Reunion of the Jewish Deaf School Committee.
- WOLL, Bencie (1981). «Borrowing and change in BSL». A: *Linguistics Association of Great Britain Autumn Meeting*. Universitat de York.
- (1983). *Historical Change in British Sign Language*. Deaf Studies Unit, Universitat de Bristol. [Inèdit]
- (1987). «Historical and comparative aspects of BSL». A: KYLE, James G. (ed.). *Sign and school*. Clevedon, Regne Unit: Multilingual Matters, p. 12-34.
- (1994). «The influence of television on the deaf community in Britain». A: AHLGREN, Inger; BERGMAN, Brita; BRENNAN, Mary (ed.). *Perspectives on sign language usage: Papers from the Fifth International Symposium on Sign Language Research*. Durham, Regne Unit: International Sign Linguistics Association, p. 293-301.
- WOODWARD, James C. (1993). «The relationship of sign language varieties in India, Pakistan, and Nepal». *Sign Language Studies*, núm. 78, p. 15-22.
- WOODWARD, James C.; DE SANTIS, Susan (1977). «Two to one it happens: Dynamic phonology in two sign languages». *Sign Language Studies*, núm. 17, p. 329-346.
- WOODWARD, James C.; ERTING, Carol J.; OLIVER, Susanna (1976). «Facing and hand(1)ing variation in American Sign Language». *Sign Language Studies*, núm. 10, p. 43-52.

- WULF, Alyssa; DUDIS, Paul G.; BAYLEY, Robert; LUCAS, Ceil (2002). «Variable subject presence in American Sign Language narratives». *Sign Language Studies*, núm. 3, p. 54-76.
- ZESHAN, Ulrike (2000). *Sign Language in Indo-Pakistan: A description of a signed language*. Filadèlfia; Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- ZIMMER, June (1989). «Toward a description of register variation in American Sign Language». A: LUCAS, Ceil (ed.). *The Sociolinguistics of the deaf community*. San Diego, Califòrnia: Academic, p. 253-272.

Sign Language Acquisition¹

Ronice Müller de Quadros

Universidade Federal de Santa Catarina
Brasil

1. Introduction

This article points out some researches on the field of language acquisition with children acquiring sign languages. Several studies produced until today have been focusing deaf children from deaf parents, once that in this context, the child is exposed to the suitable input for the language acquisition happens in a natural way, like it happens with hearing children when exposed to spoken languages. In this paper, some researches considering sign languages studies will be presented, such as, researches about the stages of language acquisition in children acquiring sign language and modality effects, the studies of sign language's syntax acquisition related to word order and verbal morphology.

1.1. *Sign language studies and language acquisition*

Sign language studies concerning the linguistic investigations present evidences that sign languages observe the same restrictions that are applied to spoken languages (Stokoe *et alli*, 1976; Bellugi & Klima, 1972; Siple, 1978). Almost in parallel to these studies, the researches about language acquisition process in deaf children of deaf adults have started (Hoffmeister, 1978; Meier, 1980; Loew, 1984; Lillo-Martin, 1986; Petitto, 1987; Slobin, 1986). In Brazil, Brazilian Sign Language started to be investigated on the endings of 1980's (Ferreira-Brito, 1986, 1995; Felipe, 1992) and the Brazilian Sign

1. This paper was translated to English by Saulo Xavier de Souza.

Language's acquisition studies started on the 1990's (Karnopp, 1994, 1999; Quadros, 1995, 1997).

The investigations sketched out till then indicate that the deaf children from deaf parents acquire their language in such a way very similar to children acquiring spoken languages. Thus, as we go forward on the studies, we verify that the child's grammar constitution not depends on the language and modalities variations in which the languages are presented (Quadros, in press; Lillo-Martin & Quadros, 2007).

Most of the linguistics scholars have been kept busy on identifying what is common between sign and spoken languages. They start from the concerning already suggested for the spoken languages and the linguistic universals that were also established from the studies with spoken languages and purpose analysis of sign languages. The investment on this investigative agenda was justified by the fact that on the 1960's there was an intense movement on the direction to "prove" that sign languages were, really, natural languages.

Nowadays, there are no doubts about the sign languages linguistic status. So, mainly from the 1990's, it has begun investigations with the intention to identify not only what was "equal," but also, what was "different" aiming to empower the present linguistic theories.

The question, which was before "How Linguistics applies itself to sign languages and sign languages acquisition studies?" started to be "How sign languages and the studies about sign languages acquisition process can contribute to the Linguistics studies?"

The change, which is apparently tenuous, opens new investigative ways in the field of Linguistics, seeking explanations to what is different between these modalities.

2. A brief overview about the studies of sign languages acquisition and the modality effects

The studies about the modality effects on the language acquisition take questions related to the usage of a visual-spatial language, instead of an oral-auditory language seeking for analysis of the development of the acquisition stages. Exemplifying this, Petitto (1987) argues that the deaf child produces gestures that differ from signs produced when they are about 14 months old, analyzing this gestural production as part of babbling. Petitto and Marantette (1991) observed in details of the establishment of this manual babbles, verifying the existence of a standard on the deaf babies

production which is analogous to the standards observed on the babies acquiring spoken languages. When they are about 14 months old, children start to produce the first signs.

The first signs combinations appear when deaf children are about two years old. Fischer (1973) and Hoffmeister (1978) considered that the order used by deaf children during this stage is SV, VO or, yet, in a subsequent period, the SVO word order. Meier (1980) verified that the word order is used for the establishment of the grammatical relations. The lack of the subject or object in some sentences produced by children may point out the marking icon (+) of the parameter *pro-drop* (Lillo-Martin, 1991; Quadros, 1995).

Meier (1980) noticed that, as like the Japanese or Croatian, not all the verbs of the American Sign Language (ASL) can vary by inflection to mark the grammatical relations in a sentence. There are verbs that present lexical and phonological limitations to incorporate the pronouns such as, for example, the verbs anchored in the body, like GOSTAR (*like*) and PENSAR (*think*) in Brazilian Sign Language (LSB). This suggests that deaf children should acquire two strategies to mark the grammatical relations: the pronouns and word order incorporation. The referents incorporation involves the verbal agreement and this last one depends directly on pronominal system's acquisition.

Petitto (1986) remarked that, about two years old, occurs "errors" of pronominal reversion, like it also occurs with hearing children. Children use the directional pointing for the interlocutor in reference to themselves. In principle, it causes certain surprise to evidence this kind of error in deaf children because of the apparent transparency between pointing form and its meaning. Following Petitto's analysis, this kind of error and the usage avoiding of pronouns from the previous stage are phenomena directly related to the language acquisition process. Moreover, the fact that sign languages are gesture and apparently more obvious in relation to the pointing, not interfere on the language acquisition, because the same effects observed on the pronominal acquisition in children acquiring spoken languages are also noticed in children acquiring sign languages. Petitto gets rid of the hypothesis of change of the point of view, because, in the case of sign languages, if this hypothesis was true, children should present errors in terms of all signs. For Petitto, the child uses the sign YOU as a frozen item, no-deictic, no-reciprocal and that refers only to her. Petitto (1987) also concluded that, in spite of the apparently relation between form and sense of the indication, the pronouns comprehension is not obvious for the child inside the ASL linguistic system, because they present multiple linguistic functions.

Hoffmeister (1978) observed that the pointing involves the pronominal system, the determinants and modifiers system, and the pluralizing and modulating systems of the verbal system. On the first combinations stage, Hoffmeister noticed that the objects are named and referred only in immediate context situations, and then children point to present referents.

From three years old on, children start to use the pronominal system with referents not-present on the discourse context, but present inconsistencies yet. Some children pile the not-present referents up in an only point at the space. Petitto & Bellugi (1988) perceived that, from three years to three years and a half old, children use the verbal agreement with present referents. However, they vary by inflecting some verbs whose inflection is not accepted in the sign languages. Bellugi & Klima (1990) identified this generalized inflection of the verbs in this period as “overgeneralizations,” considering this phenomenon analogous to verbal generalizations in other languages, such as *‘fazi’*, *‘gosti’* and *‘sabo’* in Brazilian Portuguese. Meier (1980) detected this overgeneralization observing that, in this period, children use the verbs as belonging to a unique verbal class in American Sign Language —the class of agreement verbs, called by him as directional verbs. Lillo-Martin and Quadros (2006) observed similar examples both in LSB and ASL:

Ana 1:8

CHORAR<loc.coelho>

CRY <loc.bunny>

CHORAR<asp> CHORAR<loc.coelho> CHORAR<asp>

CRY <asp> CRY <loc.bunny> CRY <asp>

‘O coelho está realmente chorando muito’.

‘The bunny is crying so much, really’.

- In this example, Ana does the sign CHORAR (or to cry) in the bunny’s localization.

Jill 1:11

EAT<loc.DEB>

EAT<loc.Deb> PUT IN-MOUTH-DEB IX<Deb> PUT IN-MOUTH<asp>

‘You eat this! Put it in your mouth!’

- In this example, Jill does the sign EAT in the examiner’s mouth localization.

Lillo-Martin (1986) discusses some modality effects in the acquisition process, mainly in what refers to sign language iconicity. Actually, some signs and processes

in ASL have iconic motivation, presenting some relation between form and meaning, among the referent and referenced. Lillo-Martin (2002), when considers this discussion, analyzes this subsequent question: the modality somehow makes easy the language acquisition? The studies point that, despite of having an apparently iconicity in sign languages, the pronominal system acquisition and the verbal agreement present the same characteristics of the same linguistic aspects acquisition in the spoken languages, which is illustrated by studies mentioned until now. Lillo-Martin quotes Meier's (1980) conclusion that verses that modality doesn't make easy the verbal agreement system acquisition. Thus, considering deaf children acquiring a sign language with natural input, ASL acquisition seems to follow a direction linguistically similar to spoken languages development.

Lillo-Martin observed different aspects, as for the imitation as for the comprehension of the null arguments in the ASL by the child. First, children demonstrate to understand the optional usage of arguments and perceive the real syntactically statute of the null arguments in ASL. Considering the Principle of Extended Projection, if the primitive value of the parameter *for* [+null argument], then, children should have to analyze the input without arguments as input with null arguments (syntactic) in conformity to the principle. This acquaintance was explained by two manners: *a*) the drop of the pronouns and *b*) the pronouns and complete names addition when was used a null argument. Secondly, children revealed the acquaintance of the restrictions that determines when the null arguments can occur.

Other investigation focused in sign language acquisition studies is related to the existence of a critical period for the language acquisition proposed by Lennenberg (1967) based on children that were deprived of the access to language during this period, evidencing difficulties (and impossibilities) of language acquisition, especially, of the syntax (in terms of structure). On the specific case of sign language acquisition, it becomes important the analysis of the subsequent restrictions to this critical period, because of the incidence of Deaf-ones with late language acquisition. Singleton and Newport (2004) verified that deaf children exposed to ASL after 12 years old, in comparison to those ones exposed since the most tender age, presented difficulties in relation to some kinds of construction. Meier (2002) also observed that some investigations verified that verbal agreement acquisition, as also, other morphological aspects are subdued to the critical period.

Quadros, Cruz and Pizzio (2007) have done an experimental study to appraise the development of Deaf children/adolescents with different ages of access to sign language (input). They analyzed the language development in these Deaf children, con-

sidering the contexts of sign language acquisition; and they verified if the results of this research support the hypothesis of “impoverished input” and the hypothesis of “sensible/critical period”.

Both in the expressive language and in the comprehensive language, it has observed a meaningful difference between the group of children with precocious acquisition and late acquisition. The data evidence that children with late acquisition look like not acquiring more sophisticated language elements, whereas children with precocious acquisition acquire them. Thus, the data present evidences that indicate the existence of a critical period for the language acquisition. The exposition time to language is not sufficient to recover the lateness on the language development.

We’ve been seeing until here examples of researches about the structure and sign language acquisition, but, there is so much to be investigated yet. On the one hand, there is a concerning about the effects of the modality differences making sign languages studies been extremely relevant. On the other hand, the similarities found between the spoken languages and sign languages seem to point out the existence of linguistic system properties that transcend the languages modality. In this sense, sign languages studies have presented meaningful elements to confirm the principles that rule the human languages.

Next, it will be presented specific studies of syntax acquisition in sign languages focusing in sentence word order and verbal morphology acquisition with implications on the syntax.

2.1. *Sentence word order acquisition*

With regard to the sentence word order, the language acquisition studies indicate that this is acquired quite early with an incidence relatively short of errors, in front of the variation for the sentences ordering acquisition matter (Slobin, 1986). In the case of LSB acquisition, the Deaf-child is exposed to an input with varied orderings licensed by derivational processes. Moreover, the fact that this language presents a verbal asymmetry (simple verbs and non-simple verbs) determined by the difference on the verbal morphology with repercussions on the sentences ordering (Quadros, 1999), it also becomes interesting to perceive how this reflects in the acquisition.

As for the word ordering in LSB, the use of the canonical order is not consistent along the acquisition process. The data include the use of the canonical order and other possible orderings, that is, children use all the ordering licensed by the adult gram-

mar. This usage indicates that children seem to know what is the order used in their grammar and also which are the forms of license the turn of this order. The licensing comes to be by morphological conditions and, probably, by check-ups of marks in constructions more complex, such as the constructions with focus and topicalization.

According to Pizzio (2006), the total number of sentences with verbs produced by LEO, a deaf child with deaf parents, in the period from 1;8 to 2;6, was 711. From these, 380 (53,4 %) were produced with null arguments, what disqualified them for her analysis. Moreover, 11 occurrences (1,5 %) were of interrogative sentences, which were not analyzed as well. There were 320 occurrences (45,1 %) were leftover with at least one noun phrase pronounced to be analyzed. On table 1, the author presented the word order from the words found, in decreasing percentage order, as also, the number of occurrences of each one of them:

TABLE 1
Word order from the words found at LEO's production

<i>Order</i>	<i>Occurrence</i>	<i>Percentage</i>
VO	109	34
OV	70	21,9
SV	51	15,9
VS	26	8,1
SVO	20	6,3
OVO	20	6,3
VOV	9	2,8
SOV	4	1,3
SVS	4	1,3
VSO	2	0,6
OSVO	2	0,6
OVS	1	0,3
OSV	1	0,3
VOS	1	0,3

As it can be seen, the word order with the highest number of occurrences is the VO one, fact that combines with the basic order in LSB, that is, SVO, confirming the researches about this language word order (Quadros, 1999). The subject's omission in this stage is common and recovered by the context. The majority of the occurrences refers to the child himself. The occurrences with declared subject are not that frequent. Like reveals the table 1, in just 35 % of the word order from the words produced, the subject is declared, whereas that in the other 65 %, the subject is null. The SV sentences are also considered canonical, since, on LEO's data, 73 % of these occurrences were of verbs that did not need complement. Pichler (2001) also considers as canonical order, all of the SV occurrences in ASL, having or not the object present and VO, being the subject declared or not. Finally, if the orders SVO, SV and VO were considered together, LEO has produced 56,2 % of sentences in the LSB's canonical order. The following example illustrates each one of these orders:

LEO 2:1

a. SVO:

*LEO: IX<1> VER IX<filmador>

*LEO: IX<1> SEE IX<film-maker>

Eu vejo o filmador.

I see the film-maker.

LEO 2:4

b. SV:

*LEO: IX<nenê> CHORAR

*LEO: IX<baby> CRY

O nenê chora.

The baby cries.

LEO 1:8

c. VO:

*LEO: COMER <arroz>cl

*LEO: EAT <rice>cl

(Eu) comerei arroz.

(I) will eat rice.

Pizzio also observed that, just as in the research from Pichler, there are sentences with orders VS and OV, which are non-canonical orders, but grammatical in some contexts of the adult standard of LSB (in the presence of agreement, non-

manual marks, object shift, topicalization and in focus constructions). In such cases, the second more frequent word order was the OV, with 21,9 % of the analyzed verbs.

LEO: 2:4

OV:

*LEO: IX<brinquedo> VER

*LEO: IX<toy> SEE

(Eu) vejo o brinquedo

(I) see the toy.

If we consider also the OV occurrences with declared subject, we have the grammatical OSV and SOV increasing the percentage to 23,5 %.

LEO: 2:2

a. OSV:

*LEO: IX<pote> IX<I> QUERER

*LEO: IX<pot> IX<I> WANT

Eu quero o pote

I want the pot.

LEO: 1:11

b. SOV:

*LEO: IX<2> IX<bolinho> <TIRAR-BOLINHO-ESCUMADEIRA>cl

*LEO: IX<2> IX<appetizer> <TAKE OUT-APPETIZER-SKIMMER>cl

Tu tiras o bolinho com a escumadeira.

You take out the appetizer with the skimmer.

Pizzio (2006) noticed that these orderings are determined by the kind of verb produced. It's known that the object in a pre-verbal position occurs in the presence of agreeing verbs and non-manual markers. In such cases, the table below shows evidences of the kind of verbs produced with each order. It's important to mention that the non-manual markings are not being considered in this table. The item "gesture" refers to the cases in that LEO did not use the stipulated sign of the verb, but only a gesture.

TABLE 2
Distribution of word orders with different verb types

	<i>Simple</i>	<i>W/agreement</i>	<i>Spatial</i>	<i>Manual</i>	<i>Gesture</i>
OV	39 (55,7 %)	—	13 (18,6 %)	6 (8,6 %)	12 (17,1 %)
OSV	1 (100 %)	—	—	—	—
SOV	3 (75 %)	—	—	1 (25 %)	—

The data of this table display that it happened a major production of verbs without agreement, called “simple verbs”. This kind of verbs, together with the non-manual appropriate marking, can license the pre-verbal object in the cases of topic and focus.

The order VS was the fourth more produced order, with 8,1 % of the analyzed occurrences. Besides this one, two other orders present the subject on the final position of the sentence: SVS and VOS. By it, the total of occurrences with the subject on the final position of the sentence was of 10,7 %.

LEO: 1:9

a. VS:

*LEO: COMER ZECA

*LEO: EAT ZECA

O Zeca vai comer

Zeca will eat.

LEO: 2:4

b. SVS:

*LEO: MÃE DORMIR MÃE

*LEO: MOM SLEEP MOM

A mãe foi dormir.

Mom went to sleep.

LEO: 2:2

c. VOS:

*LEO: COMER IX<sacola> IX<1>

*LEO: EAT IX<bag>IX<1>

Eu vou comer o doce.

I will eat the candy.

Other possible ordering done by LEO, but with a short number of occurrences are VOV, OVO and OSVO. All of them present a duplicated element that can be cases of topic generated on the base or duplicated focus.

LEO: 1:8

a. VOV:

*LEO: COMER OVO COMER

*LEO: EAT EGG EAT

Eu vou comer ovo.

I will eat egg.

LEO: 1:9

b. OVO:

*LEO: IX<caixa> VER IX<caixa>

*LEO: IX<box> SEE IX<box>

Eu quero ver a caixa

I want to see the box.

LEO: 2:1

c. OSVO:

*LEO: TAMPA IX<1> locPEGAR1 TAMPA

*LEO: LID IX<1> locCATCH-UP1 LID

Eu vou pegar a tampa

I will catch up the lid.

It's possible to observe, then, that the basic word order acquisition in the LSB is established, as well as observed in other sign languages (Meier, 1980; Pichler, 2001), what corroborate the studies regarding the sentence word order in general. The other orderings seem to be derived from the order SVO.

2.2. Verbal morphology acquisition in Brazilian and American Sign Languages

Many studies have presented that the agreement acquisition in ASL and other sign languages is late. Meier (2002) presents a detailed analysis of the verbal agreement acquisition in ASL with the intention of present evidences for the linguistic status of agreement in sign languages. The author concluded that "agreement" is part of sign language morphology and is acquired by deaf children exposed to signs. Meier pres-

ents a series of arguments suggesting that the directionality is a linguistic phenomenon and it involves more than just an ability of pointing (as purposed by Liddell, 2000). Even if the agreement seems to be gestural, the integration of this gestural usage with verbs is linguistically determined. The directionality, then, is an agreement system manifestation.

Considering the acquisition in deaf children from deaf parents, in spite of the usage of the space for the agreement establishment looks like iconic, the researches evidence that there are differences between the verbal agreement and an iconic mapping of the relations.

Based on the longitudinal studies, Meier observed some mistakes on the deaf children's production typical to the flexional morphology acquisition process. In the midst of them, are detached these ones: (a) agreement omission (all omissions were with second and third persons); (b) agreement super-generalization observed in plain verbs; (c) agreement with the wrong argument. Such errors are contra-arguments for the hypotheses based on the iconicity.

Meier observed aspects related to the double agreement (with the subject and with the object): the usage of the double agreement presents an incidence meaningfully minor in relation to the singular agreement usage (from 32 % to 88 %). Children privilege the agreement with the object with the verbs that move themselves from the subject to the object, that is, tend to do the singular agreement (the omissions are more common with subjects [= 33] than with objects [= 4]). Then, it's possible to perceive that children are sensible to the fact that the agreement with the subject is not obligatory. This also can be used as a contra-argument for the hypotheses based on the iconicity.

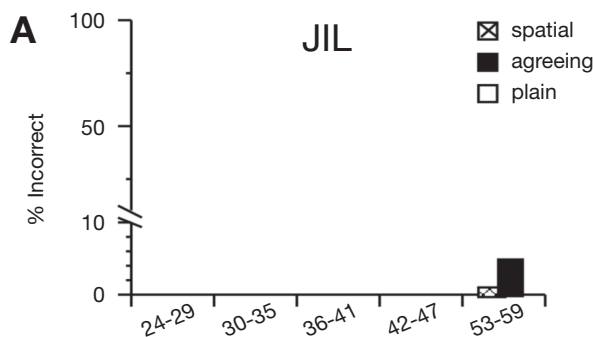
In sum, children need to learn which are the verbs that should agree and how they agree. It looks like children acquire the verbal agreement as a morphological system.

Besides Meier, Casey (2003), in the American Sign Language; Hänel (2005), in the German Sign Language; Morgan *et al.* (2006), in the British Sign Language, and Tang (2008), in the Hong-Kong Sign Language, also present similar results, that is, they found some exchanging errors and all of them pointed out an obligatory agreement omission until 3 years old.

Otherwise, Quadros, Lillo-Martin & Mathur (2001) & Quadros and Lillo-Martin (2007, in press) present contrary results: these authors observed the fewest exchanging 'errors' & some few (if they really occur) omission errors were noticed. Quadros & Lillo-Martin (2007, in press) perceived that the acquisition of these sign languages presents characteristics from *pro-drop* and non *pro-drop* languages, with agreeing and

simple verbs, respectively. For example, the usage of imperatives presents an incidence quite larger with agreeing verbs, in which is marked the *pro-drop* parameter, as also is observed in spoken languages, which marks the parameter in opposition to the languages that don't do it (Hyams and Salustri, 2007).

Besides those authors, Berk (2003) has done the Jill's transcription observing the agreement acquisition in six sections from 24 to 60 months old and observed the inexistence of agreement errors.

Thus, these following questions regarding the data found at sign languages acquisition process can emerge:

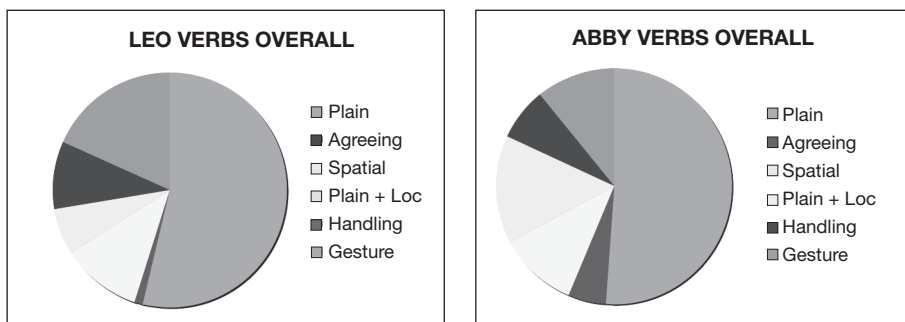
Why Quadros *et al.* and Berk almost did not find verbal agreement errors (omission or errors), whereas other researchers found other results? For the obligatory agreement, are there differences on the verbs classification or contexts?

Quadros and Lillo-Martin (2007, in press) have divided the data's analysis in three stages. On the first one, they observed the verbal categories used: plain verbs; transitive verbs with agreement, objects [+animated] (pronounced or recoverable) in the context; spatial verbs indicating the move's trajectory; plain verbs with optional locatives from the specified event; classifiers verbs (handling verbs) associated to locatives and, finally, gestures following Casey's discretions, 2003². Secondly, it was analyzed

2. Classifiers verbs, also called *handling verbs*, are those ones that incorporate an object or an action working as complete predicates, for example, in one single sign, the speaker says PUT IN-CAKE-OVEN using a classifier for the object and incorporating the movement associated to the verb PUT IN, besides the locative. These verbs also can present the information as in an aspectual way. The discretions for gestural classifying presented by Casey (2003) are: gestural production, including the actions properly experienced (open something up); moving an object that was in a trajectory; stretch the arms (or the arm) to ask something to ask anything or to reach something.

the agreement verbs distribution as to their sub-parts, that is, the usage of hand orientation and of the directionality and was observed also their semantic context (imperatives, requests and declarations). Lastly, it was scrutinized the adults production with the child (usually the mother) transcribed observing the same discretions established with children LEO (2:1) with 87 enunciations; and ABBY (2:0) with 78 enunciations.

On the first stage, it was perceived a plain verbs productivity quite higher than other kinds of verbs. The agreement verbs were infrequent, but correctly marked. The locative agreement was more productive with spatial verbs than with plain verbs. The results were consistent with Quadros *et al.* (2001).

Examples of inflected verbs in LSB acquisition production³:

LEO: VIR, PEGAR, COLOCAR, DAR, LEVAR, MORDER

LEO: TO COME, TO CATCH UP, TO GIVE, TO CARRY, TO BITE

LEO 2:1 GATO QUERER <ele>MORDER<1> IX<1>

LEO 2:1: CAT TO WANT<him> TO BITE<1> IX

'O gato quis me morder'.

'The cat wanted to bite me'.

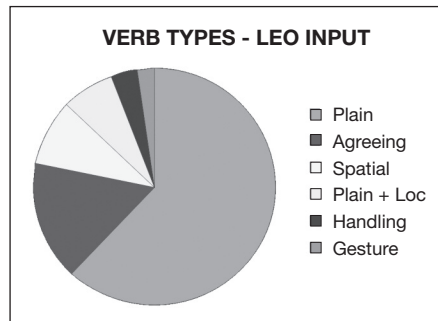
3. Signs are transcribed by using the glosses with Portuguese words in capital letters; it is also presented the Portuguese gloss, which not necessarily corresponds to the gloss in capital letters. This last one is an attempt of getting closer to the original in the own sign language. The marks <> are used to point out the index's reference (the pointing) and also to indicate the non-manual marking purpose through codes ('from' to 'eye direction'; 'mc' or 'hm' for head movement, etc.). The registers indicate the agreement that can be with the subject and with the object. When agreement with the locative occurs, it uses *loc* and the register. Numbers 1 and 2 indicate the first and the second person of the discourse, respectively.

Examples of imperative/requests forms from ASL acquisition data:

ABBY: TO CATH UP, TO CHANGE, TO PUSH

ABBY 2:2: TO PUSH<imp>IX<toy>
'Push the toy'.

Finally, it was analyzed the adults production interacting with children in two sessions of each child. It was observed that the kinds of verbs distribution in the input is very similar to children's one, although the input presents less gestures and more agreeing verbs than children. Besides that, the data point out that the input presents imperative and requests forms with neutral or absent directionality, as well as observed in children's production.

Examples of the input of verbs with neutral/reduced directionality in ASL acquisition:

ABBY 2:0

<Abby> GIVE<Bob>POSS<Bob>DRINK, <Abby> GIVE<Bob>PLEASE
YOUR DRINK<neutral> GIVE<Abby>
IX<Bob> <Bob> GIVE<Abby>IX<Abby>

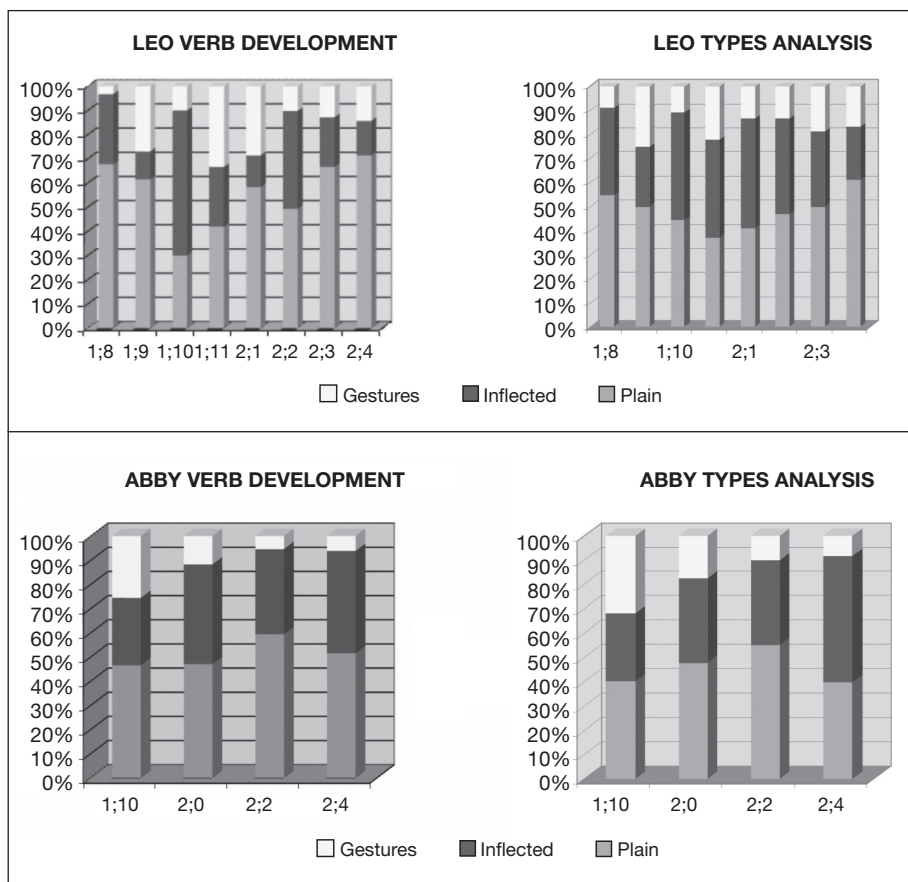
Another question that emerges from these analyses is the identification of when the agreement is obligatory. Some verbs can be used as just plain verbs or associated with location (*plain+loc*), like LEAVE, FALL, STAY in both LSB and ASL languages. The neutral or reduced forms are used in imperative contexts (and, maybe, in infinitives).

As for the verbal classification, children's data offer evidences for the purpose that the verbs are classified in accordance with different factor in specific contexts or non-specific lexically.

Lastly, the results found at this research and at Quadros *et al.* differ from the results found at other researches, probably, because we could have used different discretions to classify the verbs; they analyzed the examples of verbs with neutral or reduced forms as imperative forms (and maybe infinitives) and they perceived the

correspondence between the eyes' direction and manual agreement with the objective and the location.

As for the productivity, it was verified that the types and tokens are similar as in LSB and ASL:

It was verified also that the agreement verbs (non-locative) were infrequent. However, from these reduced number, could we conclude that the agreement is not productive? The answer here is no, because there are evidences of productivity. The locative agreement was productive with lots of verbs and different referents, for example, verbs like *COME*, *PLAY*, *PUT IN*, *GO*, *CARRY*, *STAY* were pretty common to children's

productions. Besides that, non-agreement verbs (non-locatives) were used with different persons of the discourse, in spite of being produced with infrequency. See the examples, below:

ABBY 2:4

<1> GIVE<2> APPLE

DOLL<2>GIVE<1>

If children acquire the agreement through a part by part process (or *piecemeal*), they should learn isolated forms, not as part of a system of norms. This isn't the case of sign languages, once that the agreement forms cannot be listed. The usage of different locations of non-first person constitutes an evidence of productivity.

The morphological conditions are related to the kind of projections available when the verb is introduced in to the enumeration. The handling verbs are also treated like instances of classifiers, once that they involve complex predicates (the classifier can incorporate the verb, the subject and the object, besides it can also have aspectual inflexion); the verbs with aspect, probably, are associated with aspect checking in an independent aspect projection (see research about the aspect at the Brazilian Sign Language from Finau, 2004), and the spatial and agreeing verbs, are those ones that incorporate the locative or the subject and/or the object phrases. All of these verbs are examples of *heavy verbs*.

Quadros and Lillo-Martin (2007, in press) conclude that the differences in the results from other authors about verbal morphology acquisition link with the grammatical aspects precisely activated by children and that were not considered before for not being described yet. The data provides evidence for the fact that children already have the functional categories related to the verbal inflection.

3. Remarks and perspectives for sign language acquisition studies

The investigations accomplished along the last forty years aimed to analyze sign language acquisition in the context of the language acquisition studies. The study of sign languages has presented meaningful elements for the confirmation of the principles that rule the human languages. However, considering the possible modality effects of languages, it's verified that on the one hand, there are differences that, at least apparently, are unfamiliar to the conventional linguistics. In these terms, sign language

studies represent investigations extremely relevant for the progress of the linguistic theories. On the other hand, the similarities found between spoken and signed languages, as also, at the acquisition of both of them, seem to denote the existence of properties from the linguistic system that transcend the modality of these languages. Thus, in this paper, some researches that have been bringing evidences in this same direction were presented.

The results found at the studies of sign language acquisition contribute to the discussion of the interfaces between syntax and morphology through the language acquisition profile delineated in deaf children from deaf parents, as well, through the identification of some functional categories, favoring the continuative hypothesis of language acquisition studies.

The studies related to the critical period made possible an analysis about the impact of the input on the language development in deaf subjects from hearing parents. It was observed that the subjects exposed earlier to the LSB and with a consistent and lengthened input present a normal language acquisition process in sign language, but, otherwise, that subjects lately exposed, even in front of a consistent and lengthened input, present some deflections on the language consolidation (Quadros, Cruz & Pizzio, 2006). This favors the sensible period for language acquisition hypothesis, reinforcing that children are necessarily endowed with an inborn base that guides the language acquisition process.

Glancing over the 20 years of researches produced in this field, Lillo-Martin (2002) presents some perspectives for the development of investigations in the future, counting on with the more effective presence of deaf researchers. The comparative studies between the different sign languages, as also the researches having as their interlocutors the researchers from the language acquisition in general, seem to be important steps in the future for the community of investigations of sign languages acquisition, besides, of course, counting on with children acquiring sign languages.

References

- BELLUGI, U.; KLIMA, E. (1972). *The Roots of Language in the Sign Talk of the Deaf*. Psychology Today.
- (1990). "Properties of Visuospatial Language". In: *Congress Sign Language Research and Application, Conference*. Hamburg: Prielwitz (ed.).
- BERK, S. "Sensitive Period Effects on the Acquisition of Language: A Study of Language Development". Ph. D. Dissertation, University of Connecticut.

- BOBALJIK, J. (2001). "The Implications of Rich Agreement: Why Morphology Doesn't Drive Syntax". In: MEGERDOOMIAN, K.; BAR-EL, L. A. (ed.). *WCCFL 20 Proceedings*. Somerville, MA: Cascadilla Press, 2001, p. 82-95.
- CASEY, S. (2003). "'Agreement' in gestures and signed languages: The use of directionality to indicate referents involved in actions". Ph. D. Dissertation, UCSD.
- FELIPE, T. (1992). *A coesão textual em narrativas pessoais na LSCB*. Monografia de conclusão da História da Análise do Discurso do curso de doutorado em Lingüística. UFRJ.
- (1993). "Por uma tipologia dos verbos na LSCB". In: *Anais do VII Encontro Nacional da ANPOLL*. Goiânia [s. n.], p. 726-743.
- FERREIRA-BRITO, L. (1995). *Por uma gramática das línguas de sinais*. Rio de Janeiro: Tempo Brasileiro, UFRJ.
- (1986) "Comparação de Aspectos Lingüísticos da LSCB e do português". Conference held in *II Encontro Nacional de Pais e Amigos de Surdos*. Porto Alegre, November 27th-29th, 1986.
- FINAU, R. A. (2004). *Os sinais de tempo e aspecto na LIBRAS*. Dissertation, Curitiba: UFPR.
- FISCHER, S. (1973). "Verb Inflections in American Sign Language and Their Acquisition by the Deaf Child". Paper presented at the *Winter Meeting of the Linguistic Society of America*. [s. l., s. n.].
- FISHER, S.; GOUGH, B. (1978). "Verbs in American Sign Language". In: *Sign Language Studies*, n. 18, p. 17-48.
- HÄNEL, B. (2005). "The acquisition of agreement in DGS": early steps into a spatially expressed syntax. In: LEUNINGER, H.; HAPP, D. (ed.). *Gebärdensprachen: Struktur, Erwerb, Verwendung. Linguistische Berichte. Special Issue*, n. 13, p. 201-232.
- HOFFMEISTER, Robert James (1978). *Word order in the acquisition of ASL*. Ms. Boston University.
- HYAMS, N.; SALUSTRI, M. (2007). "Looking for the universal core of the RI stage". JB[v.20020404] Prn:4/04/2006; 9:18 F: LALD4108.tex / p. 23 (1687-1797).
- KARNOPP, L. B. (1994). *Aquisição do parâmetro configuração de mão dos sinais da língua de sinais brasileira: estudo sobre quatro crianças surdas filhas de pais surdos*. Dissertation. Porto Alegre: Instituto de Letras e Artes, PUCRS.
- (1999). *Aquisição fonológica na Língua Brasileira de Sinais: Estudo longitudinal de uma criança surda*. Dissertation. Porto Alegre: PUCRS.
- LENNENBERG, E. H. (1967). *Biological foundations of language*. New York: Wiley.
- LIDDELL, S. (2000). "Indicating verbs and pronouns: Pointing away from agreement". In: EMMOREY, Karen; LANE, Harlan (eds.). *The sign of language revisited: An anthology to honor Ursula Bellugi and Edward Klima*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, p. 303-320.

- LILLO-MARTIN, D. (1986). *Parameter setting: evidence from use, acquisition, and breakdown in American Sign Language*. Doctoral Dissertation. University of California, San Diego. University Microfilms International. Ann Arbor. Michigan.
- (1991). *Universal Grammar and American Sign Language: Setting the Null Argument Parameters*. Kluwer Academic Publishers.
- (2002). “Where are all the modality effects?” In: *Modality and Structure in Signed Language and Spoken Language*. MEIER, Richard P.; CORMIER, Kearsy A.; QUINTO, David G. (ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- (2008). “Estudos de aquisição de línguas de sinais: passado, presente e futuro”. In: *Questões teóricas das pesquisas em línguas de sinais*. RJ: Editora Arara Azul.
- LILLO-MARTIN, D; QUADROS, R. M. de. (2005) “The Position of Early Wh-Elements in American Sign Language and Língua Brasileira de Sinais”. In: GALANA Conference, 2005, Honolulu, HI. *The Proceedings of the Inaugural Conference on Generative Approaches to Language Acquisition North America*. Storrs/Connecticut: University of Connecticut Occasional Papers In Linguistics, v. 4, 2007, p. 195-203.
- (2006). “The Acquisition of Focus Constructions in American Sign Language and Língua Brasileira de Sinais”. [In Boston University Conference on Language Development 29, 2005]. *Proceedings of Boston University Conference on Language Development 29*. Somerville, MA: Cascadilla Press, v. 1, p. 365-375.
- LILLO-MARTIN, D.; MATHUR, G.; QUADROS, R. M. de (1998). “Acquisition of Verb Agreement in ASL and LIBRAS: A Cross-Linguistic Study”. In: *Abstracts of The Sixth International Conference on Theoretical Issues in Sign Language Research*. Gallaudet University, November 12th-15th.
- MEIER, Richard P. (1980). “A cross-linguistic perspective on the acquisition of inflection morphology in American Sign Language”. University of California, San Diego and The Salk Institute for Biological Studies.
- (1982). “Icons, analogs, and morphemes: The acquisition of verb agreement in American Sign Language”. Ph. D. Dissertation, UCSD.
- (2002). “The acquisition of Verb Agreement: Pointing Out Arguments for the Linguistic Status of Agreement in Signed Languages”. In: MORGAN G.; WOLL B. *Directions in Sign Language Acquisition*. Benjamins.
- MORGAN, G.; BARRIERE, I.; WOLL, B. (2006). “The influence of typology and modality on the acquisition of verb agreement morphology in British Sign Language”. *First Language*, n. 26, p. 19-43.
- PADDEN, C. (1983). “Interaction of Morphology and Syntax in ASL”. Doctoral Dissertation. University of California, San Diego.

- PADDEN, C. (1988). "Grammatical theory and signed languages". In: NEWMAYER, Frederick J. (ed.). *Linguistics: The Cambridge Survey*. New York: Cambridge University Press, p. 250-265.
- PETITTO, L. (1987). "On the Autonomy of Language and Gesture: Evidence from the Acquisition of Personal Pronouns in American Sign Language". In: *Cognition* [Elsevier Science Publisher B.V.], v. 27, p. 1-52.
- PETITTO, L.; BELLUGI, U. (1988). "Spatial Cognition and Brain Organization: Clues from the Acquisition of a Language in Space". In: SILES-DAVIS, Joan; KRIJCHEVSKY, Mark; BELLUGI, Ursula (ed.). *Spatial Cognition: Brain Bases and Development*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, p. 299-325.
- PETITTO, L.; MARANTETTI, P. (1991). "Babbling in the manual mode: evidence for the ontogeny of language". *Science*, n. 251. American Association for the Advancement of Science.
- PICHLER, D. C. (2001). "Word Order Variation and Acquisition in American Sign Language". Ph. D. University of Connecticut – Storrs, p. 92-111.
- PIZUTTO, E.; CASELLI M.C. (1992). "The acquisition of Italian morphology: implications for models of language development". *Journal of Child Language*, n. 19, p. 491-558.
- PIZZIO, A. L. (2006). *A variabilidade da ordem das palavras na aquisição da língua de sinais brasileira: construção com tópico e foco*. Linguistics master dissertation. Universidade Federal de Santa Catarina.
- QUADROS, R. M. de (1995). *As categorias vazias pronominais: uma análise alternativa com base na LIBRAS e reflexos no processo de aquisição*. Dissertation. Porto Alegre: Pontifícia Universidade Católica do RS.
- (1997). *Educação de surdos: a aquisição da linguagem*. Porto Alegre: Artes Médicas.
- (1999). *Phrase Structure of Brazilian Sign Language*. Dissertation. Porto Alegre: PUC/RS.
- (2006). "A aquisição da morfologia verbal na língua de sinais brasileira: a produção gestual e os tipos de verbos". XI Encontro Nacional de Aquisição da Linguagem. Pontifícia Universidade Católica do RS. In: *Letras de Hoje*. [In press].
- QUADROS, R. M. de; KARNOOP L. B. (2004). *Língua de sinais brasileira – Estudos Linguísticos*. Porto Alegre: Artes Médicas.
- QUADROS, R. M. de; LILLO-MARTIN, D. (2005). "Aquisição das línguas de sinais e a morfologia verbal nas línguas de sinais brasileira e americana". In: *Anais do I Encontro do Nordeste em Aquisição da Linguagem – I ENEAL – 2005*. [CD].
- QUADROS, R. M. de; LILLO-MARTIN, D. (2007). "Gesture and the Acquisition of Verb Agreement in Sign Languages". In: *Proceedings of the 31st Annual Boston University Child*

- Language Developmental Conference* BUCLD. Somerville, MA: Cascadilla Press, p. 520-531.
- QUADROS, R. M. de; PIZZIO, A. (2007). "Aquisição da língua de sinais brasileira: consti-tuição e transcrição dos corpora". In: SALLES, H. (org.). *Bilingüismo dos surdos*. Giã-nia: Cãnone Editorial, v. 1, p. 49-72.
- QUADROS, R. M. de; LILLO-MARTIN, D; MATHUR, G. (2001). "O que a aquisição da lin-guagem em crianças surdas tem a dizer sobre o estágio de infinitivos opcionais?". *Letras de Hoje*, v. 36, n. 3, p. 391-398.
- QUADROS, R. M. de; CRUZ, C. R.; PIZZIO, A. (2007). "Desenvolvimento da língua de si-nais: a determinação do input". 8º Congresso Internacional da ISAPL (Society of Applied Psycholinguistics). Pontifícia Universidade Católica do Rio Grande do Sul. Abstract published in *Livro de Resumos*, p. 38.
- SLOBIN, D. I. (1986). *The crosslinguistic study of language acquisition*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, v. 1.
- SINGLETON, J. L.; NEWPORT, E. (2004). "When learners surpass their models: The acqui-sition of American Sign Language from inconsistent input". In: *Cognitive Psychology*, n. 49, p. 370-407.
- TANG, G.; LAM, S.; SZE, F.; LEE, J. (2008). "Acquiring verb agreement in HKSL: optional or obligatory?" In: *Sign Languages: spinning and unraveling the past, present and future. TISLR9, forty five papers and three posters from the 9th*. Petrópolis/RJ. Brazil: Editora Arara Azul. <<http://www.editora-arara-azul.com.br/EstudosSurdos.php>>.
- WEXLER, K. (1998). "Very early parameter setting and the unique checking constraint: a new explanation of the optional infinitive stage". In: *Lingua*, n. 106, p. 23-79.

How the brain processes languages in different modalities

Bencie Woll

Deafness Cognition and Language Research Centre

University College London

United Kingdom

1. Introduction

Establishing which neural systems support processing of signed languages informs a number of important neuroscience and linguistic questions. First, what constitutes the ‘core language system’ —what regions are recruited regardless of modality? Second, does sign language recruit non-linguistic conceptual structures (on the right side of the brain)? This chapter describes research which is beginning to answer these questions, and discusses these findings in the context of linguistic theory generally.

Following groundbreaking work by linguists and cognitive scientists over the last thirty years, it is now generally recognised that sign languages of the deaf, such as ASL (American Sign Language) or BSL (British Sign Language¹) are structured and processed in a similar manner to spoken languages. The one striking difference is that they operate in a wholly non-auditory, visual-spatial medium. How does the medium impact on language itself? Meier (2002, p. 2) lists a number of the non-effects of modality:

1. Conventional vocabularies: learned pairing of form and meaning.
2. Duality of patterning:
  - a. Meaningful units built of meaningless sublexical units, whether orally or manually produced units
  - b. Slips of the tongue / slips of the hand demonstrate the importance of sublexical units in adult processing

1. ASL and BSL are historically unrelated and mutually unintelligible.

3. Productivity: new vocabulary may be added to signed and spoken languages:
  - a. Derivational morphology
  - b. Compounding
  - c. Borrowing
4. Syntactic structure:
  - a. Same word classes: nouns, verbs and adjectives
  - b. Trade-offs between word order and verb agreement in how grammatical relations are marked: rich agreement licenses, null arguments and freedom in word order
5. Acquisition: similar timetables for acquisition of signed and spoken language.

Despite these similarities, signed and spoken languages may differ because of the characteristics of the modalities in which they are produced and perceived, in particular the differing properties of the sensory and perceptual systems utilised. Pinker and Bloom (1990, p. 713) have noted that the properties of the speech apparatus require that “[...] grammar for spoken language must map propositional structures onto a serial channel [...]”. Since sign languages are conveyed through a multidimensional medium, the question then becomes: to what extent do signed languages utilise space and time and what consequences does the use of space have for the nature of linguistic structure?

This in turn opens up new research opportunities. Of particular interest is whether sign languages are processed by the same neural regions as spoken languages. Differences might suggest that processing is sensitive to modality. For example, we might hypothesise that the right hemisphere plays a major role in processing sign, because this hemisphere specialises for visual-spatial information. Some early studies of sign lateralisation suggested that this might be the case, in that they either found no hemisphere asymmetries (Manning *et al.*, 1977; McKeever *et al.*, 1976) or evidence of right hemisphere dominance (Sanders *et al.*, 1989). However, these findings can be attributed to confounding factors, like the visual complexity of sign and the variability of subjects. Grossi *et al.*’s well-controlled study in which Deaf people watched signs presented rapidly to either the right or left visual field, demonstrated a right visual field / left hemisphere advantage for sign processing (Grossi *et al.*, 1996).

2. Brain structure and function

Figure 1 below shows a diagrammatic lateral view of the left hemisphere of the human brain. The four different lobes of the brain and some cortical landmarks for language processing are indicated. The primary auditory cortex lies within Heschl's gyrus. This is hidden from view within the Sylvian fissure on the upper surface of the temporal lobe. The secondary auditory cortex includes surrounding superior temporal areas. The area marked with a B is Broca's, area named after the 19th century neurologist who first linked aphasia with a specific area of the brain. Broca's area is located in the anterior region of the left frontal lobe of the cortex, and its function is related to speech and language. When this area is damaged in hearing people, Broca's aphasia, characterised by slow, halting, telegraphic and ungrammatical speech, is evident. Conversely, in Wernicke's aphasia, damage is found in the posterior region of the left temporal lobe. Damage to this region does not impair the processing of speech and grammar; instead, it affects the semantic core of language: a hearing patient may speak fluently but often in semantically disorganised sentences ('word salad'). This

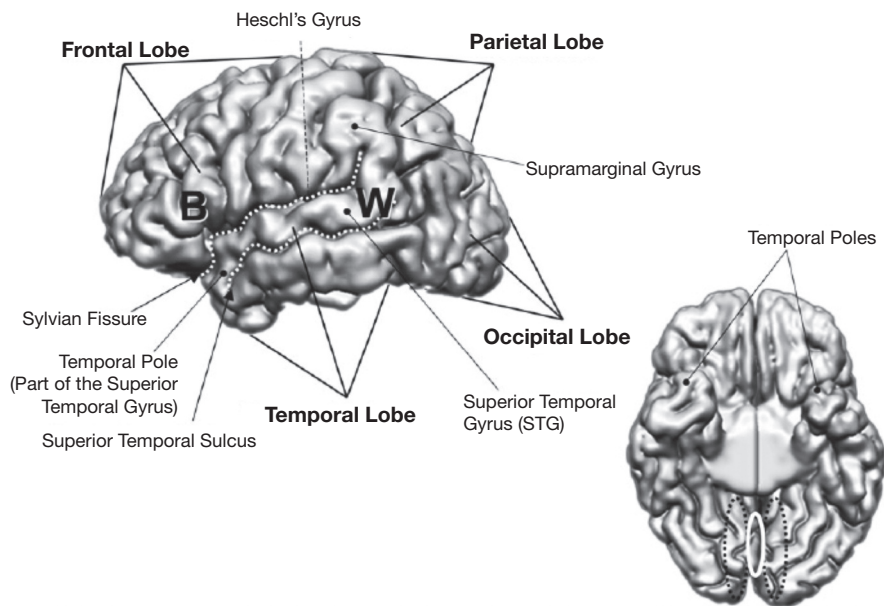

FIGURE 1. The Left Hemisphere (© Campbell *et al.*, 2007)

region also serves auditory processing, so damage to the region is often associated with impaired auditory comprehension.

In the past ten years, a variety of neuro-imaging methods have been employed to explore the neural systems underlying sign language processing. Campbell *et al.* (2008) provide an excellent description and review of brain imaging techniques and recent functional imaging studies. These studies reveal patterns of activation for sign language processing which are for the most part closely similar to those observed for processing spoken languages, but with some interesting exceptions. In the following section these will be reviewed in some detail.

2.1. *Similarities and differences between sign language and spoken language processing*

MacSweeney *et al.* (2002a) compared hearing non-signers' processing of audio-visually presented English with deaf native signers' processing of BSL. They found remarkably similar patterns of activation for BSL and English (see Figure 2).

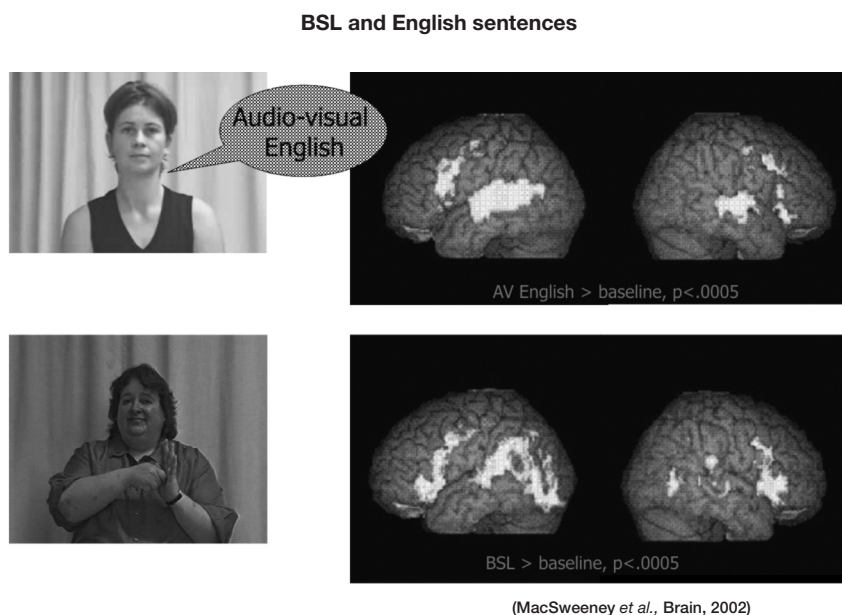

FIGURE 2. Processing of BSL and English

For both BSL and English, although there is involvement of the right hemisphere, language processing is left-lateralised. Also, for both BSL and English there is activation in the inferior prefrontal region, including Broca's area, and in the middle/superior temporal region, including Wernicke's area. There are some differences, however. Although both BSL and English involve processing in auditory cortices, there is greater activation in the primary and secondary auditory cortices for audio-visual English in hearing subjects than for BSL in deaf signers. Conversely, deaf signers show enhanced activation in the posterior occipito-temporal regions responsible for processing of visually perceived movement. In sum, the results of MacSweeney *et al.* provide evidence both for the modality independent processing of language (whether spoken or signed) but also for some influence of the perceptual channels (visual or auditory). This influence is only partial, since both BSL and English processing involve auditory and visual areas of the brain.

The primary and secondary auditory cortices which process speech in hearing people are often considered to be unimodal; in other words, responding to auditory input only. However, the study above and other recent research suggests that these areas can be responsive to non-auditory stimuli. For example, the primary auditory cortex is activated during silent speechreading by hearing people (Calvert *et al.*, 1997; MacSweeney *et al.*, 2000, 2001), and during reading of written words (Haist *et al.*, 2001). Other studies with deaf participants indicate that the auditory cortices can be involved in processing non-auditory stimuli, such as tactile input (Levänen, 1998) and visual (sign language) input (Nishimura *et al.*, 1999; Petitto *et al.*, 2000). In general, it is clear that many of the areas of the left hemisphere previously considered to be involved in processing of audible speech are also activated in sign language processing.

Petitto *et al.* (2000) and Levänen *et al.* (2001) found that deaf native signers showed greater activation in the superior temporal gyri as compared to hearing non-signers. Petitto *et al.* (2000) have suggested that this region is 'polymodal'. MacSweeney *et al.* (2002a) support this view, but argue that the region's polymodal potentiality is evident *only* in the absence of auditory input. In their study they looked at deaf and hearing native signers of BSL to ascertain whether hearing status affects sign language processing. Their results indicate that processing of BSL by deaf native signers activated areas in the left superior temporal gyrus; this region includes primary and secondary auditory cortex. Hearing native signers showed much less, and inconsistent, activation in these areas when processing BSL. Consequently, MacSweeney *et al.* conclude that when there is an absence of auditory input, the region can be recruited for visual language processing. These results suggest that the auditory cortices are potentially

plastic, with these left hemisphere areas recruitable for visual (i. e., sign language and speechreading) as well as auditory language processing, and that therefore these areas are specialised for language processing regardless of modality.

3. Modality-specificity

Two recent studies of two groups of native signers—one of BSL and one of ASL—cast some light on the question of how signed languages may make use of cortical systems specialised for spatial processing. While all sign languages make use of space, there are some constructions in which space is used in a special way. Both studies have focussed on these constructions. MacSweeney *et al.* (2002*b*), in a fMRI study of BSL users, contrasted the comprehension of two types of space in BSL: topographic and non-topographic. In sentences using topographic space, use is made of space in an analogue fashion. Action terms within sentences are located and moved in analogy to ‘real life’ locations of actors and objects, maintaining their relative positions within sign space, while the handshapes (classifiers) represent the physical shape of the object (e. g. the classifiers for flat objects, curved objects, vehicles, etc.).

The sentence translated as “The pen is next to the book on the table” (Fig. 3) illustrates topographic space. In the third frame the signer establishes a flat-object classifier representing BOOK at the same height as that used for the sign TABLE (Frame 1) and simultaneously produces the lexical sign PEN. In the final frame the thin-object classifier representing PEN is located next to the flat-object classifier and at the same

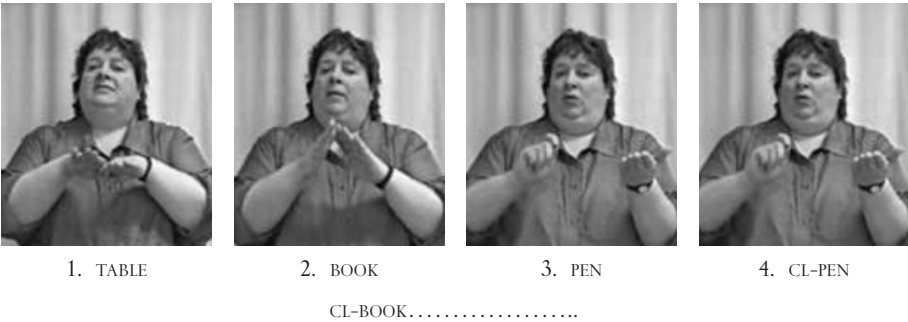

FIGURE 3. Use of topographic space

height. Thus the hands form a ‘map’ of the real world relationships between these referents.

In contrast, in the BSL sentence translated as “The man filmed the wedding” (Fig. 4), non-topographic space is used: the index finger in Frame 2 points to a location associated for referencing purposes to the previous sign, WEDDING; in the 4th frame, the sign BEEN-FILM is directed to the location to which the index pointed. Although there is agreement within the sentence between the location of the object and the direction of the verb, this is purely linguistic and does not represent real spatial coordinates for where the wedding was or where the camera was located while the filming took place.

FIGURE 4. Use of non-topographic space

Emmorey *et al.* (2002) explored space in a different way, adapting a PET paradigm developed by Damasio *et al.* (2001) that required signed production of pictured static spatial object relations. There are two ways to ‘name’ such object relations — by the spatial arrangement of classifiers (‘cup on table’ — the hand representing the cup (curved object) is placed above the hand representing the table (flat object), or with lexical forms (prepositions such as ON, IN, etc.). Unlike lexical prepositions, the sentences with classifiers signal spatial relationships *directly* by their topographical relationships.

Both studies, then, explored the extent to which precise locational aspects of space, captured by specific language forms (topographic sentences and object classifiers), might activate specific cortical systems. In MacSweeney *et al.*’s (2002*b*) study, the critical region identified specifically for topographic processing was within superior parietal cortex and was left-lateralised. In Emmorey *et al.*’s (2002) study, this region was also activated, but analogous right-sided parietal activation was observed as well.

Why was there bilateral activation specific to processing spatial classifiers in Emmorey's task, but only left-sided activation in MacSweeney's? Emmorey's task required matching of observed images of objects in relation to each other — a pictorial component that may have made greater demands on image analysis, or on mapping the products of such analyses to the classifier forms in production. In MacSweeney *et al.*'s study, participants were more passive: their task was simply to detect a semantically anomalous utterance in a series of five semantically appropriate ones, where topographic structure was varied in different experimental blocks. Task differences were likely to have driven the different patterns.

How have these findings advanced the arguments about space in sign? They show that some aspects of sign language processing require the contribution of cortical regions that are not associated with spoken language comprehension. When English translations of the topographic sentences were presented audio-visually to hearing participants in the scanner, they showed no condition-dependent activation, and none in superior parietal regions.

Emmorey *et al.*'s data show that, depending on test conditions, the processing of some sign language classifiers may require a right hemisphere parietal contribution. Since the visual medium affords the identification of objects and their spatial locations as a function of their forms and locations on the retina and sensory cortex, it is not surprising that cortical systems specialised for such mappings are utilised when sign languages capture these relationships.

4. Lateralisation: sign language and the right hemisphere

Neville and her colleagues, who have pioneered brain imaging studies of ASL, have consistently reported relatively greater contributions of right hemisphere processing to sign language than might occur for processing English (e. g., Neville *et al.*, 1998; Newman *et al.*, 2002). These findings have generated a good deal of debate: although they demonstrated ASL processing makes use of right hemisphere systems, it was not clear to what extent these were specific to sign language; reflected linguistic processes lateralised to the right hemisphere; represented a right hemisphere contribution to a left hemisphere linguistic processing system (Hickok *et al.*, 1998; Paulesu & Mehler, 1998); or were an artefact of the experimental design. For example, in Neville *et al.* (1998) it is argued that the right hemisphere plays a more significant role in the processing of American Sign Language (ASL) than in the processing of English. They re-

port that deaf and hearing native signers showed significant activation in perisylvian regions of both the right and left hemispheres while viewing ASL sentences. In contrast, hearing participants showed only left hemisphere activation during reading of English language sentences presented word by word. However, in the ASL condition, participants saw video recordings of signers producing sign sentences, while in the English condition, they saw only written sentences. The ASL input thus included facial expression, and mouth and body actions, as well as prosodic structure, and it is known that perisylvian regions of the right hemisphere are recruited in the processing of (spoken language) prosody (Van Lancker, 1997).

5. Fingerspelling

British Sign Language is fully independent of English, both lexically and grammatically. There is no doubt however that English has influenced BSL. This influence is to be expected when any powerful majority language surrounds a minority language. Given that BSL and English have been in such close proximity for many generations, signers have come to use certain forms derived from English.

We would expect BSL to borrow from English for new terminology, and we see this occurring, especially through the use of fingerspelling (Sutton-Spence & Woll, 1999). Signers can also borrow from any written language using fingerspelling. BSL also reflects the influence of English in its use of mouth patterns derived from spoken English ('mouthings'). BSL uses mouthings in a wide variety of ways (Sutton-Spence & Day, 2001) and in conjunction with other mouth patterns unrelated to English ('mouth gestures'). The use of mouthings varies with the age and social and linguistic background of the signer, as well as with the situational variety. Comparative research on a range of European sign languages, as well as other sign languages including ASL and Indo-Pakistani Sign Language shows that mouthings feature in all languages, and function in similar ways (Boyes-Braem & Sutton-Spence, 2001). However, the amount of use and the exact functions of these components vary.

Recent imaging studies have explored both fingerspelling and the role of the mouth. Waters *et al.* (2007) used fMRI to compare cortical networks supporting the perception of fingerspelled, signed, written, and pictorial stimuli in deaf native signers of BSL. All input forms activated a left fronto-temporal network, including portions of left inferior temporal and mid-fusiform gyri, in both groups. To examine the extent to which activation in this region was influenced by orthographic struc-

ture, orthographic and non-orthographic stimuli were contrasted: fingerspelling vs. signed language. In the fingerspelling vs. signed language contrast, there was greater activation for fingerspelling than signed language in an area of the brain known to be activated when processing orthography—the visual word form area—indicating that fingerspelling, despite existing in the visual-manual modality is still processed as orthographic, reflecting its role in representing written language.

6. Hands and mouth in sign language

Despite the striking similarities in regions of brain activation, speech and sign do not appear to rely on identical brain networks. MacSweeney and colleagues (2002a) did find differences between sign language and audio-visual speech, which they attributed to the modality of the input rather than to linguistic processes. Regions which showed more activation for sign than audiovisual speech included the middle occipital gyri, bilaterally, and the left inferior parietal lobule (BA 40). In contrast, audio-visual English sentences elicited greater activation in superior temporal regions than signed sentences.

As mentioned above, sign languages offer a unique perspective on language, since they embody the structural and communicative properties of spoken language, while existing within a wholly visual-gestural medium. Among other insights, they enable investigators to clarify the core components of language in distinction to those that reflect input or action characteristics of the language system. This difference is reflected in the articulators on which languages in the two modes rely. Sign languages make use of non-manual articulators, including actions of the head, face and trunk (e. g., Liddell, 1978; Sutton-Spence & Woll, 1999). Within the face, eye actions such as eye narrowing, changes in direction of gaze and eyebrow actions (raise/lower) play important roles in SL communication (Crasborn, 2006). In addition, although sign languages are unrelated to the spoken languages used in the surrounding hearing community, sign languages do borrow elements from spoken language (Sutton-Spence & Woll, 1999). Other mouth actions (*mouth gestures*) are unrelated to spoken languages (see Figure 5 below).

Mouthings. Sign languages can borrow mouth actions from spoken words—speech-like actions accompanying manual signs that can disambiguate manually homonymous forms. These are considered to be borrowings, rather than contact forms reflecting bilingualism in a spoken and signed language, since there is evidence that

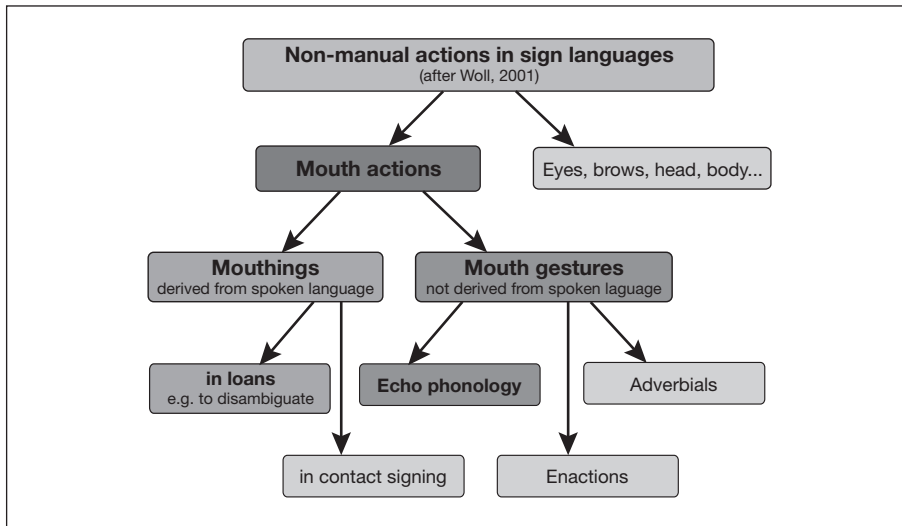

FIGURE 5. Mouth actions in sign language

signers can learn these without knowing the source spoken language. These can disambiguate signs with similar or identical manual forms. For example, the BSL signs ASIAN and BLUE are manually identical (see Fig. 9c below). To distinguish which meaning is meant, mouthings are incorporated, derived from the mouth actions used when speaking the words ‘Asian’ or ‘blue’.

Adverbials are arrangements of the mouth which are used to signal manner and degree (e. g. to indicate that an action is performed with difficulty or with ease; to indicate if an object is very small or very large, etc.).

In *Enaction* (sometimes called ‘mouth-for-mouth’), the action performed by the mouth represents that action directly (e. g. in CHEW, the mouth performs a ‘chewing’ action, while the sign is articulated on the hands).

The term *Echo Phonology* (Woll, 1996; 2001) is used for a class of mouth actions that are obligatory in the citation forms of lexical signs. In the BSL sign TRUE (see Figure 7d below), the upper hand moves downwards to contact the lower hand, and this action is accompanied by mouth closure, synchronised with the hand contact. This type of non-speech-like mouth gesture has been termed ‘echo phonology’ (EP), since the mouth action is considered secondary to that of the hands (Woll & Sieratzki, 1996; Woll, 2001). That is, the mouth gesture ‘follows’ the hand actions in terms of onset and offset, dynamic characteristics (speed and acceleration) and direction and type of

movement (opening, closing, or internal movement). Thus, these gestures illustrate a condition where “the hands are the head of the mouth” (Boyes-Braem & Sutton-Spence, 2001). EP mouth gestures are not derived from or influenced by the forms of spoken words borrowed into sign; rather, they are an obligatory, intrinsic component of this subgroup of signs, their patterning presumably constrained by common motor control mechanisms for hands and mouth (Woll, 2001). The signs in which they are found require the presence of the mouth gesture to be well-formed, and mouth action includes some movement: either the exhalation or inhalation of breath, or a change in mouth configuration during the articulation of the sign: for example, *EXIST* (wiggling of fingers, no path movement, accompanied by [ʃʃ]); *TRUE* (active hand makes abrupt contact with palm of passive hand, accompanied by [am] —see Figure 9d below); *DISAPPEAR* (spread hands close to ‘flat O’ shape, accompanied by [θp]).

The essential dependence of the mouthing on the articulatory features of the manual movement can be seen in three BSL signs all meaning ‘succeed’ or ‘win’. Three different oral patterns of mouthing co-occur with these signs, and one cannot be substituted for the other.

In *SUCCEED*, the thumbs are initially in contact, but move apart abruptly as the mouth articulates [pa]. In *WIN*, the hand rotates at the wrist repeatedly as the mouth articulates [hy]; and in *WON*, the hand closes to a flat O, while the mouth articulates [ʌp].

6.1. *Echo Phonology in Different Sign Languages*

In a study comparing narratives in three sign languages (van der Kooij *et al.*, 2008), the occurrence of echo phonology was compared with other types of mouth action. The chart below shows the percentage of signs accompanied by mouth actions other than mouthings, in narratives of Aesop’s fables. Although there is variability across the data for two signers of each of the three sign languages (Swedish, British, Netherlands) echo phonology is found in all three (Fig. 6).

6.2. *Mouth and hand in the brain*

With these considerations in mind, a study (Capek *et al.*, 2008) explored the following conditions in which lists of single items were presented to deaf native signers in the

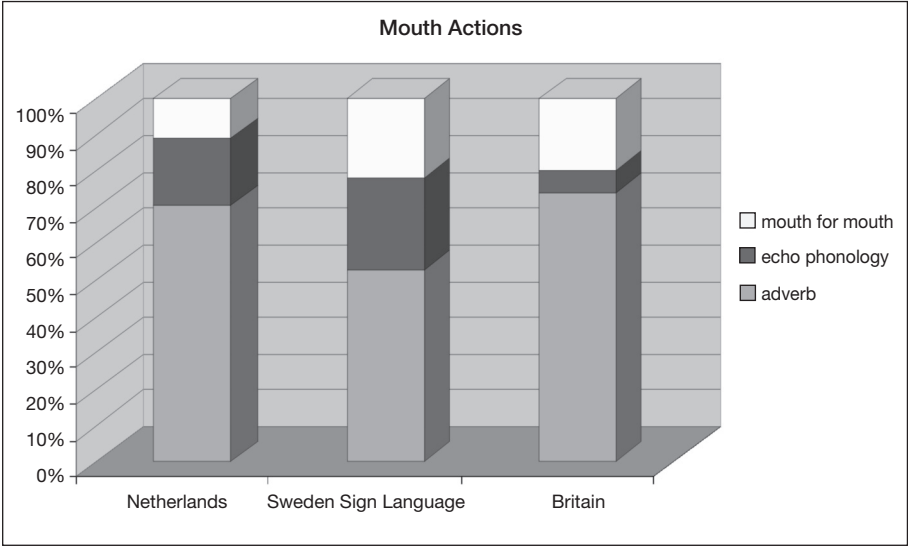

FIGURE 6. Echo phonology in 3 sign languages

fMRI scanner: (1) silent speechreading of English (SS); (2) BSL signs with no mouth action (hands only – HO); (3) BSL signs with mouthings (disambiguating mouth – DM) and (4) BSL signs with mouth gestures (echo phonology – EP).

The stimuli were designed to vary on the dimensions of presence or absence of mouth opening/closing; presence or absence of hand and arm movements; and presence or absence of English-based mouth actions (Fig. 7).

	Mouth opening and closing	Hand-arm movements (BSL)	English-derived mouth
No mouth (HO)	–	+	–
Echo Phonology (EP)	+	+	–
Disambiguating mouth (DM)	+	+	+
Silent speech (SS)	+	–	+

FIGURE 7. Characteristics of stimuli

Stimuli consisted of single words/signs, examples of which are given in Fig. 8. The list of silently spoken words was based on English translations of the signs below.

<i>Echo phonology</i>	<i>Disambiguating mouth</i>	<i>Hands only</i>
exist [ʃʃ]	Finland/metal	table
win [hy]	battery/aunt	cherry
none [pu]	wood/problem	butter
success [pa]	Russia/boy	know
end [pə̃m]	Italy/win	fax

FIGURE 8. Examples of stimuli

Figure 9 shows examples of each of the stimuli types:

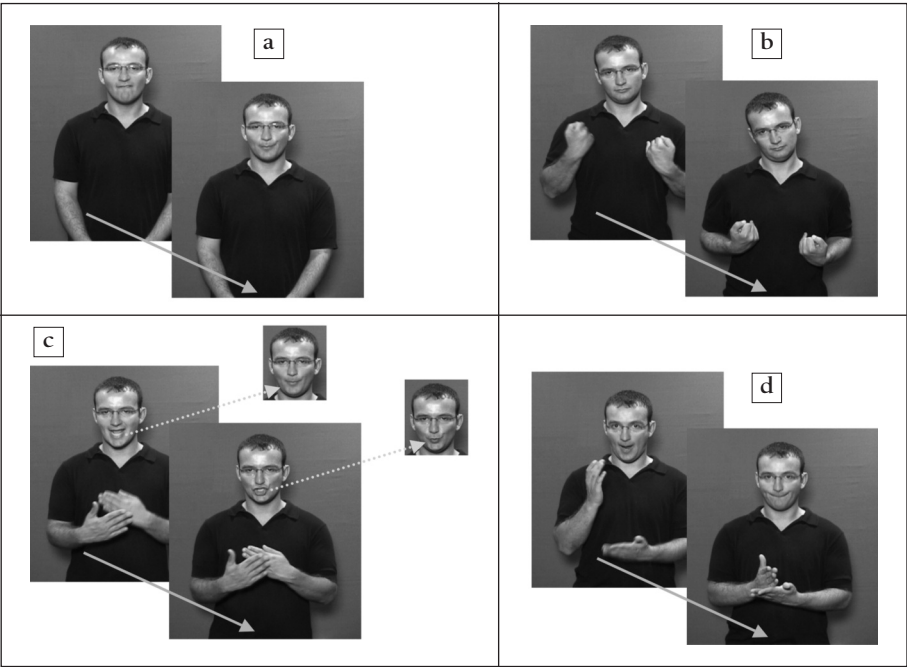

FIGURE 9. Illustrations of stimuli

9a. SS. Silent articulation of the English word “football”. The fricative (/f/) (‘foot..’), and the semi-open vowel /ɔ:/ (‘..ball’) are clearly visible.

9b. HO. The BSL sign *ILL*.

9c. DM. The BSL sign *ASIAN* shows the mouthing of /eɪ/ and /ʒ/. The face insets show the corresponding parts of the mouthings for the manual homonym *BLUE*, where /b/ and /u:/ can be seen.

9d. EP. The manual sequence for [TRUE] requires abrupt movement from an open to a closed contact gesture. As this occurs, the mouth closes abruptly.

This experiment was designed to address a number of specific questions: to what extent does the pattern of activation between speech perception and sign language perception differ?; does the processing of mouthings (DM) differ compared to signs without mouth action (HO)?; does echo phonology (EP) generate distinctive activation compared with mouthings (DM)?; how do non-signers differ from signers?

Thirteen (6 female; mean age 27.4; age range: 18–49) right handed participants were tested. Volunteers were congenitally, severely or profoundly deaf native signers, having acquired BSL from their deaf parents. Stimuli were presented in alternating blocks of each of the experimental and a baseline condition. Participants were instructed to understand the signs and words and they performed a target-detection task in all conditions, to encourage lexical processing. During the experimental conditions, participants were directed to make a push-button response whenever the stimulus item contained the meaning ‘yes’. This ‘yes’ target was presented in an appropriate form across all 4 conditions, specifically: as an English word with no manual component in the SR condition, as a BSL sign with no mouth action (but BSL-appropriate facial affect) in the HO condition, as a BSL sign with an English mouth pattern in the DM condition and as a BSL sign with a motoric mouth echo in the EP condition.

TO WHAT EXTENT DOES THE PATTERN OF ACTIVATION FOR SPEECH PERCEPTION AND SIGN LANGUAGE PERCEPTION DIFFER?

SPEECHREADING (SS)

The major area of activation was perisylvian (superior temporal and inferior frontal), with somewhat more extensive activation on the left than the right. These findings

conform with other recent studies. They confirm that silent speech can activate regions in deaf people's brains that have been identified as auditory speech processing regions in hearing people.

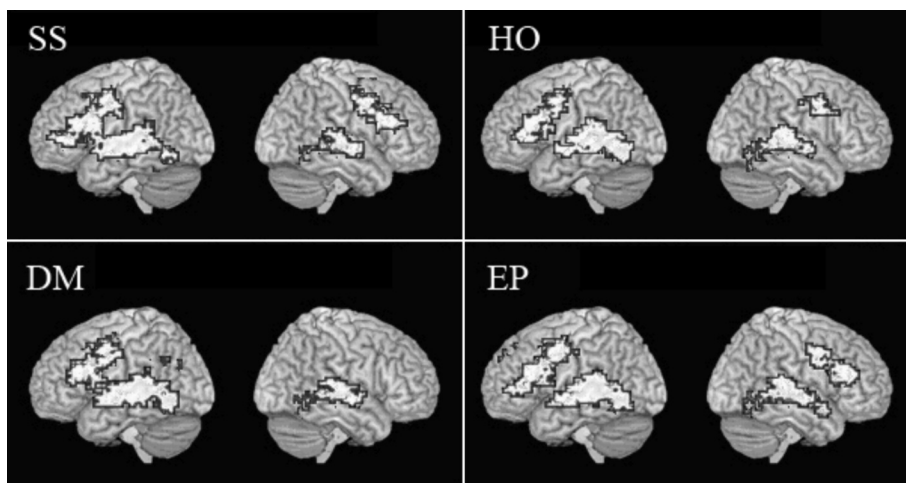

FIGURE 10. Brain activation

- 10a. Activation during silent speechreading (SS).
- 10b. Activation during processing of signs without any mouth actions (HO).
- 10c. Activation during processing of signs with disambiguating mouth actions (DM).
- 10d. Activation during processing of signs with echo phonology (EP).

6.3. Sign language (HO, DM, EP)

In all three sign language conditions, there is also activation in perisylvian regions. It affirms that sign language in Deaf native signers activates core language regions that are typically found when hearing people listen to speech. Although both sign language and speech involve perisylvian regions, sign language perception activated more posterior and inferior regions. For this analysis, silent speechreading is compared with the three sign conditions (Fig. 11).

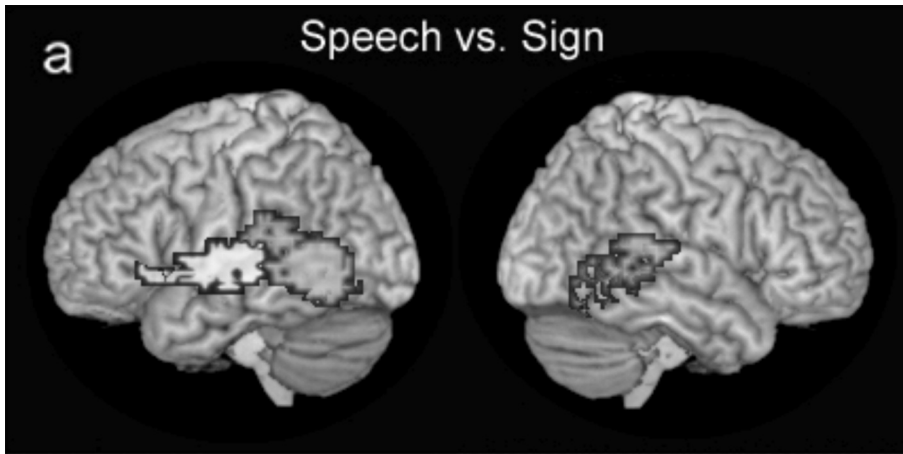

FIGURE 11. Silent speech (white) vs. Signs (EP, DM & HO) (grey)

DOES THE PERCEPTION OF SIGNS WITH MOUTHINGS (DM) DIFFER FROM SIGNS WITH NO MOUTH (HO)?

If language (speech vs. sign) is the crucial reason for the more posterior activation found in BSL perception, then signs with disambiguating mouth and signs without mouth should be processed identically. On the other hand, if the articulators used determine the areas of activation, then DM and HO signs should differ, with more posterior activation for the HO signs. The data support the first alternative: anterior activation characterised DM and posterior activation, HO (Fig. 12). There was greater activation for signs with mouth actions in superior temporal sulci of both hemispheres; additional activation in the left inferior frontal gyrus; and HO signs activated more right posterior temporo-occipital regions. These may be particularly important for the perception of hand actions. These findings are very similar to those exploring distinctive patterns of activation consequent on observation of hand and mouth gestures that are unrelated to sign language.

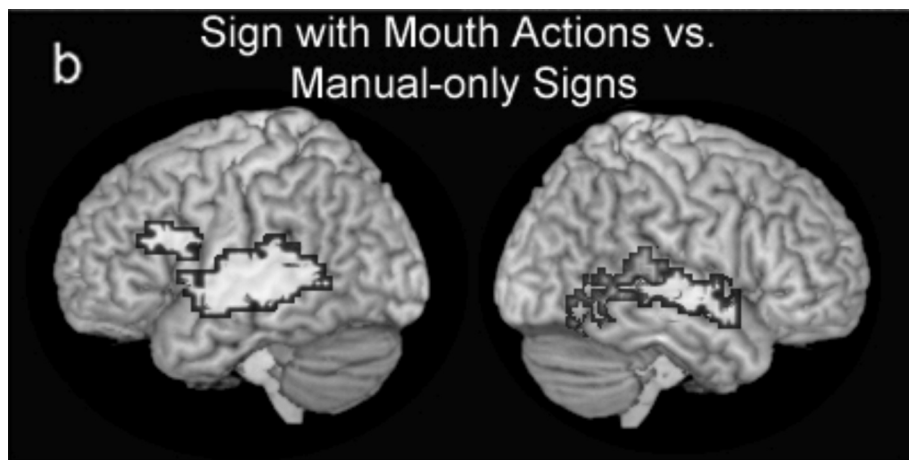

FIGURE 12. Signs with mouth actions (DM & EP) (white) vs. HO signs (grey)

DOES ECHO PHONOLOGY (EP) GENERATE DISTINCTIVE ACTIVATION COMPARED WITH OTHER MOUTHINGS (DM)?

The contrast between the condition that used DM and the one that used EP provides further insight into the cortical correlates associated with observing specific articulators within sign language. Here the pattern differed. DM generated relatively greater activation in a circumscribed region of the left middle and posterior portions of the superior temporal gyrus, while EP produced relatively greater posterior activation. This can be considered to reflect the fact that DM is more ‘speech-like’ than EP. Thus EP appears to occupy an intermediate position between signs without mouth and signs with mouth actions derived from spoken language (Fig. 13)

These findings suggest a strong conclusion concerning brain organisation for the perception of sign language. The task required participants to process material linguistically. In order to achieve lexical processing, BSL users must integrate perceptual processing of hands and of face/head, and this needs to be achieved fluently and automatically. If the cortical circuitry for sign language processing were driven by a mechanism that is ‘articulation-blind’, we would expect there to be no systematic differential activation between, for example, signs with mouthings (where the mouth information is non-redundant), signs without mouthing (where there is no mouth information, or signs with echo phonology, where the information on the

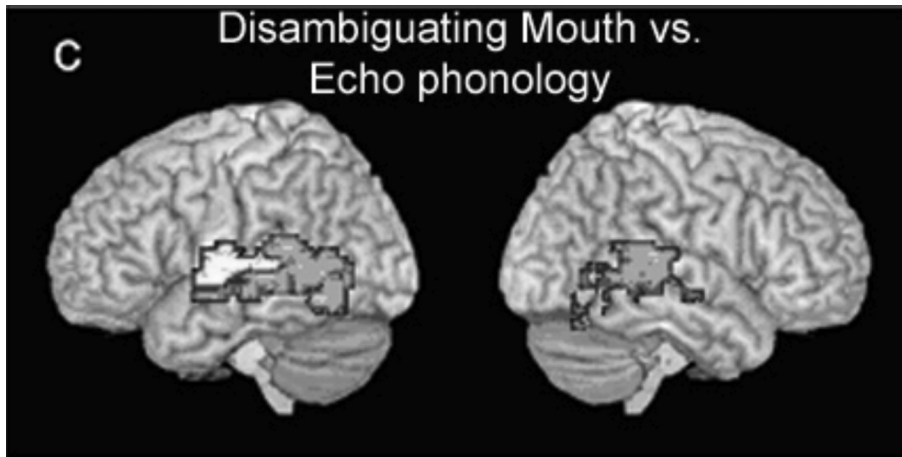

FIGURE 13. DM (white) vs. EP signs (grey)

mouth is redundant. Yet the contrasts analysed here suggest this is not the case. It appears that mouth actions, when they are a required component of the sign differentially, activate a circumscribed region within the middle and posterior portions of the superior temporal gyrus. More generally, there is a strong similarity between the patterns of distinctive activation for mouth actions and for hand actions. This suggests that when the language processor is engaged, it requires ongoing access to visual information about the articulators that deliver information to it, and that this information can be distinguished in terms of relative cortical location. The core language processes themselves appear to be similarly constituted for sign language and for speechreading in Deaf native signers.

6.4. *Aphasia studies*

The first understanding that specific areas of the brain might be involved in language processing came from the pioneering 19th century aphasia studies of Broca and Wernicke. Initially, most research on aphasia concentrated on looking at those areas of the brain which are responsible for auditory perception, speech production and language processing. These early studies often equated speech processing with language processing. However, if sign language processing is left hemisphere dominant, this should

be reflected in patterns of impairment following brain damage. In other words, sign language aphasia, like spoken language aphasia, should follow left but not right hemisphere damage. There is now overwhelming evidence that this is the case (e.g. Poizner *et al.*, 1987; Hickok *et al.*, 1996; Hickok *et al.*, 1998; Corina 1998*a*, 1998*b*; Atkinson *et al.*, 2004, 2005; Marshall *et al.*, 2004, 2005). Furthermore, symptoms are broadly consistent with those found in spoken language impairments. Thus, some individuals have fluent aphasias resulting from damage to Wernicke's area, while others have non-fluent, agrammatic signing, resulting from damage to Broca's area.

Other studies have explored specific features of sign aphasias. Since sign language differs from gesture, in that signs exhibit phonological structure and are combined into grammatically governed sentences, dissociations between sign and gesture should be observed following brain damage. Two individuals, WL (an ASL signer) (Corina *et al.*, 1992) and Charles (a BSL signer) (Atkinson *et al.*, 2004) have shown just such a dissociation. Although WL had a fluent aphasia and Charles had non-fluent aphasia, both produced and understood gestures well, and often substituted gestures for the signs they could not access. Thus, difficulties with signing could not be attributed to poor motor skills. Rather, it seemed that their lesions had impaired the linguistic system, which controls sign, while leaving non linguistic gesture skills intact. Research with Charles and other BSL signers with aphasia also addressed the question of whether iconicity affects the processing of sign. All sign languages include iconic (visually motivated) signs, where the meaning of the sign is reflected in its form (Taub, 2001). For example the BSL sign CIGARETTE is very similar to a typical gesture for smoking a cigarette. As this example suggests, iconic signs have a degree of transparency, in that people who are unfamiliar with sign language might be able to guess their meaning (e. g. see Pizzuto & Volterra, 2000) or detect a connection between the sign and its referent (Klima & Bellugi, 1979). It is possible, therefore, that these signs are processed differently from non iconic signs, i.e. with greater involvement of gestural systems. However, the available evidence argues against this. Deaf children acquiring sign language appear to show no advantage for iconic signs (Tolar *et al.*, 2008). Similarly, in tests of sign recall with adults, iconic signs show no advantage over non iconic signs (Klima & Bellugi, 1979). Emmorey *et al.* (2004) demonstrate that areas activated in the brain when processing signs or words for tools and their associated actions are the same although the signs are heavily iconic while the words are abstract. The dissociation between signs and gestures in Charles' signing pertained regardless of sign iconicity or any similarity between the forms of gestures and signs.

Charles was asked to sign the names of 40 iconic and non-iconic items in response to simple line drawings. Five deaf BSL signers without any sign language disabilities were also asked to sign the names of the stimuli. Overall the control subjects made just 3 errors (mean score 39.4). All errors were due to picture recognition problems. In contrast, Charles was impaired in naming both iconic and non iconic items (see Table 1). The small numerical difference between the iconic and non-iconic signs was not significant ($\chi^2 = 0.92, p > 0.5$).

TABLE 1
Naming iconic and non iconic items

	<i>Iconic items</i>	<i>Non iconic items</i>	<i>Total</i>
Correct	13	10	23
Semantic errors	2	3	5
Phonological errors	4	3	7
Finger spelling only	1	2	3
Gesture		2	2
Total	20	20	40

Charles made a variety of errors. Many were semantically related to the target, e. g.:

Target	Error
tunnel	TRAIN ... BRIDGE
factor	WORK

Charles also made several phonological errors. All but one of these involved hand-shape errors, e. g. when SHEEP was produced with a flat hand (an unmarked handshape), rather than a fist with the little finger extended (a marked handshape). There were 3 occasions when Charles only attempted a finger spelling of the target instead of a sign. One of these was correct (G-A-R-D-E-N); while the others entailed further errors, such as B-O-S for 'bus'. Twice he produced a non-linguistic gesture in response to a request to produce a sign, for example, when he gestured WASHING for 'soap'.

To compare Charles' ability to sign and gesture, he was presented with a task in which he was asked to sign the name of, and on a separate occasion, gesture the use

of, 50 items. For half the items the signs were similar to a gesture for the item, such as ‘toothbrush’. These were termed SLG items (Sign Like Gesture). For the other half, the signs were different from the gesture, such as ‘knife’. These were termed SDG items (Sign Different from Gesture). Items were represented by pictures, with the same pictures used to elicit gestures and signs. Table 2 below shows the results for this task.

TABLE 2
Results of the Sign vs. Gesture Task

	<i>SLG items</i>	<i>SDG items</i>	<i>Total</i>
sign score	16/25	9/25	25/50
gesture score	23/35	18/25	41/50

Charles was significantly better at gesturing than signing these items (McNemar chi square = 10.22, $p < 0.01$). This was true, even when the sign was very similar to the gesture (16/25 vs. 23/25, McNemar chi square = 4, $p < 0.05$). Charles’s signing errors consisted of semantic and phonological errors, finger spelling attempts and substitutions of gesture for sign.

Thus despite the superficial similarities between iconic gestures and sign language, they appear to be represented differently in the brain (MacSweeney *et al.*, 2004) and gesture may remain intact following left hemisphere stroke even when sign language is impaired.

The study of signers with right hemisphere strokes can contribute to evaluating the various explanations suggested above for the involvement of the right hemisphere in sign language processing. As already mentioned, in contrast to the effects of left hemisphere stroke, most features of sign language are still intact after right hemisphere damage, even when there are substantial visual-spatial impairments (e. g. Hickok *et al.*, 1996). Studies exploring impairments in processing of spatial grammatical structures and of facial information will be discussed here.

Although space is the medium in which sign language is expressed, in general, spatial processing disabilities following right hemisphere impairment have a minor impact on linguistic processing. There are two exceptions: right hemisphere strokes cause some impairments in the processing of sentences involving the description of spatial relationships (Atkinson *et al.*, 2005). However, in line with the fMRI studies de-

scribed above (MacSweeney *et al.*, 2002b; Emmorey *et al.*, 2002), Atkinson *et al.* found that signers with right hemisphere strokes are equally impaired on topographic and non-topographic constructions, suggesting that the problems of this group with spatial relationships is a result of non-linguistic cognitive impairments which feed into language, rather than linguistic impairments. The second exception to the observation that right hemisphere strokes do not cause sign language impairments is discourse (Kegl & Poizner, 1997; Loew *et al.*, 1997; Hickok *et al.*, 1999). However, discourse is also vulnerable to right brain damage in hearing people, suggesting that this is one area of language which is not strongly lateralised to the left (Wapner *et al.*, 1981, Kaplan *et al.*, 1990). It should be noted that while the left hemisphere's role is central in the processing of core elements of language: phonology, morphology and syntax, it has always been recognised that the right hemisphere is involved in discourse and prosody. This is true for both signed and spoken language (Rönnberg *et al.*, 2000).

This issue was explored in a study investigating the linguistic function of negation in six BSL signers with unilateral brain damage (Atkinson *et al.*, 2004). We have already noted that syntactic processing in signed languages appears to engage the same left perisylvian regions as syntactic processing in spoken languages. In BSL, headshake, a furrowed brow, and a frowning facial gesture are the non-manual actions constituting the unmarked way of expressing negation. Because negation is considered syntactic, the investigators predicted that processing non-manual negation ought to be difficult for left hemisphere lesioned patients who had language impairments. Contrary to prediction, however, all three patients with left-sided lesions, who were aphasic for signed language, understood negation perfectly when it was expressed non-manually.

Negation can also be expressed in BSL by a manual negation marker such as the sign NOT. The patients with right-sided lesions had no difficulty in recognising negation when the manual sign NOT was present, but failed to understand non-manual (facial) negation. This unexpected finding alerts us to the possibility that non-manual negation is not syntactic at the surface level, but instead is prosodic.

7. Associated language issues

British Sign Language is fully independent of English, both lexically and grammatically. There is no doubt however that English has influenced BSL. This influence is to be expected when any powerful majority language surrounds a minority language.

Given that BSL and English have been in such close proximity for many generations, signers have come to use certain forms derived from English.

We would expect BSL to borrow from English for new terminology, and we see this occurring, especially through the use of fingerspelling (Sutton-Spence & Woll, 1999). Signers can also borrow from any written language using fingerspelling. BSL also reflects the influence of English in its use of mouth patterns derived from spoken English ('mouthings'). BSL uses mouthings in a wide variety of ways (Sutton-Spence & Day, 2001) and in conjunction with other mouth patterns unrelated to English ('mouth gestures'). The use of mouthings varies with the age and social and linguistic background of the signer, as well as with the situational variety. Comparative research on a range of European sign languages, as well as other sign languages including ASL and Indo-Pakistani Sign Language, shows that mouthings feature in all languages, and function in similar ways (Boyes-Braem & Sutton-Spence, 2001). However, the amount of use and the exact functions of these components vary.

Recent imaging studies have explored both fingerspelling and the role of the mouth. Waters *et al.* (2007) used fMRI to compare cortical networks supporting the perception of fingerspelled, signed, written, and pictorial stimuli in deaf native signers of BSL. All input forms activated a left fronto-temporal network, including portions of left inferior temporal and mid-fusiform gyri, in both groups. To examine the extent to which activation in this region was influenced by orthographic structure, orthographic and non-orthographic stimuli were contrasted: fingerspelling vs. signed language. In the fingerspelling vs. signed language contrast, there was greater activation for fingerspelling than signed language in an area of the brain known to be activated when processing orthography—the visual word form area—indicating that fingerspelling, despite existing in the visual-manual modality, is still processed as orthographic, reflecting its role in representing written language.

Capek *et al.* (2008) investigated mouthings and mouth actions. In an fMRI study they established that differential activation from superior temporal to inferior/posterior temporal regions reflected the relative presence or absence of speech-like mouth gestures. While a common perisylvian network is activated by sign language and by seen speech in native deaf signers, differentiation of activation can be sensitive to the type of articulation seen in the stimulus: speechlike orofacial patterns (whether within speech or sign language) consistently activate more superior temporal regions; manual actions more posterior temporal regions. McCullough *et al.* (2005) have studied facial actions in ASL, using fMRI to investigate the neural systems underlying recognition of linguistic and affective facial expressions, and comparing deaf ASL sign-

ers and hearing non-signers. Within the superior temporal sulcus, activation for emotional expressions was right lateralised for the non-signing group and bilateral for the deaf group. In contrast, activation within STS for linguistic facial expressions was left lateralised only for signers, and only when linguistic facial expressions co-occurred with verbs. The results indicate that function (i. e. linguistic or non-linguistic) in part drives the lateralisation of neural systems that process human facial expression.

8. Summary and conclusions

The research which has taken place over the past 20 years has confirmed that sign language for the most part uses the classic language processing areas associated with spoken language. Differences are found, and these for the most part relate to the different modalities in which signed and spoken language exist. As Campbell *et al.* (2008, p. 17) state:

The specialization of cortical networks for language processing does not appear to be driven either by the acoustic requirements for hearing a spoken language or by the articulatory requirements of speaking. It seems likely therefore, that it is the specialized requirements of language processing itself, including, for instance, compositionality, syntax, and the requirements of mapping coherent concepts onto a communicable form, that determine the final form of the specialized language circuits in the brain.

References

- ATKINSON, J. R.; MARSHALL, J.; WOLL, B.; THACKER, A. (2005). "Testing Comprehension Abilities in Users of British Sign Language following CVA". *Brain and Language*, n. 94/2, p. 233-248.
- ATKINSON, J. R.; CAMPBELL, R.; MARSHALL, J.; THACKER, A.; WOLL B. (2004). "Understanding 'not': Neuropsychological Dissociations between Hand and Head Markers of Negation in BSL". *Neuropsychologia*, n. 42, p. 214-229.
- BOYES-BRAEM, P.; SUTTON-SPENCE, R. (eds.) (2002). *The Hands are the Head of the Mouth*. Signum: Hamburg.

- CALVERT, G. A.; BULLMORE, E. T.; BRAMMER, M. J.; CAMPBELL, R.; WILLIAMS, S. C.; MCGUIRE, P. K.; WOODRUFF P. W.; IVERSEN, S. D.; DAVID, A. S. (1997). "Activation of Auditory Cortex during Silent Lipreading". *Science*, n. 25: 276 (5312), p. 593-596.
- CAMPBELL, R.; MACSWEENEY, M.; WATERS, D. (2008). "Sign Language and the Brain: A Review". *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, n. 13(1), p. 3-20.
- CAPEK, C.; WOLL, B.; MACSWEENEY, M.; WATERS, D.; DAVID, A. S.; MCGUIRE, P. K.; BRAMMER, M.; CAMPBELL, R. (2008). "Both Hand and Mouth: Cortical Correlates of Lexical Processing in BSL and Speechreading". *Journal of Cognitive Neuroscience*, p. 1220-1234.
- CORINA, D. P. (1998a). "Aphasia in Users of Signed Languages". In: COPPENS, P.; LEBRUN, Y.; BASSO, A. (eds.). *Aphasia in Atypical Populations*. Mahwah, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- (1998b). "The Processing of Sign Language: Evidence from Aphasia". In: STEMMER, B.; WHITAKER, H. A. (eds.). *Handbook of Neurolinguistics*. New York: Academic Press, p. 3133-3329.
- CORINA, D. P.; POIZNER, H.; BELLUGI, U.; FEINBERG, T.; DOWD, D.; O'GRADY-BATCH, L. (1992). "Dissociation between Linguistic and Nonlinguistic Gestural Systems: A Case for Compositionality". *Brain and Language*, n. 43, p. 414-447.
- CRASBORN, O. (2006). "Nonmanual structures in sign language". In: BROWN, K. (ed.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*, n. 8, p. 668-672.
- DAMASIO, H.; GRABOWSKI, T. J.; TRANEL, D.; PONTO, L.; HICHTA, R. D.; DAMASIO, A. R. (2001). "Neural Correlates of Naming Actions and Naming Spatial Relations". *Neuroimage*, n. 13, p. 1053-64.
- EMMOREY, K.; DAMASIO, H.; MCCULLOUGH, S.; GRABOWSKI, T.; PONTO, L.; HICHTA, R. [et al.] (2002). "Neural Systems Underlying Spatial Language in American Sign Language". *Neuroimage*, n. 17, p. 812-824.
- EMMOREY, K.; GRABOWSKI, T.; MCCULLOUGH, S.; DAMASIO, H.; PONTO, L.; HICHTA, R.; BELLUGI, U. (2004). "Motor-iconicity of Sign Language does not Alter the Neural Systems Underlying Tool and Action Naming". *Brain and Language*, n. 89, p. 27-37.
- GROSSI, G.; SEMENZA, C.; CORAZZA, S.; VOLTERRA, V. (1996). Hemispheric Specialization for Sign Language". *Neuropsychologia*, n. 34: 7, p. 737-740.
- HAIST, F.; SONG, A. W.; WILD, K.; FABER, T. L.; POPP, C. A.; MORRIS, R. D. (2001). "Linking Sight and Sound: fMRI Evidence of Primary Auditory Cortex Activation during Visual Word Recognition". *Brain and Language*, n. 76: 3, p. 340-350.
- HICKOK, G.; BELLUGI, U.; KLIMA, E. (1998). "The Neural Organization of Sign Language: Evidence from Sign Language Aphasia". *Trends in Cognitive Sciences*, n. 2, p. 129-136.

- HICKOK, G.; SAY, K.; BELLUGI, U.; KLIMA, E. (1996). "The Basis of Hemispheric Asymmetries for Language and Spatial Cognition: Clues from Focal Brain Damage in 2 Deaf Native Signers". *Aphasiology*, n. 10, p. 577-591.
- HICKOK, G.; WILSON, M.; CLARK, K.; KLIMA, E.; KRITCHEVSKY, M.; BELLUGI, U. (1999). "Discourse Deficits Following Right Hemisphere Damage in Deaf Signers". *Brain and Language*, n. 66, p. 233-248.
- KAPLAN, J. A.; BROWNELL, H. R.; JACOBS, J. R.; GARDNER, H. (1990). "The Effects of Right Hemisphere Damage on the Pragmatic Interpretation of Conversational Remarks". *Brain and Language*, n. 38: 2, p. 315-333.
- KEGL, J.; POIZNER, H. (1997). "Crosslinguistic/crossmodal Syntactic Consequences of Left-hemisphere Damage: Evidence from an Aphasic Signer and his Identical Twin". *Aphasiology*, n. 11, p. 1-37.
- KLIMA, E.; BELLUGI, U. (1979). *The Signs of Language*. Cambridge MA: MIT Press.
- LEVÄNEN, S. (1998). "Neuromagnetic Studies of Human Auditory Cortex Function and Reorganization". *Scandinavian Audiology Supplement*, n. 49, p. 1-6.
- LEVÄNEN, S.; UUTELA, K.; SALENIOUS, S.; HARI, R. (2001). "Cortical Representation of Sign Language: Comparison of Deaf Signers and Hearing Non-signers". *Cerebral Cortex*, n. 11: 6, p. 506-512.
- LIDDELL, S. K. (1978). "Nonmanual signs and relative clauses in American Sign Language". In: SIPLE, P. (ed.). *Understanding Language through Sign Language Research*. New York: Academic Press, p. 59-90.
- LOEW, R.; KEGL, J.; POIZNER, H. (1997). "Fractionations of the Components of Role Play in a Right Hemispheric Lesioned Signer". *Aphasiology*, n. 11, p. 263-281.
- MACSWEENEY, M.; AMARO, E.; CALVERT, G.; CAMPBELL, R.; DAVID, A.; MCGUIRE, P.; WILLIAMS, S.; WOLL, B.; BRAMMER, M. (2000). "Silent speechreading in the absence of scanner noise: an event-related fMRI study". *Neuroreport*, n. 11: 8, p. 1729-1733.
- MACSWEENEY, M.; CAMPBELL, R.; CALVERT, G. A.; MCGUIRE, P. K.; DAVID, A. S.; SUCKLING, J.; ANDREW, C.; WOLL, B.; BRAMMER, M. J. (2001). "Dispersed activation in the left temporal cortex for speech-reading in congenitally deaf people". *Proceedings of the Royal Society B*, n. 268, p. 451-457.
- MACSWEENEY, M.; WOLL, B.; CAMPBELL, C.; MCGUIRE, P. K.; CALVERT, G. A.; DAVID, A. S.; WILLIAMS, S. C. R.; BRAMMER, M. J. (2002a). "Neural systems underlying British Sign Language sentence comprehension". *Brain*, n. 125, p. 1583-1593.
- MACSWEENEY, M.; WOLL, B.; CAMPBELL, R.; CALVERT, G. A.; MCGUIRE, P. K.; DAVID, A. S.; SIMMONS, A.; BRAMMER, M. J. (2002b). "Neural correlates of British Sign Language

- processing: specific regions for topographic language?”. *Journal of Cognitive Neuroscience*, n. 14:7, p. 1064-1075.
- MACSWEENEY, M.; CAMPBELL, R.; WOLL, B.; GIAMPIETRO, V.; DAVID, A. S.; MCGUIRE, P. K.; CALVERT, G. A.; BRAMMER, M. J. (2004). “Dissociating Linguistic and Non-linguistic Gestural Communication in the Brain”. *Neuroimage*, n. 22, p. 1605-1618.
- MANNING, A. A.; GOBLE, W.; MARKMAN, R.; LABRECHE, T. (1977). “Lateral Cerebral Differences in the Deaf in Response to Linguistic and Nonlinguistic Stimuli”. *Brain and Language*, n. 4:2, p. 309-321.
- MARSHALL, J.; ATKINSON, J. R.; WOLL, B.; THACKER, A. (2005). “Aphasia in a Bilingual User of British Sign Language and English: Effects of Cross Linguistic Cues”. *Journal of Cognitive Neuropsychology*, n. 22/6, p. 719-736.
- MARSHALL, J.; ATKINSON, J. R.; THACKER, A.; SMULEVITCH, E.; WOLL, B. (2004). “Aphasia in a user of British Sign Language: Dissociation between sign and gesture”. *Cognitive Neuropsychology*, n. 21/5, p. 537-554.
- MCCULLOUGH, S.; EMMOREY, K.; SERENO, M. (2005). “Neural Organization for Recognition of Grammatical Facial Expressions in Deaf ASL Signers and Hearing Non-signers”. *Cognitive Brain Research*, n. 22, p. 192-203.
- McKEEVER, W. F.; HOEMANN, H. W.; FLORIAN, V. A.; VAN DEVENTER, A. D. (1976). “Evidence of Minimal Cerebral Asymmetries for the Processing of English Words and American Sign Language in the Congenitally Deaf”. *Neuropsychologia*, n. 14: 4, p. 413-423.
- MEIER, R. P. (2002). “Why Different, Why the Same? Explaining Effects and Non-effects of Modality upon Linguistic Structure in Sign and Speech”. In: MEIER, R. P.; CORMIER, K.; QUINTO-POZOS, D. (eds). *Modality and Structure in Signed and Spoken Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 1-25.
- NEVILLE, H.; BAVELIER, D.; CORINA, D.; RAUSCHECKER, J.; KARNI, A.; ALWANI, A.; BRAUN, A.; CLARK, V.; JEZZARD, P.; TURNER, R. (1998). “Cerebral Organization for Language in Deaf and Hearing Subjects: Biological Constraints and Effects of Experience”. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, n. 95, p. 922-929.
- NEWMAN, A. J.; BAVELIER, D.; CORINA, D.; JEZZARD, P.; NEVILLE, H. J. (2002). “A Critical Period for Right Hemisphere Recruitment in American Sign Language Processing”. *Nature Neuroscience*, n. 5, p. 76-80.
- NISHIMURA, H.; HASHIKAWA, K.; DOI, K.; IWAKI, T.; WATANABE, Y.; KUSUOKA, H.; NISHIMURA, T.; KUBO, T. (1999). “Sign Language ‘Heard’ in the Auditory Cortex”. *Nature*, n. 397: 6715, p. 116.
- PAULESU, E.; MEHLER, J. (1998). “Right on in Sign Language”. *Nature*, n. 392, p. 233-234.

- PETTITO, L. A.; ZATORRE, R. J.; GAUNA, K.; NIKELSKI, E. J.; DOSTIE, D.; EVANS, A. C. (2000). "Speech-like Cerebral Activity in Profoundly Deaf People Processing Signed Languages: Implications for the Neural Basis of Human Language". *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, n. 97, p. 13961-13966.
- PINKER, S.; BLOOM, P. (1990). "Natural Language and Natural Selection". *Behavioral and Brain Sciences*, n. 13: 4, p. 707-784.
- PIZZUTO, E.; VOLTERRA, V. (2000). "Iconicity and Transparency in Sign Languages: A Cross-linguistic Cross-cultural view". In: EMMOREY, K.; LANE H. (eds.). *The Signs of Language Revisited: An Anthology in Honor of Ursula Bellugi and Edward Klima*. Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates, p. 261-286.
- POIZNER, H.; KLIMA, E. S.; BELLUGI, U. (1987). *What the Hands Reveal about the Brain*. Cambridge MA: MIT Press.
- RÖNNBERG, J.; SODERFELDT, B.; RISBERG, J. (2000). "The Cognitive Neuroscience of Signed Language". *Acta Psychologica*, n. 105: 2-3, p. 237-254.
- SANDERS, G.; WRIGHT, H. V.; ELLIS, C. (1989). "Cerebral Lateralization of Language in Deaf and Hearing People". *Brain and language*, n. 36: 4, p. 555-579.
- SUTTON-SPENCE, R.; DAY, L. (2001). "Mouthings and Mouth Gestures in British Sign Language". In: BOYES-BRAEM, P.; SUTTON-SPENCE, R. (eds.). *The Hands are the Head of the Mouth*. Hamburg: Signum Press, p. 69-86.
- SUTTON-SPENCE, R.; WOLL, B. (1999). *The Linguistics of British Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TAUB, S. (2001). *Language from the Body: Iconicity and Metaphor in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TOLAR, T. D.; LEDERBERG, A. R.; GOKHALE, S.; TOMASELLO, M. (2008). "The Development of the Ability to Recognize the Meaning of Iconic Signs". *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, n. 13(2), p. 225-240.
- VAN DER KOOIJ, E.; CRASBORN, O.; WATERS, D.; WOLL, B.; MESCH, J. (2008). "Frequency distribution and spreading behavior of different types of mouth actions in three sign languages". *Sign Language and Linguistics*, n. 11: 1, p. 45-67.
- VAN LANCKER, D. (1997). "Rags to Riches: Our Increasing Appreciation of Cognitive and Communicative Abilities of the Human Right Cerebral Hemisphere". *Brain and Language*, n. 57: 1, p. 1-11.
- WAPNER, W.; HAMBY, S.; GARDNER, H. (1981). "The Role of the Right Hemisphere in the Apprehension of Complex Linguistic Materials". *Brain and Language*, n. 14, p. 15-33.
- WATERS, D.; CAMPBELL, R.; CAPEK, C. M.; WOLL, B.; DAVID, A. S.; MCGUIRE, P. K.; BRAMMER, M. J.; MACSWEENEY, M. (2007). "Fingerspelling, signed language, text and pic-

ture processing in deaf native signers: The role of the mid-fusiform gyrus". *Neuroimage*, n. 35 (3), p. 1287-1302

WOLL, B. (2001). "The sign that dares to speak its name: Echo phonology in British Sign Language (BSL)". In: BOYES-BRAEM, P.; SUTTON-SPENCE, R. L. (eds.). *The Hands are the Head of the Mouth*. Hamburg: Signum Press, p. 87-98.

WOLL, B.; SIERATZKI, J. S. (1998). "Echo phonology: signs of a link between gesture and speech". *Behavioral and Brain Sciences*, n. 21 (4), p. 531-532.

Característiques generals del bilingüisme intermodal (llengua de signes / llengua oral)

Esperanza Morales

Universitat de la Corunya

1. Introducció

Quan vaig rebre la invitació per a participar en aquest curs i exposar les característiques generals del bilingüisme utilitzat amb l'alumnat sord, ho vaig acceptar de bon grat perquè aquest ha estat un tema que m'ha interessat especialment durant els últims anys. Com a investigadora en lingüística de les llengües de signes i, més concretament, com a docent d'aquesta matèria en els estudis de logopèdia,¹ aprofundir en aquest tipus de bilingüisme em semblava especialment rellevant per a la formació dels alumnes en aquest tema. Per aquesta raó, vaig decidir conèixer com s'estava desenvolupant el model bilingüe amb l'alumnat sord en el context espanyol, mitjançant un estudi qualitatiu als col·legis que s'anomenen explícitament *bilingües*; la recerca em va conduir a les ciutats de Barcelona i Madrid.²

Després d'un procés de recollida de dades (amb entrevistes als professionals i observació participant en algunes classes amb alumnes) i de fer-ne l'anàlisi, la interpretació em va portar inevitablement a la comparació amb altres models educatius en llengua de signes i també a una revisió dels models bilingües orals per a poder obtenir una visió comparativa de les semblances i diferències entre tots dos tipus. El treball sencer es pot consultar en un article meu (Morales López, 2008) i en un altre de conjunt fet amb Carolina Plaza Pust (Plaza Pust i Morales López, 2008).

1. Amb la nova titulació de grau, aquesta assignatura amb temari lingüístic es deixarà d'impartir.

2. Per a la consulta d'altres treballs nostres, podeu accedir al <http://ruc.udc.es/dspace>, i buscar el projecte *Bilingüismo lengua de signos / lengua oral*.

D'aquesta comparació va sorgir, en primer lloc, la necessitat que hi hagi una precisió terminològica més gran entre un tipus de bilingüisme i un altre. Així, un model bilingüe *intermodal* o *bimodal* (traducció dels termes *cross-modal* [*bilingualism*] i *bimodal* [*bilingualism*], utilitzat a Plaza Pust, 2008; Plaza Pust i Morales López, 2008) és el que inclou dues llengües amb canals diferents; és a dir, una llengua de signes i una o dues llengües orals. El bilingüisme amb dues llengües transmeses pel mateix canal (siguin llengües orals o de signes) constituïria, llavors, un *bilingüisme intramodal* (traducció de *intra-modal bilingualism*, op. cit.).³

I ja per iniciar el tema pròpiament dit, voldria partir de l'anàlisi del diàleg següent entre una investigadora de la sordesa, Martha Sheridan (I), i l'Alex (A), un nen sord profund de set anys. La investigadora pregunta a l'Alex sobre els personatges que surten en una foto que li està mostrant; el diàleg és el següent:

I: Molt bé. I aquest és el nen sord. Qui és aquesta persona?

A: La seva germana.

I: Qui és aquesta persona?

A: El seu papa i la seva mama.

I: Són sords o oïdors?

A: Ummmm, ella signa i parlen tots dos. Ella pot signar, i ella pot parlar... la seva germana. I la seva mama pot signar i parlar, les dues coses, i el seu papa pot signar i parlar. Tots...

I: Llavors, són oïdors?

A: Doncs, oïdors i sords alhora, perquè ells, ells signen i parlen. Les dues coses.

(Sheridan, 2000, p. 5)

Les intervencions de l'Alex ens revelen que per a ell el significat atribuït al fet de ser sord o oïdor no és encara una distinció lligada a la patologia —això ho aprendrà quan sigui més gran, sens dubte. No obstant això, considera que una persona pot ser sorda i oïdora alhora perquè sap tant signar com parlar; és a dir, la seva definició de ser sord està lligada a una capacitat comunicativa, al fet de poder comunicar-se amb les mans o amb la boca movent els llavis.

Imaginem-nos ara que l'Alex assisteix a l'escola Tres Pins de Barcelona i que aquestes mateixes preguntes les fem a un nen oïdor, company de classe de l'Alex (una classe amb un model educatiu amb dues professores, una que signa i una altra que parla).

3. Per raons de simplicitat, en aquest article faré servir el terme *bilingüisme* tant si hi estan implicades dues llengües com un nombre superior.

Com que ja fa dos anys que van junts a la mateixa classe, aquest nen oïdor també és bilingüe; podríem deduir que la seva resposta no seria gaire diferent a l'anterior de l'Alex. En tots dos casos, estem davant d'una experiència infantil en què les persones poden comunicar-se de dues maneres, signant i parlant.

Amb aquest exemple, estaria presentant l'argument que per a mi és fonamental per a defensar el bilingüisme com una opció imprescindible per a l'alumnat sord. Mitjançant l'adquisició completa d'una llengua natural (en aquest cas la llengua de signes), el nen sord adquireix les mateixes experiències que un nen oïdor encara que *mediatitzades* (Vigotsky, 1934) per un altre sistema de comunicació. L'infant sord no trobarà diferències amb l'oïdor en l'adquisició de la primera llengua (la llengua de signes, LS en endavant), però sí en l'adquisició de la llengua o llengües orals (LO, en endavant), llengües que per a ell són L2 (segona llengua), ja que el seu procés no serà mai espontani. Aquí tenim, doncs, la diferència en l'adquisició del bilingüisme.

Per tant, encara que la LS i la LO es comencen a aprendre al mateix temps, en el cas del nen sord la LS serà aviat la llengua dominant (en terminologia lingüística, L1) i la LO no s'adquirirà fins després d'un procés llarg que, normalment, requerirà reflexió metalingüística continuada de les estructures lingüístiques (diem per aquest motiu, com hem dit abans, que és un cas de L2).

2. Característiques generals del bilingüisme LS/LO

Després de presentar el marc general d'aquest tipus de bilingüisme, en aquest apartat faré referència a les característiques generals a partir del contrast amb el bilingüisme oral. Aquesta exposició girarà entorn dels epígrafs següents: de la definició del bilingüisme intermodal, del bilingüisme orientat al desenvolupament de la competència comunicativa de l'aprenent sord, i de la planificació educativa per al desenvolupament bilingüe de l'alumnat sord.

2.1. Definició del bilingüisme intermodal (LS/LO)

Com a caracterització d'aquest tipus de bilingüisme, el meu punt de partida és la comprensió d'aquest fenomen com un concepte *dinàmic*. En aquest sentit, em sembla força encertada la definició que ofereix el Consell d'Europa en la seva proposta d'un marc europeu comú (*Common European Framework of Reference for Languages*; CEFR, en endavant) per al desenvolupament del plurilingüisme als països europeus (Consell d'Europa, 2001).

El CEFR proposa que l'objectiu de l'educació lingüística a Europa no ha de ser únicament l'aprenentatge, literalment parlant, de diverses llengües (el que s'ha anomenat *multilingüisme*), sinó el que anomenen *enfocament plurilingüe* (Consell d'Europa, 2001, p. 4-5). Aquesta nova aproximació posa l'èmfasi en el fet que l'experiència lingüística d'una persona, en cadascun dels seus contextos culturals, s'expandeix des de l'adquisició de la llengua de la llar fins a l'adquisició de la llengua de la societat en conjunt, i des d'aquí pot avançar fins a l'adquisició de la llengua d'altres grups (sigui per un aprenentatge a l'escola o per experiència pròpia). Aquest procés cognitiu no implica mantenir aquestes llengües i les seves cultures en compartiments mentals estrictament separats, sinó que es tracta de construir una competència comunicativa en què s'activi tot el coneixement i l'experiència lingüística de la persona i en què les llengües adquirides es relacionin i interactuin.

Com a conseqüència d'aquest enfocament plurilingüe dinàmic, el CEFR proposa per a l'educació de les llengües a Europa un model construït a partir de les característiques següents: multifuncional, flexible, obert, dinàmic, motivador i antidogmàtic. És a dir, una proposta educativa nova en concordança amb la definició de *bilingüisme* i que tingui per objectiu final considerar els usuaris i aprenents d'una llengua *agents socials* —membres d'una societat en què han de complir tasques diverses (no necessàriament lingüístiques) en circumstàncies i contextos diversos— (Consell d'Europa, 2001, p. 9).

Centrant-nos ara en el cas del bilingüisme LS/LO, observem que els objectius plurilingües del CEFR poden ser totalment assumits. Partint de l'evidència científica (ja inqüestionable) que la LS és una llengua de ple dret, no hi ha cap raó per a no equipar aquests dos tipus de bilingüisme. El plurilingüisme intermodal pot complir les mateixes metes que el plurilingüisme oral, perquè en el primer cas també es tracta de sistemes pròpiament lingüístics utilitzats per grups socials (les comunitats sordes) que han desenvolupat igualment la seva experiència cultural.

A més, un col·lectiu de persones sordes molt rarament viurà en una situació monolingüe (almenys en les societats occidentals), perquè es tracta d'un grup social de caràcter no territorial i en contacte permanent amb la llengua o llengües orals de les comunitats on s'ubica. Per tant, un nen sord que comença el seu procés d'adquisició de la LS o simultàniament l'adquisició d'una o dues LO anirà expandint la seva competència comunicativa en una situació plurilingüe de contacte permanent entre els diferents sistemes lingüístics. Així, doncs, en aquest cas, adquireix un pes més gran la construcció d'una competència comunicativa en què un dels objectius prioritaris sigui la reflexió sobre les característiques de la LS i de la LO implicades, però també

sobre el contínuum que sorgeix de la LS i la LO en les distintes *varietats de contacte*: el bi-modal i la llengua oral signada, així com altres mètodes de suport —l'alfabet dactilològic, la paraula complementada, etcètera. Tal com indica Mugnier (2006), a partir de l'estudi etnogràfic del *code-switching* (o alternança de codi) utilitzat en una classe bilingüe amb alumnat sord a França, la consciència metalingüística d'aquestes varietats de contacte no farà sinó enriquir el desenvolupament lingüístic i comunicatiu de l'alumnat sord.

Aquesta reflexió metalingüística i metacultural s'haurà d'ampliar en aquelles comunitats lingüístiques amb dues o més llengües orals en el sistema educatiu, i sobretot amb aquells alumnes sords membres de famílies en què es parli una llengua oral diferent o una varietat notablement diferent de les tradicionals de la comunitat on resideix, conseqüència dels processos migratoris. La zona de Barcelona n'és un bon exemple.

2.2. Competència comunicativa de l'alumnat sord

Una vegada hem definit el bilingüisme, en general, i el bilingüisme intermodal, en concret, passarem a especificar les característiques de la competència comunicativa d'un individu dins el marc de l'aprenentatge de llengües. Si continuem seguint la proposta del CEFR (Consell d'Europa, 2001, p. 13 i seg.), la competència comunicativa d'un aprenent inclou tant la dimensió lingüística com la sociolingüística i pragmàtica. La primera es refereix a les habilitats pròpiament gramaticals: fonològiques, morfològiques, lèxiques i sintàctiques; la segona inclou el coneixement de les diferències relatives a les zones geogràfiques, les situacions comunicatives i la varietat de grups socials (respectivament, dialectes, registres i sociolectes), i la tercera es refereix a l'habilitat per a adequar-se a les diverses situacions d'ús i de gèneres discursius: actes de parla, cortesia, normes d'interacció, cohesió i coherència discursives, etcètera.

Aquests nivells de competència s'hauran d'activar i desenvolupar segons els diversos àmbits possibles d'una activitat lingüística: recepció, producció, interacció i/o mediació. Els dos primers àmbits es refereixen a les habilitats clàssiques de comprendre (*listening*), llegir, parlar i escriure; la interacció és la capacitat d'un individu per a la comunicació interpersonal i, finalment, la mediació s'interpreta com l'habilitat per a la traducció i la interpretació.

Un altre aspecte destacat de la proposta del CEFR és la constatació que el procés de l'aprenent d'una llengua (en qualsevol circumstància) és continu i individual (Con-

sell d'Europa 2001, p. 17). Mai dos usuaris d'una llengua, tant si són nadius com si no ho són, no tenen el mateix nivell de competència o desenvolupen aquesta capacitat de la mateixa manera; per tant, l'objectiu de l'aprenentatge ha de ser el desenvolupament de la consciència crítica (*critical awareness*) des de la perspectiva tant plurilingüe com pluricultural dels aprenents (*op. cit.*, p. 103, 107) a fi que, durant aquest procés, cadascú adquireixi el seu propi nivell de competència. El resultat és sempre molt heterogeni.

Si comparem el desenvolupament d'aquestes competències amb el cas de les persones sordes i, més concretament, de l'alumnat sord immers en un model educatiu bilingüe, podem observar que la major part dels objectius són plenament assolibles, encara que n'hi ha d'altres de ben diferents, com exposarem a continuació.

En primer lloc, pel que fa al desenvolupament de la competència comunicativa en llengua de signes, la gran diferència es troba en la divergència entre la LS i la LO per la falta d'un sistema d'escriptura en la primera. Tal com assenyalen Chamberlain i Mayberry (1999, p. 239), aquest fet no és exclusiu de la llengua de signes perquè existeixen moltes llengües orals al món que no tenen un sistema d'escriptura; però el que sí que suposa una exclusivitat de l'alumnat sord és que el procés de la lectoescriptura en llengua oral ha de començar moltes vegades abans que s'hagi completat el domini oral d'aquesta L2, per la dificultat auditiva de rebre *inputs* suficients.

En segon lloc, respecte al desenvolupament en la llengua oral, ens tornem a adonar d'una altra diferència envers el bilingüisme oral. Per culpa de la incapacitat esmentada per a la recepció oral, l'alumnat sord pateix un endarreriment en l'adquisició d'aquesta llengua, amb la qual cosa aquest procés haurà de dissociar-se en dues habilitats: llengua oral parlada i llengua oral escrita. Per a l'adquisició de la primera li caldrà fer un procés lent de rehabilitació logopèdica, però per al desenvolupament de la llengua oral escrita el model bilingüe ofereix, com una de les vies, la reflexió metalingüística de la LS, llengua en la qual l'alumne segueix un procés natural en la seva adquisició (tal com ja hem indicat, equivalent al d'una L1) i en la qual necessàriament haurà de desenvolupar també la competència metalingüística (o consciència lingüística —*language awareness*—, segons la terminologia del CEFRL, Consell d'Europa, 2001, p. 107). Nombroses investigacions exploren a fons aquesta possibilitat aprofitant la capacitat més gran de l'alumnat sord per a les estratègies de tipus visual (Musselman, 2000), així com l'ús de l'alfabet dactilològic en les etapes inicials (Mahshie, 1997; Padden i Ramsey, 2000) i la transcripció de la LS a través de les glosses (Bagga-Gupta, 2004, p. 144).

Ardito *et al.* (2008) fan un pas més en aquest procés, tal com revelen en la descripció que fan d'una experiència d'alfabetització primerenca amb criatures sordes.

Segons elles, l'aprenentatge de la lectura i de l'escriptura pot iniciar-se amb activitats simulades en què els nens aprenen a conèixer el seu valor social; per exemple, aprendre per a què serveix fer una llista de la compra, retolar els envasos d'aliments, etcètera. Una experiència similar es pot observar en el model educatiu bilingüe a l'escola Piruetas de Madrid, dedicada a l'educació de nens sords i oïdors de 0 a 3 anys (observació personal feta al centre el novembre de 2007).

Tot i aquestes divergències entre el bilingüisme intermodal i l'intramodal, un aspecte en què coincideixen més investigadors és que qualsevol programa bilingüe amb l'alumnat sord ha d'incloure, al més aviat possible, tant l'aprenentatge de la llengua de signes com la llengua o les llengües orals corresponents. Com hem dit, aquest és el model seguit a l'aula investigada per Ardito *et al.* (2008), i també el desenvolupat en l'experiència de Piruetas. Igualment, la incorporació tardana de la llengua oral en l'educació sorda és una de les crítiques més importants que Bagga-Gupta (2004) fa al model bilingüe implantat a Suècia. En aquest país, la inclusió del suec no es produeix fins als set anys, perquè consideren que és en aquest moment quan un infant ja ha completat l'adquisició de la LS i està preparat per a adquirir-ne una altra. Però, tot i que el model no està oferint els resultats òptims desitjables a l'adquisició del suec, l'autora opina que una part del problema es troba aquí (*op. cit.*, p. 162 i 170-171).

2.3. Planificació educativa en el desenvolupament bilingüe de l'alumnat sord

Com a punt final, després d'exposar les característiques generals del bilingüisme intermodal, ens ocupem ara de la resposta requerida per les institucions educatives per a la implantació d'aquest tipus de bilingüisme; és a dir, de la política lingüística relativa a aquesta llengua.

Un requisit fonamental és que qualsevol actuació institucional ha de combinar tant les polítiques de *dalt a baix* com les de *baix a dalt*. La iniciativa ha de sorgir de les institucions, ja que és l'autoritat educativa corresponent qui té el repte de resoldre el problema d'alfabetitzar aquest col·lectiu; actualment, sigui quin sigui el mètode utilitzat, cap no ha resolt en conjunt l'analfabetisme crònic d'aquest alumnat (Marschark *et al.*, 2002, cap. 6; Rodríguez Ortiz, 2005, p. 31; Pribanić, 2006). El bilingüisme és un nou model que pot arribar a resoldre-ho tot i que l'estadi actual de la recerca del bilingüisme intermodal és encara molt incipient (Dubuisson *et al.*, 2008; Plaza Pust i Morales López, 2008). Precisament, per aquesta mancança, la iniciativa institucional ha de procurar confrontar les seves decisions (del tipus de *dalt a baix*) amb les iniciati-

ves de *baix a dalt*; amb aquesta precisió volem dir que, durant tot el procés, l'Administració no pot prescindir de l'opinió de la resta d'actors implicats: l'alumnat adolescent que comença a tenir una certa opinió sobre quina ha estat la seva evolució educativa, el professorat que treballa directament amb aquest grup i coneix bé els grans o petits progressos, la comunitat sorda que té àmplia experiència de què significa l'accés desigual al coneixement, les associacions de pares en defensa del model bilingüe i, finalment, els investigadors que treballen en els diversos àmbits d'aquesta nova subdisciplina de la lingüística.

Un pas més cap a la planificació adequada d'aquest tipus de bilingüisme es refereix a un tema controvertit en la recerca sociolingüística: el de les funcions de les llengües en les societats modernes. És obvi des de la perspectiva estructural que totes les llengües tenen el mateix valor perquè totes són sistemes complets de comunicació, però no succeeix el mateix des del punt de vista sociopolític. Des de la posició d'una sociolingüística crítica (més detalls a Morales López, 2008), la planificació lingüística necessita tenir molt en compte el context sociopolític i socioeconòmic, tant local com global, en el qual conviuen les llengües, si volem realment preservar la diversitat en una actitud no competitiva. Per tant, preguntar-nos per la funció de les llengües no és adoptar una actitud utilitarista, sinó una perspectiva contextual. Des d'aquesta dimensió, la principal funció de la LS en el context sociopolític d'un país és contribuir al desenvolupament cognitiu, comunicatiu i social de l'infant i el jove sord.⁴ Per tant, al nostre parer, la planificació educativa bilingüe s'hauria de centrar principalment en aquest objectiu (Plaza Pust i Morales, 2008), tenint en compte les premisses següents:

— En primer lloc, la iniciativa de la planificació hauria de partir dels departaments d'educació perquè aquesta llengua es farà servir principalment en l'àmbit educatiu; a més, les persones encarregades de la implementació haurien d'estar estretament lligades a la realitat educativa diària. Per aquest motiu, no comparteixo la decisió adoptada a Catalunya que sigui el Departament de Política Lingüística qui lideri aquest tema (un acord similar s'ha adoptat a la Xunta de Galícia).

— En segon lloc, les decisions necessàries per a completar el model bilingüe existent⁵ s'haurien de basar en estudis etnogràfics que mostrin la realitat de l'alumnat

4. Des de la dimensió sociocultural, la LS continua tenint la funció tradicional de servir de pont de comunicació entre les persones sordes, així com de contribuir al desenvolupament psicològic ple de la persona sorda.

5. A Morales López (2008), hem considerat que a l'Estat espanyol no existeix encara un model pròpiament bilingüe, sinó més aviat un estadi inicial que hem anomenat *prebilingüe*.

sord i la situació educativa del bilingüisme actual en cada centre. Entenem per *estudi etnogràfic* la recerca en la qual l'investigador s'insereix en el context que desitja analitzar com un participant més (un *observador participant*) durant un cert període de temps, i quan s'ha familiaritzat amb les claus de la interpretació de les dades, les recull a través d'entrevistes o gravacions en vídeo o àudio. Una vegada ha estat transcrit el material empíric, l'interpreta mitjançant la metodologia qualitativa (és a dir, intentant descobrir el significat que els usuaris volien transmetre o construir, atès el context local, i relacionant també aquesta informació amb la situació contextual i sociocultural més àmplia).

En la tesi doctoral de Gras Ferrer (2006) ja es poden trobar interpretacions rellevants sobre planificació; per exemple, cal destacar l'anàlisi crítica que fa l'autora sobre la situació de la interpretació a l'Estat espanyol, la qual, sens dubte, hauria de servir de reflexió sobre el nombre necessari d'interprets, per a quines situacions ara i en el futur, etcètera. Igualment, a causa de la heterogeneïtat dels nivells de l'alumnat sord, seria força convenient fer una anàlisi de cada alumne que arriba a un centre bilingüe per a avaluar qualitativament cadascun dels dominis de la competència comunicativa que té en llengua de signes i/o en llengua o llengües orals, així com la maduració cognitiva i la situació familiar. A partir d'un estudi d'aquest tipus (que, com és obvi, pot ser complementari d'altres però no exclouent), es pot seguir més adequadament l'evolució real al llarg del període escolar i conèixer si la meta d'una alfabetització plena és possible, tenint en compte el punt de partida.

En aquesta mateixa direcció, Bagga-Gupta (2004) apunta a la revisió crítica del model bilingüe implementat en l'educació dels infants sords a Suècia. Aquesta investigadora considera que el model bilingüe suec en marxa necessita ser analitzat empíricament, a partir d'estudis etnogràfics en profunditat. I, fins i tot, com indica Nover *et al.* (2001), és necessària una recerca estretament interrelacionada amb les aportacions del professorat dels centres educatius implicats (una autèntica *investigació-acció*). Respecte a això, a Morales López (2008) he suggerit la creació d'una unitat d'investigació en bilingüisme que treballi en relació intensa amb els professionals educatius; només així es podria elaborar un programa de planificació de la LS que sigui una autèntica resposta a les necessitats educatives de l'alumnat sord, tant en l'etapa d'educació primària com a secundària.

Finalment, acceptant el fet indicat que el plurilingüisme defensat per la UE inclou el desenvolupament de la competència comunicativa de l'aprenent a cadascun dels diferents nivells lingüístics, s'ha de reconèixer també que no es dona un autèntic model bilingüe intermodal quan la LS és només la llengua vehicular de la instrucció de

l'alumnat sord, encara que aquest aspecte sigui fonamental (pel fet que aquest col·lectiu pot rebre la mateixa informació que l'oïdor). En aquest sentit, és una paradoxa que la llei que reconeix la LS en l'educació sorda simplement hagi considerat aquesta llengua vehicular, quan aquest és només el primer pas del procés (Llei 27/2007, del 24 d'octubre de 2007, art. 4.k). La LS ha de ser també objecte de reflexió, sobretot a partir del moment que l'alumne sord ja ha adquirit el nivell comunicatiu (és a dir, es comunica de manera fluida en LS). Això implica que en el desenvolupament posterior de la llei aprovada s'hauria de permetre que aquesta llengua s'introduís com a assignatura específica del currículum escolar, tant en els últims cursos de l'educació primària com durant la secundària.

Per tant, un autèntic bilingüisme en l'educació sorda requereix un model amb més flexibilitat en el disseny, en què es plantegi fins i tot allargar-lo, tal com es fa en el sistema educatiu suec. Segons senyala Bagga-Gupta (*op. cit.*), l'escolarització d'un alumne sord a Suècia dura un any més que la de l'oïdor per la necessitat de consolidar els coneixements lingüístics de l'alumne.

I en aquesta nova etapa, a la qual ens dirigim, d'un bilingüisme intermodal completament implementat, hi ha de tenir un paper fonamental el professorat; un grup d'ells, a més de les competències pròpies de la titulació, hauria de rebre formació específica en bilingüisme i adquisició de segones llengües, així com en lingüística de les llengües de signes.

3. Conclusions

La Llei 27/2007, que el conjunt del Parlament espanyol va aprovar per unanimitat el 2007, estableix que tota persona sorda té dret a la informació i a la comunicació,⁶ i regula aquest dret de les dues maneres següents: 1) el dret de tota persona sorda a una educació a través de la llengua de signes⁷ i a la recepció de la informació a la vida adulta

6. La llei també es refereix al col·lectiu de persones sordcegues. En aquest treball no m'hi he referit perquè és un tema que no ha estat objecte de la meua recerca fins al moment; tot i això, amb la seva pròpia especificitat, aquesta reivindicació és totalment equiparable a la de les persones sordes. Cal precisar també que en aquest moment no tinc informació sobre la llei que està elaborant respecte a aquesta qüestió la Generalitat de Catalunya.

7. Per a ser més precisos i en la línia exposada en aquest treball, en realitat, la llei en aquest punt s'hauria de referir al dret a l'educació a través de la metodologia bilingüe, ja que ningú no està defensant una escolarització exclusiva en LS.

mitjançant el servei d'interpretació; i 2) el dret a una educació amb tots els recursos de suport necessaris per a la comunicació a través de la llengua oral (és a dir, a través del mètode oralista, amb el suport de tots els recursos tecnològics disponibles).

Consegüentment, aquesta llei reconeix implícitament el desacord que hi ha entre el col·lectiu sord i les famílies amb fills sords sobre quin és el millor mètode per a l'ensenyament d'aquest alumnat. D'aquesta manera, sorgeix de nou l'antiga polèmica entre el mètode gestual i l'oralista, que es remunta fins al segle XVI, quan Ponce de León començava l'educació de dos infants sords a través dels signes gestuals. Més tard, al segle XVII, Manuel Ramírez de Carrión també considerava que els gestos eren naturals en les persones sordes, però en desaconsellava l'ús per així preparar-los millor per a la vida en la societat oïdora. Gairebé cinc segles després, la divisió en triar el millor mètode educatiu segueix intacta al nostre país. De tota manera, la novetat (un punt força positiu) és que la nova llei reconeix el dret de tots dos mètodes a existir i, per tant, el bilingüisme (que podríem considerar la «versió moderna» del mètode gestual) ja pot ser implementat.

Dit això, i per ser coherents amb l'esperit de la nova llei, el bilingüisme intermodal autènticament desenvolupat hauria de ser una opció real en els pròxims anys a les ciutats de l'Estat. Som conscients que, precisament perquè no serà l'únic mètode existent, caldrà que la planificació sigui molt realista, haurà de fixar unes metes clares i un programa progressiu en què tots els actors prenguin una part molt activa. Segons la meva opinió, aquest bilingüisme intermodal no hauria de tenir una altra funció en aquest moment que la de contribuir activament a millorar l'alfabetització de l'infant i l'adolescent sord, i així aconseguir al final de l'escolarització l'objectiu que el CEFR proposa per a tot ciutadà europeu que aprèn diverses llengües: arribar a ser un *agent social* preparat per a *actuar* en múltiples circumstàncies i contextos (*op. cit.*).

Referències

- ARDITO, B.; CASELLI, M. C.; VECCHIETTI, A.; VOLTERRA, V. (2008). «Deaf and hearing children: Reading together in preschool». A: PLAZA PUST, C.; MORALES LÓPEZ, E. *Sign Bilingualism. Language development, interaction, and maintenance in sign language contact situations*, Amsterdam: John Benjamins, p. 137-164.
- BAGGA-GUPTA, S. (2004). *Literacies and Deaf education. A theoretical analysis of the international and Swedish literature*. Estocolm: The Swedish National Agency for School Improvement.

- CHAMBERLAIN, C.; MAYBERRY, R. I. (2000). «Theorizing about the relation between American Sign Language and reading». A: CHAMBERLAIN, C.; MORFORD, J.; MAYBERRY, R. I. (ed.). *Language acquisition by eye*. Mahwah: Erlbaum, p. 221-259.
- COUNCIL OF EUROPE [Consell d'Europa] (2001). *Common European Framework of Reference for languages: learning, teaching, assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DUBUISSON, C. [et al.] (2008). «Bilingualism and deafness: Correlations between deaf students' ability to use space in Quebec Sign Language and their reading comprehension in French». A: PLAZA PUST, C.; MORALES LÓPEZ, E. *Sign bilingualism: Language development, interaction, and maintenance in sign language contact situations*. Amsterdam: John Benjamins, p. 51-71.
- GRAS FERRER, V. (2006). *La comunidad sorda como comunidad lingüística: Panorama sociolingüístico de la/s lengua/s de signos en España*. Tesis (doctorat). Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MAHSHIE, S. N. (1997). «A first language: Whose choice is it?». Gallaudet University, Laurent Clerc National Deaf Education Center. <<http://clerccenter2.gallaudet.edu/Products/Sharing-Ideas/afirst/index.html>> [Consulta: febrer de 2003].
- MARSCHARK, M.; LANG H. G.; ALBERTINI, J. A. (2002). *Educating Deaf students*. Oxford: Oxford University Press.
- MORALES LÓPEZ, E. (2008). «Sign bilingualism in Spanish deaf education». A: PLAZA PUST, C.; MORALES LÓPEZ, E. *Sign bilingualism: Language development, interaction, and maintenance in sign language contact situations*. Amsterdam: John Benjamins, p. 223-276.
- MUGNIER, S. (2006). «Le bilinguisme des enfants sourds: De quelques freins aux possibles moteurs». *Glottopol*, núm. 7, p. 144-159. <<http://www.univ-rouen.fr/dyalang/glottopol/>>.
- MUSSELMAN, C. (2000). «How do children who can't hear learn to read an alphabetic script? A review of the literature on reading and deafness». *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, vol. 5, núm 1, p. 9-31.
- NOVER, S. M.; ANDREWS, J. F.; EVERHART, V. S. (2001). *Critical pedagogy in Deaf education: Teachers' reflection on implementing ASL/English bilingual methodology and language assessment for Deaf learners, Year Report 4. USDLC Star Schools Project*. Nou Mèxic: New Mexico School for the Deaf.
- PADDEN, C.; RAMSEY, C. (2000). «American Sign Language and reading ability in Deaf children». A: CHAMBERLAIN, C.; MORFORD, J.; MAYBERRY, R. I. (ed.). *Language Acquisition by Eye*. Mahwah: Erlbaum, p. 165-189.
- PLAZA PUST, C.; MORALES LÓPEZ, E. (ed.) (2008). *Sign bilingualism: Language development, interaction, and maintenance in sign language contact situations*. Amsterdam: John Benjamins.

- PLAZA PUST, C. (2008). «Why variation matters: On language contact in the development of L2 written German». A: PLAZA PUST, C.; MORALES LÓPEZ, E. (ed.). *Sign bilingualism: Language development, interaction, and maintenance in sign language contact situations*. Amsterdam: John Benjamins, p. 73-135.
- PLAZA PUST, C.; MORALES LÓPEZ, E. (2008). «Sign bilingualism: Language development, interaction, and maintenance in sign language contact situations». A: PLAZA PUST, C.; MORALES LÓPEZ, E. (ed.). *Sign bilingualism: Language development, interaction, and maintenance in sign language contact situations*. Amsterdam: John Benjamins, p. 333-379.
- PRIBANIĆ, L. (2006). «Sign language and Deaf education». *Sign Language and Linguistics*, vol. 9, núm 1-2, p. 233-254.
- RODRÍGUEZ ORTIZ, I. R. (2005). «Condiciones para la educación bilingüe de las personas sordas». *Revista de Logopedia, Foniatría y Audiología*, vol. 25, núm 1, p. 28-37.
- SHERIDAN, M. A. (2000). «Images of self and others: stories from the children». A: SPENCER, P. E.; ERTING, C. J.; MARSCHARK, M. *The Deaf child in the family and at school. Essays in Honor of Kathryn P. Meadow-Orlans*. Mahwah. Erlbaum, p. 5-19.
- SPENCER, P. E.; ERTING C. J.; MARSCHARK, M. (ed.) (2000). *The Deaf child in the family and at school. Essays in Honor of Kathryn P. Meadow-Orlans*. Mahwah: Erlbaum.
- VIGOTSKY, L. S. (1934). *Pensamiento y lenguaje*. Buenos Aires: La Pléyade.

Experiències bilingües amb la llengua de signes en el sistema educatiu català

Marta Vinardell

Psicopedagoga, mestra i logopeda

1. Factors que envolten l'alumnat sord i que en determinen l'opció educativa

1.1. Factors anteriors a la tria de l'opció

- Presa de contacte de les famílies d'infants sords amb els serveis educatius, corresponents al Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya. Moltes famílies provenen dels centres de desenvolupament infantil i atenció primerenca (CDIAP) i dels serveis hospitalaris.

- Informacions prèvies sobre la sordesa.
- Experiències prèvies amb la sordesa.
- Concepte de *sordesa* i altres aspectes comunicatius relacionats.

1.2. Factors predeterminants

- Valoracions audiològiques o audioprotètiques
  - a) Tipus de sordesa: prelocutiva, postlocutiva, neurotransmissora, transmissiva.
  - b) Graus de deficiència: auditiva lleugera (DAL), auditiva mitjana (DAM), auditiva severa (DAS) o auditiva pregona (DAP).
- Valoracions psicopedagògiques i psicolingüístiques.
- Entorn comunicatiu en la llengua de signes (LS) o en la llengua oral (LO). Context familiar i social. Percepció de la sordesa en la família.
- Existència de discapacitats associades.

1.3. *Evolució en la comunicació, aprenentatges i desenvolupament en etapes primerenques*

- Evolució del *sistema obert* dels nens sords: intercanvis amb l'entorn familiar, escolar i social.
- Implicació de la constel·lació familiar i dels agents educatius.
- Desenvolupament de les àrees: lingüística, cognitiva, social, comunicativa i afectiva; tenint en compte les relacions interpersonals i socials.
  - Entrada de l'*input* lingüístic: adquisició i aprenentatge de les llengües.
  - Enfocament educatiu de l'atenció primerenca.
  - Assessorament a les famílies sobre els aspectes fonamentals de la sordesa, la comunicació i el desenvolupament.

1.4. *Recursos educatius i organitzatius*

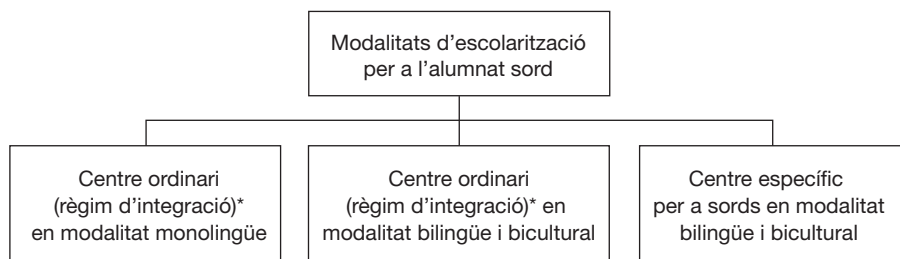
- Existència de centres educatius dins de l'àrea geogràfica. Desigualtats en les diferents demarcacions territorials.
- Projectes educatius i criteris de funcionament intern dels centres educatius. Modalitats educatives i lingüístiques.
- Professionals que hi intervenen.

2. **Modalitats d'escolarització i lingüístiques en el sistema educatiu català**

2.1. *Conceptes que predeterminen l'opció*

- Consideració de l'alumne sord com un alumne amb necessitats educatives especials (NEE) segons la pèrdua auditiva i/o condició social.
- Concepte d'*adquisició* i *aprenentatge* de les llengües: *adquisició* vs. *aprenentatge* i *llengua natural* vs. *llengua materna*.
- Propostes curriculars adequades a les necessitats de l'alumne sord per a potenciar-ne el desenvolupament i els recursos.
- Com se li proporciona el llenguatge funcional per a estructurar la realitat (pensar, rebre informació, etcètera) com a eina lingüística, cognitiva, social, comunicativa i afectiva.

2.2. Modalitats d'escolarització

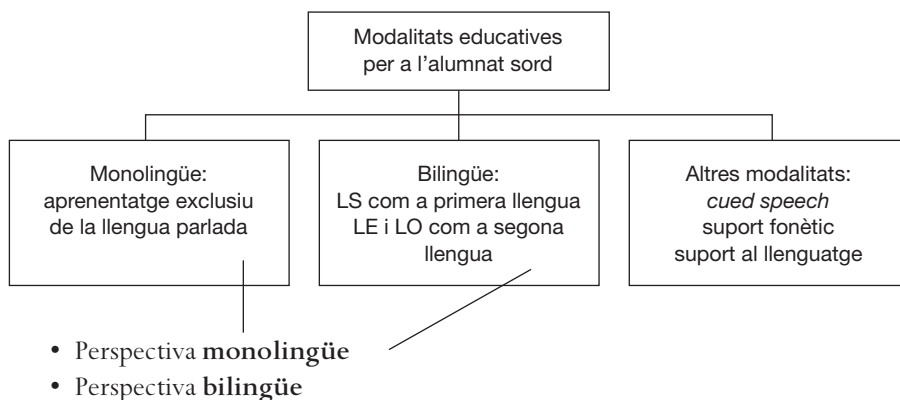

* El terme *integració* se substitueix per *inclusió compartida* o *inclusió conjunta*.

2.3. Evolució de l'educació: educació inclusiva

- Enfocament educatiu basat en la valoració de la diversitat com a element enriquidor del procés d'ensenyament i aprenentatge. És un concepte més ampli que el d'*integració*.
- L'educació inclusiva implica que tots els nens i nenes de diferents condicions personals, socials i culturals aprenguin junts per fer efectiu el dret a l'educació, a la igualtat d'oportunitats i a la participació.
- A l'escola inclusiva, tots els alumnes es beneficien d'un ensenyament adaptat i adequat a les seves necessitats.

2.4. Modalitats lingüístiques

2.4.1. Perspectiva monolingüe

- Aprenentatge exclusiu de la llengua oral.
- Perspectiva audiològica i audioprotètica.
- Visió del sord proper al normoient.
- El model de referència lingüística és l'adult oïdor.
- Entorn comunicatiu i social exclusiu en llengua parlada i oïdors.
- Suport per lectura labial i restes auditives.

2.4.2. Perspectiva bilingüe

- Adquisició de la llengua natural: la LS.
- Aprenentatge de la segona llengua: LE i LO.
- Perspectiva comunicativa i social.
- Visió del sord bilingüe i bicultural.
- Els models de referència i identificació lingüística són l'adult normoient, els altres usuaris signants i els adults sords.
- Entorn comunicatiu i social principalment a través de la LS, i potenciació del canal visual com a *input* lingüístic.

3. Pràctiques bilingües a Catalunya. Inicis i situació actual. Centres i CREDA

3.1. Inicis

- La comunicació exclusivament oral no funcionava. Recerca de sistemes complementaris o augmentatius de comunicació i replantejament de les pràctiques educatives.
- La modalitat comunicativa i lingüística es replantejava contínuament. El pas previ del bilingüisme era l'ensenyament amb suport del bimodal, però era limitat.
- Referents d'altres països més avançats: el bilingüisme es va estendre a finals dels anys setanta als països nòrdics, als centre europeus i als Estats Units. Els nostres referents europeus són l'Escola Manila, d'Estocolm, i l'Escola Kastelsvej, de Copenhaguen. Intents de renovació pedagògica.
- Raons fonamentals de l'inici del bilingüisme.

- Necessitats educatives dels alumnes d'accés a la comunicació i a la informació.
- Millora de la comunicació, la motivació i l'accés al currículum.
- A Catalunya, els projectes bilingües es comencen a desenvolupar al voltant de l'any 1994, concretament a tres centres educatius.

3.2. *Arguments inicials*

- Hi ha més informació social sobre les persones sordes i la LS.
- Reconeixement i normalitat de la LS com a llengua completa, ja que és una llengua eficaç i funcional per a la comunicació, el desenvolupament cognitiu i l'accés a la informació.
- Apropament i contrast d'opinions de famílies i professionals.
- Primers resultats d'incipients experiències bilingües.
- Els nens sords són locutors naturals de la LS; l'adquireixen amb la mateixa facilitat que un nen oïdor la LO. Necessitat d'una evolució lingüística òptima.
- El bilingüisme, abans de ser una proposta educativa, apareix com una realitat social en l'entorn familiar i educatiu de l'alumne sord.
- Justificació teòrica que Stokoe (1960) descrivís l'ASL, complementada amb noves investigacions psicolingüístiques sobre l'adquisició de les LS: Schlensinger i Meadow (1972), Collins i Alghren (1975), Hoffmeister i Wilburg (1980), Meier (1981), Volterra (1981), Caselli (1983).
- Investigacions que indiquen millors rendiments acadèmics: Svartholm (1994), Preisler, Tvingstedt i Alhström (2002).
- Documents influents: *Normes uniformes sobre la igualtat d'oportunitats*, de la ONU i *Declaració de Salamanca*, de la UNESCO (1994).

3.3. *Centres bilingües públics a Catalunya*

3.3.1. Centre d'educació infantil i primària municipal (CEIPM) Tres Pins (Barcelona)

- Escola creada el 1984 d'un centre específic per a alumnes sords, el Centre Municipal Fonoaudiològic José Maria de Porcioles. Neix com a centre ordinari d'integració.
- Escola d'integració preferent en modalitat bilingüe a partir del 1994.
- Continuitat de l'educació secundària a l'IES Consell de Cent, iniciada l'any 1996.

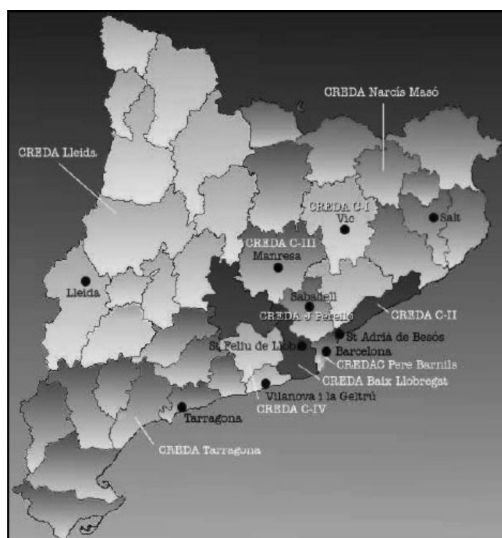
3.3.2. Centre d'educació especial (CEE) de sords CRAS (Sabadell)

- Centre específic de sords, creat el 1968. Tancat recentment, el juny de 2008.
- Inici de les bases del projecte bilingüe l'any 1995.
- El 1998 es va iniciar l'educació secundària compartida a l'IES Escola Industrial, i l'any següent a l'IES Sabadell, que s'ha anat consolidant.
- Des del curs 2001-2002 hi ha experiències d'educació primària compartida amb el CEIP Samuntada.

3.3.3. CEE de sords Josep Pla (Barcelona)

- Centre específic de sords, creat el curs 1991-1992.
- Fusió de tres centres privats: Centro Médico, Institut Català del Sordmut i Clot.
- Experiència curta d'escolaritat compartida a l'IES Josep Pla.

3.3.4. Centres de recursos educatius per a deficients auditius (CREDA)

Imatge: Carles Llombart, Barcelona 2005

Actualment hi ha deu CREDA:

- CREDA Pere Barnils (Barcelona)
- CREDA Jordi Perelló (Vallès Occidental)
- CREDA Baix Llobregat
- CREDA Lleida
- CREDA Tarragona
- CREDA Narcís Masó (Girona)
- CREDA Comarques I
- CREDA Comarques II
- CREDA Comarques III
- CREDA Comarques IV

Els CREDA són un servei educatiu, propi de Catalunya, que ofereix atenció educativa, logopèdica, psicopedagògica i audiològica/audioprotètica a l'alumnat amb sordesa i/o trastorns de llenguatge, escolaritzat en diferents centres educatius.

4. Educació bilingüe i bicultural

4.1. *Concepte*

- El bilingüisme no significa la suma de dues llengües.
- És un continuïum entre les llengües, amb l'objectiu d'aconseguir una competència lingüística entre ambdues llengües. Entre els objectius terminals del currículum dels projectes bilingües hi ha la consecució de la competència lingüística de la LS i de la segona llengua.
- S'hi inclouen el Projecte Educatiu de Centre i el Projecte Lingüístic de Centre, basats en uns fonaments (epistemològics, psicològics, pedagògics i socioculturals) que expliciten el perquè del plantejament de l'educació bilingüe i de l'adquisició i funcionalitat de la LS.
- A Europa i a Amèrica es treballen diferents tipus de bilingüisme en l'adquisició i aprenentatge d'ambdues llengües: el simultani (ad/ap) i el successiu (ad-ap).
- Tom Holcomb (1997) va diferenciar dues identitats culturals segons l'entorn de la persona sorda: la bilingüe bicultural i la bilingüe monocultural.

4.2. *Funcions*

- La funció de la LS en l'educació bilingüe és la de ser una eina d'adquisició de nous conceptes i de sistemes conceptuals, la llengua vehicular (L1) del procés d'ensenyament i aprenentatge de l'alumnat sord, amb la qual es pot accedir a l'aprenentatge de la segona llengua.
- La llengua catalana i castellana són les L2 per la majoria de l'alumnat sord. El valor de la L2 és el mateix que el de la L1: amb la lectura i l'escriptura, l'alumnat sord accedeix als béns culturals de la societat fortament lletrada i alfabetitzada. La segona llengua permet un enriquiment cultural, lingüístic i d'habilitats socials. Cal tenir en compte que parlem de la llengua escrita.

- L'aprenentatge de la llengua parlada no es manté en un segon terme. Hi ha estudis, com el d'Enriqueta Garriga (2002), que demostren la importància de la consciència i representació fonològica en el procés de lectura i escriptura.

5. El context lingüístic en un entorn bilingüe i bicultural

- En els centres bilingües s'ha de proporcionar a l'alumnat sord una convivència òptima entre les llengües amb un important equilibri entre la L1 i la L2.
  - Es parla també d'un biculturalisme ja que es dona a l'alumnat una visió de la cultura sorda i la seva història, que està vinculada amb la comunitat sorda i la mateixa LS (triangle interactiu i sistèmic), a més d'inculcar-li les particularitats de la societat en la qual conviu.
  - Un bon context bilingüe proporciona a l'alumnat una reflexió metalingüística d'ambdues llengües d'instrucció i d'accés al currículum. Existeixen espais d'ús de diferents registres lingüístics, com el català signat o el *castellano signado*, que són una estratègia per a accedir amb més facilitat i comprensió al codi lingüístic de la llengua catalana i castellana.
    - Disposar de referents adults amb una bona competència i usuaris de la LS, per a una bona adquisició per part dels alumnes. I també de la segona llengua, per a realitzar el procés de transferència de la L1 a la L2, i viceversa.
    - Utilitzar una àmplia varietat de registres lingüístics i comunicatius.
    - Procurar que l'entorn sigui ric i accessible, sense obstacles comunicatius ni informatius entre l'alumnat i el professorat sord.
    - El contacte amb la segona llengua ha de ser constant i se li ha de donar una importància rellevant.
    - El professional sord té una perspectiva de l'educació bilingüe diferenciada, és més que una manifestació cultural i lingüística (una construcció social i perspectiva diferencial).

Interpretació en llengua de signes: més que interpretació

Esther de los Santos

Intèrpret de les llengües de signes

1. Introducció

Des que la professió d'intèrpret de llengua de signes nasqué al nostre país fa un parell de dècades, s'han succeït diferents models d'interpretació i cadascun ha suposat una redefinició del paper i les funcions dels intèrprets. Un dels primers patrons (Mindness, 1999) fou el de «protector, ajut de les persones sordes», que prevalgué al llarg del període previ a la professionalització de la interpretació. Amb posterioritat evolucionà envers un model de conductor neutral de la comunicació, el qual es limitava al transferiment entre llengües sense tenir present ni la cultura ni el context de la comunicació. Aquestes perspectives, encara que útils en certs moments, no donaren resposta a situacions amb un elevat component cultural.

Més recentment, nombrosos treballs i publicacions posen de manifest que la interpretació va més enllà de la mera transferència entre llengües (Katan, 1996; Straniero, 1998; Wandensjö, 1998; Metzger, 1999; Mindness, 1999; Roy, 2000). El paper de «pont de comunicació» o «conductor de la comunicació» es qüestiona de la mateixa manera que aspectes fins ara tan intocables com la invisibilitat i la neutralitat dels intèrprets, fet que dóna lloc a nous models i definicions, tant de l'activitat interpretativa com del paper dels professionals.

Tot just ara, al nostre país, es comencen a portar a terme investigacions o a publicar articles sobre aquests temes. Són destacables les exploracions que s'han fet en el camp de la interpretació de llengües orals per Valero (2006) sobre la mediació cultural en la interpretació de serveis públics (*serveis generals*, com els anomenem nosaltres, o *serveis a la comunitat*, en el món anglosaxó) i, especialment, per Viaggio (2004) en la seva *Teoría general de la mediación interlingüe*, però sobre la mediació en interpretació de les llengües de signes no hi ha gaires treballs.

Així, doncs, aquesta presentació pretén aportar una nova visió de la interpretació en llengua de signes entesa com a mediació interlingüe, especialment en l'àmbit dels serveis generals, i iniciar una reflexió conjunta que permeti satisfer les necessitats comunicatives dels nostres usuaris, així com el ple desenvolupament de les potencialitats de la nostra professió.

2. Una mica d'història¹

Fixar una data per al naixement de la interpretació en llengua de signes resulta una tasca d'ingent dificultat no només per la manca de fonts bibliogràfiques, sinó per l'estigmatització que durant segles ha recaigut sobre la sordesa i la llengua de signes. A diferència de les llengües orals, la interpretació de la llengua de signes no nasqué per la necessitat de comunicació entre diplomàtics o alts dignataris de diferents països, sinó per la urgència de les persones sordes de participar en la societat en igualtat de condicions.

No obstant això, en els inicis aquesta pràctica es desenvolupà per mitjà dels fills oïdors de persones sordes, familiars o mestres coneixedors d'aquesta llengua i, després, mitjançant aquells que per raons diverses es van inscriure en els primers cursos de llengua de signes que s'impartien a les associacions de persones sordes.

El primer intent de professionalitzar aquesta pràctica es donà a Madrid l'any 1987 amb la creació del Servicio Oficial de Intérpretes Mímicos, gràcies a un conveni entre la Confederación Estatal de Personas Sordas i la Conselleria de Benestar Social de la Comunitat de Madrid. Poc temps després, aquesta iniciativa es desenvolupà també a Catalunya i, actualment, aquest servei es dona a totes les comunitats autònomes.

La dècada següent es començaren a crear associacions d'intèrprets: Intèrprets de Lenguaje de Signos de España (ILSE) l'any 1990, l'Associació d'Intèrprets de Llengua de Signes i Guies-Intèrpret de Catalunya (ACILS) l'any 1991 i, més endavant, tingué lloc la fundació creixent d'associacions d'àmbit autonòmic, i, finalment, la de la Federación Española de Intérpretes de Lengua de Signos y Guías-Intérpretes (FILSE) l'any 2000, entitat que representa actualment tots els professionals de l'Estat.

Per acabar, l'aparició del cicle formatiu de grau superior en interpretació de la llengua de signes, l'any 1995, inicià la regulació de la formació dels professionals, així com l'obtenció d'una acreditació reconeguda a tot l'Estat. Aquests estudis es corres-

1. Font: DE LOS SANTOS, E. i LARA, P. (2001). *Técnicas de interpretación de lengua de signos*. Madrid: CNSE.

ponen amb una titulació de formació professional de grau superior que s'imparteix durant dos cursos acadèmics. A més d'aquesta formació, han aparegut màsters i estudis de postgrau a diferents universitats de l'Estat, així com una proposta d'estudis de grau que s'inicià a Barcelona el curs 2008-2009.

3. Sobre els mètodes i tipus de serveis d'interpretació

Encara que per a la majoria de persones els termes *traducció* i *interpretació* poden semblar sinònims, en l'ús més específic, *traducció* fa referència a la conversió de missatges entre textos escrits, mentre que la *interpretació* es produeix principalment entre enunciats orals i signats. En el cas del traspàs de missatges d'un text escrit a la llengua de signes, o a l'inrevés, es parlaria d'*interpretació a vista*.

En funció de quina sigui la llengua primera de l'intèrpret, podem parlar d'*interpretació directa*, quan produeix el missatge en la seva llengua materna, i d'*interpretació inversa*, quan l'activitat implica abocar la informació a una altra llengua que no és la seva. És a dir, en el cas de la majoria dels professionals, la interpretació directa és la que té lloc des de la llengua de signes a l'oral; i la inversa, entre la llengua oral i la de signes. Només es donaria una excepció en el cas de les persones oïdores que per la procedència familiar (per exemple, fills oïdors de persones sordes) tinguessin la LS com a llengua materna o fossin totalment bilingües.

També, i d'acord amb el temps que resta entre la producció del missatge original i l'interpretat, es donen dos mètodes d'interpretació: el consecutiu i el simultani. La interpretació consecutiva consisteix a reproduir el missatge després de la finalització total o parcial del discurs original; mentre que la simultània es realitza gairebé al mateix temps que el parlament original. La simultaneïtat total és impossible perquè l'intèrpret ha d'esperar a percebre el missatge; però aquest retard, conegut amb el nom de *demora*, és tan petit, que permet anomenar la interpretació *simultània*. En el cas de la interpretació a LS, majoritàriament s'utilitza aquest darrer mètode.

A més dels mètodes, i depenent del camp d'actuació professional, hi ha tipus de serveis d'interpretació diferents:

—Serveis generals. Són aquells que afecten la vida quotidiana de les persones i que s'esdevenen majoritàriament en contacte amb l'Administració pública (gestions, sol·licituds d'informació, reunions de veïns o d'escola, entrevistes de treball, etcètera). En aquestes situacions, el nombre d'usuaris és reduït. També s'anomenen *serveis d'interpretació bilateral* o *d'enllaç*.

—Serveis específics. Són els que requereixen una certa especialització per al desenvolupament a causa del contingut temàtic i dels coneixements que es necessiten, com ara: visites sanitàries, educació formal i no formal, judicis, congressos, celebracions religioses, etcètera. A diferència del cas anterior, molts d'aquests serveis són col·lectius.

4. La interpretació, més que interpretar: mediació interlingüe

Després d'aquesta petita contextualització històrica i tècnica, entrem de ple en l'objecte d'aquesta presentació, el d'oferir una perspectiva diferent de la interpretació en llengua de signes entesa com a mediació interlingüe, la qual ha de permetre, d'una banda, satisfer les necessitats comunicatives dels usuaris i, de l'altra, desenvolupar plenament les potencialitats de la professió.

És per això que em referiré especialment al punt de vista de Viaggio (2004), que planteja que tot acte d'interpretació és un acte de mediació interlingüe que descansa en la llibertat responsable de l'interpret per a determinar el tipus i el grau de mediació necessaris per a facilitar (no només permetre) la comunicació entre dos interlocutors. Parteix de la base que la comunicació perfecta no existeix, sinó que ens hem d'acontentar a apropar-nos suficientment a aquest ideal inassolible, i que, en aquest context, l'interpret apareix entre dos interlocutors i ha de parlar des de l'òptica de qui vol dir i des de l'òptica de qui s'esforça per entendre.

Viaggio considera que la tasca fonamental dels interprets no és la de permetre la comunicació, sinó facilitar-la, i per això afirma que és legítim adaptar l'original amb la màxima llibertat deontològicament responsable; és a dir, mantenir la fidelitat al sentit més que al text amb la finalitat de generar el millor producte interpretatiu possible tot assumint les conseqüències de les decisions preses. Manté que una interpretació de qualitat no és aquella que manca d'errades o omissions injustificades, sinó la que produeix un enunciat tan pertinent com sigui possible en funció de la situació social, l'objectiu de la situació d'interpretació, els interessos dels interlocutors, llur psicologia i compatibilitat.

Per aconseguir-ho, l'autor planteja dos tipus de mediació possibles: l'activa (oberta o encoberta) o la passiva. Afirma que, en funció dels coneixements compartits entre els interlocutors, l'interpret pot completar els desfasaments (com en el cas de les notes dels traductors a peu de pàgina), modificar el text original per fer-lo més entenedor, fins i tot induir a un determinat resultat quan es percep que els interessos dels usua-

ris convergeixen, i, finalment, que en determinats moments convé no interpretar-ho tot, sinó només allò que és estrictament pertinent.

Considera que si un professional no creu admissible la mediació interlingüe des d'una òptica deontològica, no és necessari que l'apliqui, però que la seva decisió ha de partir d'una anàlisi científica de la situació i no de la pusil·lanimitat.

Viaggio conclou que la lleialtat de l'interpret és envers la professió, la qual es regeix amb caràcter suprem a través de la deontologia professional, supeditada, a la vegada, a la postura ètica general de l'interpret com a ésser humà.

5. Aplicació de la teoria a la pràctica professional

Les primeres aproximacions a aquest tema parlaven de la interpretació com a mediació intercultural (Mindness, 1999), prenent per supòsit de partida que la cultura de les persones sordes i oïdores és diferent. Sense entrar en el debat que hi ha respecte d'això, sí que és fàcil constatar que hi ha certs trets culturals, «de tradició», o com es vulguin anomenar, que es perceben de manera diferent entre ambdues comunitats i que si l'interpret no les reconduïx adequadament poden provocar un bon malentès. Com afirma Mindness (1999, p. 15) «[...] la cultura és el context en què el contingut pot entendre's en la seva totalitat. Interpretar sense un profund coneixement i apreciació de les implicacions culturals és com intentar penjar quadres en una casa sense parets. Si no es construeix una estructura cultural que mantingui tota la casa, els quadres —paraules i signes— cauran a terra i es faran dernes.»²

Però, què succeeix quan no és només la cultura el factor dissonant, sinó la convergència entre interessos o la pertinència? Què cal fer quan es traspassa aquesta línia? Considero que la resposta a aquestes qüestions l'ofereix la perspectiva de la mediació interlingüe, atès que proporciona una comprensió més àmplia, flexible i real del paper de l'interpret en l'exercici diari de la professió.

No obstant això, entenc que la mediació apareix com un continu amb diferents graus en funció de diverses variables, o com bé diu Viaggio, depenent de l'enunciat, d'allò que hi ha més proper a l'enunciat, d'allò que hi ha al voltant de l'enunciat i a l'altra banda de l'enunciat.

En el nostre cas, prenent en consideració totes les variables (mètodes i tipus de serveis d'interpretació, varietat de situacions i d'usuaris), establir un únic patró d'actua-

2. Traducció de l'autora.

ció en aquest continu és una tasca impossible d'assolir. En alguns casos el professional podrà negociar amb el seu client el tipus d'interpretació que desitja, però en d'altres això no serà factible. Així, depenent del grau de coneixement mutu entre les parts, de la figura professional de l'interpret, dels continguts presents a la situació (coneixements socials, lingüístics, de poder, etc.), de la convergència d'interessos i objectius i de l'èxit de la interacció comunicativa, es podrà donar més mediació o menys.

Totes aquestes variables es poden combinar en graus diferents i, alhora, aquestes variables dependran del tipus de servei d'interpretació. No serà necessària la mateixa mediació per a una reunió de veïns que per a un judici penal.

Per a il·lustrar l'aplicació de la teoria a la pràctica, a continuació se n'exposen alguns exemples més concrets, en els quals l'elecció de la resposta professional dependrà de les combinacions dels elements esmentats.

5.1. *La presentació de l'interpret*

Especialment a l'usuari de llengua oral que desconeix la figura professional. Encara que considerem que cada cop hi ha més sensibilitat envers la llengua de signes i la interpretació, es poden trobar nombrosos exemples de situacions en què les persones oïdores desconeixen totalment aquestes qüestions i consideren que l'interpret és un intrús, un familiar o un amic, o bé ni tan sols saben realment què succeeix. Aquesta ignorància pot provocar malentesos fàcilment evitables si, en iniciar l'intercanvi comunicatiu, es presenta la figura del professional de la interpretació. Per a fer-ho, només cal preguntar a l'usuari sord si ja ha estat amb anterioritat en la mateixa situació i, si no és així, acordar la manera d'explicar breument la presència i la funció de l'interpret.

5.2. *Primera o tercera persona*

Aquesta qüestió està relacionada amb el punt anterior, ja que durant la presentació de l'interpret es pot utilitzar la tercera persona a fi que la persona oïdora diferenciï qui està parlant, si el professional o la persona sorda. Un exemple còmic seria el d'aquella situació en què la usuària de LS i l'interpret entren junts a la consulta mèdica i la primera comença a relatar els problemes estomacals que pateix. L'interpret utilitza durant tota l'explicació la primera persona: «Vinc perquè últimament tinc dolor d'estómac, em fa mal, em costa menjar...». Un cop finalitzada l'exposició, el metge, molt

seriós, s'adreça a l'interpret i pregunta: «M'ha quedat clar el que li passa a vostè, però, ella què hi fa, aquí?».

5.3. *Les preguntes directes*

Molt habitualment la presència de la llengua de signes produeix sorpresa, expectació o curiositat i, sovint, en un servei d'interpretació, algú s'adreça a l'interpret per demanar-li on i com es pot aprendre aquesta llengua. La resposta d'alguns professionals seria la de fer veure que no han sentit la pregunta (mantenint la seva suposada invisibilitat) i interpretar la pregunta com si hagués estat formulada a l'usuari de LS. En aquest cas, l'interpret ja està mitjançant, ja que canvia el sentit de la pregunta com si no en fos el receptor, però, posats a fer de mitjancer, no seria més considerat interrompre la situació i, després de consultar-ho o explicar-ho a la persona sorda, donar-hi una explicació? Si considerem que interpretar és facilitar la comunicació, oi que aquesta opció millora les relacions i el coneixement mutu entre la comunitat sorda i l'oïdora?

5.4. *La modificació de l'original*

Sobre aquesta qüestió hi ha nombrosos exemples, però la resposta sempre dependrà de totes les variables esmentades. Imaginem el supòsit en què el signant comet una errada en referir-se a una data històrica que l'interpret sap que aquest coneix perquè així s'ha constatat en la preparació prèvia de la situació. El resultat seria el mateix si es tractés d'una conferència o bé d'un examen? Altra situació típica seria la del detingut a qui s'han de llegir els drets. S'interpretaria de la mateixa manera a un usuari competent en LS que a un altre que utilitza un sistema més mímic que lingüístic? S'ha parlat molt sovint de les pèrdues de la interpretació però molt poc dels guanys i, de vegades, els textos interpretats són millors que els originals.

5.5. *S'ha d'interpretar tot?*

Imaginem una situació d'interpretació bilateral en què la persona usuària de llengua oral es refereix a la usuària de LS amb el nom de *sordmuda*. En aquest cas, l'interpret hau-

ria de triar entre dues opcions: interpretar literalment *sorda* + *muda* o bé utilitzar el signe *sorda*. És clar que en aquest cas es podria argumentar que el signe que habitualment s'utilitza per a designar la persona sorda, etimològicament parlant, designa la persona mancada d'oïda i de parla, per la qual cosa no hi hauria diferència. Però una aproximació més acurada fa paleses les connotacions negatives que tradicionalment té el terme *sordmut* per a la comunitat sorda i també l'ús incorrecte del terme (per ignorància) per part de moltes persones oïdores. D'aquesta manera, l'interpret pot emfatitzar aquest significat afegint al signe *sorda* el de *muda*, i així la persona sorda tindria l'oportunitat de corregir-ho o d'informar l'oïdora del seu error, però en quines situacions tindria sentit? En un judici on la persona sorda estigués acusada d'un delicte? En una teràpia? En una entrevista de treball?

5.6. *Un darrer exemple*

Aquesta darrera situació es va donar en un jutjat on s'havia de determinar la incapacitat d'una persona sorda. En l'entrevista prèvia, es va demanar que expliqués en llengua oral el contingut d'una notícia que la jutgessa havia triat a l'atzar del diari sense que hi intervingués l'interpret. En aquest exemple el professional es podia haver limitat a interpretar la petició de la jutgessa i retirar-se, però què hi ha de les dificultats educatives que històricament han tingut i encara tenen moltes persones sordes, dels obstacles per a accedir a la comprensió de la lectura? La no-mediació pot ser professionalment acceptable; però, ho és moralment? És aquesta la finalitat de la nostra professió? Sens dubte, no; per això, i després de considerar els aspectes referents a la igualtat d'oportunitats, la interpretació final va ser: «Llegeix la notícia del robatori de cotxes de luxe a la Costa Daurada per part de màfies i explica'n un resum a la jutgessa».

6. Conclusions

Després de tot el que s'ha exposat al llarg d'aquestes línies, encara que de manera molt general, considero que la teoria de la interpretació com a mediació interlingüe és l'opció més encertada per a la realitat de la interpretació en llengua de signes, ja que té en compte la diversitat de variables que intervenen en la interacció comunicativa i en permet l'aplicació en situacions diverses, amb una única finalitat (per mi, la més

important de la nostra professió): la de facilitar la comunicació entre dues persones que no comparteixen la mateixa llengua ni la mateixa visió del món.

No obstant això, aquesta opció implica un repte professional excitant, i alhora aterridor, per als intèrprets, ja que aquesta llibertat produeix un vertigen que no és senzill de superar; la llibertat requereix responsabilitat per a assumir els encerts i els desencerts. Fins ara, la formació no ens ha proporcionat els coneixements necessaris per a exercir una llibertat responsable, entre altres raons perquè el codi deontològic s'ha presentat no com una orientació professional, sinó com un instrument de coacció i repressió, malgrat que una interpretació adequada del codi demostra que la finalitat és ben diferent. Finalment, però no menys important, la confiança dels usuaris envers la nostra professionalitat és un requisit essencial per a poder fer aquest pas endavant.

Per acabar, voldria recórrer un altre cop a les paraules de Viaggio, que són, a parer meu, les que millor resumeixen el repte professional que suposa aquesta teoria de la mediació interlingüè (Viaggio, 2004, p. 158):

Mi grito de batalla es, dentro de los límites deontológicos, ¡Atrévete a ser más pertinente que el original! ¡Procura la pertinencia óptima! Y estate dispuesto a afrontar las consecuencias... como cualquier profesional, ¡qué digo...!, ser humano que procura hacer de la manera más idónea lo que le toca hacer.

(Nota: amb el meu agraïment a Santiago Pérez Mendoza pel seu assessorament lingüístic.)

Bibliografia

- FEDERACIÓN ESPAÑOLA DE INTÉRPRETES DE LENGUA DE SIGNOS Y GUÍAS-INTÉRPRETES. *Código Deontológico*. [En línia]. <<http://www.filse.org>>.
- KATAN, D. (1996). *Translating across cultures: an introduction for translators, interpreters and mediators*. Trieste: S.e.R.T. 5, SSLMIT.
- METZGER, M. (1999). *Sign Language Interpreters: Deconstructing the myth of neutrality*. Washington DC: Gallaudet University Press.
- MINESS, A. (1999). *Reading between the signs: Intercultural communication for Sign Language Interpreters*. Yarmouth: Intercultural Press, Inc.
- «Reial decret 2060/1995, de 22 de desembre, pel qual s'estableix el títol de tècnic supe-

- rior en interpretació de la llengua de signes i els ensenyaments mínims corresponents». *Butlletí Oficial de l'Estat*, núm. 47 (23 de febrer de 1996), p. 6890-6916.
- «Reial decret 1266/1997, de 24 de juliol, pel qual s'estableix el currículum del cicle formatiu de grau superior corresponent al tècnic superior en interpretació de la llengua de signes». *Butlletí Oficial de l'Estat*, núm. 218 (11 setembre 1997), p. 26956-26962.
- ROY, C. [ed.] (2000). *Innovative practices for teaching sign language interpreters*. Washington DC: Gallaudet University Press.
- SALES, D. (2005). «Panorama de la mediación intercultural y la traducción/ interpretación en los servicios públicos en España». Castelló: Universitat Jaume I de Castelló, Grup CRIT, Departament de Traducció i Comunicació.
- SANTOS, E. de los (2001). «Nuevas perspectivas sobre la interpretación: la mediación intercultural». *Actes del I Congrés de FILSE*. Còrdova: La Carlota.
- (2007). «Reflexiones sobre la formación de intérpretes». *Àmbits*.
- SANTOS, E. de los; LARA, P. (2001). *Técnicas de interpretación de lengua de signos*. Madrid: CNSE.
- STRANIERO, F. (1998). «Notes on intercultural mediation». *The Interpreters' Newsletter*, núm. 8, p. 151-168.
- VALERO, C. (2005). «Mediation as translation or translation as mediation? Widening the translator's role in a new multicultural society» [en línia]. <<http://www.translationdirectory.com/article324.htm>> [Consulta: 16/07/2008].
- VALERO, C. (2006). *Formas de mediación intercultural: Traducción e interpretación en los servicios públicos: Conceptos, datos, situaciones y práctica*. Granada: Comares.
- VIAGGIO, S. (2006). *Teoría general de la mediación interlingüe*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- WADENSJÖ, C. (1998). *Interpreting as Interaction*. Londres; Nova York: Longman.

Annex

Código deontológico de los intérpretes de lengua de signos del Estado español

1. Introducción

El presente Código deontológico, elaborado y aprobado por FILSE (Federación Española de Intérpretes de Lengua de Signos y Guías-Intérpretes) y sus asociaciones miembros, marca la correcta línea de actuación para los/las intérpretes de lengua de signos y los/las guías-intérpretes que desarrollan su labor en el Estado español.

Se considera intérprete de lengua de signos y/o guía-intérprete todo/a aquel/lla profesional en posesión de la acreditación correspondiente obtenida a través de la formación reglada o de las asociaciones de intérpretes y guías-intérpretes y/o de las entidades del movimiento asociativo de personas sordas y sordociegas o cualificación profesional.

Es de obligado cumplimiento para todos/as los/las profesionales que ejerzan esta profesión en el Estado español.

2. Código Deontológico

El/La ILS/GI actuará siempre de forma profesional y asumirá su responsabilidad como tal. Así, durante el ejercicio de su labor:

- Mantendrá en todo momento una actitud imparcial y, con su actuación y comportamiento, reflejará la neutralidad que corresponde a su tarea, evitando proceder que presupongan custodia, consejo o control. Por la misma razón, no asumirá funciones que no sean las derivadas de la profesión y asegurará la distancia profesional precisa.

Los intérpretes deberán mantener una presencia personal neutra y aceptable para cada situación y que no permita extraer ningún tipo de connotaciones.

- Respetará absolutamente el carácter confidencial de su actividad. Este principio podrá quebrantarse en caso de ser requerido como testigo o imputado/a de unos hechos en una situación judicial.

- Interpretará la totalidad de lo expresado de manera que el resultado se ciña fielmente al mensaje original. Realizará su trabajo favoreciendo una comunicación lo más completa posible y se adaptará en cada caso a las habilidades comunicativas de los/las preceptores/as usuarios/as.

- Será consciente de sus capacidades profesionales y, por lo tanto, declinará aquellos servicios que considere que estén fuera de ellas. En el caso de no poder renunciar a prestar el servicio, informará previamente a los/las usuarios/as y/o a la parte contratante de dicha situación.

Considerará la ética establecida y la propia de la profesión, por lo que:

- Evitará su beneficio y/o aprovechamiento personal y no expresará sus méritos personales y/o académicos.

- Podrá negarse a prestar un servicio si su escala de valores personales así lo dicta.

- Su formación será continua, permanente y actualizada.

En el contexto de la realización de un servicio de interpretación, el/la profesional deberá:

- Informar de las condiciones que precisa para su adecuada realización, así como de la profesión en general, si fuera necesario.

- Regirse por las tarifas establecidas, informando previamente de éstas a la parte contratante, y evitar entrar en competencia desleal con otros/as profesionales.

- Procurar, en la medida de lo posible, un/una sustituto/a en el caso de justificada imposibilidad para realizar el servicio.
- Preparar adecuadamente el servicio.
- Reservar un tiempo razonable para su ejecución.
- Observar las normas de puntualidad.
- Tener derecho a conocer la identidad de sus compañeros/as, y la de los/las usuarios/as en el caso de que fuera posible.
- Velar por la honorabilidad y el prestigio de la profesión, manteniendo siempre una actitud crítica, respetuosa, solidaria, y con sus colegas.

Joan MARTÍ I CASTELL i Josep M. MESTRES I SERRA [cur.]

Les llengües de signes com a llengües minoritàries: perspectives lingüístiques, socials i polítiques
(Actes del seminari del CUIIMPB-CEL 2008)

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2010, p. 207-237

DOI: 10.2436/15.0100.01.34

Lexicografia de les llengües de signes i l'estat de la lexicografia en la LSC

Gemma Barberà

Universitat Pompeu Fabra

Eulàlia Ribera

Universitat Autònoma de Barcelona

1. Introducció

Actualment el reconeixement de les llengües de signes (LS) com a llengües naturals és un fet inqüestionable, però fa relativament poc temps que això és així. De fet, no va ser fins a la meitat del segle xx, que alguns lingüistes van publicar les primeres obres, en què defensaven el reconeixement de les LS basant-se en principis lingüístics (Tervoort, 1953; Stokoe, 1960). Els fonaments d'aquestes primeres obres van suposar l'inici d'un canvi de perspectiva que posteriorment va topiar amb moltíssims obstacles per ser acceptada i generalitzada entre els especialistes. La forta tendència oral, no solament la dels estats que s'han resistit a implementar polítiques socials i educatives basades en aquest reconeixement, sinó també la de bona majoria dels professionals o de les mateixes famílies —en la major part dels casos, pares oients amb fills sords—, va fer que la recerca lingüística de les LS quedés estancada i molt endarrerida respecte dels estudis que es portaven a terme en les llengües orals (IO).

Aquesta situació va afectar també els estudis dins del camp lexicogràfic. La tendència oralista va fer desestimar el primer treball en lexicologia del signe de l'ASL (llengua de signes americana). Stokoe, Casterline i Groneberg van publicar el 1965 el primer diccionari en LS basat en principis lingüístics. Les entrades es presentaven per mitjà d'un sistema de notació desenvolupat per a la descripció dels signes, que els descrivien en relació amb la localització, la configuració i el moviment de les mans, és a dir, mitjançant els paràmetres fonològics de la modalitat signada. A conseqüència del context social, cultural i polític del moment, així com pel seu format, que el feia poc accessible a les persones no lingüistes pel nombre limitat d'il·lustracions i per les anotacions de les entrades, aquesta via d'exploració no va tenir èxit i no es va aprofitar per

a la confecció d'altres diccionaris. La major part de diccionaris en LS que es van publicar durant aquest període i fins pràcticament als anys vuitanta consistien en llistes de signes utilitzats com a equivalents de les paraules d'una LO, ordenats d'acord amb els principis d'aquella llengua; és a dir, per ordre alfabètic. A més, en aquestes publicacions normalment no hi havia cap referència sobre el significat dels signes, perquè es donava per entès que aquest era el mateix que el de la traducció de la LO que acompanyava cada signe. I és que el principal objectiu del diccionari consistia a donar als pares oients i als professors un llibre de referència que els facilités la comunicació amb els nens sords i, per tant, es confeccionaven llistes de paraules i s'identificava un signe amb aquelles paraules.

Aquest sistema no descrivia el component lèxic característic i propi de les LS, és a dir, deixava de banda la matriu semàntica, morfològica, sintàctica i pragmàtica pròpia de cada signe, amb la qual cosa ometia gran part de la informació que el parlant té a la ment com a part del seu coneixement d'un signe.

Per exemple, en el cas de l'elaboració del diccionari de la BSL (llengua de signes britànica), Brien explica en la introducció que a l'inici de la confecció, abans que el primer responsable de l'edició, Allan Hayhurst —desaparegut l'any 1981—, topés amb el treball de Stokoe cap al 1975 i introduís modificacions importants en la perspectiva i l'elaboració del diccionari, quan es considerava que no hi havia cap correspondència entre la LO i el signe, o bé s'esborrava el signe o bé se'n creava algun prenent com a referent el Gestuno.¹ D'altra banda, s'utilitzaven fotografies per a il·lustrar els signes i s'hi afegien dibuixos per a indicar els moviments involucrats. Cada fotografia anava acompanyada d'una descripció escrita de com es produïa, juntament amb les paraules angleses més comunes associades amb el signe.

En definitiva, no va ser fins als anys vuitanta que van veure's publicacions de diccionaris de LS organitzats d'acord amb els principis similars als defensats per Stokoe i els seus col·legues feia vint anys. Les noves tecnologies hi han ajudat molt, i això ha fet que actualment en LS puguem trobar diccionaris impresos i recursos lexicogràfics multimèdia, encara que la recerca i la varietat de materials lexicogràfics que s'han fet en aquesta modalitat queda molt lluny de la que podem trobar en la modalitat oral.

A continuació veurem amb quines dificultats es troben els lexicògrafs que volen elaborar qualsevol material lexicogràfic d'una llengua. En el primer apartat exposarem les dificultats comunes a totes les llengües naturals, veurem les especificitats de

1. Recull de signes internacionals publicat per la Federació Mundial de Sords (1975) per al contacte entre signants de diferents llengües de signes (Brien, 1992).

la modalitat visual i, posteriorment, parlarem de les característiques de les comunitats sordes. En el segon apartat, parlarem dels materials lexicogràfics que s'han editat en LS i, específicament, en LSC. Finalment, en el tercer apartat, exposarem una proposta de base de dades lexicogràfica (BD d'ara endavant), amb una mostra de la informació que aquesta base de dades podria recollir per confeccionar materials lingüístics tan importants com un diccionari normatiu descriptiu de la LSC.

1.1. *Especificitats de les llengües de signes*

Dur a terme la descripció del component lèxic d'una llengua no és en absolut, fàcil. D'entrada, el lexicògraf ha de tenir en compte tots els aspectes següents:

— *La representació abstracta que figura com a lema.* Una unitat lèxica d'una llengua pot adoptar diverses formes en funció del context sintàctic, la categoria morfològica, la semàntica o altres aspectes. Aquestes variacions no modifiquen el significat del signe, però cal despullar el signe d'aquests aspectes flexius per tal de trobar una forma que les representi totes. Aquesta representació abstracta d'una unitat lèxica s'anomena *lema*.

— *Les entrades i les subentrades.* Aquest apartat implica el tractament de l'homonímia i de la polisèmia. Quan dos signes tenen la mateixa forma però un significat totalment independent i diferent l'un de l'altre diem que són mots homònims. Si, en canvi, un signe té diferents significats relacionats entre ells diem que es tracta d'un signe polisèmic. Cal decidir quins signes es tracten com a homònims i quins com a polisèmics.

— *La microestructura.* Les unitats lèxiques d'una llengua porten moltíssima informació associada. Aquesta informació és la que fa que la puguem inserir en una combinació de paraules, o bé que no ho puguem fer, ja sigui perquè no pertany a la categoria adequada, perquè no forma part del registre adequat, etc. Depenent dels objectius i dels destinataris del material lexicogràfic que s'hagi d'elaborar, el lexicògraf ha d'escollir la informació que hi recull.

A més d'aquests aspectes comuns que cal tenir en compte en qualsevol treball lexicogràfic, sigui de la modalitat que sigui, també hem de tenir presents les diferències que trobem entre les LS i les LO, que són les següents:

— *La forma del senyal que emeten.* Les LO emeten un senyal acústic mentre que les LS emeten un senyal òptic. Això vol dir que els canals d'emissió i recepció de la llengua són diferents en una i altra modalitat.

— *Els paràmetres fonològics i la seva interpretació fonètica.* Com que utilitzen òrgans articuladoris diferents, la interpretació fonològica i els paràmetres fonològics són dife-

rents. En el cas de la modalitat oral, la interpretació fonètica es basa i es materialitza en els òrgans articuladoris vocals, mentre que en el cas de la modalitat visual, s'hi utilitzen les mans, la cara, el cap i el tors.

— *La simultaneïtat enfront de la seqüencialitat.* Encara que totes dues modalitats tenen components fonològics que es realitzen simultàniament i components que es realitzen seqüencialment, la modalitat visual té un percentatge de simultaneïtat més elevat que el que trobem en les LO.

— *L'ús de l'espai.* La modalitat visual permet l'expressió en tres dimensions, i això comporta un ús més complex i acurat de l'espai. A més, la ubicació variable dels signes respecte al cos del signant pot comportar canvis de significat. Per exemple, el signe *operar* pot articular-se a diferents parts del cos segons quin sigui l'òrgan que ha patit l'operació.

— *La iconicitat.* El grau d'iconicitat és més elevat en les LS que en les LO. De fet, la trobem també a un nivell sublèxic, ja que els paràmetres formatius poden associar-se a un significat determinat. Un exemple molt clar és l'associació entre la localització prop del front i certs elements lèxics relacionats amb processos mentals. Així, signes com *pensar*, *imaginar*, *idea* o *reflexionar* tenen el lloc d'articulació prop del front o bé hi inicien el moviment.

Quan l'objectiu és elaborar un material lexicogràfic en la modalitat visual, cal tenir en compte aquestes diferències i buscar una manera de recollir i presentar les dades adequada a la modalitat. Algunes de les dificultats amb què s'han trobat els lexicògrafs que han començat a treballar amb les LS són les següents:

— *La segmentació de les unitats lèxiques.* Quan un enunciat sencer es realitza mitjançant un sol signe, costa de saber quantes unitats lèxiques té aquell signe.

— *L'absència d'un codi escrit unificat.* En les llengües de signes no hi ha un codi escrit unificat. Aquesta és una dificultat afegida, ja que l'escriptura és la font i el mitjà principal d'elaboració d'aquest tipus de materials en LO. El material escrit ajuda a segmentar les paraules i a tractar informàticament les dades, de manera que, tot i que de vegades una unitat lèxica pot consistir en un grup de paraules —la qual cosa dóna no poques dificultats als lexicògrafs— la linealitat i l'organització de l'escriptura ofereix una facilitat que en les LS no trobem.

— *La representació de les unitats lèxiques.* Habitualment es fa mitjançant la glossa, que és la reducció del significat del signe a una paraula de la LO més propera. Cal buscar noves vies de representació més adequades a la modalitat visual, com la imatge. Un dibuix o una fotografia pot representar el signe més fidelment que una glossa, per exemple.

— *La descripció de les unitats lèxiques.* En la modalitat oral les definicions s'ofereixen en format text. Les LS no tenen codi escrit, per la qual cosa no es pot oferir la informació en format text si no és recurrent a la LO més propera. Serà necessari utilitzar l'escriptura per fer possible el processament de les dades per part de la BD, però és evident que cal buscar noves vies de presentació a l'usuari adequades a la modalitat visual. Una possible solució és fer les descripcions en format vídeo.

— *La cerca dels ítems lèxics.* Actualment el sistema de cerca més estès és l'alfabètic. Aquest és el sistema més utilitzat també en les LO indoeuropees. Però en el cas de la modalitat visual, torna a fer-la dependent de la glossa i, per tant, de la LO més propera. Cal, doncs, buscar un sistema alternatiu més adequat a la modalitat visual, com pot ser el sistema que presentarem en aquest article, basat en els paràmetres fonològics dels signes.

La joventut dels treballs lexicogràfics en LS fa que molts d'aquests aspectes encara s'estiguin explorant. S'arrossega el voluminós bagatge de les LO, amb el seu sistema d'organització i de presentació, i això fa que resulti molt difícil trobar sistemes més adequats per al recull lexicogràfic de la modalitat visual. La introducció de les noves tecnologies ha significat un salt molt important en aquests tipus de treball perquè, tal com veurem en els apartats següents, permeten obtenir uns criteris visuals per a recollir i organitzar les dades.

1.2. Particularitats de la comunitat sorda

Entenem per *comunitat sorda* aquella «comunitat de parla signant que engloba un conjunt d'individus que comparteixen una llengua i uns valors sociolingüístics comuns, com regles d'ús i actituds lingüístiques, així com també una ideologia i una actitud vers aquests usos lingüístics» (Gras, 2006, p. 5). Tot i així, l'edat de la primera exposició de la llengua, la llengua materna de casa, la varietat social i regional i l'escolarització són elements que contribueixen a donar una gran varietat de color i heterogeneïtat a aquesta comunitat.

Un aspecte comú a les comunitats sordes és que la gran majoria dels seus membres van entrar en contacte amb la llengua durant l'escolarització, ja que gran part dels infants sords procedeixen de famílies oients (es calcula que entre el 90-95 %). Segons els estudis estadístics de Gras (2006), per al conjunt de l'Estat espanyol el 73 % dels informants que van servir per a elaborar les estadístiques del seu treball van entrar en contacte amb la LS en l'etapa infantil, mentre que només el 9,6 % ho van

fer a casa i, per tant, eren nadius de la LS. A més, cal tenir en compte també que estem parlant d'una llengua que va estar prohibida durant molt de temps i relegada, per tant, a l'ús familiar. Les distàncies territorials i les polítiques educatives aplicades en diferents èpoques també han fet que la llengua evolucionés de manera diferent a cada regió, i això fa que ens trobem davant d'una varietat regional molt poc homogènia.

Tots aquests aspectes cal tenir-los en compte a l'hora d'engegar qualsevol estudi lingüístic de la llengua. Coneixedors d'aquest fet i conscients que la llengua és un mosaic representatiu de tota una regió, els equips de recerca vinculats a les LS han intentat dur a terme diferents mesures. Un cas molt clar és l'efectiva solució a què han arribat des de l'Institut de la llengua de signes alemanya (DGS) i la comunicació dels sords de la Universitat d'Hamburg.² Aquest equip treballa des de fa quinze anys en un projecte de creació de corpus que ha permès el desenvolupament d'un diccionari electrònic basat en aquest corpus, una col·lecció de vocabulari bàsic i un diccionari de gramàtica. Conscients de la realitat heterogènia de la llengua, han creat un grup d'experts format per unes vint persones sordes que treballen d'assessors de la llengua. En casos de dubtes sobre l'estatus lèxic d'un signe, qüestions de canvi en la llengua, diferents significats o informació regional dels signes, recorren a aquest grup d'experts, que ha estat format prèviament en qüestions lingüístiques i són representants directes de la comunitat sorda d'arreu d'Alemanya. Així, qüestions relacionades amb la selecció de lemes i amb la bona formació de construccions gramaticals són constantment validades per part d'aquest grup (Prillwitz *et al.*, 2008). A vegades també actuen de contacte per aconseguir que altres persones sordes verifiquin dades en cas que sigui necessari. Tot i així, com que aquest grup d'experts és reduït, també han establert un sistema de votació públic que permet que la comunitat lingüística alemanya en general participi directament en la construcció del projecte. Així, els que ho desitgin poden votar i aportar variants regionals que en un primer moment no apareixen al corpus de dades.

Qualsevol iniciativa de creació de material, d'estudis lexicogràfics o de projectes de corpus de les LS ha de treballar des d'aquesta òptica, tot fent que la comunitat lingüística participi activament en el procés de realització dels projectes de la llengua i obtingui, així, una mostra de la llengua al més representativa possible.

2. Vegeu <http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/>.

2. Material lexicogràfic en llengua de signes

Una base de dades (BD) lexicogràfica és un recull de lemes d'una llengua natural. Les BD lexicogràfiques creades amb l'ajuda de la informàtica amplien enormement les possibilitats d'emmagatzemar informació sobre el lèxic, i l'agilitat en el moment de fer recerca permet que puguin utilitzar-se no només per als usos habituals dels diccionaris, sinó també per a efectuar cerques lingüístiques sobre aspectes concrets de la llengua estudiada, per exemple sobre variació sociolingüística, fonologia o altres aspectes sintàctics o semàntics. A més, l'avenç en les noves tecnologies ha beneficiat en gran part els materials en LS, ja que ha permès visualitzar la llengua i integrar l'aspecte visual en la presentació de les entrades.

Dins dels recursos multimèdia és important fer la distinció entre el que entenem per *diccionari* i per *base de dades lexicogràfica*, perquè a vegades la frontera entre ambdós costa de distingir. Els diccionaris són el producte final que arriba a l'usuari per buscar-hi informació sobre una llengua natural, mentre que les BD són aquells reculls de tot el material lexicogràfic que duu a terme un lexicògraf per permetre que quan s'elabori un diccionari ofereixi les millors garanties de recerca per a l'usuari. Això implica la inclusió d'un nombre de camps molt més elevat del que després es veuran en el producte final, per exemple la vinculació amb el corpus i els informants, la transcripció en sistemes de notació coneguts només en els cercles investigadors o bé la inclusió de camps amb etiquetes semàntiques que permetin la recerca per aquesta via. De fet, els recursos multimèdia permeten emmagatzemar molta més informació que els diccionaris impresos, i això fa que el domini lexicogràfic sigui molt més ampli.

La major part dels diccionaris publicats des del 1965 no han estat sobre els signes utilitzats en les LS, sinó sobre signes utilitzats com a suplement de les paraules d'una LO, ordenats, per tant, d'acord amb els principis de la LO. Normalment en aquestes publicacions no hi ha referència al significat dels signes, sinó que es dona per entès que aquest és el mateix que el de la traducció de la LO que l'acompanya. La motivació d'aquesta dependència cap a la LO, com ja hem comentat, prové del fet que en aquell moment el principal objectiu del diccionari era donar als pares oients i als professors un llibre de referència que els facilités la comunicació amb els nens sords.

Tot i les divergències en l'organització de la informació dels diferents diccionaris, els diccionaris impresos tenen en comú que la informació que es dona sobre el signe és bàsicament sobre la manera com s'executa i hi apareix també la glossa o paraula equivalent en la LO corresponent.

2.1. *Diccionaris impresos de llengües de signes*

La varietat de diccionaris en LS no és tan espectacular com en el cas de les LO, però també hi trobem diferències en l'organització dels signes. En aquest apartat presentem breument dos diccionaris impresos de LS que són rellevants per la presentació de les entrades lèxiques.

a) *Dictionary of British Sign Language - English* (1992), de David Brien i Mary Brennan

En aquesta obra les entrades s'han organitzat des d'un punt de vista semasiològic i s'ha fet servir un sistema visual de classificació utilitzant les parts del signe transcrits mitjançant un sistema de transcripció propi àmpliament conegut pels investigadors del grup. Segons explica Brien a la introducció del diccionari, els signes que s'hi recullen s'agrupen d'acord amb paràmetres fonològics. Això vol dir que hi trobem diferents grups de símbols classificats d'acord amb els aspectes següents:

- la configuració de la mà
- la localització del signe
- l'orientació de la mà i dels dits
- el moviment de les mans

Cadascun d'aquests grans grups es divideix en subgrups que ajuden en la cerca dels signes, encara que per accedir-hi fàcilment cal conèixer el sistema de transcripció descrit en les pàgines precedents del recull i decidir primer si el signe que es busca és de configuració simple o complexa (és a dir, si es fa amb una sola mà o amb totes dues), i a partir d'aquí anar escollint els subgrups de signes segons les seves característiques fonològiques. Les entrades consten de la descripció de l'execució del signe i de la traducció en anglès.

b) *La langue des signes, dictionnaire bilingue LSF / français* (1997), de M. Girod *et al.*

Aquesta obra organitza les entrades onomasiològicament, és a dir, per temes i subtemes que es troben llistats en un índex. Aquest és el criteri utilitzat a la major part de diccionaris d'altres LS. D'acord amb les explicacions de l'editor en la introducció, s'ha fet així perquè el diccionari anava dirigit a estudiants, i consideraven important que aquests poguessin veure diferències fonològiques subtils entre signes d'un mateix camp semàntic. Tampoc no s'hi defineix el significat del signe, sinó que mitjançant dibuixos se'n descriu l'execució i es posa l'equivalent glossat en francès.

D'altra banda, també conté un índex de classificació dels signes segons la configuració, però per trobar-hi un signe en primer lloc cal veure quina és la configuració principal del signe mitjançant la traducció; en segon lloc, cal fixar-se en la localització (si es troba al cap, al cos o davant del tors), i, finalment, cal mirar la llista alfabètica de les traduccions, on hi ha la numeració de la pàgina i el número de vinyeta dins la pàgina.

2.2. *Diccionaris impresos en llengua de signes catalana*

a) *Lenguaje de signos manuales* (1987), de Jorge Perelló i Juan Frigola

En la segona edició, del 1998, aquesta obra pionera consta de 4.500 signes, i se n'hi inclouen de les diferents comarques catalanes. Està organitzat temàticament i cada entrada consta del dibuix del signe, més la glossa en castellà i en català i un codi d'execució del signe, la interpretació del qual es pot trobar en els primers capítols. Una altra característica d'aquest diccionari és que té capítols dedicats a determinats aspectes gramaticals, com l'article, els substantius, els verbs, els adverbis, els adjectius, els pronoms, les preposicions, les conjuncions, les interjeccions i la construcció de frases. Al pròleg s'especifica que el seu objectiu no és ser un llibre de gramàtica, sinó un llibre de reforç per als aprenents de la LS, per la qual cosa dona quatre directrius pràctiques i molt generals d'alguns aspectes de la llengua.

b) *Diccionari temàtic bàsic de llengua de signes catalana de ponent* (1996), d'Ignasi Martín i de Marisa Alvarado

Aquest diccionari, amb 3.900 entrades en la seva segona edició, està organitzat temàticament, de manera semblant al de la LSF que hem comentat, però sense índex per configuració o altres paràmetres fonològics del signe. Les entrades es presenten a partir d'uns dibuixos senzills i clars, on el moviment apareix en una segona icona del dibuix. L'objectiu d'aquest és proporcionar recursos i documentació ordenada per a complementar l'aprenentatge de la LS, per la qual cosa conté un índex alfabètic de termes en llengua catalana i un altre en llengua castellana. La segona edició d'aquesta obra es va fer el 2004 i duia el nom de *Diccionari temàtic de llenguatge de signes català* (DTLSC).

2.3. *Recursos multimèdia en llengües de signes*

Una de les millores més importants dels recursos multimèdia aplicats a la LS és l'increïble augment de les capacitats d'emmagatzematge dels ordinadors, així com el desenvolupament de la tecnologia del vídeo digital, fet que ha permès relacionar un vídeo amb cada entrada. Això també ha comportat, però, que els sistemes de transcripció de les LS no siguin tan rellevants per a la identificació del signe, ja que el vídeo permet visualitzar-lo amb 3D. En aquest sentit, no volem dir que puguem prescindir-ne, ja que són necessaris, per exemple, per als sistemes de traducció, sinó que l'ús del vídeo ha provocat que els sistemes de transcripció i notació siguin menys rellevants en la presentació de les entrades (Johnston, 2001).

Actualment, el fet que es puguin utilitzar canals multimèdia fa que tant els diccionaris com les BD lexicogràfiques s'adaptin perfectament a la modalitat visual de les LS i que els criteris lingüístics aplicables puguin ser molt més propers a aquesta modalitat. En els darrers anys han sorgit força grups de recerca dedicats al treball lexicogràfic en diverses LS, que treballen amb BD. Alguns han presentat productes finals en format CD-ROM i DVD, mentre que altres treballen a la xarxa telemàtica, de manera que es beneficien de l'actualització immediata que permet aquesta via.

2.3.1. Bases de dades de llengües de signes

a) BD de l'Auslan (llengua de signes australiana)

La base de dades de la llengua de signes australiana és un exemple de feina lexicogràfica desenvolupada des de fa temps per a una LS concreta. Inclou informació fonològica, gramatical, semàntica, així com les glosses i les definicions dels signes. La informació visual es presenta amb gràfics, vídeos i transcripcions (Johnston, 2001). El fruit final d'aquesta BD és el material en línia que podem consultar a <http://www.auslan.org.au>. Aquí hi podem fer cerques a partir de la traducció en LO (en aquest cas, en anglès) i hi apareix el signe, amb les variants introduïdes, la definició, la categoria gramatical i la zona d'ús del signe. A més, la pàgina inclou uns apartats on els usuaris poden proposar signes que no hi apareguin i donar *feedback* sobre els signes ja introduïts.

b) BD de l'ÖGS (llengua de signes austríaca)

Recentment ha estat fet pública al web la BD de l'ÖGS. Desenvolupada a la Universitat de Klagenfurt, es pot consultar en línia a <http://ledasila.uni-klu.ac.at>. Aquesta BD té dues particularitats. D'una banda, és una plataforma oberta on és possible introduir-hi noves categories o valors, sempre que es tingui l'estatus d'administrador. S'ha dissenyat de manera que no hi hagi decisions fixes des de l'inici del projecte que impedeixin la introducció de noves categories a mesura que la recerca avança (Krammer *et al.*, 2001). A més, no és específica per a una LS en particular i pot servir com a plataforma per documentar altres LS, a través de l'aplicació web Leda Sila (Lexical Database for Sign Languages). Actualment, la pàgina web es pot consultar en anglès i alemany, però l'equip està treballant per incloure la finestra d'ajuda en ÖGS i en sistema de signes internacional. Les cerques dins la BD es poden fer a partir de les opcions següents: semàntica, regió, tipus de signe, lloc d'articulació, configuració i àmbit. Fins avui, Leda Sila només s'ha utilitzat per a la descripció de l'ÖGS i conté catorze mil vídeos de signes, incloent-hi les variants regionals (Krammer *et al.*, 2008).

c) BD de la NGT (llengua de signes holandesa)

La BD de la NGT és un dels projectes que es desenvolupen dins el Centre per a la Llengua de Signes Holandesa (NGc), fundat l'any 1992. Des del 2006, aquest centre s'ha convertit en l'institut nacional de lexicografia de la NGT, i s'hi han desenvolupat projectes sobre materials d'aprenentatge de la llengua, cursos educatius, una base de dades i diccionaris en DVD i en línia. La BD en línia <http://www.gebarencentrum.nl/gebarenwoordenboek.asp> conté actualment uns 14.000 signes. Aquesta BD també ha estat l'eina d'ús en la recollida de signes per al projecte de planificació de la llengua.

d) BD de la DSGS (llengua de signes suïssogermana)

Aquesta BD multimèdia ha servit com a base per a posteriors diccionaris i materials d'ensenyament, i també és una eina per a la investigació lingüística. Utilitza vídeos de demostració, fotogrames del vídeo, dibuixos, anotació fonètica amb HamNoSys i una petita part amb signescriptura per a la representació gràfica dels signes. A més, inclou informació de variants generacionals, així com l'etimologia dels signes que es coneix (Boyes Braem, 2001).

e) SignPhon

En aquest últim subapartat esmentem una base de dades amb objectius específics. Es tracta del SignPhon, una BD fonètica i fonològica dissenyada per a qualsevol LS. Com qualsevol altra BD, el SignPhon va ser dissenyat per a trobar patrons, regularitats distribucionals i freqüències d'un domini concret, amb la finalitat d'utilitzar aquesta informació per a construir una teoria. En aquest cas, l'objectiu era clarament realitzar estudis fonètics i fonològics de les LS i emprar les dades del SignPhon per a comprovar certes hipòtesis, o bé per desenvolupar-ne d'altres. En tots els inicis de les construccions de BD no es té un model comprensiu del domini. En començar a codificar les primeres dades cal ja saber per a quin aspecte serà útil la BD, és a dir, ja s'ha d'haver determinat la categorització rellevant de les dades. Per tant, el sistema de codificació ideal és, de fet, la millor teoria del domini. Ens trobem davant del que Crasborn *et al.* (2001) anomenen «la paradoxa de la base de dades» i és que sembla que qualsevol sistema de codificació serà una aproximació del primer ideal que es tingui.

2.3.2. Aplicacions de les bases de dades

L'aplicació més usual de tota base de dades és la creació d'un diccionari de la llengua. Aquest diccionari, però, com ja hem comentat, només pot incloure una part de tot el coneixement de la llengua contingut a la BD.

a) Diccionari de la DSL (llengua de signes danesa)

Aquesta obra conté aproximadament dos mil signes de la DSL, amb exemples i referències a sinònims i homònims. Actualment és accessible a <http://www.tegnsprog.dk> i hi podem fer cerques de la DSL a partir de les característiques manuals dels signes o bé a partir de la paraula en danès oral. En aquesta obra, els criteris que s'han seguit per a la selecció de les entrades són fonològics i semàntics. Així, dos signes que difereixen en significat esdevenen dues entrades diferents, i passa el mateix amb signes que tenen algun paràmetre que els diferenciï. El problema apareix en establir la frontera entre entrades que difereixen per trets fonològics i variants del mateix signe. En aquest material es tracten com a variants els signes que es diferencien per no més d'un paràmetre. Els signes que varien en dos paràmetres són tractats com a sinònims i tenen entrades diferents (Troelsgard i Kristoffersen, 2008).

b) Diccionari de la VGT (llengua de signes flamenca)

Aquest material el podem trobar en línia a <http://gebaren.ugent.be/>. Des d'aquest enllaç podem fer les cerques a partir de la paraula en flamenc i, al mateix temps que visualitzem el vídeo amb el signe, podem veure l'equivalent amb signescriptura. Tot i així, des de l'enllaç <http://gebaren.ugent.be/visueelzoeken.php> podem cercar signes per configuració i punt de contacte.

c) El projecte bilingüe SignBase

Aquest projecte va tenir unes aplicacions molt concretes. SignBase és una obra que presenta la informació en LO i LS, i conté informació morfèmica que inclou la unitat més petita de significat de cada signe (és a dir, té en compte el lèxic productiu de les LS, com ara els classificadors). A més, les entrades es presenten amb fotogrames, vídeos i s'hi inclou també la definició del terme (Schermer *et al.*, 2001). Aquest projecte va fer sortir a la llum dues aplicacions: el *Diccionari BSL - anglès* de la cultura i la comunitat sorda, i el CD-ROM de la naturalesa i el medi en NGT - holandès (material d'educació bilingüe). D'una banda, en el *Diccionari BSL* es poden fer cerques per la paraula oral o pel signe (a partir de la configuració), també mitjançant la informació gramatical, és a dir, per categories lèxiques. De l'altra, el CD-ROM de la naturalesa i el medi en NGT és, en canvi, una aplicació més específica que presenta conceptes i explicacions dels signes. No inclou una descripció gramatical explícita, però sí que la presenta indirectament amb els exemples, ja que el signe *beure*, per exemple, varia de configuració segons si el subjecte és un animal o un altre.

d) Diccionari de la FinSL (llengua de signes finesa)

Aquest diccionari, com ha ocorregut en altres casos, va ser el resultat del treball lexicogràfic realitzat en el desenvolupament de la BD de la llengua de signes finesa (Savolainen, 2001).

2.3.3. Aplicacions lexicogràfiques i projectes de corpus

En els darrers anys la creença que els treballs lexicogràfics s'han de basar en projectes de corpus s'ha estès àmpliament. A més, la selecció de les entrades d'un corpus requereix la construcció paral·lela d'un lèxic. Per aquesta raó, alguns dels treballs lexi-

cogràfics que es fan en diverses LS van units a la recoll·lecció de dades i posterior anotació, ja que ambdues feines s'enriqueixen amb l'altra. L'avantatge de disposar d'un corpus és que les decisions per a la identificació i la selecció dels signes es poden atribuir a les dades. El desavantatge és que un corpus és només un exemple limitat de l'ús de la llengua, que a vegades provoca que en quedin exclosos altres signes apropiats (Konrad *et al.*, en premsa).

a) Diccionaris de termes especialitzats

A la Universitat d'Hamburg s'han desenvolupat diccionaris de terminologia especialitzada amb temàtica diversa, que va des de la terminologia computacional, la psicologia, la fusteria i l'economia domèstica fins al treball social i la salut. Aquests reculls de termes tècnics es poden consultar lliurement al web <http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/Projectseng/SLDicts.html>.

Una característica important de la LS és que els signes manuals interaccionen amb la vocalització per expressar el significat lèxic de l'element. Quan diem *vocalització* ens referim al «component parlat», que és el moviment de la boca que forma part del signe i que té el seu origen en el gest de pronunciació de la paraula en LO (Quer *et al.*, 2005). Aquest component parlat és de gran rellevància en els àmbits de vocabularis especialitzats, ja que per a les LS la situació és especial. Generalment, podem trobar pocs sords en els camps més especialitzats, i només uns contextos determinats i reduïts on els subjectes sords utilitzen els signes especialitzats. Sovint, però, la realitat és que aquests professionals sords utilitzen la LO escrita per a la comunicació i la documentació d'aquests termes. Per aquest motiu, en la terminologia especialitzada en signes trobem una gran influència de la LO que apareix reflectida en el component parlat del signe.

En aquest punt pren importància la diferència d'introducció de les entrades a partir de *tokens* i *types*. Els *types* es refereixen a la manera de citar els termes. Els *tokens* són la variació o la diferent realització del signe en un context determinat (König *et al.*, 2008). Pel que fa als termes especialitzats, la LS sovint utilitza el mateix signe manual amb un component parlat diferent. En LSC, per exemple, el signe manual *mentida* pot anar acompanyat amb l'oralització de la paraula *virtual*, de manera que es canvia així el significat del terme. Ens trobem amb dues instàncies del mateix signe, ja que la variant del significat *virtual* és un *token* del mateix *type*. Identificar aquestes dues formes com a dos lexemes diferenciats seria enganyós, perquè es tracta de la mateixa forma manual combinada amb la paraula de la LO.

b) L'ILex, l'eina que enllaça corpus i BD

L'ILex³ és una eina destinada a la feina lexicogràfica i de corpus, que permet treballar paral·lelament en la construcció d'un corpus i d'un lèxic relacionats. Amb el precedent del GlossLexer, una BD lèxica, i el SyncWRITER, els mateixos autors de la Universitat d'Hamburg han creat l'ILex (nom que prové de «lèxic integrat»). Es tracta d'una eina que modela els processos de transcripció dels corpus que garanteix l'enllaç entre *token* i *type* (Hanke i Storz, 2008). Les transcripcions consisteixen en *tokens*, és a dir, signes, que es refereixen als seus tipus respectius, fet que té una relació directa amb el procés de lematització. Això permet la creació de corpus amb molts anotadors al darrere i garanteix la coherència *intra* i *inter* anotadors. L'ILex no només s'utilitza per a feines lexicogràfiques i d'anàlisi del discurs, sinó també per a generar seqüències de transcripcions de la BD a través d'un avatar signant.

c) Altres projectes de corpus fets amb eines específiques

El MediaTagger és una eina d'anotació multimodal. Permet observar les ocurrències d'un signe concret dins del context. S'ha emprat per a l'estudi de la llengua de signes de Nicaragua (*idioma de señas nicaraquíense*, ISN). L'objectiu era analitzar i comparar enunciats emesos per signants de les dues cohorts (grups de persones que van entrar a l'escola en diferents moments). L'eina els ha servit per a l'anotació i la posterior anàlisi comparativa de les descripcions que feien els dos grups (Senghas, 2001).

El SignStream⁴ forma part del projecte de recerca lingüística en ASL (llengua de signes americana) de la Universitat de Boston. Es tracta d'una aplicació que proporciona un entorn únic on es poden veure i analitzar les dades anotades, i també s'hi poden fer cerques, de manera que és molt útil per a la recerca lingüística en LS i per al component gestual de les LO. Permet fer cerques complexes mitjançant unes finestres que mostren els camps i els valors disponibles en l'arxiu seleccionat. Aquesta aplicació ha permès la creació d'un corpus anotat en ASL (Neidle, 2001).

El Berkeley Transcription System (BTS) és una eina que transcriu els elements al nivell morfèmic i que es va aplicar a un projecte sobre l'adquisició de les LS. El sistema es va desenvolupar utilitzant dades d'interaccions adults-infants en ASL i en NGT (Slobin *et al.*, 2001).

3. Vegeu <http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/illex>.

4. Vegeu <http://www.bu.edu/asllrp/SignStream/index.html>.

En darrer lloc, l'ELAN⁵ és una eina d'anotació de codi obert que funciona amb diferents plataformes i que ha estat emprada en el corpus ECHO,⁶ d'accés públic i multilingüe, que té la voluntat d'establir estàndards d'anotació i de facilitar l'intercanvi de dades.

Finalment, un darrer punt que ens agradaria destacar és el protagonisme que pren la part gestual de la llengua quan treballem amb corpus anotat. Sovint en un discurs signat trobem ítems pròpiament lingüístics i d'altres que els podem catalogar de gest mim. Aquest gest mim és molt freqüent en dades espontànies. Quan treballem amb una BD que està relacionada amb un corpus, ens trobem amb la dificultat d'haver de diferenciar d'alguna manera tot allò que és lingüístic de tot allò que no ho és. Evidentment, el lexicògraf treballa amb els elements lingüístics, però a vegades és difícil obviar una part de la llengua difícil de catalogar, però que per reduïda que sigui, existeix. Johnston (2008) proposa transcriure aquests signes a partir de la traducció que en fariem. És a dir, escriure «g: *que-babau-que-sóc*», en lloc de «g: *picar-el-palmell-al-front*». La forma del gest no cal que quedi plasmada en la tira de les glosses del signe, ja que aquesta es pot apreciar o bé en el vídeo relacionat o bé en la tira dedicada als paràmetres fonològics. Evidentment, tot i que aquesta part de la llengua no estaria inclosa a la BD, sí que se'n tindria constància en el corpus.

2.3.4. Recursos multimèdia de la LSC

a) *Dilscat: Diccionari bàsic de la llengua de signes catalana*

Un exemple clar de les possibilitats tècniques de les noves tecnologies aplicades a la LSC que tenim de moment és el *Dilscat: Diccionari bàsic de la llengua de signes catalana*, editat per ILLESCAT el 2004. Aquest diccionari, que conté mil cinc-cents vídeos, es presenta en format CD-ROM i això permet apreciar les característiques intrínseques pròpies de la modalitat de la llengua. Aquest diccionari permet dos tipus de cerques: la temàtica i l'alfabètica (segons la glossa), i està presentat en català, castellà, anglès i portuguès.

5. Vegeu <http://www.lat-mpi.eu/tools/elan>.

6. Vegeu <http://www.let.kun.nl/sign-lang/echo>.

b) *Mira què dic*

*Mira què dic*⁷ és un diccionari bàsic en LSC i disponible a través d'Internet realitzat per Montse Quijo, Montserrat Puigdurí i Pilar Viana. Està elaborat pel centre CEE Les Aigües, de Mataró, amb l'objectiu de dotar d'una eina lingüística els professors i pares d'alumnes amb discapacitat i millorar la comunicació de persones amb dificultats. Conté un nombre molt limitat de paraules (unes cinc-centes), les justes per a poder-se comunicar amb aquests alumnes, i proposa dues maneres d'efectuar la cerca: mitjançant un índex alfabètic de la glossa i mitjançant un índex temàtic. Aquest material conté vídeos que mostren com es fa el signe, i també dibuixos que identifiquen els signes, extrets del *Diccionari temàtic en llengua de signes catalana*.

c) Terminologia en LSC de l'àmbit de llengua

Des del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya, un grup de docents vinculats a programes d'ensenyament bilingüe va crear el 2006 un glossari⁸ consultable en línia de terminologia específica de signes relacionats amb l'àrea de llengua, amb la finalitat d'estandarditzar els signes per potenciar l'ensenyament i l'aprenentatge de la llengua catalana i castellana a través de la LSC. Aquest glossari, coordinat per Marta Vinardell i Marga Cirera, es va crear a partir d'uns tallers amb diferents perfils de professionals que treballaven a partir d'un lèxic ja analitzat de termes relacionats amb la llengua i el llenguatge, la comunicació, la lingüística, les parts de l'oració i del text i les tipologies textuais. El resultat va ser un CD-ROM que es va repartir entre el professorat que treballa amb alumnat sord des de la vessant educativa bilingüe (LSC i llengua catalana/castellana).

3. Proposta de base de dades per a la LSC

La proposta de BD que presentem a continuació va ser presentada com a treball de recerca dins del curs de doctorat interuniversitari de ciència cognitiva i llenguatge, i va ser dirigit i tutoritzat per Josep Quer i M. Teresa Espinal (Ribera, 2007). El projecte consisteix en el disseny d'una BD que permeti emmagatzemar i consultar informació lingüística sobre les unitats lèxiques de la LSC i té tres objectius bàsics:

7. Vegeu <http://www.xtec.net/dnee/act/miraquedic>.

8. Vegeu http://www.xtec.net/dnee/lsc/terminologia_llengua/index.htm.

— Crear una eina de consulta sobre les unitats lèxiques de la LSC per a qualsevol tipus d'usuari.

— Crear una eina d'investigació lingüística.

— Crear una BD per a l'elaboració de materials lexicogràfics.

El format digital permet emmagatzemar moltes més dades que el format imprès, i també permet organitzar els tres objectius dins d'una BD adaptada a la modalitat visual. Per fer-la possible hem tingut en compte les aportacions de les investigacions existents sobre LS i sobre BD en LS, les quals ens han ajudat a establir criteris de selecció i d'organització de la informació. A continuació veurem com està organitzada. Els estudis sobre la fonologia del signe ens han servit per a organitzar el sistema de cerca de les unitats lèxiques d'acord amb les característiques de la modalitat visual. Dins l'apartat de la morfologia veurem que també hi ha diferències entre les LS i les LO que haurem de tenir en compte. Les dificultats que trobem en la semàntica i la pragmàtica són les pròpies de qualsevol llengua natural, per la qual cosa en aquests apartats tractarem els criteris que hem establert per al disseny d'aquesta BD en concret.

Tal com hem dit anteriorment, les diferències de modalitat fan necessària la recerca de nous sistemes d'organització de les unitats lèxiques. En els sistemes utilitzats fins ara s'ha intentat adaptar la modalitat visual als sistemes de cerca existents, que permeten una organització alfabètica o temàtica. Però aquest tipus de cerca fa que la modalitat visual sigui una modalitat dependent de la glossa.

En aquest treball proposem un nou tipus d'organització per a la LSC basada en els paràmetres fonològics de la modalitat visual. En altres LS s'ha iniciat, ja fa un temps, la investigació en aquesta direcció perquè les noves tecnologies ens han facilitat aquest nou punt de vista. El sistema permet la cerca de les unitats lèxiques mitjançant els paràmetres fonològics de la LSC, a banda de la tradicional cerca mitjançant la glossa, més còmoda potser per a altres usuaris no familiaritzats amb la LS. Aquests paràmetres són els següents: la configuració (forma que adopten les mans i els dits mentre s'articula el signe), la localització (lloc on s'articula), el moviment (acció de les mans) i l'orientació (direcció del palmell de la mà).

Aquest sistema de cerca està pensat per a aplicar-se en BD digitals. Tal com podem veure en la figura 1, és un sistema de menús que condueixen a submenús, els quals de mica en mica, mitjançant la tria de paràmetres, condueixen l'usuari fins al signe que busca. La cerca més detallada comença amb el menú de la configuració. En aquesta primera pantalla hi apareixen totes les configuracions rellevants identificades en LSC.

L'usuari haurà de prémer la icona de la configuració⁹ que consideri que té el signe que busca. Aleshores apareixerà un menú en què l'usuari haurà de dir si el signe que busca es realitza amb dues o amb una sola mà. Si és amb dues mans, prèviament al pas següent, haurà de seleccionar el tipus de moviment de les dues mans; si és altern o és simultani.

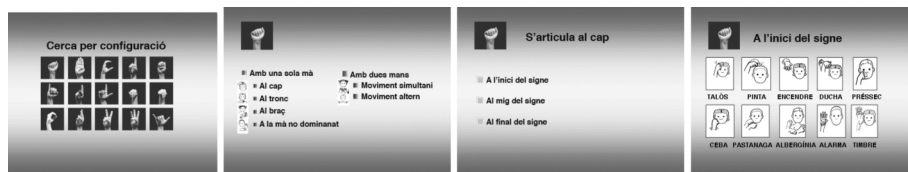

FIGURA 1. Sistema de menús

Un cop escollida l'opció anterior, apareixerà la localització. L'usuari haurà de dir si el signe s'articula al cap, al tronc, al braç o bé a la mà no dominant, d'acord amb la divisió de l'espai signic que fan Sandler i Lillo-Martin (2006). Un cop dins l'àrea major del cos on s'articula el signe, l'usuari podrà dir si aquella configuració es produeix a l'inici, al mig o al final del signe. Aquest pas és important de cara als signes compostos.

Finalment li apareixerà en pantalla una imatge de tots els signes que compleixen els requisits demanats. Com que podrien ser molts, també cal buscar un ordre visual per a aquests signes. Per ordenar-los, hem fet servir el concepte d'*arranjament*, utilitzat per Sandler i Lillo-Martin (2006), el qual fa referència a la posició concreta de l'articulació del signe respecte a l'àrea major en què es troba. Aquest ordre pot ser el següent: dins d'una àrea major del cos, primer els situats en la zona alta, després en la zona mitjana i finalment els de la zona baixa. Si dos signes coincideixen en una d'aquestes zones, primer els que estan en el mateix costat que la mà que signa (ipsilateral) i després els que s'articulen a l'altre costat (contralateral). Finalment, si dos signes coincideixen en aquests punts esmentats, primer els que tenen contacte, després els que es troben a una distància mitjana (proximal) i finalment els que estan en una zona allunyada (distal).

Aquest sistema permet un nivell de concreció del signe bastant alt. A més, en qualsevol dels nivells de selecció es pot fer un accés directe a la llista amb els elements seleccionats fins aleshores, la qual cosa pot ser d'utilitat en cas que l'usuari desconegui més trets distintius del signe. A banda d'aquesta via de cerca principal que s'inicia

9. El quadre de configuracions de la figura 1 correspon a la LSQ (*langue des signes quebecoise*) i les imatges s'han tret de Martin i Alvarado, 2004 [1996].

amb la configuració del signe, però que després inclou els altres paràmetres fonològics dels signes de la LSC, una base de dades en format informàtic pot permetre llistar tots els signes que compleixen un requisit concret com és un moviment, una localització i una orientació determinada. Aquesta opció s'aconsegueix posant a la pàgina principal icones que permetin la cerca directa com ara:

— Cerca per moviment: apareixerà un desplegable amb els moviments més rellevants en LSC.

— Cerca per localització: apareixerà un desplegable amb àrees majors del cos que després es pot detallar amb l'arranjament.

— Cerca per orientació: no tots els autors la consideren un paràmetre fonològic independent, ja que alguns la inclouen dins la configuració, però pot afegir-se com a possibilitat de cerca, llistant també les orientacions més rellevants en LSC.

Per a fer possible aquest sistema de cerca caldrà determinar en primer lloc quines són les configuracions, els moviments, les localitzacions i les orientacions distintives en LSC i afegir aquesta informació detallada en l'entrada del signe. Un cop trobat el signe que busquem podrem accedir a la informació que té associada seleccionant-lo amb el ratolí.

Una de les tasques més importants del lexicògraf és decidir la informació que inclourà dins del treball lexicogràfic que vol elaborar. Cada unitat lèxica d'una llengua conté nombrosa informació associada. Aquesta informació permet que la unitat lèxica pugui combinar-se o no amb altres unitats de la llengua, de manera que el parlant pugui expressar conceptes i intencions mitjançant la unió d'aquestes unitats lèxiques en estructures ben formades. El lexicògraf haurà de seleccionar-la en funció dels objectius del material que vulgui elaborar i també dels usuaris a qui vagi dirigit aquest material.

D'altra banda, un cop escollida la informació que es recollirà en l'entrada lèxica, cal organitzar-la. El format informàtic permet crear un formulari d'entrada per a cada signe i diferents accessos per a cada un dels aspectes recollits. Mitjançant el sistema que proposem, que podeu veure a la figura 2, l'usuari podrà accedir ràpidament al que desitja saber, fent clic directament sobre la icona que conté el que li interessa. D'aquesta manera s'evitarà acumular tota la informació en una sola pantalla, cosa que podria fer la consulta molt feixuga.

A continuació aprofundirem en alguns dels apartats que apareixen a la figura 2. Per raons d'extensió hem escollit una mostra de l'ampli ventall d'aspectes que podrien recollir-se en un treball lexicogràfic.

DUTXA

- Estructura Eventiva i argumental
- Categoria léxica i selecció categorial
- Estructura morfològica
- Fonologia
- Definició
- Paradigma flexiu
- Construccions amb classificadors
- Sinònims
- Antònims
- Variants

FIGURA 2. Formulari d'entrada del signe

3.1. Informació morfosintàctica

La morfologia és aquella part de la lingüística que descriu l'estructura interna dels mots i els processos de creació de noves paraules en una llengua. La sintaxi, en canvi, és aquella àrea de la lingüística que estudia l'estructura de les oracions.

3.1.1. Aspectes morfològics dels signes

Els signes poden estar formats per un sol morfema o bé per la unió de diversos morfemes. En les LO, la combinació de morfemes per crear un lexema es realitza mitjançant la unió de radicals i afixos en seqüències lineals. En les LS, en canvi, hi ha dues maneres de combinar els morfemes (Sandler i Lillo-Martin, 2006):

- Mitjançant l'adjunció d'afixos.
- Afegint material fonològic als seus components.

En estudis que s'han fet en diverses LS, s'ha observat que és molt més productiva la segona opció que no pas la primera, la qual és més pròpia de les LO. La simultaneïtat en la llengua de signes fa possible que estructures monosil·làbiques siguin a la ve-

gada bimorfèmiques, i aquesta característica afecta tant la morfologia flexiva com la derivativa.

La morfologia flexiva és aquella que modifica la forma del mot per a adaptar-lo al context sintàctic on apareix, sense que aquest canvi formal impliqui un canvi en el significat lèxic. La morfologia flexiva que s'acostuma a recollir en els diccionaris sol ser la irregular, és a dir, la dels mots que no segueixen la derivació habitual de la llengua. En una BD lexicogràfica, com que no hi ha problemes d'espai, es podrien incloure en un apartat específic tant la morfologia flexiva regular com la irregular. D'altra banda, la morfologia derivativa forma part dels procediments que utilitzen les llengües per a crear noves paraules i, en conseqüència, les formes procedents d'aquest tipus de derivació es recolliran com a lemes o entrades independents.

Un dels fenòmens que trobem en LSC, igual que en altres LS com ara l'ASL (Sandler i Lillo-Martin, 2006), són parells de signes amb categoria diferent, nom/verb, que es distingeixen pel moviment. Es tracta de verbs que representen una activitat, mentre que els noms són concrets i estan semànticament relacionats amb l'activitat que denota el verb. Així, per exemple, en LSC hi ha parelles com ara *dutxar-se*/*dutxa* o bé *avió*/*volar-avió* que es distingeixen només pel moviment general de l'execució del signe. En el cas de *dutxar-se* l'arrel es reduplica i s'executa més ràpidament que en el cas de *dutxa*, que té un moviment únic més curt i tens. En l'exemple de *volar-avió* la trajectòria és més llarga i el moviment no és tens, mentre que en *avió* el moviment és curt i tens.

En aquests exemples el signe derivat es construeix mitjançant la modificació d'algun aspecte del signe d'origen, i el resultat és un signe amb un significat diferent, d'una altra categoria lèxica, que podria tenir dins la BD la seva pròpia entrada. Una descripció detallada d'aquests aspectes fonològics que produeixen canvis de significat, a més, podria ser molt valuosa a l'hora de fer recerca mitjançant consultes de selecció dins la BD lexicogràfica. Per aquest motiu, a més d'entrar aquests ítems com a dos signes independents, s'hi podrien descriure diferències fonològiques tals com si és curt o llarg respecte del signe d'origen, si és lent o ràpid, si reduplica l'arrel, etcètera.

Construccions amb classificadors

Una de les vies de derivació morfològica més productives en les LS són les construccions amb classificadors. D'aquest tipus de construccions també en trobem en algunes LO, però no és un fenomen tan habitual com ho és en les LS. Una cons-

truïció amb classificador consisteix en la unió d'un morfema arrel a un morfema classificador que fa que la unitat lèxica adquireixi una altra dimensió semàntica. En el cas de les LO, aquest morfema s'afegeix a l'arrel de manera seqüencial, mentre que en les LS és simultània. En ambdues modalitats, però, el resultat és una estructura morfològica composta, la qual sovint acaba lexicalitzant-se i formant una nova paraula.

La utilització de classificadors està sotmesa a restriccions. No tots els signes poden fer-se servir en aquest tipus de construccions. Per exemple, un signe com ara *pensar* no té construccions de classificadors associades, però en canvi sí que en té *menjar*, que adopta una forma o una altra segons si el que es menja és un entrepà, espaguetis, una pizza, pipes, etcètera.

Com que no es poden entrar dins la BD totes les formes que poden adoptar els verbs *menjar*, *beure* o *agafar*, perquè la llista podria ser immensa (encara que s'hi poden posar exemples), haurem de buscar la manera de donar a l'usuari aquesta informació sense saturar l'entrada. Una manera és fer constar si un signe té associades construccions amb classificadors o no i, en cas que en tingui, de quin tipus.

3.1.2. Aspectes sintàctics dels signes

Són els aspectes que determinen, per una banda, la ubicació de la unitat lèxica quan s'insereix dins d'una estructura sintàctica, i per l'altra, amb quins altres elements lingüístics pot combinar-se.

a) La categorització i la subcategorització

La categorització sintàctica defineix cada unitat lèxica respecte a la classe distribucional i funcional de què forma part. En català, per exemple, són categories sintàctiques els noms, els verbs, els adjectius, els adverbis, les preposicions i les conjuncions (Cabré, 1994). El fet de pertànyer a una categoria significa que l'ítem lèxic pertany necessàriament a subcategories d'ordre morfològic, les quals estan determinades per cada classe distribucional. Per exemple, i d'acord amb la classificació tradicional de Padden (1988), els verbs en LS es divideixen en els tipus següents:

— Verbs simples o invariables: aquells que no presenten concordança i que, per tant, no modifiquen la forma en funció dels arguments del subjecte i l'objecte (*pensar*, *recordar*, etc.).

— Verbs direccionals o de concordança gramatical: aquells que concorden amb el subjecte i l'objecte modificant paràmetres fonològics. *Ajudar, donar, enganyar, obligar*, etcètera.

— Verbs espacials o de concordança locativa: aquells que modifiquen la forma en funció dels arguments locatius del predicat, o de la localització dels seus arguments animats. *Posar, transportar*, etcètera.

D'altra banda, els verbs poden ser transitius o intransitius, per exemple. Depenent de si pertanyen a una subcategoria o a una altra hauran d'aparèixer a l'oració amb un complement o més d'un. Aquesta informació també podria recollir-se dins l'entrada, ja que això orientaria l'usuari sobre com ha de construir morfològicament i sintàcticament el signe.

b) Selecció categorial

D'altra banda, la subcategorització especifica les combinacions possibles de la unitat lèxica des de dos punts de vista: el de la selecció categorial (els ítems presenten restriccions respecte a les categories amb les quals poden combinar-se) i de la selecció semàntica (també presenten restriccions pel que fa al paper temàtic de les peces amb les quals es poden combinar).

Un exemple de selecció categorial és el fet que en LSC puguem dir *pa menjo* però no *blau menjo*. No podem dir *blau menjo* perquè el verb *menjar* selecciona un nom com a complement, no un adjectiu. Un exemple de selecció semàntica és que puguem dir, en LSC, *persona pensa* però no *cotxe pensa*. El verb *pensar* selecciona un agent animat que dugui a terme l'acció.

Aquest tipus d'informació va més enllà del que solen recollir els diccionaris normatius i per això l'esmentem breument. No obstant això, és interessant saber que se sol recollir en els diccionaris anomenats *combinatoris*.

c) Informació semàntica

És aquella que fa referència al significat del signe.¹⁰ És fonamental poder definir-lo. En els materials existents sovint s'ha utilitzat la glossa com a única definició del signe. La

10. Hi ha alguns aspectes de l'àrea de la semàntica que també podrien recollir-se en un material lexicogràfic com l'estructura eventiva i l'estructura argumental de la unitat lèxica, la selecció semàntica, o els sinònims i antònims. Per raons d'extensió no els tractarem en aquest treball.

glossa pot ser utilitzada en algunes ocasions, però mai no pot substituir la definició feta en LS, atès que en pot escapar el significat. D'entrada la glossa és un mot d'una altra llengua, i els significats no sempre són equivalents. També ens podem trobar que una única glossa pugui definir més d'un signe que en LS tenen diferents matisos, o bé que diverses glosses puguin servir per a un sol signe.

Per això la millor opció és definir els signes en la pròpia llengua, mitjançant altres signes, i tenint present, entre d'altres, els aspectes següents:

— Fer les descripcions amb signes d'ús comú i d'alta freqüència entre els signants per tal que siguin tan comprensibles com sigui possible per a la majoria de signants de la comunitat.

— També cal fer una extracció del significat de tots els exemples que es trobin en el corpus i ordenar les accepcions seguint alguns criteris definits. Un signe es pot utilitzar en molts contextos i tenir, en cada un d'aquests contextos, un matís diferent. No podem recollir-los tots perquè la llista d'accepcions seria massa llarga i l'usuari s'acabaria perdent. Cal, doncs, fer una síntesi de tots els significats que trobem. També cal establir un ordre de les accepcions sintetitzades. Un criteri d'ordre podria ser la freqüència amb què un signe s'utilitza amb aquell significat, o bé la posició del signe dins de la comunitat, és a dir, llistar primer el significat comú a un col·lectiu més gran de signants dins la comunitat. Un altre criteri que també s'utilitza sovint és el criteri lògic, que és aquell que llista primer els significats bàsics del mot i després els significats relacionats. En tot cas, hi ha d'haver una certa flexibilitat per a intentar trobar el criteri que s'adapta millor a cada entrada.

— S'han d'evitar les definicions circulars. Una definició circular és aquella on la definició d'una entrada A es basa en el concepte d'una entrada B i la definició de l'entrada B es basa en el concepte de l'entrada A. De vegades les definicions es fan mitjançant sinònims. Aquest pot ser un recurs útil, però s'ha de vigilar perquè es pot caure fàcilment en una definició circular en què un signe es defineix mitjançant un sinònim, i la definició d'aquest darrer remet altra vegada al primer.

Una tècnica que es fa servir sovint per a definir les unitats lèxiques d'una llengua és recórrer a ítems de la mateixa categoria lèxica, ja que d'aquesta manera s'està facilitant simultàniament informació sobre la seva ubicació dins l'estructura sintàctica.

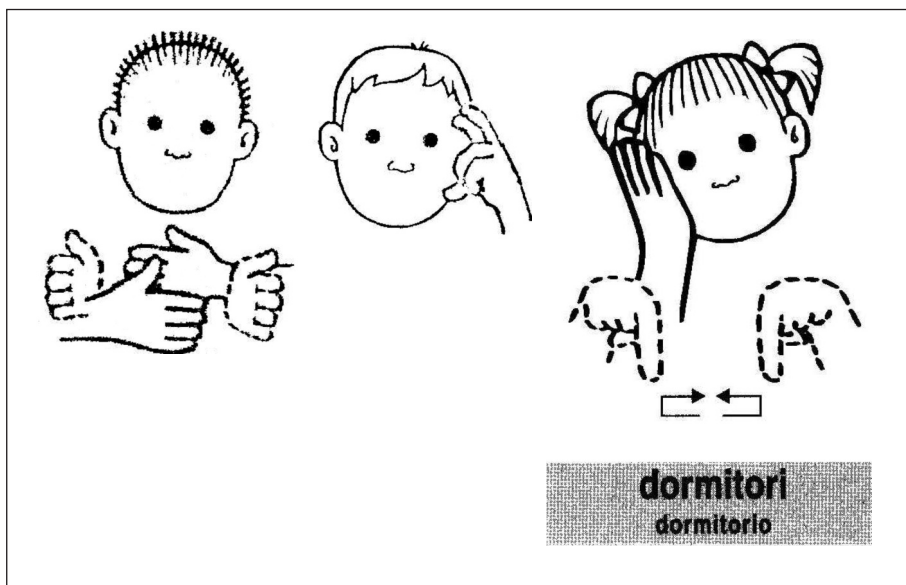
d) Informació pragmàtica

La informació pragmàtica és aquella relacionada amb l'ús de la peça lèxica en un context comunicatiu determinat. Les peces lèxiques formen part d'una xarxa associativa

basada en elements de l'experiència personal i col·lectiva. Això vol dir que els parlants interioritzen en quines situacions s'usen les paraules amb més o menys freqüència, com són les persones que les fan servir, quines reaccions provoquen quan s'utilitzen en un acte comunicatiu, etcètera.

En LSC, com en qualsevol llengua natural, podem trobar diferents tipus de variants:

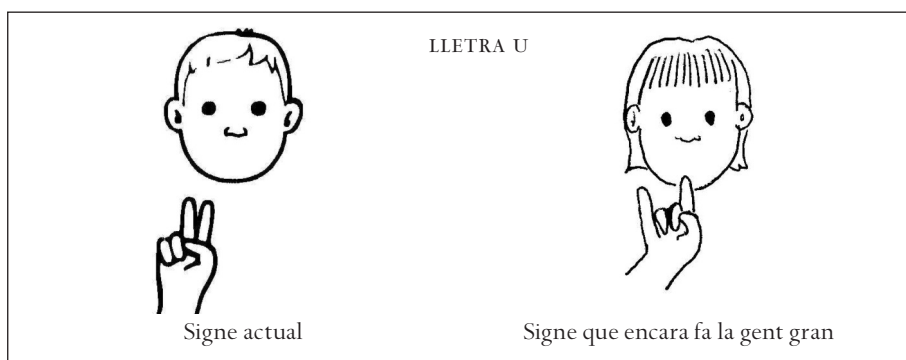
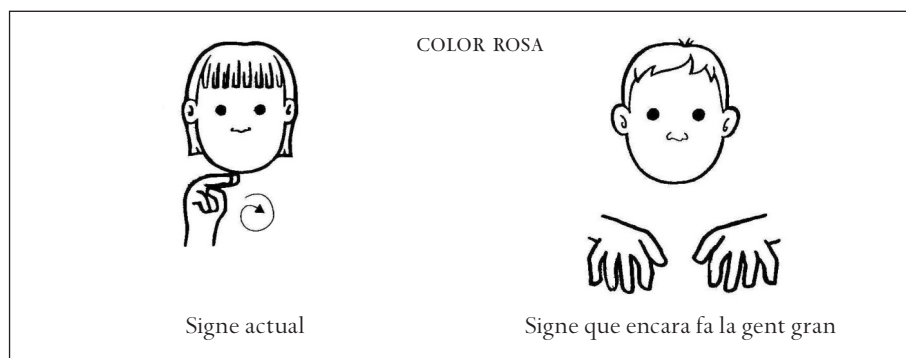
— *Variants diatòpiques*: ítems lèxics que s'usen en una zona geogràfica concreta o bé que presenten diferències d'ús, o d'execució, o d'interpretació segons la zona. Aquest és el cas de la paraula *dormitori*, que a la zona de Barcelona es diu d'una manera i a la zona de Lleida, d'una altra¹¹.

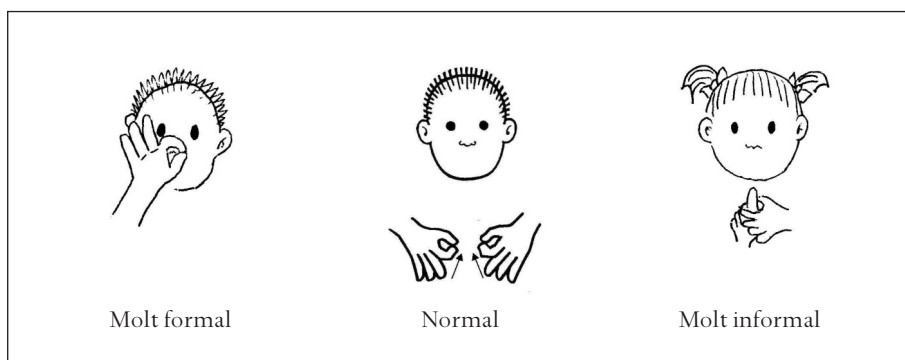
— *Variants diastràtiques*: ítems lèxics que utilitza un sector social específic de la comunitat sorda, per exemple els signes *color rosa* o bé *lletra u*.¹²

11. El primer dibuix està extret del material facilitat per LLESIG (Barcelona) per a l'aprenentatge de la llengua de signes, i el va fer Frank Vidiella (curs 2006-2007). El segon dibuix és del DTLSC (Martín i Alvarado, 2004), que conté signes de la zona de Lleida.

12. Dibuixos extrets del DTLSC (Martín i Alvarado, 2004).

— *Variants diafàsiques*: ítems lèxics que s'utilitzen en alguns registres concrets o signes que presenten diferències segons el registre on apareguin. Un exemple de variant diafàsica pot ser el signe *preservatiu*, que presenta tres variants segons la situació.

— *Variants diatècniques*: ítems lèxics propis d'una matèria especialitzada. El signe *dins*, per exemple, significa «matèria» quan fa referència a l'educació.

Definició 1: situació a l'interior d'un espai limitat.

Definició 2: (en educació) contingut, matèria, aspecte conceptual d'una assignatura, curs, etcètera.

Com que les BD permeten vincular els ítems, les variants poden vincular-se, de manera que dins la informació d'un signe es pugui accedir a les variants de diferents tipus existents en el domini lingüístic.

En aquest apartat hem intentat mostrar exemples del tipus d'informació que es podria incloure en una BD lexicogràfica. Tal com hem dit anteriorment, la informació que es reculli en el material lexicogràfic dependrà dels seus objectius i del tipus d'usuaris als quals vagi dirigit.

4. Conclusions

Les diferències de modalitat de les LS i les LO fan que el seu component lèxic no pugui descriure's mitjançant els mateixos paràmetres. Ambdues modalitats comparteixen principis lingüístics però divergeixen en els paràmetres que les configuren i en la manera com es transmet i es rep la competència gramatical que els parlants tenen interioritzada. Aquestes divergències han afectat els estudis sobre la lexicologia del signe, molt endarrerida respecte a la de la modalitat oral, i també els sistemes d'emmagatzematge dels ítems lèxics de les LS, ja que les vies tradicionals de recollida de dades s'adaptaven molt poc o gens a la modalitat visual.

Les diferències de modalitat fan que calgui buscar altres vies de descripció i d'emmagatzematge dels ítems lèxics de les LS, altres vies que vagin més enllà de la mera transcripció del significat a una glossa en la LO més propera. Tal com hem vist, les noves tecnologies ens posen a l'abast l'oportunitat d'oferir als signants una BD lexicogràfica molt més completa amb un ventall ampli d'informació sobre els signes que pot incloure, què signifiquen, amb quines altres peces es combinen i en quins contextos apareixen o s'utilitzen, entre altres aspectes.

En aquest article hem descrit l'estat de la qüestió en les LS en general. Ens hem centrat també en l'estat de la lexicografia en la LSC i hem esbossat les característiques que hauria de tenir una BD que tingués en compte les especificitats intrínseques de les llengües de signes. Esperem que aquest nou tipus d'organització de BD, basada en els paràmetres fonològics de la modalitat visual, pugui servir a futurs investigadors en la creació i aplicació de BD digitals.

Referències bibliogràfiques

- ALVARADO, M.; MARTÍN, I. (2004). *Diccionari temàtic de llenguatge de signes català*. Lleida.
- BOYES BRAEM, P. (2001). «A multimedia bilingual database for the lexicon of Swiss German Sign Language». A: *Sign Language and Linguistics*, vol. 4, núm. 1-2, p. 133-143.
- BRIEN, D. (1992). *Dictionary of British Sign Language / English*. London-Boston: Faber and Faber.
- CABRÉ, M. T. (1994). *A l'entorn de la paraula (I); Lexicologia general*. València: Universitat de València.
- CRASBORN, O. [et al.] (2001). «A phonological database for sign languages». A: *Sign Language and Linguistics*, vol. 4, núm. 1-2, p. 215-228.
- GIROD [et al.] (1997). *Dictionnaire LSF - français*. París.
- GRAS, V. (2006). *La Comunidad Sorda como comunidad lingüística: panorama sociolingüístico de las lenguas de signos en España*. [Tesi doctoral]. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia. Departament de Lingüística.
- HANKE, T.; STORZ, J. (2008) «ILex – A database tool integrating sign language corpus linguistics and sign language lexicography». A: *Proceedings of the Sixth International Conference on Language Resources and Evaluation*, 26 de maig - 1 de juny de 2008. Marràqueix, Marroc: European Language Resources Association.
- JOHNSTON, T. (2001). «The lexical database of Auslan (Australian Sign Language)». A: *Sign Language and Linguistics*, vol. 4, núm. 1-2, p. 145-169.
- JOHNSTON, T. (2008). «Corpus linguistics & signed languages: no lemmata, no corpus». A: *Proceedings of the Sixth International Conference on Language Resources and Evaluation*, 26 de maig - 1 de juny de 2008. Marràqueix, Marroc: European Language Resources Association.
- KÖNIG, L. [et al.] (2008). «Corpus-based Sign Dictionaries of Technical Terms — Dictionary Projects at the IDGS in Hamburg». A: *Proceedings of the Sixth International Con-*

- ference on Language Resources and Evaluation*, 26 de maig - 1 de juny de 2008. Marràqueix, Marroc: European Language Resources Association.
- KONRAD, R. [et al.] [Inèdit] «What's in a sign? Theoretical lessons from practical sign language lexicography». A: QUER, J. (ed.). *Signs of the time*. Hamburg: Signum (*Selected Papers from TISLR 8*).
- KRAMMER, K. [et al.] (2001). «The Klagenfurt database for sign language lexicons». A: *Sign Language and Linguistics*, vol. 4, núm. 1-2, p. 191-201.
- KRAMMER, K. [et al.] (2008). «The Klagenfurt lexicon database for sign languages as a web application: LedaSila, a free sign language database for international use». A: *Proceedings of the Sixth International Conference on Language Resources and Evaluation*, 26 de maig - 1 de juny de 2008. Marràqueix, Marroc: European Language Resources Association.
- NEIDLE, C. (2001). «SignStream: A database tool for research on visual-gestural language». A: *Sign Language & Linguistics*, vol. 4, núm. 1-2, p. 203-214.
- PADDEN, C. (1988). *Interaction of Morphology and Syntax in American Sign Language*. Nova York: Garland. (Outstanding Dissertations in Linguistics) [Originalment publicada com a: *PhD dissertation*. San Diego: Universitat de Califòrnia, 1983].
- PERELLÓ, J.; FRIGOLA, J. (1998). *Lenguaje de signos manuales*. Madrid: CIE Inversiones Editoriales Dossat 2000.
- PRILLWITZ, S. [et al.] (2008). «DGS corpus project — Development of a corpus based electronic dictionary German Sign Language / German». A: *Proceedings of the Sixth International Conference on Language Resources and Evaluation*, 26 de maig - 1 de juny de 2008. Marràqueix, Marroc: European Language Resources Association.
- QUER, J. [et al.] (2005). *Gramàtica bàsica LSC*. CD-ROM. Barcelona: Federació de Persones Sordes de Catalunya.
- RIBERA, E. (2007). *Projecte de base de dades lexicogràfica per a la LSC (llengua de signes catalana)*. [Treball de recerca dins el programa de doctorat Ciència cognitiva i llenguatge. Director: Josep Quer. Tutora: Maria Teresa Espinal].
- SANDLER, W.; LILLO-MARTIN, D. (2006). *Sign Language and Linguistic Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SAVOLAINEN, L. (2001). «The database system used in the Finnish Sign Language Dictionary Project». A: *Sign Language and Linguistics*, vol. 4, núm. 1-2, p. 125-132.
- SCHERMER, T. [et al.] (2001). «Developing linguistic specifications for a sign language database: The development of Signbase». A: *Sign Language and Linguistics*, vol. 4, núm. 1-2, p. 253-274.
- SENGHAS, A. (2001). «Spatial and temporal coding of Nicaraguan Sign Language in MediaTagger». A: *Sign Language & Linguistics*, vol. 4, núm. 1-2, p. 229-240.

- SLOBIN, D. [et al.] (2001). «Sign language transcription at the level of meaning components: The Berkeley Transcription System (BTS)». A: *Sign Language & Linguistics*, vol. 4, núm. 1-2, p. 63-104.
- STOKOE, W. (1960). *Sign Language structure: an outline of the visual communications systems of the American deaf*. Buffalo: University of Buffalo. (Studies in Linguistics: Occasional Papers.)
- STOKOE, W. [et al.] (1965). *A Dictionary of American Sign Language on Linguistic Principles*. Washington DC: Gallaudet College Press. [2a ed., 1976, per Linstok Press].
- TERVOORT B. (1953). *Strukturele Analyse van visueel taalgebruik binnen een groep dove kinderen*. Amsterdam: North Holland Publications.
- TROELSGARD, T.; KRISTOFFERSEN, J. H. (2008). «An electronic dictionary of Danish Sign Language». *Sign Languages: spinning and unraveling the past, present and future. TISLR 9, forty five papers and three posters from the 9th. Theoretical Issues in Sign Language Research Conference*, Florianópolis, Brasil, desembre 2006. QUADROS R. M. de (ed.). [En línia]. [Petrópolis, Rio de Janeiro, Brasil]. Editora Arara Azul. <<http://www.editora-arara-azul.com.br/EstudosSurdos.php>>.

Recursos web (consulta: juliol del 2008)

<<http://gebaren.ugent.be>>
 <<http://ledasila.uni-klu.ac.at>>
 <<http://www.auslan.org.au>>
 <<http://www.gebarentrum.nl/gebarenwoordenboek.asp>>
 <<http://www.sign-lang.uni-hamburg.de>>
 <<http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/Projectseng/SLDicts.html>>
 <<http://www.xtec.net/dnee/act/miraquedic>>
 <http://www.xtec.net/dnee/lsc/terminologia_llengua/index.htm>
 <www.tegnsprog.dk>

La normalització de les llengües de signes

Josep Quer

ICREA - Universitat Pompeu Fabra

Barcelona

Institut d'Estudis Catalans

Barcelona

1. Introducció

Els desenvolupaments legislatius recents, amb l'aprovació de la Llei estatal 27/2007, que reconeix les llengües de signes a Espanya, i la inclusió de la llengua de signes catalana (LSC) a l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006 (article 50.6), així com l'avantprojecte de llei de regulació de la LSC que se n'ha derivat, suposen una fita decisiva en la llarga lluita de les persones sordes per veure formalment reconegut l'estatus de llengua plena de la seva llengua pròpia i els drets cívics i lingüístics que hi han d'estar associats. Davant d'aquesta nova situació, la llengua, els seus usuaris i les administracions que hauran d'implementar les noves lleis s'enfronten a tot un seguit de reptes als quals caldrà donar resposta amb agilitat, però també amb reflexió. Podem concebre el procés que s'inicia com un procés de normalització lingüística pròpiament dit. A Catalunya tenim referents ben clars d'aquest tipus de procés i, per tant, és imprescindible aprofitar l'experiència acumulada en aquest terreny. Tot i així, caldrà tenir molt en compte les especificitats de les llengües de signes i de les comunitats de signants si volem donar una resposta satisfactòria als interrogants que planteja un procés d'aquesta mena. En aquestes pàgines intentaré oferir algunes reflexions sobre els reptes que suposa la normalització d'una llengua de signes, i més concretament, de la LSC, i dedicaré una certa atenció a la situació de la recerca en aquesta llengua, amb la fi de determinar quines són les mancances i les prioritats en aquest camp. Com a investigadors implicats de manera més o menys indirecta en el procés de normalització, n'esdevenim també un dels agents i, per tant, esdevé indispensable ser conscients de com podem incidir-hi de manera implícita o explícita.

En primer lloc s'introduiran els conceptes generals de normalització lingüística i planificació lingüística. A continuació ens centrarem en les especificitats de les llengües de signes i de les comunitats de signants i en destacarem els aspectes rellevants de cara a la normalització. En aquest punt intentarem oferir una panoràmica del que ara per ara sabem de la LSC com a llengua, a fi de determinar les necessitats més immediates que cal abordar en la recerca. Per acabar, farem referència als riscos a què s'enfronta un procés de normalització i a les noves perspectives que obre al mateix temps.

2. Què entenem per *normalitzar una llengua*?

La idea de *normalitzar una llengua* s'interpreta sovint de dues maneres que cal distingir, perquè no impliquen el mateix. La segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC) recull les dues accepcions de *normalitzar*:

normalitzar

1 1 v. tr. [LC] Fer normal, reduir a una norma.

1 2 v. tr. [ECT] Establir, adoptar i aplicar normes (en la producció industrial o en un altre àmbit).

2 tr. [ML] Sotmetre (un acer) al tractament de normalització.

Si apliquem aquests dos sentits al cas de la llengua, n'obtenim dues interpretacions sensiblement diverses. En una primera accepció més restrictiva i més aviat tècnica, s'identifica *normalització* amb *estandardització*, és a dir, amb la depuració o la reducció de la variació existent a una varietat *estandarditzada* que ha de servir com a norma per als usos formals. La segona accepció es basa en la interpretació més genèrica del verb *normalitzar*, és a dir, fer normal allò que en algun sentit no ho és, i s'aplica en un sentit lingüístic a comunitats que històricament han estat subordinades i que, com a conseqüència d'aquesta situació de discriminació, poden haver entrat en un procés de substitució lingüística. Aquest sentit, el més estès en l'actualitat, arrenca dels treballs d'Aracil i Ninyoles i és el que recull en essència el DIEC sota l'accepció de normalització lingüística:

normalització lingüística

Procés sociocultural pel qual una comunitat lingüística articula un pla d'actuacions encaminades a evitar que la seva llengua, en contacte amb una altra, es vegi sotmesa a una restricció funcional i a una reducció formal progressives i, eventualment, a la seva substitució per aquesta segona.

La perspectiva adoptada en aquesta definició de normalització és la de la comunitat que es veu amenaçada per la substitució lingüística i reacciona amb un seguit d'accions per tal d'evitar-la, tot reorganitzant-ne les funcions lingüístiques. Aquí la norma que es pretén recuperar és la del desplegament d'una llengua en tots els àmbits d'ús possible, on la llengua no es troba en una situació d'inferioritat respecte a una altra ni la seva supervivència està amenaçada.

En determinades ocasions s'identifica normalització amb planificació lingüística, però aquests conceptes no són necessàriament coincidents. La planificació lingüística no és més que el conjunt planificat d'accions adreçades a modificar una situació sociolingüística determinada, i és fruit d'una certa política lingüística. La diferència fonamental rau en el fet que la planificació lingüística i la política lingüística que la fonamenta poden tenir com a objectiu la substitució lingüística mateixa, i no pas evitar-la. De totes maneres, la planificació lingüística en el seu sentit més estès s'orienta al manteniment d'una o més llengües. Una diferència addicional que es destaca sovint és que la planificació lingüística sol ser aplicada per governs i administracions segons models preestablerts, és a dir, adopta una perspectiva centralitzada i dirigista, tecnocràtica, mentre que la normalització no passa necessàriament per aquestes instàncies i pot tenir caràcter bàsicament cívica i cultural i estar protagonitzada pels mateixos agents de la comunitat implicada en el conflicte lingüístic, tal com és palesa a la definició del DIEC que vèiem més amunt. En aquest treball usarem de vegades el terme *planificació lingüística* amb aquest sentit més específic de normalització adreçada al manteniment d'una llengua minoritzada i que pot ser protagonitzada per les administracions i per la mateixa comunitat alhora.

En cert sentit, podem afirmar que el procés de normalització de la LSC ja ha estat iniciat per la comunitat de signants que fa temps que reivindica els seus drets, però també és cert que arran de les iniciatives legislatives recents, aquest procés s'estructurarà, s'accelerarà, s'intensificarà i probablement tindrà un impacte més visible per a la comunitat de signants i per al conjunt de la societat en general. Per aquest motiu, és importat que ens aturem a reflexionar sobre els components diversos que la integren i quines especificitats cal tenir presents a l'hora de dissenyar-la.

3. Normalització de llengües de signes

Tot i que les llengües de signes s'han vist privades del mateix reconeixement com a llengües naturals plenes durant segles, des de la segona meitat del segle XX han anat

guanyant terreny en aquesta direcció gràcies als moviments associatius de persones sordes, que reivindiquen els seus drets com a ciutadans davant les institucions i les administracions corresponents. La resposta per defecte d'aquestes instàncies és intentar abordar aquestes demandes amb un tractament de discapacitat, és a dir, enfrontant-se a les qüestions plantejades per la sordesa, i no pas per la llengua de signes. De manera paral·lela, les reivindicacions sobre l'estatus de les llengües de signes i els signants han reforçat el seu discurs amb les troballes de la recerca lingüística del darrer mig segle, que demostren que els sistemes de comunicació gestuals propis de les comunitats sordes són llengües humanes naturals, amb el mateix tipus de propietats abstractes que caracteritzen les llengües orals, tot i les diferències derivades de la modalitat d'articulació i percepció.

Com a llengües minoritzades, un dels primers objectius que es planteja en la normalització és el seu reconeixement legal. Els primers passos solen consistir en la incorporació de la llengua signada a l'administració de justícia i al sistema educatiu, com a resposta a la necessitat bàsica d'accés a aquestes institucions per part de persones amb sordesa, més que no pas com a persones usuàries de llengua de signes. En els casos en què el reconeixement de la llengua de signes s'ha produït, no ha comportat la concessió de l'estatus d'oficialitat a la llengua, a diferència del que constatem de vegades amb el reconeixement de llengües orals minoritàries.

Un cop acceptat l'objectiu de normalització, és important intentar tenir en compte les peculiaritats específiques de les llengües de signes i de les comunitats sordes.¹ Així, per exemple, una de les accions que es plantegen dins un procés de planificació lingüística en llengües minoritàries de tradició estrictament oral és l'adopció d'un sistema d'escriptura per tal de codificar-les i així poder incorporar-les a tots els àmbits on el codi escrit és habitual, per exemple a les escoles. Tot i que existeixen diversos sistemes de transcripció de llengües de signes, les comunitats de signants no n'han adoptat cap de manera generalitzada i aquests sistemes queden restringits a finalitats principalment de recerca. Això es deu, en gran part, al fet que les persones sordes utilitzen tradicionalment el codi escrit de la llengua oral del seu entorn, en la qual han estat alfabetitzades, i perceben els possibles sistemes d'escriptura com un intent poc reeixit de copsar la complexitat del discurs signat de manera fidel. A això s'afegeix el fet que la generalització de les tècniques d'enregistrament i reproducció audiovisual han fet molt més assequible l'accés directe al mateix discurs signat, sense la

1. Per a un repàs de les polítiques lingüístiques aplicades a les llengües de signes, vegeu Reagan (2001, 2006).

interposició d'un sistema de representació gràfica de validesa general. Al mateix temps, en alguns signants aquests intents d'introducció d'un sistema d'escriptura provoquen una reacció ideològica de rebuig, perquè són percebuts com un intent d'equiparació, o més ben dit, d'assimilació i d'imposició dels hàbits establerts per les comunitats de parlants de llengües orals.

Un altre tret determinant de les característiques de la comunitat de signants com a minoria lingüística és que la transmissió de la llengua d'una generació a la següent no es produeix per la via habitual de pares a fills, perquè teòricament només un 5-10 % dels infants sords té pares sords,² sinó que l'adquisició de la llengua de signes es produeix a l'escola o per contacte amb altres individus sords, en molts casos en una etapa més tardana de la vida. Aquest patró de transmissió interpersonal discontinua té efectes sobre la mateixa llengua, que de mitjana s'adquireix més tard del que és habitual en població típica oïent. L'efecte d'aquesta idiosincràsia és que la variació idiolectal és més accentuada que en altres comunitats lingüístiques minoritzades d'escala similar. Els factors que incideixen de manera directa en aquesta configuració del perfil lingüístic del signant són els següents:

- Fill de pares sords o oïents: determina la possibilitat d'adquirir la llengua de signes de manera plenament nativa o no; si els pares són oïents, dependrà de la seva elecció que la interacció amb l'infant sigui en llengua de signes o en llengua oral, així com el tipus d'escolarització que tindrà.

- Edat de sordesa: si la sordesa és anterior o no a l'adquisició nativa de la llengua oral de l'entorn durant els primers anys de vida condiciona l'aprenentatge tant de la llengua oral com de la llengua de signes.

- Grau de sordesa: determina el grau de possible accés auditiu a la llengua oral.

- Model d'escolarització: educació especial per a infants sords en un model oralista o bilingüe, model d'integració de l'infant sord en un entorn oïent, etcètera.

- Contacte amb la comunitat sorda: edat i grau d'integració en la comunitat sorda, entorn rural vs. urbà, desenvolupament d'identitat en relació amb el grup, etcètera.

- Consciència lingüística en relació amb la llengua de signes.

2. Aquesta és la proporció que s'ofereix tradicionalment per a una comunitat de signants com la de llengua de signes americana (ASL). Tanmateix, sembla que el percentatge d'infants sords fills de pares sords pot ser menor en altres comunitats, com han posat de manifest recentment Johnston (2006) per a la comunitat sorda d'Austràlia o Costello *et al.* (2008) per a la comunitat sorda del País Basc. De l'estudi de Gras (2006) es desprèn un resultat similar per a la població sorda d'Espanya.

Amb aquest patró particular de transmissió de la llengua, observem que les institucions on es produeix són, fonamentalment, les escoles on s'agrupen alumnes sords i les associacions de persones sordes. L'existència d'escoles de sords en un país determina, en moltes ocasions, les variants dialectals que puguem trobar dins del domini lingüístic d'una llengua de signes. Un exemple ben clar el trobem als Països Baixos, on es poden identificar cinc variants pel que fa al lèxic, les quals corresponen a les cinc escoles de sords del país. Aquestes cinc variants es poden dividir en dos grans grups: el del nord i el del sud-oest (Schermer, 2001).

Juntament amb les persones sordes signants, trobem altres grups d'usuaris de la llengua de signes: els intèrprets, els fills oients de pares sords (coneguts com a CODA, acrònim anglès de *children of deaf adults*), educadors vinculats a l'educació d'alumnes sords, aprenents de llengua de signes com a segona llengua, investigadors en lingüística de llengua de signes o pedagogia de l'infant sord, etcètera.

Sembla prou clar que caldrà tenir en compte totes aquestes especificitats, que tot just hem repassat ràpidament, a l'hora d'emprendre accions de normalització de la llengua de signes. En la mesura en què es desenvolupi dins la mateixa comunitat sorda la consciència de constituir una minoria lingüística, es reforçaran els paral·lels amb els casos coneguts de normalització d'altres llengües minoritàries. El problema de base és que la llengua de signes no està associada necessàriament de manera unívoca a una ètnia ni a un estat o nació. Per aquest motiu és més difícil visualitzar-la dins el conjunt de la societat com a llengua pròpiament dita i no com a sistema de comunicació associat a una discapacitat o limitació sensorial.

Les dues àrees principals d'intervenció d'un procés de planificació associat a la normalització d'una llengua minoritària són l'estatus i el corpus. La planificació de l'estatus es proposa intervenir en les funcions i els usos de la llengua en el sentit d'ampliar-les a tots els terrenys on està present una llengua normal o normalitzada. Tot i que ha estat qüestionat per a les llengües de signes (Lee, 1982),³ podem parlar de diglòssia en un sentit ampli del concepte establert per Ferguson (1959, 1973) i Fishman (1971) per referir-nos a la relació entre la llengua de signes i la llengua oral de l'entorn dins les comunitats de signants. Tradicionalment, la llengua oral és la que s'usa per a qualsevol interacció de tipus formal, mentre que la llengua de signes queda restringida a l'entorn on el signant pot interactuar amb altres signants. Així, per exemple, la situació típica en escoles de sords de tradició oralista és que la llengua vehicular i ob-

3. Lee (1982) qüestiona que la relació ASL-anglès als Estats Units fos diglòssica segons els criteris definitoris del concepte, tal com havia proposat Stokoe (1969). Vegeu també Ann (2001).

jecte d'estudi sigui la llengua oral, però els alumnes es comuniquin entre ells a l'hora d'esbarjo en llengua de signes. El primer pas per a trencar aquesta dicotomia funcional es dona en el moment en què s'incorpora la llengua de signes a l'aula com a llengua d'ensenyament per part del mestre, o amb la intervenció d'un intèrpret, i també quan s'incorpora com a llengua objecte d'estudi.

Òbviament, la incorporació de la llengua de signes al sistema educatiu comporta un reforç decisiu a l'estatus social. Cal tenir molt present, a més, que aquesta intervenció planificadora té un efecte determinant en l'adquisició de la mateixa llengua per part dels infants sords, que en la major part dels casos no l'aprenen en l'entorn familiar. Per tant, un aspecte del qual s'ha de tenir una cura especial en aquest cas és el nivell de competència lingüística dels professionals que es faran càrrec d'aquestes aules amb nens sords. Només si ens aturem un segon a pensar que aquests models seran per a la major part d'ells l'únic model lingüístic del qual adquiriran la seva primera llengua en els primers anys de vida, aconseguirem adonar-nos de la importància d'aquest factor a l'hora de planificar la presència de la llengua de signes en el model educatiu. Sembla prou evident que per assolir els millors resultats s'han d'incorporar professionals signants natis, tant per la seva competència lingüística com pel paper de model d'adult sord que l'infant necessita per al desenvolupament personal en un context on no té referents similars.

Tal com assenyalen Boix i Vila (1998, p. 319 i seg.), és important distingir dos tipus d'objectius en el plantejament d'un procés de normalització lingüística: els objectius polítics i jurídics, d'una banda, i els sociolingüístics, de l'altra. Segons aquests autors, els objectius polítics i jurídics poden ser de grau mínim, mitjà o màxim, en funció de si, de manera cumulativa, s'aspira que la llengua minoritària objecte de normalització s'usi en tots els àmbits, sigui, a més, llengua oficial de totes les institucions o, fins i tot, esdevingui l'única llengua oficial d'un territori, respectivament. Aquests diferents objectius es plantegen reorganitzar la vida pública amb independència de la realitat demolingüística. Resulta evident, però, que la normalització lingüística en el terreny legal no implica automàticament la normalització en el terreny sociolingüístic i, per això, al costat de les fites jurídiques i polítiques trobem els objectius sociolingüístics de grau mínim, mitjà i màxim: segons el grau mínim, la llengua minoritària hauria d'ocupar tots els àmbits d'ús; segons el mitjà, s'hauria d'assolir també la bil·lingüïtzació dels al·loglots i, segons el màxim, els al·loglots haurien de ser integrats a la llengua minoritària. Aquests objectius han de garantir en principi la transmissió natural de la llengua recessiva o amenaçada. Tot i així, com remarquen els autors, poden coexistir simultàniament diferents estats de realització d'aquests objectius.

En el cas de la normalització d'una llengua de signes, resulta igualment legítim demanar-se quin grau d'assoliment dels objectius políticourídics i sociolingüístics és aconsellable plantejar-se. Boix i Vila (1998, p. 325) hi fan una consideració rellevant:

[...] en contextos de marcada separació i fins i tot d'oposició entre grups lingüístics [...] la idea mateixa de normalització lingüística només és concebible en els seus significats més febles o, com a molt, intermedis.

Atesa la singularitat de la comunitat de signants en relació amb l'entorn de la comunitat o comunitats de parlants, podem parlar de marcada separació en els termes emprats en aquesta citació i, en aquest sentit, els objectius raonables serien els mínims, és a dir, el reconeixement legal de la presència de la llengua de signes en tots els àmbits de la vida pública i l'ús real en aquests àmbits com a realitat sociolingüística.

4. Components de la normalització

Arribats en aquest punt, hem d'intentar establir els criteris bàsics de cara al disseny de la planificació lingüística tot responent a la pregunta múltiple que proposa Cooper (1989): *Qui planifica què, per a qui i com?* Hi afegirem un *per què* com a punt de partida.

Del que hem dit fins ara es desprèn que el factor desencadenant d'un procés de normalització lingüística d'una llengua de signes (*per què*) són les reivindicacions dels mateixos representants de la comunitat sorda que s'oposen a la minorització. En el cas d'Espanya i Catalunya, la reivindicació associativa ha desembocat en un reconeixement legal que crea noves necessitats i un nou marc de referència en l'àmbit públic. Dins d'aquest nou marc s'intenta donar resposta a la reclamació dels drets cívics que depenen d'un ús normal de la llengua pròpia, com són els drets vinculats a les necessitats educatives, administratives, dels mitjans de comunicació, etcètera. Aquesta lluita i la consecució dels objectius legals han reforçat la identitat lingüística i la cohesió de la comunitat de signants. La investigació sobre llengua de signes i comunitat sorda ha acompanyat aquesta evolució amb el suport científic.

Òbviament, els beneficiaris més immediats de la normalització lingüística d'una llengua de signes (*per a qui*) són els mateixos signants com a individus i com a membres integrants d'una comunitat lingüística. De totes maneres, el benefici és més general, des del moment en què és la societat en conjunt qui adquireix consciència de la realitat d'aquesta minoria lingüística i inicia un canvi d'actitud —lingüística i més

global— envers els signants, per avançar en l'objectiu d'equitat dels ciutadans en una societat democràtica. Igualment, aquest canvi d'actitud afavoreix la inclusió de la llengua de signes i la realitat de la comunitat sorda com a part integrant del patrimoni lingüístic i cultural compartit per tota la societat de la qual formen part els signants. Naturalment, hi ha altres col·lectius que surten beneficiats d'aquest desenvolupament, com els intèrprets de llengua de signes, els educadors d'infants sords, i altres tipus de professionals vinculats a les persones sordes, perquè la seva activitat passa a estar regulada i valorada al nivell que li pertoca.

La pregunta de *què* cal normalitzar fa referència al corpus de la llengua que s'ha de planificar. Aquest és un pas decisiu, perquè la intervenció sobre una realitat lingüística tan fràgil demana conèixer-la abans ben a fons. Per aquest motiu es fa indispensable la descripció i l'estudi de la llengua en tota la seva variació dialectal, sociolectal i, en la mesura en què això sigui factible, idiolectal. L'estudi de la variació diacrònica presenta encara més limitacions, a causa de l'escassetat de dades conservades, si no és més enllà de reculls lexicogràfics en suport paper d'una certa antiguitat. Un aspecte que sí que és possible i desitjable de recollir en la imatge que volem obtenir de la llengua és la distinció entre la manera de signar de generacions més grans i la de generacions més joves.

La trajectòria habitual en la descripció de les llengües de signes arrenca sistemàticament amb l'intent de fer-ne un recull lèxic. Tot sovint sembla que aquest sigui el pas indispensable per a poder abastar la llengua, i només en una segona fase es desenvolupa la tasca de descripció gramatical, en els vessants fonològic, morfològic i sintàctic, i també en el nivell del discurs.

De totes maneres, és important també aconseguir una visió més o menys clara de la situació sociolingüística de la comunitat, cosa que ha de permetre orientar les accions planificadores que s'ajustin a la realitat de la llengua i dels seus usuaris.

En el cas de la descripció de la LSC, hi ha diferents reculls lexicogràfics d'abast divers, uns en format de llibre imprès (Perelló i Frigola, 1998; Martín i Alvarado, 1996), i d'altres en format multimèdia (*Dilscat*, 2004). També existeixen reculls de neologismes en diferents àrees de coneixement. L'única descripció gramatical global de què disposem fins ara és la *Gramàtica bàsica de la LSC* (Quer *et al.*, 2005), en suport multimèdia perquè està exposada en llengua de signes, a més d'estar traduïda al català, el castellà i l'anglès. Juntament amb aquesta descripció bàsica trobem tot un seguit de treballs específics sobre aspectes lingüístics molt heterogenis que van des de la fonologia fins al discurs. Algunes de les àrees que han rebut més atenció fins ara són la sintaxi (Quer, 2007 o Benedicto *et al.*, 2007) i la sociolingüística (Gras, 2006; Morales López

et al., 2002; Pruss Romagosa, 1997), però ens trobem encara amb una important manca en el coneixement de base sobre la fonologia, la morfologia o el discurs, per exemple. Tanmateix, la recerca sobre LSC progressa de manera ràpida i amb una empena considerable que permet anar cobrint llacunes importants. El procés de planificació ha de tenir present que no disposem d'una descripció suficient de la llengua i que caldrà anar-la completant al mateix temps que altres iniciatives normalitzadores.

A partir del moment en què es decideix emprendre una acció planificada, cal fer una feina de difusió continuada per a explicar-ne els objectius al conjunt de la comunitat per tal d'evitar el rebuig. En la majoria dels casos, la proposta de crear una variant estàndard té per objectiu principal l'ús a les institucions educatives i als mitjans de comunicació, és a dir, en àmbits de tipus formal. És important fer entendre als usuaris que aquesta variant normalitzada té unes funcions específiques, que no haurien d'entrar en conflicte amb les varietats lingüístiques existents. Aquestes varietats, vinculades generalment a registres no formals, han de poder conviure al costat de la variant estandarditzada. Tot i així, cal considerar també el rebuig que provoca la variació lèxica entre els aprenents de llengua de signes com a segona llengua. En el cas de la llengua de signes holandesa, per exemple, va ser sobretot la demanda dels pares oients amb fills sords que la volien aprendre la que va provocar la creació d'un projecte d'estandardització del lèxic i de la gramàtica. Alhora, quan es va exigir al govern el reconeixement de la llengua de signes holandesa, aquest va posar com a condició prèvia que es definís una variant estàndard, perquè des de la seva perspectiva, no es podia reconèixer una llengua no unificada. Aquest projecte d'estandardització ha durat força anys i ha culminat amb la publicació d'un lèxic i una gramàtica estàndards (Elferink i Schermer, 2003). La pregunta que queda per respondre és si això no tindrà com a conseqüència l'eliminació d'una riquesa no descrita ni estudiada, abans que no pugui ser descrita ni estudiada: un dilema que cal no oblidar quan s'inicia un procés de normalització lingüística.

Entre les necessitats que sorgeixen des de l'inici de la introducció de la llengua de signes a l'escola, molt abans que s'incorpori a altres àmbits formals, trobem la necessitat de crear terminologia per tal d'arribar a disposar de vocabulari en àrees de coneixement específiques de què la llengua no disposava amb anterioritat. Aquesta és una tasca habitual per a qualsevol llengua, però quan cal dur-la a terme per a una llengua minoritzada de transmissió interpersonal, la feina a fer és ingent. Els recursos per a la creació de neologismes, però, són els mateixos que els emprats per qualsevol llengua: la derivació, la composició, l'extensió semàntica, etcètera. Abans d'abordar la creació terminològica de manera sistemàtica, la comunitat ja ha realitzat aquesta

tasca de creació de manera espontània i gairebé inconscient com a conseqüència de les necessitats que sorgeixen contínuament amb la introducció de nous referents per als quals cal crear un nou terme. A banda d'aquests neologismes espontanis, però, també trobem intents parcials de creació terminològica per part de grups implicats en la creació de materials didàctics per a l'ensenyament d'infants sords o d'aprenents de llengua de signes. L'èxit d'aquestes iniciatives és divers. En qualsevol cas, s'ha d'avaluar el treball de neologia realitzat fins al moment en què es vol abordar de manera sistemàtica, pel que fa a la correcció i l'efectivitat dels criteris i processos aplicats, i a la recepció per part de la comunitat de signants. Un factor decisiu per a l'èxit de la creació terminològica és l'explicació als usuaris de la seva finalitat, així com una difusió continuada dels resultats, de manera que els usuaris no s'hi hagin d'enfrontar com si es tractés d'un experiment realitzat fora de les fronteres de la seva llengua per part d'un grup d'experts.

La part de la pregunta de Cooper referent al protagonisme del procés de normalització (*qui*) no té una resposta unívoca. Des del moment en què s'accepta la intervenció de les administracions en el procés, es fa necessari trobar l'equilibri entre la perspectiva més dirigista i tecnocràtica i la més participativa. D'una banda, l'administració proporciona el finançament necessari per dur a terme la implementació de les accions concretes, compta amb el pes del caràcter vinculant de les lleis i les regulacions i revesteix el procés d'un reconeixement institucional. De l'altra, la mateixa comunitat de signants n'ha de ser un agent central mitjançant la participació de persones sordes qualificades en els diferents àmbits d'intervenció dins els grups d'experts, professionals i assessors que hauran de dissenyar i desenvolupar aquestes polítiques.

De vegades la institucionalització del procés de normalització pot provocar recel, però cal no oblidar que la normalització espontània en realitat no implica més que el predomini de les variants i les decisions de determinats grups que elaboren materials segons els seus propis criteris. Si més no, la planificació formal, si es fa amb una organització oberta i transparent, posa a l'abast els mitjans per a un procés de decisió col·legiada i autoregulable. D'aquesta manera s'evita l'homogeneïtzació o uniformització implícita, que no ofereix vies per donar-hi resposta.

Pel que fa a *com* enfrontar-se a la normalització d'una llengua de signes, per tot el que hem dit fins ara, es desprèn que cal evitar el prescriptivisme i la imposició i afavorir l'ús sobre la norma. A més, és important documentar tota la variació abans de prendre qualsevol decisió sobre una forma estàndard. Per al lèxic, una via d'intervenció transparent i participativa, per exemple, consisteix en la creació d'una base de

dades lèxica en xarxa que permeti als usuaris fer comentaris sobre les entrades emmagatzemades, aportar signes no recollits, variants, etcètera (Johnston, 2001; Dotter, 2006). Perquè aquest enfocament tingui èxit, és obvi que els intèrprets i els educadors han de conèixer aquesta variació i respectar-la. En aquest cas, podem parlar d'estandardització «tova» en el sentit de Dotter (2006, p. 116):

'Soft' means that the sign language communities accept that there is a standard to be taught to learners but that the individual signers or groups are not forced to give up their variants, so that —like in most spoken languages— there is more than one 'variant' or 'register' of the respective signed language.

Una altra condició decisiva per a l'èxit del procés és que els objectius i els resultats de la recerca i de les accions siguin difosos entre els usuaris. La formació contínua de formadors de llengua de signes és un dels pilars sobre els quals es recolzarà l'èxit del procés. L'altre, tal com assenyalava Gras (2006), és la formació contínua dels intèrprets de llengua de signes, que d'aquesta manera també es converteixen en agents difusors de les mesures normalitzadores. Finalment, i no amb menys importància, cal destacar el paper decisiu que tenen els mitjans de comunicació en llengua de signes (Webvisual TV, interpretació a les cadenes de televisió, etc.), per l'abast gairebé il·limitat de la difusió d'un model de llengua que, fins fa poc, era pràcticament impensable en comunitats de signants tradicionals.

Un cop examinats els ingredients bàsics que són específics del procés de normalització d'una llengua de signes, cal reflexionar sobre alguns dels reptes a què s'enfronta, en la mesura que no han estat esmentats fins aquest moment, però també sobre les noves perspectives que sorgeixen.

5. Reptes i perspectives

Un dels reptes fonamentals als qual ha de donar resposta el procés de normalització és la decisió sobre el model de llengua que cal adoptar. Des del punt de vista de la variació geogràfica, és pràcticament inevitable que la variant del nucli demogràfic més important exerceixi la influència més gran, en part perquè és d'on procedeixen les iniciatives d'elaboració de materials i de formació de docents de llengua de signes. A més, aquest sol ser el nucli on es concentra el major nombre de població de signants, amb associacions de persones sordes com a centres de socialització i escoles d'infants

sords. Tot i així, encara que una variant pugui ser més influent que les altres, cal reavaluar aquesta relació per tal de no excloure les altres variants del procés.

Com que es tracta d'una llengua de transmissió interpersonal, tampoc no disposem d'uns models literaris que puguin esdevenir la base de la variant formal de la llengua.

D'altra banda, la gran heterogeneïtat dels perfils lingüístics dels signants que hem comentat més amunt ens posa davant d'una situació on és determinant la selecció dels informants. L'estratègia habitual és seleccionar signants nadius, és a dir, persones sordes filles de pares sords signants, pel fet que ells han adquirit la llengua de manera plena durant l'etapa crítica en què aquest procés es desenvolupa de manera totalment espontània en condicions normals, és a dir, durant els primers anys de vida. Sabem, però, que la majoria de signants adquireix la seva llengua de manera inusual, bé perquè l'adquisició comença en una etapa més tardana, bé perquè els models no són signants nadius sinó adults que han après la llengua de signes com a segona llengua, o bé per una combinació de tots dos factors, el cas més habitual. El perfil de signant natiu pot fins i tot ser inexistent, com en el cas del País Basc, tal com han descrit Costello, Fernández i Landa (2008). L'única opció realista en aquesta situació és disposar d'un perfil sociolingüístic clar dels signants que forneixen dades en el procés de descripció i anàlisi de la llengua.

Un factor addicional de complexitat que cal tenir present en relació amb la determinació del perfil de signant és l'impacte progressiu de l'expansió de la població amb implant coclear. En els casos on aquests individus han adquirit la llengua de signes al costat de la llengua oral, s'ha de tenir en compte l'efecte d'aquest bilingüisme bimodal, que podem assumir que té un abast més important que en la major part de la població sorda signant perquè l'accés a la llengua oral és més directe. De la mateixa manera, és important no oblidar els canvis que s'estan produint en societats com la nostra pel que fa a la transmissió de la llengua: el paper de l'associacionisme sord i els models d'escolarització varien, i això no pot deixar de tenir un efecte sobre la llengua mateixa.

Com ja hem assenyalat més amunt, un repte important és evitar l'(auto)exclusió dels signants respecte del procés de normalització lingüística. L'única manera d'aconseguir-ho és explicar-ne els objectius de manera clara i difondre'n els resultats de manera continuada. Descriure, documentar i analitzar la llengua no s'ha de confondre amb l'objectiu de fixar-la i purificar-la. Un dels objectius és evitar l'afiançament dels prejudicis lingüístics que van associats de manera gairebé automàtica a la creació d'un estàndard. En aquest sentit, no podem deixar de banda les especificitats de la

llengua de signes i de les comunitats de signants al llarg de tot el procés de disseny i implementació de la normalització lingüística, tot adaptant i repensant allà on calgui els models de normalització lingüística de llengües orals, i aprofitant l'experiència d'altres trajectòries de normalització d'altres llengües de signes. Un exemple d'aquestes especificitats l'hem trobat en el cas de la llengua de signes catalana, on en més d'una ocasió els polítics han volgut projectar la situació del bilingüisme català-castellà a Catalunya a la llengua de signes, tot assumint un bilingüisme LSC-LSE que no existeix entre els signants d'aquí.

Un procés de normalització lingüística implica intervenció no solament lingüística, sinó també social, tal com ens recorda Moreno Cabrera (2000, p. 166-167):

En conclusión, los conceptos de *codificación*, *normalización*, *estandarización* y *fijación* tienen un claro trasfondo ideológico y no son, por tanto, puramente lingüísticos. Definir el concepto de lengua utilizándolos es la manera de la que se valen las culturas dominantes para justificar la imposición de su variedad lingüística sobre las demás.

Aquesta reflexió no és una raó per a rebutjar la normalització d'entrada, sinó una invitació a estar permanentment atents a una possible desviació dels objectius reals que ens hem plantejat.

Tot i que les administracions i el món polític ho exigeixen, amb l'objectiu de poder quantificar els costos de les accions empreses, no hauríem d'acceptar el nombre d'usuaris de llengua de signes com a criteri per definir les polítiques normalitzadores. Per començar, no disposem de dades fiables sobre la població sorda signant a Catalunya ni a Espanya, i les xifres que s'esmenten són estimacions o projeccions de dades parcials (Gras, 2006). El principi fonamental és que, tot i ser una llengua petita en termes numèrics, es mereix el mateix tracte que tota llengua minoritària autòctona, independentment del pes demogràfic. Per als lingüistes, a més, conèixer una llengua poc coneguda és un objectiu que no cal justificar.

Tot i els riscos que acabem d'esmentar, les perspectives que s'obren amb un procés com el que ara iniciem són prou importants perquè els assumim. Entre aquestes noves perspectives podem destacar les següents:

- Visibilitat i naturalitat de l'ús de la llengua de signes en tots els àmbits.
- Recuperació dels drets lingüístics i cívics de les persones sordes signants i emancipació de la comunitat de signants.
- Reforç de la transmissió intergeneracional de la llengua de signes.

— Reforç de la identitat lingüística de la comunitat signant (el valor simbòlic d'un estàndard hauria de contribuir al reforç de l'estatus de la llengua de signes).

— Modificació de les actituds lingüístiques de la comunitat majoritària d'oients envers la llengua de signes i els signants.

— Incorporació de la llengua de signes com un bé cultural patrimonial del conjunt de la societat.

— Enriquiment dels coneixements lingüístics sobre una llengua poc estudiada, molt rellevants per a la lingüística teòrica, per a la tipologia lingüística i per a la socio-lingüística, entre d'altres.

— Base sòlida per a l'elaboració de materials pedagògics efectius *en i sobre* llengua de signes.

— Incorporació de models lingüístics sords al sistema educatiu (rellevant per a la transmissió lingüística i per al desenvolupament de la personalitat de l'alumne sord).

— Superació de la concepció de la llengua de signes només com a mitjà per a accedir a la llengua oral.

— Superació (si més no, parcial) de la diglòssia extrema dels signants.

— Formació de lingüistes, pedagogs i altres professionals sords.

Si la visió sobre la normalització esbossada en aquestes pàgines no va del tot errada, sembla prou legítim assumir els riscos, davant les perspectives que s'obren per a la realitat de la llengua de signes, dels signants com a individus i com a membres d'una comunitat i del conjunt de la societat de la qual formen part.

6. Cloenda

Tanquem aquestes reflexions sobre la normalització de les llengües de signes amb un passatge que ens recorda allò que hauria de ser obvi però no ho és (Junyent, 1998, p. 169).

[...] parteixo del fet que totes les llengües són igualment necessàries per a les comunitats que les parlen, tant com a mitjà d'adequació al medi com pel seu valor de lligam amb la pròpia tradició cultural i amb els avantpassats en el vessant històric, i pel seu valor com a signe d'identitat no exclouent en el seu vessant sincrònic.

El concepte *normalitat*, subjacent al de normalització lingüística que hem intentat esbossar, hauria de ser el de la capacitat de gestionar la diferència lingüística i cul-

tural, i no pas la seva eliminació com a conseqüència de prejudicis i suposades obvietats que no són fruit de cap reflexió.

Referències bibliogràfiques

- ANN, J. (2001). «Bilingualism and language contact». A: LUCAS, C. (ed.). *The Sociolinguistics of sign languages*. Cambridge: CUP, p. 33-60.
- ARACIL, L.V. (1965). *Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe nouvelle*. Nancy: Centre Universitaire Européen.
- BENEDICTO, E., CVEJANOV, S.; QUER J. (2007). «Valency in Classifier Predicates: A Syntactic Analysis». *Lingua*, núm. 117, p. 1202-1215.
- BOIX, E.; VILA, F. X. (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.
- COOPER, R. (1989). *Language planning and social change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COSTELLO, B.; FERNÁNDEZ, J.; LANDA A. (2008). «The (non-)existent native signer: Sign language research in a small deaf population». A: DE QUADROS, M. (ed.). *Sign Languages: spinning and unraveling the past, present and future*. 9th Theoretical Issues in Sign Language Research Conference, Florianópolis, Brasil, Desember 2006. Petrópolis/RJ. Brasil: Arara Azul, p. 77-94. <<http://www.editora-araraazul.com.br/EstudosSurdos.php>>.
- Dilscat: *Diccionari bàsic de la llengua de signes catalana* (2004). Barcelona: Illescat.
- DOTTER, F. (2006). «'Soft' standardization of sign languages?». *Veröffentlichungen des Zentrums für Gebärdensprache und Hörbehindertenkommunikation der Universität Klagenfurt*, núm. 8, p. 98-118.
- ELFERINK, B.; SCHERMER, T. (2003). «Standardization of the lexicon of Sign Language of The Netherlands (SLN)». 14th World Congress of the World Federation of the Deaf, 25 de juliol de 2003, Montreal.
- FERGUSON, C. A. (1959). «Diglossia». *Word*, núm. 15, p. 325-340.
- (1973). «Language problems of variation and repertoire». *Daedalus*, núm. 102, p. 37-46.
- FISHMAN, J. (1971). *Advances in the Sociology of Language*. La Haia: Mouton.
- GRAS FERRER, V. (2006). *La comunidad sorda como comunidad lingüística: Panorama sociolingüístico de la/s lengua/s de signos en España*. Tesis (doctorat). Universitat de Barcelona.
- JOHNSTON, T. (2001). «The lexical database of Auslan (Australian Sign Language)». *Sign Language and Linguistics*, núm. 4, p. 145-169.

- JOHNSTON, T. (2006). «W(h)ither the Deaf Community? Population, Genetics, and the Future of Australian Sign Language». *Sign Language Studies*, núm. 6.2, p. 137-173.
- LEE, D. M. (1982). «Are there really signs of diglossia? Reexamining the situation». *Sign Language Studies*, núm. 35, p. 127-152.
- MARTÍN, I.; ALVARADO, M. LL. (1996). *Diccionari temàtic bàsic en llengua de signes catalana de ponent*. Lleida: Ilerprint.
- MORALES LÓPEZ, E. [et al.] (2002). «Deaf people in bilingual speaking communities: The case of Deaf People in Barcelona». A: LUCAS, Ceil (ed.). *Turn-taking, fingerspelling, and contact in signed languages*. Washington DC: Gallaudet University Press, p.107-155
- NINYOLES, R. L. (1975). *Estructura social y política lingüística*. València: Fernando Torres.
- PERELLÓ, Jorge; FRIGOLA, Juan (1998). *Lenguaje de signos manuales*. Madrid: CIE Inversiones Editoriales Dossat.
- PRUSS ROMAGOSA, Eva (1997). «Die Katalanische Gebärdensprache. Historische und sozialpolitische Aspekte». *Das Zeichen*, núm. 40, p.188-195.
- QUER, Josep (2007). «Operadores negativos en Lengua de Signos Catalana». A: CVEJANOV, Sandra B. (ed.). *Lenguas de señas: Estudios de lingüística teórica y aplicada*. Neuquén: Editorial de la Universidad Nacional del Comahue, Argentina, p. 39-54.
- QUER, Josep [et al.] (2005). *Gramàtica bàsica de la llengua de signes catalana*. Barcelona: DOMAD.
- REAGAN, T. (2001). «Language planning and policy». A: LUCAS, C. (ed.). *The Sociolinguistics of Sign Languages*. Cambridge: CUP, p. 145-180.
- (2006). «Language Policy and Sign Languages». A: RICENTO, T. (ed.). *An Introduction to Language Policy: Theory and method*. Oxford: Blackwell Publishing, p. 329-345
- SCHERMER, T. (2001). «From variant to standard: An overview of the standardization process of the lexicon of Sign Language of the Netherlands (SLN) over two decades». Conferència *Dictionaries and Standardization of Languages*, 7 i 8 de novembre, Universitat Gallaudet.
- STOKOE, W. (1969). «Sign language diglossia». *Studies in Linguistics*, núm. 21, p. 27-41.

Addenda

Joan MARTÍ i CASTELL i Josep M. MESTRES i SERRA [cur.]
Les llengües de signes com a llengües minoritàries: perspectives lingüístiques, socials i polítiques
(Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2008)
Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2010, p. 259-260

A mitjan any 2008, quan es van impartir les ponències que hem pogut llegir fins aquí, es preveia una aprovació ràpida de la Llei de la llengua de signes catalana; tanmateix, diverses dificultats parlamentàries, tant a les Corts espanyoles com al Parlament de Catalunya, van retardar fins a l'any 2010 el debat d'aquesta llei tan important per al col·lectiu de persones sordes.

Els avenços més significatius que s'han produït en aquest lapse de temps en la iniciativa de legislació de la llengua de signes catalana, promoguda per la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, són els que segueixen a continuació.

El 21 de juliol de 2009, el Govern de la Generalitat va aprovar el Projecte de llei de la llengua de signes catalana, que fou tramès al Parlament de Catalunya, el qual l'admeté a tràmit l'1 de setembre de 2009. L'11 de novembre del mateix any, Josep-Lluís Carod-Rovira, vicepresident del Govern català, va presentar el Projecte de llei davant el Ple del Parlament, que continuà la tramitació en no haver-s'hi presentat cap esmena a la totalitat (vegeu el *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, sèrie P, núm. 99, p. 8-19).

D'altra banda, els dies 18, 20 i 22 de gener de 2010 va tenir lloc a la Comissió de Cultura del Parlament la ronda de compareixences d'organismes i entitats corresponent a la tramitació del Projecte de llei de la llengua de signes catalana, entre les quals les de Joan Martí i Castell, president de la Secció Filològica, i Josep Quer i Villanueva, lingüista investigador i membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans, que es descabdellaren a partir de les quatre de la tarda del dia 18 de gener. Ells mateixos havien fet la compareixença al Congrés dels Diputats de Madrid, per tal d'expressar-hi les opinions sobre el Projecte de llei de la llengua de signes espanyola i la llengua de signes catalana, com a dues llengües diferents. Contribuïren, així, a evitar una confusió en el text que, d'haver-s'hi mantingut, hauria estat molt negativa.

A continuació, reproduïm el text del Projecte de Llei admès a tràmit per la Mesa del Parlament el dia 1 de setembre de 2009 i publicat en el *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya*, núm. 531, del 7 de setembre de 2009, i els textos de les intervencions de Joan Martí i Castell i Josep Quer davant el Ple de la Comissió, que són un bon complement a aquestes actes.

Finalment, el dia 26 de maig de 2010 s'aprovà la Llei, que fou promulgada pel president de la Generalitat de Catalunya el dia 3 de juny de 2010 amb el títol de Llei 17/2010, del 3 de juny, de la llengua de signes catalana, i publicada en el *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 5647, del 19 de juny de 2010, el text de la qual també reproduïm.

Joan MARTÍ I CASTELL i Josep M. MESTRES I SERRA [cur.]

Les llengües de signes com a llengües minoritàries: perspectives lingüístiques, socials i polítiques
(Actes del seminari del CUIIMPB-CEL 2008)

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2010, p. 261-270

DOI: 10.2436/15.0100.01.36

Projecte de llei de la llengua de signes catalana

EXPOSICIÓ DE MOTIUS

La llengua de signes catalana és la llengua de les persones sordes i sordcegues signants de Catalunya. Es tracta d'una llengua natural de modalitat gestual-visual emprada com a sistema lingüístic primari per part d'aquest col·lectiu. Com en el cas de les altres llengües de signes existents arreu del món, el seu reconeixement com a llengua plena no es produeix fins a la segona meitat del segle XX, principalment a causa de la discriminació social de les seves persones usuàries i del desconeixement de les seves característiques entre científics i científiques lingüistes.

Com a conseqüència del corrent d'emancipació protagonitzat pels moviments associatius de persones sordes i pels resultats de la recerca lingüística que demostrava el caràcter de llengües de ple dret per a les llengües de signes, els drets de les seves persones usuàries van començar a ser restituïts de manera progressiva.

Des del mes de juny de 2005, la llengua de signes catalana compta amb una gramàtica bàsica compendiada. Aquesta obra, que juntament amb alguns lexicogràfics existents, marca l'inici de la descripció del corpus de la llengua de signes catalana, ha de servir de base per a la seva normativització.

L'administració educativa catalana té ja una llarga tradició en l'oferta de lliure elecció entre ensenyament oral o bilingüe per a infants sords. Cal recordar, en aquest sentit, que a Catalunya l'ensenyament per a infants sords compta amb experiències pioneres com l'Escola Municipal de Sordmuts de Barcelona (1800-1802).

Cal remarcar que a Catalunya les persones que usen la llengua de signes com a mitjà de comunicació fan ús de la llengua de signes catalana, és a dir, no es produeix un règim de bilingüisme en llengua de signes equiparable al de les llengües orals parlades al mateix territori.

D'altra banda, cal també tenir en compte que no totes les persones sordes utilitzen la llengua de signes per comunicar-se, sinó que majoritàriament les persones sordes empren suports a la comunicació oral. Així, parlarem de persones sordes signants, o comunitat sorda signant, per referir-nos a la persona o col·lectiu de persones sordes que es comuniquen amb la llengua de signes, i parlarem d'oralistes quan ens referim a les persones sordes que es comuniquen usant suports a la comunicació oral i llegint els llavis. En tot cas, no es tracta de sistemes de comunicació que s'exclouin entre ells, ans al contrari, és freqüent que les persones signants també llegeixin els llavis, i que les persones oralistes s'ajudin, en ocasions, de signes gestual-visuals per ajudar-se en la comunicació.

L'article 50.6 de l'EAC estableix com a principi rector de les polítiques públiques la garantia de l'ús de la llengua de signes catalana. Amb aquest precepte, l'Estatut d'Autonomia de Catalunya esdevé, juntament amb l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana, el primer text legal de l'Estat que regula la protecció d'una llengua de signes, en aquest cas, la catalana. I ho fa, a més, amb rang estatutari, la qual cosa la situa al capdavant en la protecció legal de la llengua de signes, juntament amb Finlàndia i Portugal.

Amb anterioritat, el Parlament de Catalunya havia ja mostrat la seva voluntat de protegir i difondre la llengua de signes catalana. Així, el 17 de febrer de 1993, es va constituir la *Comissió d'estudi de les dificultats d'utilització del llenguatge de signes*. Aquesta comissió, va rebre en compareixença totes les entitats, especialistes i experts en la matèria i va cloure els seus treballs en la sessió de 25 de novembre de 1993, amb un seguit de recomanacions finals referents a aquesta llengua (BOPC 192, de 21 de febrer de 1994). Posteriorment, i fruit d'aquestes recomanacions de la Comissió d'Estudi esmentada, el Ple del Parlament de Catalunya va aprovar per unanimitat el 30 de juny de 1994, a partir d'una iniciativa conjunta de tots els grups parlamentaris, la *Resolució 163/IV, sobre la promoció i difusió del llenguatge de signes catalana*.

El Consell d'Europa s'hi refereix en el marc general de la Recomanació 1492, de l'any 2001, relativa als drets de les minories nacionals. En el seu paràgraf 12 xiii, l'assemblea parlamentària del Consell d'Europa demana que s'atorgui a les diferents llengües de signes emprades a Europa una protecció similar a la que proporciona la Carta Europea de les Llengües regionals o minoritàries, a ser possible mitjançant l'adopció d'una recomanació als Estats membres.

Posteriorment, el 17 de març de 2003, es produeix un pas endavant més en el reconeixement de les llengües de signes com a llengües completes. La Recomanació 1598 de l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa, sobre la protecció de les llengües de signes als Estats membres, reconeix el valor de les llengües de signes com a ex-

pressió de la riquesa cultural europea, i afirma que constitueixen un element del patrimoni tant lingüístic com cultural d'Europa. Igualment, fa un reconeixement explícit de les llengües de signes com a mitjà de comunicació natural i complet, de manera que es deixa de parlar de llenguatge per parlar de llengua de signes.

En la mateixa Recomanació 1598, de 2003, l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa recomana al Comitè de Ministres que encoratgi els Estats membres a reconèixer formalment les llengües de signes del seu territori; formar intèrprets; oferir a les persones sordes la lliure elecció entre ensenyament oral o bilingüe amb llengua de signes, procurar l'ensenyament en llengua de signes a les persones sordes adultes, i incloure formació en relació a la llengua de signes en l'ensenyament general secundari; difondre la llengua de signes des dels programes de televisió i, en general, sensibilitzar la població; promoure obres didàctiques en relació a les seves llengües de signes.

També l'Organització de les Nacions Unides, a la Resolució 48/96, de 20 de desembre de 1993, es refereix a la conveniència d'emprar la llengua de signes en l'àmbit educatiu, familiar i comunitari dels infants sords i a la necessitat de prestar serveis d'interpretació en llengües de signes.

En l'àmbit estatal, la regulació de les llengües de signes es troba a la Llei 27/2007, de 23 d'octubre, per la qual es reconeixen les llengües de signes espanyoles i es regulen els mitjans de suport a la comunicació oral de les persones sordes, amb discapacitat auditiva i sordcegues. Es tracta d'un text multidisciplinari que regula no solament l'ús de les llengües de signes, sinó també dels mitjans de suport a la comunicació de les persones sordes, ja siguin signants o oralistes, que els han de permetre superar les barreres a la comunicació i garantir el seu accés a la informació, la comunicació i als serveis públics essencials en condicions d'igualtat. Així, la Llei 27/2007 conté, d'una banda, regulació lingüística en relació amb la llengua de signes espanyola (aprenentatge, educació, creació del Consorci per a la Normalització de la Llengua de Signes Espanyola); en segon lloc i en relació amb la llengua de signes catalana, el text estatal conté simplement un reconeixement legal de la seva existència però no la regula, ja que explícitament determina la competència de la Generalitat de Catalunya per a fer-ne la regulació legal i reglamentària (art. 1); finalment, però no menys important, la llei conté normativa bàsica en relació amb la participació, la igualtat d'oportunitats i l'accessibilitat de les persones sordes o sordcegues signants o oralistes, per a la qual cosa regula, d'una banda, l'ús de la llengua de signes espanyola i remet a la regulació de la llengua de signes catalana, i de l'altra regula també els mitjans de suport a la comunicació oral de persones sordes.

A Catalunya, el Parlament va aprovar per unanimitat, l'11 d'abril de 2007, la Resolució 32/VIII, que dóna suport explícit al Govern de la Generalitat en la seva inicia-

tiva, feta pública a través del Vicepresident el dia 8 de març de 2007, d'elaborar un projecte de llei de reconeixement i foment de la llengua de signes catalana.

D'acord amb aquesta Resolució 32/VIII, s'inicien els treballs d'elaboració del text que ha de regular l'àmbit lingüístic pròpiament dit, deixant per a la regulació legal general en matèria d'accessibilitat els aspectes relacionats amb l'ús d'aquesta llengua i de qualsevol mitjà de suport a la comunicació per a garantir l'accés a la comunicació de les persones sordes.

Amb la finalitat de garantir la participació i l'audiència de les persones directament interessades en la llei, és a dir, les persones que usen la llengua de signes catalana com a mitjà de comunicació, així com els i les professionals que en fan la interpretació i els científics i científiques que han de vetllar per la seva normativització, el Departament de la Vicepresidència constitueix el dia 23 d'abril de 2007 un grup de treball dirigit per la Secretaria de Política Lingüística i integrat per les entitats representatives en els àmbits esmentats: la comunitat sorda signant a Catalunya, l'associació de pares i mares de nens sords signants, l'associació d'interprets de la llengua de signes catalana, així com un representant de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans que, a més, és investigador d'aquesta llengua.

Aquest grup de treball s'ha reunit al llarg del 2007 i el 2008, per tal de fer propostes de regulació, debatre-les conjuntament, i arribar de manera consensuada al text que el Govern de la Generalitat va sotmetre a informació pública el mes de novembre de 2008. Cal remarcar que, per primera vegada, en aquest tràmit d'informació pública el text va ser exposat també en llengua de signes al portal de llengua de la Generalitat, i es va coordinar amb la comunitat sorda signant per tal que, des dels seus espais webs, en fessin també la màxima difusió, amb la finalitat de garantir la total participació de les persones directament afectades, a més de possibilitar l'accés habitual de tota la ciutadania als processos legislatius.

Aquesta Llei és fruit d'aquests treballs, de l'impuls del Govern de la Generalitat i de la voluntat unànime expressada pel Parlament de Catalunya amb la Resolució 32/VIII abans esmentada.

La llei es dicta sobre la base de les competències pròpies per a regular la llengua de signes catalana derivades dels articles 127 i 131 de l'EAC, dóna compliment al mandat de l'article 50.6 de l'EAC, i desplega parcialment la normativa bàsica estatal en l'àmbit de les llengües de signes, la Llei 27/2007, de 23 d'octubre, per la qual es reconeixen les llengües de signes espanyoles i es regulen els mitjans de suport a la comunicació oral de les persones sordes, amb discapacitat auditiva i sordcegues, que en el seu article 1 deriva a la Generalitat la regulació de la llengua de signes catalana.

Així mateix, correspon a la legislació catalana sobre accessibilitat fer el desplegament de la previsió que el mateix article 50.6 de l'EAC fa en relació amb el garantiment de les condicions que han de permetre assolir la igualtat de les persones amb sordesa que optin per aquesta llengua, així com el desplegament de la normativa bàsica estatal que conté la Llei 27/2007, de 23 d'octubre, abans esmentada, pel que fa als aspectes d'accessibilitat de les persones sordes signants i dels mitjans suport a la comunicació oral.

Concretament, doncs, és matèria d'aquesta llei: el seu aprenentatge, la docència en llengua de signes catalana; l'acreditació professional per a la seva interpretació; la designació de la seva institució acadèmica i la previsió dels canals de participació social en les polítiques lingüístiques relacionades amb aquesta llengua.

D'acord amb el contingut i l'abast d'aquesta Llei, correspon al departament amb competències en matèria de política lingüística impulsar la regulació de la llengua de signes catalana com a patrimoni lingüístic català i vetllar per la seva normativització, la seva protecció i la seva difusió, sens perjudici de l'impuls del departament competent en matèria d'acció social, pel que fa a la connexió entre aquesta regulació i la relativa a l'accessibilitat.

La Llei conté 12 articles, dues disposicions addicionals i dues disposicions finals, i s'estructura en:

- Capítol primer, amb disposicions de caràcter general relatives a l'objecte de la llei, els seus objectius, els seus efectes territorials i l'àmbit d'aplicació, així com les definicions legals.

- Capítol segon, que estableix la garantia del dret d'ús de la llengua de signes catalana en l'àmbit de les administracions públiques catalanes, i regula l'aprenentatge, la docència, la recerca i la interpretació d'aquesta llengua.

- Capítol tercer, relatiu als òrgans de difusió, normativització i de participació social, en què es regulen les funcions de l'Administració de la Generalitat i l'atribució orgànica de les polítiques lingüístiques de planificació i foment, s'estableix l'autoritat normativa de la llengua de signes catalana i es preveu la creació d'un òrgan estable de participació social en les polítiques lingüístiques relacionades amb aquesta llengua.

- Disposició addicional primera, que remet a la normativa sobre accessibilitat la regulació de les condicions d'ús de la llengua de signes catalana en l'accés als serveis públics i a la comunicació en aquesta llengua, en el marc del garantiment de les condicions d'igualtat de les persones sordes i sordcegues.

- Disposició addicional segona, que faculta el departament competent en matèria d'educació per a la regulació de les condicions d'accés al sistema d'educació bilingüe.

— Disposició final primera, que atorga al Govern de la Generalitat facultats per al desplegament i l'execució de la llei.

— Disposició final segona, que regula la seva entrada en vigor.

CAPÍTOL PRIMER

Disposicions generals

ARTICLE 1. *Objecte de la Llei*

L'objecte de la present Llei és regular la llengua de signes catalana com a sistema lingüístic propi de les persones sordes i sordcegues signants de Catalunya.

ARTICLE 2. *Objectius de la Llei*

Els objectius d'aquesta Llei són:

- a) Reconèixer la llengua de signes catalana com a sistema lingüístic, i regular la difusió i protecció que ha d'obtenir dels poders públics, d'acord amb l'article 50.6 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.
- b) Regular l'aprenentatge, la docència i la interpretació de la llengua de signes catalana i crear els òrgans encarregats de la seva recerca i sistematització, de l'assessorament i de participació social en les polítiques públiques en aquest àmbit; i garantir el principi d'igualtat de tracte i d'oportunitats entre dones i homes com a principi informador que cal integrar i observar en la interpretació i aplicació de la normativa reguladora de la llengua de signes catalana.
- c) Difondre l'existència i el coneixement de la llengua de signes catalana com a llengua de l'àmbit lingüístic català.

ARTICLE 3. *Definicions*

En el marc d'aquesta Llei s'entén per:

- a) Llengua de signes catalana: aquella llengua o sistema lingüístic natural de modalitat gestual-visual pròpia de les persones sordes signants de Catalunya. Igualment, aquest sistema lingüístic és usat amb caràcter tàctil per persones sordcegues.
- b) Llengües orals - escrites: aquelles llengües o sistemes lingüístics de modalitat oral-auditiva que tenen transcripció escrita i que, d'acord amb l'Estatut d'Autonomia de Catalunya tenen el caràcter d'oficial: el català, el castellà i l'occità, denominat aranès a l'Aran.
- c) Persona sorda signant o usuària de la llengua de signes catalana: aquella persona que utilitza la llengua de signes catalana com a mitjà de comunicació amb l'entorn.

d) Intèrpret o guia-intèrpret de la llengua de signes: professional que interpreta i tradueix la informació formulada en llengua de signes catalana a les llengües orals-escrites i viceversa.

e) Educació o sistema educatiu bilingüe: projecte educatiu en el qual el procés d'aprenentatge i ensenyament es desenvolupa en un entorn en què coexisteixen la llengua de signes catalana i les llengües orals-escrites oficials, essent la llengua de signes catalana la llengua vehicular i matèria d'estudi, juntament amb l'aprenentatge de les llengües oficials a Catalunya.

CAPÍTOL SEGON

El dret d'ús, l'aprenentatge, la docència, la recerca i la interpretació

ARTICLE 4. *L'ús de la llengua de signes en els serveis de caràcter públic*

Es garanteix el dret a usar la llengua de signes catalana en l'àmbit de les administracions públiques catalanes per part de les persones sordes i sordcegues que en són usuàries, d'acord amb la normativa a què fa referència la disposició addicional primera.

ARTICLE 5. *L'aprenentatge de la llengua de signes catalana*

1. Els serveis públics educatius garanteixen la informació als pares i mares d'infants sords i sordcecs de les opcions i els recursos disponibles per a la seva escolarització, per a què puguin escollir l'ús de la llengua de signes catalana dins la seva educació, juntament amb les llengües oficials a Catalunya, en una educació bilingüe.

2. En l'àmbit escolar, es garanteix l'aprenentatge de la llengua de signes catalana de en la modalitat educativa bilingüe, en la què també és llengua vehicular d'ensenyament, juntament amb les llengües orals oficials a Catalunya, i molt especialment el català com a llengua pròpia del sistema educatiu. El departament competent en matèria d'educació establirà, a través dels plans d'estudis generals, la difusió de l'existència de la llengua de signes catalana entre l'alumnat, per tal de fomentar el respecte pels valors de la diversitat lingüística.

3. En l'ensenyament superior no universitari, s'ha de disposar d'una titulació professional de la llengua de signes catalana.

4. L'Administració educativa facilita l'aprenentatge de la llengua de signes catalana a les persones sordes i sordcegues adultes que no hi hagin pogut accedir en les etapes de vida anteriors.

ARTICLE 6. *La docència i la recerca en la llengua de signes catalana*

1. S'han d'establir reglamentàriament, en coordinació amb els departaments competents, les matèries docents i la certificació corresponent per tal de garantir que les persones docents que hagin de desenvolupar la seva tasca amb persones sordes i sordcegues usuàries de la llengua de signes catalana tinguin la formació i l'acreditació corresponents.

2. Correspon al departament competent en matèria d'educació l'establiment de plans de formació específics per al professorat que hagi d'atendre l'alumnat en llengua de signes catalana i la certificació d'aquesta formació.

3. Correspon a l'Institut d'Estudis Catalans i les universitats la recerca sobre la llengua de signes catalana.

ARTICLE 7. *La interpretació de la llengua de signes catalana*

Correspon als departaments competents en les matèries d'educació i treball establir la qualificació professional dels i les intèrprets en llengua de signes catalana.

L'Administració de la Generalitat, a través del departament competent, ha d'impulsar la creació de la titulació universitària corresponent a les facultats d'interpretació de les universitats catalanes.

CAPÍTOL TERCER

Òrgans de difusió, de normativització i de participació social

ARTICLE 8. *Foment i difusió*

1. L'Administració de la Generalitat ha de difondre la llengua de signes catalana entre la ciutadania en general.

2. L'Administració de la Generalitat ha de fomentar l'accés a l'aprenentatge de la llengua de signes catalana entre el personal de les administracions públiques catalanes per tal de garantir el dret a l'ús de la llengua de signes catalana als serveis que presta.

ARTICLE 9. *Direcció interdepartamental*

El Govern, a proposta del departament competent en matèria de política lingüística, establirà la regulació de l'òrgan competent per a la direcció, planificació i coordinació interdepartamental de la política lingüística en relació amb la difusió i el foment de la llengua de signes catalana, sens perjudici de les competències dels res-

pectius departaments pel que fa a la regulació del seu ús en l'accés de les persones sordes i sordcegues signants als serveis públics, d'acord amb les normatives sectorials i d'accessibilitat vigents.

A nivell metodològic, el departament competent de l'Administració de la Generalitat, haurà de procurar que en l'ensenyament, la interpretació i la difusió de la llengua de signes s'estableixin els mecanismes necessaris per tal d'evitar l'ús d'expressions de caràcter sexista i que degradin a la dona.

ARTICLE 10. *Autoritat normativa*

Es reconeix l'Institut d'Estudis Catalans com la institució acadèmica que determina les normes lingüístiques de la llengua de signes catalana, i n'impulsa la seva recerca i sistematització.

ARTICLE 11. *Consell social de la llengua de signes catalana*

Adscrit a l'òrgan a què fa referència l'article 9, s'ha de crear el Consell social de la llengua de signes catalana, com a òrgan d'assessorament, consulta i participació social en la política lingüística del Govern de la Generalitat en relació amb aquesta llengua de signes.

El Govern, a proposta del departament competent en matèria de política lingüística, ha de regular la seva composició, que en tot cas respondrà a criteris de paritat de gènere en la designació de les persones membres que no ho siguin per raó del seu càrrec, el funcionament i les funcions.

DISPOSICIÓ ADDICIONAL PRIMERA

La garantia d'ús de la llengua de signes catalana establerta per aquesta llei amb caràcter general en el seu article 5 es complementa amb la normativa sobre accessibilitat en la comunicació, que regula les condicions d'ús de la llengua de signes per part de persones sordes i sordcegues com a mitjà de comunicació, com també els mitjans de suport a la comunicació oral emprats per les persones sordes que no l'usen, i que en tot cas garanteix a uns i altres el seu accés als serveis públics en condicions d'igualtat.

DISPOSICIÓ ADDICIONAL SEGONA

Correspon al departament competent en matèria d'educació la regulació de les condicions d'accés a l'educació bilingüe per part dels nens i nenes sordes els pares i mares o persones tutores dels quals hagin optat per aquest sistema educatiu, d'acord amb allò que disposa l'article 6 d'aquesta Llei.

DISPOSICIÓ FINAL PRIMERA

Es faculta el Govern de la Generalitat per dictar les disposicions i prendre les mesures necessàries en relació amb el desplegament i l'execució d'aquesta llei.

DISPOSICIÓ FINAL SEGONA

Aquesta llei entrarà en vigor al cap d'un mes de la seva publicació al *Diari Oficial de la Generalitat*.

Compareixença de Joan Martí i Castell davant el Parlament de Catalunya

L'Institut d'Estudis Catalans (IEC) fa temps que col·labora amb la Federació de Persones Sordes de Catalunya, conscients, l'un i l'altra, que s'ocupen de qüestions lingüístiques d'interès social: la codificació i la normalització de la llengua catalana, en el sentit més ampli del terme. L'IEC, mitjançant la Secció Filològica (SF), n'és l'acadèmia nacional i la llengua de signes, en tant que llengua natural, necessita també la codificació corresponent, gramatical i lèxica, per a ser utilitzada en tots els registres i per a la comunicació en qualsevol àmbit del saber.

La Secció Filològica de l'IEC ha volgut obrir de bat a bat les portes a la recerca de la llengua de signes catalana, i en relativament poc temps hem fet grans passos; però és obvi que tots sols no arribaríem gaire lluny. La premissa, sense la qual la bona voluntat no serveix prou, és que els governs —i també els representants polítics de la societat— assumeixin una responsabilitat directa en temes tan transcendents com aquest. I estem altament satisfets que vostès, en la condició de parlamentaris, hagin volgut fer-ho. És un avenç realment extraordinari, que ens estimula i ens demostra que, quan es vol assolir una fita, es pot.

Ens queixem, amb tota la raó, del menyspreu que suposa el fenomen de la minorització d'algunes llengües orals, com la nostra; però, paradoxalment, no som prou sensibles a la necessitat del col·lectiu amb discapacitat auditiva de comptar, sense traves, amb l'instrument que els permet expressar-se amb rigor i precisió. Les llengües de signes reflecteixen la idiosincràsia irrepetible de les comunitats de què són pròpies, exactament igual que les llengües orals.

La ciència en general solament té sentit si es posa al servei del progrés de la societat, al servei del benestar de les persones, col·lectivament i individualment. La ciència del llenguatge no n'és una excepció i ha de procurar, doncs, en aquest sentit eliminar

qualsevol barrera en la comunicació i en l'accés de tothom al món de l'educació, de la formació i al mercat laboral, amb igualtat d'oportunitats.

És un guany realment històric que el Parlament de Catalunya reconegui oficialment, explícitament i legalment la llengua de signes catalana i que aquesta institució explani les mesures que garanteixin els drets dels usuaris en els diversos àmbits de la vida quotidiana. La Llei de la llengua de signes catalana ens fa avançar en la maduresa democràtica. Una llei que impulsa el desenvolupament personal i la inclusió de tots els ciutadans en la vida social. Ens n'hem de felicitar i els felicitem a vostès com a protagonistes essencials.

La SF de l'IEC, el juny de l'any 2005, va presentar la primera gramàtica descriptiva de la llengua de signes catalana: *Gramàtica bàsica de la llengua de signes catalana*, una obra que tingué el suport de la Generalitat de Catalunya, concretament a través dels departaments d'Educació i de Treball, la qual cosa demostra la finesa de la seva sensibilitat. No hauríem de retrocedir mai en aquest camí que tots plegats hem emprès. La normalització de la llengua de signes catalana implica un treball sistemàtic per a establir un estàndard de consens, que n'ha de ser la base de l'ús extensiu en tots els contextos: educació, mitjans de comunicació, Administració, etcètera.

L'elaboració d'una llei per a la llengua de signes catalana significa la restitució dels drets lingüístics i cívics a un grup de persones, que és molt més ampli que no pensem generalment, i que ho reclama des de fa més de cent vint-i-cinc anys. Ens posem, en aquest sentit, a l'altura dels països europeus més avançats, en què les llengües de signes interessen a tots els ciutadans, siguin o no habitualment signants. Ens movem, en definitiva, en el terreny del respecte a la diversitat lingüística de què Catalunya sempre ha fet gala exemplarment.

Amb la defensa de la llengua de signes catalana, defensem la nostra llengua pròpia; una llengua viva, dinàmica, absolutament necessària per a les persones sordes i sordcegues; una llengua que fa gran el patrimoni lingüísticocultural universal.

En nom de la SF de l'IEC, si m'ho permeten, vull expressar públicament la gratitud a tots vostès, al Parlament de Catalunya. I vull remarcar que el Parlament de Catalunya ha estat un dels primers de tot l'Estat espanyol que ha fet constar a l'Estatut la llengua de signes. Aquest avenç millorarà, sens dubte, la qualitat de vida de totes les persones sordes i sordcegues.

Vull acabar la meua intervenció fent una reflexió i una sol·licitud que desitjo que no interpretin com la pretensió, ni tan sols la intenció, d'interferir en allò que és exclusivament de la seva competència.

Vostès saben molt millor que no pas jo que qualsevol llei o disposició que regula un aspecte concret de la vida dels ciutadans pot acabar esdevenint una declaració de

bones intencions no eficaç, si no preveu els recursos necessaris, materials i humans, per a desenvolupar-la.

Vaig assistir personalment a una sessió del debat d'aquesta Llei que ara ens ocupa, convidat generosament per vostès. Vaig copsar-hi, amb satisfacció, la unanimitat de tots els grups parlamentaris, sense ni una sola excepció, a considerar-la molt positivament. Però alguna veu es lamentà que hi mancaven les previsions per a poder-la desplegar adequadament. La SF de l'IEC solament podrà fer la feina que s'ha imposat i que té el deure de fer si compta amb el suport ineludible per a poder complir les seves funcions.

Seria una llàstima que en una tasca que honora tant el nostre Parlament, que els honora tant a vostès, hi hagués mancances que impedissin que es pogués aplicar convenientment.

Els recursos que s'hi puguin dedicar —i ja sé que el que diré és un tòpic— no seran mai despeses, sinó inversions que aportaran guanys a la justícia, a la llibertat, a la democràcia, a la igualtat, a la solidaritat.

Compareixença de Josep Quer davant el Parlament de Catalunya

Voldria començar aquesta intervenció tot agraint la invitació a comparèixer davant d'aquesta Comissió per a defensar el text de la Llei de regulació i difusió de la llengua de signes catalana. Parlo de «defensa», perquè l'Institut d'Estudis Catalans ha estat una de les entitats representades al grup de treball que es va encarregar de la redacció de l'esborrany de l'avantprojecte de llei i, en conseqüència, se'n sent plenament responsable.

Aquest text desplega l'article 50.6 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya del 2006, que reconeix el dret a l'ús de la llengua de signes catalana (LSC) i la igualtat de drets dels seus usuaris, i fa realitat l'exercici de les competències de la Generalitat en aquest àmbit, que foren concretades a la Llei estatal 27/2007 amb el reconeixement de les llengües de signes espanyola i catalana. Tot i que no resulti sempre fàcil de conceptualitzar, els signants de LSC formen una comunitat lingüística minoritària al Principat que encaixa plenament amb una de les definicions de minoria lingüística recollides per l'article 1.3 de la Declaració Universal dels Drets Lingüístics, com a exemple de les col·lectivitats que «estan assentades en un espai geogràfic compartit amb els membres d'altres comunitats lingüístiques d'historicitat similar».

Aquesta mateixa Declaració estableix que «[a]mb la denominació de llengua pròpia d'un territori es fa referència a l'idioma de la comunitat històricament establerta en aquest espai» (article 1.1). Sembla difícil qüestionar, doncs, que una llengua de signes com la LSC sigui tractada com una llengua pròpia més de Catalunya.

Com sabem prou bé, les comunitats de signants no sols són numèricament minoritàries, sinó que han estat llargament i persistentment discriminades pel conjunt de les societats a què pertanyen a partir de dues premisses errònies: que els drets de les persones amb discapacitat són en algun sentit «negociables» i que, en concret, les

llengües de signes no són llengües de ple dret, sinó una mena de crossa per a la comunicació. Afortunadament, aquests prejudicis han anat deixant pas, d'una banda, a la visió que una societat democràtica i justa ha de garantir els drets de ciutadania de tots els seus membres, i de l'altra, que les llengües signades, tot i la particularitat del seu mode d'expressió i percepció, són tan «llengües de l'espècie humana» com les llengües orals, siguin majoritàries o minoritàries.

Tanmateix, el fet que els signants sords tinguin tan sols accés sensorial parcial a la llengua oral fa que la seva capacitat d'esdevenir bilingües sigui només una potencialitat, que dependrà decisivament de l'entorn en què es trobi l'infant amb sordesa durant els primers anys de vida. François Grosjean, catedràtic emèrit de la Universitat de Neuchâtel, a Suïssa, especialitzat en psicolingüística i referent mundial sobre els temes de bilingüisme i biculturalitat, ho expressa d'una manera concisa i contundent en l'article «El dret de l'infant sord a créixer bilingüe», traduït a trenta llengües diferents:

Tot infant sord, sigui quin sigui el seu grau de pèrdua auditiva, hauria de tenir el dret a créixer bilingüe. Mitjançant el coneixement i l'ús tant d'una llengua de signes com d'una llengua oral (en la seva modalitat escrita, i si és possible, parlada), l'infant assolirà les seves capacitats cognitives, lingüístiques i socials.

A través d'una llengua natural, l'infant ha d'aconseguir superar unes fites fonamentals per al ple desenvolupament: comunicar-se amb els pares i familiars de la manera més ràpida i completa possible; desenvolupar les capacitats cognitives generals, que li fonamentaran el desenvolupament personal; adquirir coneixement del món en les seves interaccions amb l'entorn (i no només a l'escola), incloent-hi el coneixement lingüístic; l'aculturació en dos mons coetanis però diferents, el món sord i el món oient, i el desenvolupament d'una identitat particular en relació amb aquesta realitat.

Segons Grosjean i molts d'altres investigadors, el bilingüisme és l'única opció amb garanties per a donar resposta a aquestes necessitats, i, com a conseqüència de la diversitat dels perfils individuals de persones amb sordesa, els graus de bilingüisme entre les dues modalitats presentaran una variació lògica. La conclusió central de Grosjean, com la de molts altres estudis, és la següent:

La llengua de signes ha de ser la primera llengua (o una de les dues primeres llengües) adquirides pels infants que tenen una pèrdua d'audició severa. És una llengua natural del tot desenvolupada que assegura una comunicació plena i completa.

I continua:

Malgrat l'esforç considerable per part dels infants sords i dels professionals que els envolten i malgrat l'ús de diverses ajudes tècniques, és un fet que molts infants sords tenen grans dificultats per a produir i percebre una llengua oral en la seva modalitat parlada. Haver d'esperar uns quants anys per a aconseguir un nivell satisfactori que potser no s'atenyerà mai, i mentrestant negar a l'infant sord l'accés a una llengua que satisfà les seves necessitats immediates (la llengua de signes) és bàsicament arriscar-se que l'infant pateixi retards en el seu desenvolupament, sigui lingüístic, cognitiu, social o personal.

El domini de la llengua de signes esdevé, doncs, indispensable per a construir la base sòlida sobre la qual aprendre i créixer en la llengua o llengües orals de l'entorn immediat. En aquest sentit, el text del Projecte de llei garanteix informació acurada i equilibrada sobre aquesta realitat als pares que tenen un nadó sord i que generalment desconeixen quines són les conseqüències de les decisions que puguin prendre sobre el seu fill. Per tal que l'elecció sigui realment lliure, aquesta informació també ha d'estar al seu abast.

Les necessitats específiques d'un signant, però, no s'esgoten en el període decisiu de la infantesa, sinó que s'estenen al llarg de tota la vida adulta. Així doncs, el Projecte de llei estableix garanties mínimes perquè l'individu signant tingui accés a tot el sistema educatiu públic i als serveis públics dels quals és responsable l'Administració, des de la sanitat fins a la justícia.

De totes maneres, normalitzar una llengua minoritària sense tradició escrita en tots aquests àmbits requerirà una acció decidida i una inversió important de recursos humans i econòmics. La llengua de signes catalana apareix recollida en l'inventari de llengües d'*Ethnologue*, entre centenars d'altres llengües de signes i orals. Fa temps que és objecte d'investigació i està present en fòrums internacionals sobre lingüística i ensenyament de llengües de signes. Catalunya disposa del primer grau d'interpretació de llengua de signes de l'Estat i va ser pionera en la formació de postgrau d'intèrprets. Hi ha, per tant, feina feta.

Ara bé, ens enfrontem al repte que encara cal descriure i analitzar la llengua en profunditat i amb sistematicitat, de manera que es pugui establir un model estàndard per a usar-la en l'ensenyament —l'únic model de llengua de signes possible per a una gran majoria d'infants sords— o per a l'actuació dels intèrprets en contextos formals. Aquesta feina s'haurà de continuar realitzant en xarxa a les universitats i en col·labo-

ració amb la comunitat sorda, però serà imprescindible intensificar-ne el ritme i eixamplar-ne l'abast, amb l'objectiu d'avançar vers les fites marcades dins uns terminis acceptables. Altrament, les expectatives creades es convertirien en frustració per part dels usuaris, com ha passat en part amb la Llei estatal. L'Institut d'Estudis Catalans manté el compromís adquirit de donar suport a aquest impuls i de vertebrar la recerca en llengua de signes catalana. Encara ens calen moltes mans, i aquesta Llei hauria de fer-ho possible.

Joan MARTÍ I CASTELL i Josep M. MESTRES I SERRA [cur.]

Les llengües de signes com a llengües minoritàries: perspectives lingüístiques, socials i polítiques
(Actes del seminari del CUIIMPB-CEL 2008)

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2008, p. 279-288

DOI: 10.2436/15.0100.01.39

Llei 17/2010, del 3 de juny, de la llengua de signes catalana

PREÀMBUL

La llengua de signes catalana és la llengua de les persones sordes i sordcegues signants de Catalunya. Es tracta d'una llengua natural de modalitat gestual i visual emprada per part del col·lectiu de persones sordes i sordcegues com a sistema lingüístic primari. Com en el cas de les altres llengües de signes d'arreu del món, el seu reconeixement com a llengua plena no es va produir fins a la segona meitat del segle XX, principalment a causa de la discriminació social de les persones que la feien servir i del desconeixement de les seves característiques entre els lingüistes.

Com a conseqüència del corrent d'emancipació protagonitzat pels moviments associatius de persones sordes i dels resultats de la recerca lingüística, que demostrava el caràcter de llengües de ple dret de les llengües de signes, els drets dels usuaris de les llengües de signes van començar a ésser reconeguts d'una manera progressiva.

Des del mes de juny del 2005, la llengua de signes catalana disposa d'una gramàtica bàsica compendiada, que, juntament amb alguns materials lexicogràfics i treballs de recerca lingüística existents, marca l'inici de la descripció del corpus de la llengua de signes catalana i ha de servir de base per a normativitzar-la.

L'administració educativa catalana ja té una llarga tradició en l'oferta de lliure elecció entre la modalitat educativa oral o la bilingüe per a infants sords. Cal recordar, en aquest sentit, que a Catalunya l'ensenyament per a infants sords té experiències pioneres, com l'Escola Municipal de Sordmuts de Barcelona (1800-1802).

Cal remarcar que a Catalunya les persones que usen la llengua de signes com a mitjà de comunicació ho fan amb la llengua de signes catalana, és a dir, que en la llen-

gua de signes no es produeix un règim de bilingüisme equiparable al de les llengües orals parlades al mateix territori.

D'altra banda, també cal tenir en compte que no totes les persones sordes utilitzen la llengua de signes per a comunicar-se, sinó que majoritàriament empren suports a la comunicació oral. Així, parlem de persones sordes signants, o comunitat sorda signant, per a referir-nos a les persones o al col·lectiu de persones sordes que es comuniquen preferentment en llengua de signes, i parlem d'oralistes quan ens referim a les persones sordes que es comuniquen usant suports a la comunicació oral i llegint els llavis.

L'article 50.6 de l'Estatut d'autonomia estableix com a principi rector de les polítiques públiques la garantia de l'ús de la llengua de signes catalana. Amb aquest precepte, l'Estatut esdevé, juntament amb l'Estatut d'autonomia de la Comunitat Valenciana, el primer text legal de l'Estat que regula la protecció d'una llengua de signes, en aquest cas, la catalana. I ho fa, a més, amb rang estatutari, la qual cosa la situa, juntament amb Finlàndia i Portugal, al capdavant en la protecció legal de la llengua de signes.

Igualment, els articles 81 i 176 de la Llei 12/2009, del 10 de juliol, d'educació, fan referència a l'atenció dels alumnes amb necessitats educatives específiques.

Amb anterioritat, el Parlament de Catalunya ja havia mostrat la seva voluntat de protegir i difondre la llengua de signes catalana. El 17 de febrer de 1993, es va constituir la Comissió d'Estudi de les Dificultats de la Utilització del Llenguatge de Signes, que va rebre en compareixença totes les entitats, els especialistes i els experts en la matèria i va cloure els seus treballs, en la sessió del 25 de novembre de 1993, amb un seguit de recomanacions finals referents a aquesta llengua. El 30 de juny de 1994, fruit de les recomanacions d'aquesta comissió d'estudi i a partir d'una iniciativa conjunta de tots els grups parlamentaris, el Ple del Parlament va aprovar per unanimitat la Resolució 163/IV, sobre la promoció i la difusió del coneixement del llenguatge de signes català.

El Consell d'Europa es refereix a la llengua de signes en el marc general de la Recomanació 1492, del 2001, relativa als drets de les minories nacionals. En l'article 12.xiii, l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa demana que s'atorgui a les diferents llengües de signes emprades a Europa una protecció similar a la que proporciona la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, si pot ser amb l'adopció d'una recomanació als estats membres. També cal recordar que la Declaració universal de drets lingüístics estableix que totes les llengües han de poder gaudir de les condicions necessàries per a llur desenvolupament en totes les funcions.

El 17 de març de 2003, es va produir un altre pas endavant en el reconeixement de les llengües de signes com a llengües completes. La Recomanació 1598 de l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa, sobre la protecció de les llengües de signes als estats membres, reconeix el valor de les llengües de signes com a expressió de la riquesa cultural europea, i afirma que són un element del patrimoni tant lingüístic com cultural d'Europa. Igualment, les reconeix explícitament com a mitjà de comunicació natural i complet, de manera que es deixa de parlar de llenguatge per parlar de llengua de signes. Finalment, recomana al Comitè de Ministres que encoratgi els estats membres a reconèixer formalment les llengües de signes de llurs territoris; formar intèrprets; oferir a les persones sordes la lliure elecció entre la modalitat educativa oral o la bilingüe amb llengua de signes; procurar l'ensenyament en llengua de signes a les persones sordes adultes; incloure formació amb relació a la llengua de signes en l'educació general secundària; difondre la llengua de signes des dels programes de televisió; promoure obres didàctiques, i, en general, sensibilitzar la població amb relació a les llengües de signes.

Per la seva banda, l'Organització de les Nacions Unides, en la Resolució 48/96, del 20 de desembre de 1993, es refereix a la conveniència d'emprar la llengua de signes en els àmbits educatiu, familiar i comunitari dels infants sords i a la necessitat de prestar serveis d'interpretació de llengües de signes.

De la mateixa manera, la Declaració del Parlament Europeu 1/2004 sobre els drets de les persones sordcegues indica que haurien de tenir els mateixos drets que la resta dels ciutadans de la Unió Europea. Aquests drets s'han de garantir mitjançant una legislació adequada a cada estat membre, que ha d'incloure, entre d'altres, el dret a rebre una ajuda personalitzada.

En l'àmbit estatal, la Llei 51/2003, del 3 de desembre, d'igualtat d'oportunitats, no discriminació i accessibilitat universal de les persones amb discapacitat, estipulava expressament la regulació de la llengua de signes i dels mitjans de suport a la comunicació oral. Aquest punt de partida va culminar l'any 2007 amb l'aprovació de la Llei 27/2007, del 23 d'octubre, per la qual es reconeixen les llengües de signes espanyoles i es regulen els mitjans de suport a la comunicació oral de les persones sordes, amb discapacitat auditiva i sordcegues. Es tracta d'un text multidisciplinari que regula no solament l'ús de les llengües de signes, sinó també dels mitjans de suport a la comunicació de les persones sordes i sordcegues, ja siguin signants o oralistes, que els han de permetre de superar les barreres en la comunicació i garantir-los l'accés a la informació, la comunicació i els serveis públics essencials en condicions d'igualtat. Aquesta llei també reconeix el principi general de llibertat d'elecció per a optar per la

llengua oral o la llengua de signes. Així mateix, conté, d'una banda, preceptes lingüístics amb relació a la llengua de signes espanyola (aprenentatge, educació, creació del Centre de Normalització Lingüística de la Llengua de Signes Espanyola). De l'altra i amb relació a la llengua de signes catalana, simplement en reconeix legalment l'existència però no la regula, ja que determina explícitament, en l'article 1, la competència de la Generalitat de Catalunya per a fer-ne la regulació legislativa i reglamentària. Finalment, però no menys important, conté normativa bàsica amb relació a la participació, la igualtat d'oportunitats i l'accessibilitat de les persones sordes o sordcegues signants o oralistes, per a la qual cosa regula, d'una banda, l'ús de la llengua de signes espanyola i remet a la regulació de la llengua de signes catalana i, de l'altra, regula també els mitjans de suport a la comunicació oral de les persones sordes i sordcegues.

A Catalunya, l'11 d'abril de 2007 el Parlament va aprovar per unanimitat la Resolució 32/VIII, que dóna suport explícit al Govern en la seva iniciativa, feta pública a través del vicepresident del Govern el dia 8 de març de 2007, d'elaborar un projecte de llei de reconeixement i foment de la llengua de signes catalana. D'acord amb aquesta resolució, es van iniciar els treballs d'elaboració del text que ha de regular l'àmbit lingüístic pròpiament dit i es van deixar per a la legislació general en matèria d'accessibilitat els aspectes relacionats amb l'ús d'aquesta llengua i de qualsevol mitjà de suport a la comunicació per a garantir l'accés a la comunicació de les persones sordes i sordcegues.

Amb la finalitat de garantir la participació i l'audiència de les persones directament interessades en la Llei, és a dir, de les persones que usen la llengua de signes catalana com a mitjà de comunicació, dels professionals que en fan la interpretació i també dels científics que han de vetllar per la seva normativització, el Departament de la Vicepresidència va constituir un grup de treball dirigit per la Secretaria de Política Lingüística i integrat per les entitats representatives de la comunitat sorda signant en els àmbits esmentats: usuaris de la llengua de signes catalana, pares i mares de nens sords signants, intèrprets de la llengua de signes catalana, i també l'Institut d'Estudis Catalans.

Aquest grup de treball es va reunir al llarg del 2007 i el 2008 per a fer propostes de regulació, debatre-les conjuntament i arribar d'una manera consensuada al text que el Govern va sotmetre a informació pública el novembre del 2008. Cal remarcar que, per primera vegada, en aquest tràmit d'informació pública el text fou exposat també en llengua de signes al portal de llengua de la Generalitat, i es va coordinar l'acció amb la comunitat sorda signant perquè, des dels seus webs, en fessin també la mà-

xima difusió, amb la finalitat de garantir la participació total de les persones directament afectades i de possibilitar l'accés de tots els ciutadans al procés legislatiu.

La Llei, que és fruit, doncs, d'aquests treballs, de l'impuls del Govern i de la voluntat unànime expressada pel Parlament de Catalunya amb la dita Resolució 32/VIII, es dicta en exercici de les competències pròpies de la Generalitat per a regular la llengua de signes catalana derivades dels articles 127 i 131 de l'Estatut d'autonomia, dóna compliment al precepte de l'article 50.6 de l'Estatut, i desplega parcialment la normativa bàsica estatal en l'àmbit de les llengües de signes, la Llei de l'Estat 27/2007.

Correspon a la legislació catalana sobre accessibilitat fer el desplegament del precepte que el mateix article 50.6 de l'Estatut d'autonomia estableix amb relació al garantiment de les condicions que han de permetre d'assolir la igualtat de les persones amb sordesa que optin per aquesta llengua, i també el desplegament de la Llei de l'Estat 27/2007 pel que fa als aspectes relacionats amb l'accessibilitat de les persones sordes i sordcegues signants i amb els mitjans de suport a la comunicació oral.

Concretament, doncs, és matèria d'aquesta llei l'aprenentatge de la llengua de signes catalana; la docència en llengua de signes catalana; l'acreditació professional per a fer-ne la interpretació; la designació de la seva institució acadèmica, i la previsió dels canals de participació social en les polítiques lingüístiques relacionades amb aquesta llengua. D'acord amb el contingut i l'abast de la Llei, correspon al departament competent en matèria de política lingüística impulsar la regulació de la llengua de signes catalana com a patrimoni lingüístic català i vetllar per normativitzar-la, protegir-la i difondre-la, sens perjudici de l'impuls del departament competent en matèria d'acció social pel que fa a la connexió entre aquesta regulació i la relativa a l'accessibilitat.

La Llei consta d'onze articles, estructurats en tres capítols. El capítol primer conté disposicions de caràcter general relatives a l'objecte i les finalitats de la Llei, i també les definicions legals. El capítol segon estableix la garantia del dret d'ús de la llengua de signes catalana en l'àmbit de les administracions públiques catalanes, i regula l'aprenentatge, la docència, la recerca i la interpretació d'aquesta llengua. El capítol tercer, relatiu als òrgans de difusió, de normativització i de participació social, estableix les funcions de l'Administració de la Generalitat, l'atribució orgànica de les polítiques lingüístiques de planificació i foment, l'autoritat normativa de la llengua de signes catalana i la creació d'un òrgan estable de participació social en les polítiques lingüístiques relacionades amb aquesta llengua.

Quant a la part final de la Llei, la disposició addicional primera disposa que és la normativa sobre accessibilitat en la comunicació la que ha de regular l'ús de la llen-

gua de signes catalana i els mitjans de suport a la comunicació oral en l'accés als serveis públics, en el marc del garantiment de les condicions d'igualtat de les persones sordes i sordcegues. La disposició addicional segona faculta el departament competent en matèria d'educació perquè dicti les disposicions reglamentàries sobre les condicions d'accés a la modalitat educativa bilingüe. La disposició final primera faculta el Govern per al desplegament i l'execució de la Llei i la disposició final segona n'estableix la data d'entrada en vigor.

CAPÍTOL I

Disposicions generals

ARTICLE 1. *Objecte de la Llei*

L'objecte d'aquesta llei és regular la llengua de signes catalana com a sistema lingüístic propi de les persones sordes i sordcegues signants de Catalunya.

ARTICLE 2. *Finalitats de la Llei*

Les finalitats d'aquesta llei són:

- a) Reconèixer la llengua de signes catalana com a sistema lingüístic i regular-ne l'ensenyament i la protecció des dels poders públics, d'acord amb l'article 50.6 de l'Estatut d'autonomia.
- b) Regular l'aprenentatge, la docència i la interpretació de la llengua de signes catalana i establir els òrgans de recerca i sistematització, d'assessorament i de participació social en les polítiques públiques en aquest àmbit.
- c) Garantir el principi d'igualtat de tracte i d'oportunitats entre dones i homes com a principi informador que cal integrar i observar en la interpretació i en l'aplicació de la normativa reguladora de la llengua de signes catalana.
- d) Difondre l'existència i el coneixement de la llengua de signes catalana dins l'àmbit lingüístic català.

ARTICLE 3. *Definicions*

Als efectes del que estableix aquesta llei, s'entén per:

- a) Llengua de signes catalana: la llengua o sistema lingüístic natural de modalitat gestual i visual pròpia de les persones sordes signants de Catalunya, que també usen, amb diferents adaptacions segons llur situació sensorial, les persones sordcegues.

b) Llengües orals i escrites: les llengües o sistemes lingüístics de modalitat oral i auditiva que tenen transcripció escrita.

c) Signant: la persona que utilitza la llengua de signes catalana com a mitjà de comunicació amb l'entorn.

d) Intèrpret i guia intèrpret de la llengua de signes: els professionals que interpreten i tradueixen la informació formulada en llengua de signes catalana a les llengües orals i escrites, i viceversa. En el cas de les persones sordcegues, també fa referència als diferents sistemes i mitjans de suport a la comunicació que utilitzen, els quals els subministren informació de l'entorn que contextualitza la comunicació i actua com a guia en situacions de mobilitat.

e) Modalitat educativa bilingüe: el projecte educatiu en què coexisteixen la llengua de signes catalana, com a matèria d'estudi i llengua vehicular en la comunicació i l'accés al currículum escolar, i les llengües orals i escrites oficials, que també són objecte d'aprenentatge.

CAPÍTOL II

El dret d'ús, l'aprenentatge, la docència, la recerca i la interpretació de la llengua de signes

ARTICLE 4. *L'ús de la llengua de signes en els serveis de caràcter públic*

Les persones sordes i sordcegues signants tenen garantit el dret a usar la llengua de signes catalana en l'àmbit de les administracions públiques catalanes, d'acord amb la normativa a què fa referència la disposició addicional primera.

ARTICLE 5. *L'aprenentatge de la llengua de signes catalana*

1. Els serveis públics educatius garanteixen la informació a les mares, els pares o els tutors d'infants sords i sordcecs sobre les modalitats educatives disponibles per a llur escolarització, perquè puguin escollir lliurement entre la modalitat educativa oral, en què la llengua oral és la llengua vehicular, o la modalitat educativa bilingüe, en què la llengua de signes catalana és la llengua vehicular, juntament amb l'aprenentatge de les llengües oficials a Catalunya.

2. En l'àmbit escolar, es garanteix l'aprenentatge de la llengua de signes catalana en la modalitat educativa bilingüe, en què és llengua vehicular d'ensenyament juntament amb el català, com a llengua pròpia i vehicular del sistema educatiu, i les altres llengües orals i escrites oficials a Catalunya.

3. El departament competent en matèria d'educació, per mitjà dels plans d'estudis generals, ha de difondre l'existència de la llengua de signes catalana i fomentar el respecte pels valors de la diversitat lingüística.

4. En l'ensenyament superior no universitari, s'ha de disposar d'una titulació professional de llengua de signes catalana.

5. L'Administració educativa facilita l'aprenentatge de la llengua de signes catalana a les persones sordes i sordcegues adultes i, en general, a qui la vulgui aprendre.

ARTICLE 6. *La docència i la recerca en la llengua de signes catalana*

1. El departament competent en matèria d'educació, d'una manera coordinada amb els diferents departaments competents, ha d'establir per reglament les matèries docents i la certificació corresponent per a garantir que el personal docent que ha de desenvolupar la seva tasca amb persones sordes i sordcegues usuàries de la llengua de signes catalana tingui la formació i l'acreditació corresponents.

2. El departament competent en matèria d'educació ha d'establir els plans de formació específics per al personal docent que hagi d'atendre alumnes en llengua de signes catalana i la certificació d'aquesta formació.

3. El Govern ha de prioritzar els acords de recerca sobre la llengua de signes catalana amb l'Institut d'Estudis Catalans i les universitats, sens perjudici que s'hi pugui arribar amb altres institucions o entitats que també realitzin activitats de recerca en aquest àmbit.

ARTICLE 7. *La interpretació de la llengua de signes catalana*

1. Els departaments competents en les matèries d'educació i treball han d'establir la qualificació professional d'intèrpret de llengua de signes catalana.

2. L'Administració de la Generalitat ha d'impulsar l'oferta de formació universitària en interpretació de la llengua de signes catalana.

CAPÍTOL III

Òrgans de difusió, de normativització i de participació social

ARTICLE 8. *Foment i difusió de la llengua de signes catalana*

1. L'Administració de la Generalitat ha de difondre l'existència de la llengua de signes catalana.

2. L'Administració de la Generalitat ha de fomentar l'accés del personal de les administracions públiques a l'aprenentatge de la llengua de signes catalana per a garantir el dret a usar-la en els serveis que presta.

ARTICLE 9. *Direcció, planificació i coordinació interdepartamental de la política lingüística amb relació a la llengua de signes catalana*

El Govern, a proposta del departament competent en matèria de política lingüística, ha d'establir per reglament l'òrgan competent per a la direcció, la planificació i la coordinació interdepartamental de la política lingüística amb relació a la difusió i el foment de la llengua de signes catalana, sens perjudici de les competències dels departaments competents en la matèria pel que fa a la regulació de l'ús de la llengua de signes en l'accés de les persones sordes i sordcegues signants als serveis públics, d'acord amb les normatives sectorials i d'accessibilitat vigents.

ARTICLE 10 *Autoritat normativa*

L'Institut d'Estudis Catalans és la institució acadèmica que determina les normes lingüístiques de la llengua de signes catalana i n'impulsa la recerca i la sistematització.

ARTICLE 11. *Consell Social de la Llengua de Signes Catalana*

1. El Govern ha de crear, dependent de l'òrgan a què fa referència l'article 9, el Consell Social de la Llengua de Signes Catalana com a òrgan d'assessorament, consulta i participació social en la política lingüística del Govern amb relació a la llengua de signes.

2. El Govern, a proposta del departament competent en matèria de política lingüística, ha de regular el funcionament, les funcions i la composició del Consell Social de la Llengua de Signes Catalana, que ha de respondre a criteris de paritat de gènere en la designació de les persones que no en siguin membres per raó del càrrec. En qualsevol cas, la composició del Consell ha de garantir una representativitat adequada de les associacions professionals i cíviques d'usuaris i de les de professionals de la llengua de signes catalana.

DISPOSICIONS ADDICIONALS

PRIMERA. *Normativa complementària*

La garantia d'ús de la llengua de signes catalana que aquesta llei estableix en l'article 4 es complementa amb la normativa sobre accessibilitat en la comunicació de les

persones sordes i sordcegues, que regula les condicions d'ús de la llengua de signes catalana com a mitjà de comunicació i els mitjans de suport a la comunicació oral, i que, en tot cas, els garanteix l'accés als serveis públics en condicions d'igualtat.

SEGONA. *Accés a la modalitat educativa bilingüe*

El departament competent en matèria d'educació ha d'establir per reglament les condicions d'accés a la modalitat educativa bilingüe dels infants sords i sordcecs les mares, els pares o els tutors dels quals hi hagin optat, d'acord amb el que disposa l'article 5.

DISPOSICIONS FINALS

PRIMERA. *Desplegament reglamentari*

El Govern ha de dictar les disposicions necessàries i adoptar les mesures pertinents per a desplegar i executar aquesta llei.

SEGONA. *Entrada en vigor*

Aquesta llei entra en vigor al cap d'un mes d'haver estat publicada en el Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

MISCEL·LÀNIA

Títols publicats

- [1] Joan Martí i Castell [cur.], *De la preceptiva de la llengua catalana: Reflexions i notes 2000-2002* (2002)
- [2] Joan Martí i Castell i Josep M. Mestres [cur.], *Les llengües i les cultures en el procés de globalització de la societat de la informació: (Actes del curs del CUIMPB 2001)* (2002)
- [3] Joan Martí i Castell [cur.], *Nous reptes per als nostres països: perspectives i estratègies de futur* (2003)
- [4] Joan Martí i Castell i Josep M. Mestres [cur.], *L'oralitat i els mitjans de comunicació: (Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2002)* (2003)
- [5] Joan Martí i Castell, Josep M. Mestres i Oriol Camps [cur.], *II Seminari de Correcció de Textos: La qualitat de la llengua oral en els mitjans de comunicació* (2003)
- [6] Germà Colón [ed.], *Del nombre y de la unidad literaria de la lengua catalana: Discurso leído ante la Real Academia Española en la recepción pública del Sr. D. Antonio Rubió y Lluch el día 23 de marzo de 1930* (2004)
- [7] Joan Martí i Castell i Josep M. Mestres [cur.], *Quin[s] model[s] de llengua escrita per als mitjans de comunicació?: (Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2003)* (2004)
- [8] Josep Vigo i Josep M. Mestres [cur.], *III Seminari de Correcció de Textos: La terminologia i la correcció de textos* (2006)
- [9] Joan Martí i Castell i Josep M. Mestres [cur.], *El català i la Unió Europea: (Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2004)* (2006)
- [10] Joan Martí i Castell i Josep M. Mestres [cur.], *La multiculturalitat i les llengües: (Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2006)* (2007)
- 11 Joan Martí i Castell i Josep M. Mestres [cur.], *El llibre i la lectura: una revolució en la història de la humanitat: (Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2005)* (2007)
- 12 Joan Martí i Castell i Josep M. Mestres [cur.], *El multilingüisme a les universitats en l'espai europeu d'educació superior: (Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2007)* (2008)
- 13 Romà Escalas i Llimona [cur.], *Perspectiva musical de Catalunya des de la 'Revista Musical Catalana' (1904-2008)* (2009)
- 14 Joan Martí i Castell i Josep M. Mestres [cur.], *Les llengües de signes com a llengües minoritàries: perspectives lingüístiques, socials i polítiques: (Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2008)* (2010)

